

Jan Sintemaartensdijk

De Bleekneusjes van 1945

De uitzending van Nederlandse kinderen
naar het buitenland

BOOM

De Bleekneusjes van 1945

f30c

Jan Sintemaartensdijk

De Bleekneusjes van 1945

**De uitzending van Nederlandse kinderen
naar het buitenland**

Boom, Amsterdam

Vormgeving omslag: Wim Zaat, Moerkapelle
Zetwerk: Velotekst (B.L. van Popering), Zoetermeer
Druk en afwerking: Drukkerij Wilco, Amersfoort

© 2002 Jan Sintemaartensdijk, Ridderkerk

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

ISBN 90 5352 769 9

NUGI 641

Inhoud

Voorwoord 7

Inleiding 9

HOOFDSTUK 1

Londen 11

HOOFDSTUK 2

Het Zuiden bevrijd 25

HOOFDSTUK 3

Het eerste transport 37

HOOFDSTUK 4

Groot-Brittannië in het voorjaar van 1945 57

HOOFDSTUK 5

De oorlog ten einde 77

HOOFDSTUK 6

Groot-Brittannië in augustus en september 1945 87

HOOFDSTUK 7

België 105

HOOFDSTUK 8
Zwitserland 121

HOOFDSTUK 9
Naar preventoria in Zwitserland 151

HOOFDSTUK 10
Frankrijk 165

HOOFDSTUK 11
Denemarken 175

HOOFDSTUK 12
Zweden 207

HOOFDSTUK 13
Engeland vanaf de herfst van 1945 231

HOOFDSTUK 14
De uitzending van oudere kinderen 253

HOOFDSTUK 15
Nederlandse kinderen uit Duitsland 265

HOOFDSTUK 16
Terugblik 289

Bijlagen 301

Bronnen 309

Afkortingen 313

Namenregister 315

Voorwoord

Precies in de dagen dat in 1995 de bevrijding uitgebreid werd herdacht, vond ik tussen wat oude spullen de complete correspondentie tussen mijzelf en mijn vader terug uit de tijd dat ik als kind na de hongerwinter was uitgezonden naar Engeland. Het was een vondst die veel emoties opriep en die allerlei beelden toevoegde aan herinneringen die alleen bestonden uit wat flarden.

Mijn nieuwsgierigheid naar de gebeurtenissen van toen was gewekt. Ik begon een zoektocht zowel naar lotgenoten als naar de achtergrond van de uitzending van destijds. Bij de brieven zat een kaartje met de oproep voor een keuring. Bovenaan stond de naam van een organisatie die mij volkomen onbekend was, maar die de uitzending kennelijk had georganiseerd: de 'Nationale Commissie tot Uitzending van Nederlandsche kinderen 1945'. In eerste instantie strandde mijn onderzoek. De archieven van de commissie waren al lang geleden vernietigd. Toen ik mijn zoektocht uitbreidde naar de archieven van instanties waarmee destijds mogelijk contacten waren onderhouden, had ik meer succes. Langzamerhand werden de contouren zichtbaar van een geweldige organisatie, die het presteerde om in een uiterst moeilijke tijd 30.000 kinderen voor enige maanden in het buitenland te laten aansterken.

Even onverwacht als het enorme aantal kinderen, was de grote respons die ik kreeg op oproepen via de radio en diverse bladen. Deze leidden in de loop van de laatste jaren tot meer dan tweehonderd interviews met kinderen en ook enkele leiders van toen. Hoe sterk de kinderuitzendingen bij de betrokkenen nog steeds leven, werd me vooral duidelijk na de vele reacties op de drie radioprogramma's in de serie o.v.t. van de vPRO over 'De Bleekneusjes', waaraan ik met veel plezier heb meegewerkt.

Zonder al de verhalen die mij werden verteld en de dagboeken die ik mocht lezen, zou het nooit mogelijk zijn geweest de gebeurtenissen van toen verantwoord te reconstrueren. In dit boek komen er fragmenten van ruim zestig van

die gesprekken terug. Ook van de andere is dankbaar gebruikgemaakt om de gegevens uit archieven en oude kranten aan te vullen.

Tijdens een van mijn bezoeken aan het Algemeen Rijksarchief ontmoette ik Sierk F.M. Plantinga. Hij drong erop aan het materiaal dat ik in de loop van de tijd had verzameld te gebruiken voor het schrijven van een boek. Bij de totstandkoming daarvan heeft hij veel uiterst vakkundige aanwijzingen gegeven.

Dit boek is in feite de geschiedenis geworden van het korte maar veelbewogen bestaan van de Nationale Commissie. Ik heb mij daarbij beperkt tot de buitenlandse uitzendingen. De duizenden kinderen die na de bevrijding in het binnenland herstel vonden, zijn in dit boek buiten beschouwing gelaten. Het zal bij lezing duidelijk worden waarom de komst van kinderen uit Duitsland naar Nederland in de periode 1947 tot 1949 wel is opgenomen.

Tijdens de liquidatievergadering van de Nationale Commissie in 1949, zei de directeur-generaal van Volksgezondheid: 'Ik ben ervan overtuigd dat, wanneer in de loop der jaren een historisch boek geschreven wordt over de oorlog en de naoorlogse jaren, de Nationale Commissie daarin zeker een eervolle plaats zal innemen.' Dit laatste is nooit gebeurd. De kinderuitzendingen dreigden voorgoed uit de aandacht te verdwijnen. In de afgelopen jaren, nu de kinderen van toen zestigers zijn geworden, keerde de belangstelling in sterke mate terug. Ik zie het dus als een goede zaak dat de bestaande gegevens zijn verzameld en aangevuld met verhalen van hen die het hebben meegemaakt.

Jan Sintemaartensdijk
Ridderkerk, 12 oktober 2001

Inleiding

Op 11 februari 1945 was het druk op de kade van de Engelse havenplaats Tilbury. Onder het talrijke publiek bevond zich de directeur van Unilever, Paul Rijkens, tevens voorzitter en grote motor van het Nederlands Kindercomité in Londen. Ook kolonel prof. De Boer van het Militair Gezag was aanwezig. Verder waren er, naast veel nieuwsgierige Nederlanders en Engelsen, journalisten en fotografen van allerlei kranten, van het bioscoopjournaal en natuurlijk van Radio Oranje. Allemaal wachtten ze op twee schepen die de vorige dag met zo'n vijfhonderd kinderen aan boord vanuit Oostende waren vertrokken. Een gevaarlijke reis, ook al hadden de beide schepen de vlag van het Rode Kruis in top. Hoe gevaarlijk de tocht in werkelijkheid was geweest, wist men op de kade nog niet. Dat wisten alleen de mensen aan boord. Er was al lang geleden voor gewaarschuwd dat zo'n overtocht in oorlogstijd eigenlijk te riskant was.

Het was dus een opluchting toen de eerste kinderen aan wal stapten. De Britse journalisten waren vol verbazing over wat ze te zien kregen. Een rij van honderden kinderen, zwaaiend met Nederlandse vlaggetjes die ze ergens onderweg hadden gekregen. Een kleurrijk gezicht, dat nauwelijks de grauweheid kon verbergen van al die kinderen. Vermoeid waren de gezichten, bleek van de zeeziekte die een stevige bries tijdens de overtocht had veroorzaakt. Velen hadden al twee nachten nauwelijks geslapen. Armoedig waren de kleren die ze droegen, kapot en versleten. Alleen de onderdelen van uniformen die sommige kinderen thuis van de bevrijders hadden gekregen, waren redelijk nieuw. Een bonte verzameling van Amerikaanse en Britse uitrustingen van allerlei regimenten. Er waren kinderen bij in kleren die gemaakt waren van dekens, door hun moeder thuis in elkaar genaaid. Over schoenen kon men in veel gevallen nauwelijks spreken. Velen waren op klompen gekomen. Sommigen droegen zelfgemaakte sandalen: een houten zool met een riempje er overheen gespijkerd. Wat men niet eens kon zien, was het versleten ondergoed dat de meesten aan

hadden, ook al hadden de moeders hun het beste aangetrokken dat ze nog hadden. Een verpleegster trof een meisje aan met ondergoed dat haar moeder had gebreid van vliegertouw.

Maar ze waren inmiddels allemaal vrij van ongedierte en van schurft. Dat konden de meesten van hun leeftijdgenoten in Nederland niet zeggen. En ze brandden van nieuwsgierigheid naar wat dat nieuwe land hun te bieden zou hebben. Engeland! Een magisch woord in de oorlog. Van daar moest de bevrijding komen en voor de kinderen uit het zuiden was die al gekomen. Het was het beloofde land, een 'land of plenty', zoals iemand het uitdrukte. De manier waarop ze al op de eerste dag werden verwelkomd met een overvloed aan chocola en kostelijke maaltijden versterkte dit beeld, terwijl de werkelijkheid was dat ook in Engeland allerlei voedingswaren nog op de bon waren. Maar vanuit de armoede van het berooide vaderland leek het een paradijs.

Het avontuur van de eerste vijfhonderd ondervoede kinderen was begonnen. Er zouden er in de daaropvolgende anderhalf jaar nog bijna 30.000 volgen: naar Engeland en Schotland, naar België, Zwitserland, Frankrijk, Denemarken en Zweden. Een enorme organisatorische en logistieke operatie, in een tijd waarin nauwelijks mogelijkheden waren voor een dergelijke onderneming. Zelfs deze ene reis had al een enorme krachtsinspanning gevergd. Het moet voor Paul Rijkens een dubbel gevoel zijn geweest: enerzijds de voltooiing van veel werk, anderzijds het begin van een nog veel grotere taak. Vandaar dat hij er was.

Jan van den Tempel was er niet. Een paar dagen voordat hij de resultaten van zijn inspanningen had kunnen zien, was hij afgetreden als minister van Sociale Zaken.

HOOFDSTUK I

Londen

Hoe minister Van den Tempel op het idee was gekomen om na de oorlog Nederlandse kinderen tijdelijk onder te brengen in Engeland is niet meer na te gaan, zelfs niet met behulp van de uitgebreide collectie aantekeningen die hij heeft nagelaten. Het enige dat ernaar zou kunnen verwijzen, is een folder van de YPOC die hij tussen al zijn persoonlijke geschriften had bewaard. Het Britse Reception Committee for Young People from Occupied Countries, dat in 1942 was opgericht, had tot doel na de bevrijding kinderen die geleden hadden door de Duitse bezetting, een aantal maanden in Groot-Brittannië op te nemen om te herstellen. Binnen een jaar waren door heel Groot-Brittannië plaatselijke comités opgericht die gezinnen zochten voor het onderbrengen van deze jonge oorlogsslachtoffers.

Natuurlijk was het opnemen van buitenlandse kinderen na een oorlog voor Van den Tempel geen onbekend verschijnsel. Het neutrale Nederland had na de Eerste Wereldoorlog zelf veel Oostenrijkse en Hongaarse kinderen onderdak geboden. Hij moet dat geweten hebben, omdat hij altijd goed op de hoogte was van alles wat er op sociaal gebied gebeurde. In een aantal opzichten was de socialist Van den Tempel een vooruitstrevend man. Op eigen kracht was hij opgeklommen tot econoom, daarna tot vakbondsleider en tenslotte tot minister. Hij was een man die al meer thuishoorde in de overlegstructuur van de naoorlogse jaren dan in de meer revolutionaire tijden van de socialisten uit het begin van de twintigste eeuw.

Dat juist Van den Tempel op de gedachte kwam dat Nederlandse kinderen na de bevrijding er slecht aan toe zouden zijn, is opmerkelijk. Hij was immers een bedachtzame wetenschapper, die gewend was zijn mening te baseren op feiten. Het blijft de vraag hoe hij tot zijn oordeel kwam dat kinderen in bezet gebied dan aan ondervoeding zouden lijden. In de winter van 1942-1943 was er van ondervoeding in het bezette gebied immers nog geen sprake. Natuurlijk

Van den Tempel was minister van Sociale Zaken van 1939 tot 1945. Al in 1943 maakte hij plannen voor de komst van Nederlandse kinderen naar Engeland.

[Spaarnestad Fotoarchief]

waren sommige voedingsmiddelen schaars of helemaal niet meer verkrijgbaar. Bananen en sinaasappelen waren onbekende vruchten geworden, koffie en thee haast niet meer te krijgen, maar het zou onjuist zijn om in deze fase van de oorlog al over ondervoeding te spreken.

Hoe het ook zij, hij twijfelde er niet aan en begon plannen te maken om iets te doen aan de ergste gevallen die hij na de bevrijding dacht aan te treffen. In maart 1943 had hij zijn plannen rond. Hij had zijn oog laten vallen op het militaire kamp bij Wolverhampton, dat in gebruik was bij het Nederlandse leger en dat na de oorlog overbodig zou worden. Na de nodige aanpassingen konden er drieduizend kinderen tegelijk worden ondergebracht. Als ze er zes weken zouden blijven, kon zo'n kamp in de geschikte maanden nog drie maal worden herhaald. Zijn plan ging dus uit van 12.000 kinderen. Het verblijf van zes weken in Engeland zou verlengd kunnen worden als de kinderen na hun kamptijd via de YPOC bij gezinnen konden worden ondergebracht.

Aan het project zouden vrij veel kosten verbonden zijn. De minister begrootte deze zelfs op £ 72.000 en dan was er nog van uitgegaan dat het kamp zelf gratis ter beschikking zou worden gesteld. De kosten moesten uit particuliere giften en uit regeringssubsidies worden bestreden. Hierbij werd vooral gerekend op bijdragen vanuit Amerika. Van den Tempel was optimistisch, heel erg zelfs. Het transport naar Engeland zag hij niet als een probleem. Er zouden immers na afloop van de vijandelijkheden voldoende schepen ter beschikking komen. Als er maar een krachtige commissie zou komen om de zaak te organiseren, of zoals hij het zelf uitdrukte 'een commissie met uitnemende krachten, van standing en met groot verantwoordelijkheidsgevoel', dan moest het lukken.

In de ministerraadsvergadering van 4 april 1943 ontvouwde hij zijn plannen. Niet iedereen was zo positief. Van den Tempel was echter niet te stuiten en veegde alle bezwaren van tafel. Het geld zou er wel komen. In de wintermaanden hoefde het kamp in het niet al te gezonde klimaat van Wolverhampton met veel mist en regen niet te worden betrokken. De minister van Oorlog was er niet zo zeker van dat het kamp beschikbaar zou zijn, omdat hij het mogelijk nodig zou hebben voor troepen in verband met de bevrijding van Indië. Van den Tempel was het daar niet mee eens en transporten over zee na afloop van de oorlog achtte hij zeker niet gevaarlijk. Kortom, Van den Tempel duwde zijn plan erdoor en kreeg zijn zin, zij het niet van harte: de ministerraad ging schoorvoetend akkoord.

Toch strandde het plan nog in dezelfde maand. Tijdens de daaropvolgende vergadering deelde de minister-president mee dat koningin Wilhelmina niets voelde voor dergelijke initiatieven vanuit de regering en dat zij niet wilde dat

er door de overheid geld beschikbaar werd gesteld voor dit doel. Weliswaar voelde zij veel sympathie voor het denkbeeld, maar zij achtte het beter dat er na de bevrijding initiatieven op gang zouden komen vanuit particuliere hoek. Daar moest ook het geld vandaan komen, met hooguit een aanvulling door de overheid. Het beschermvrouwschap van een dergelijke organisatie, dat haar was aangeboden, wilde ze bij thuiskomst gaarne op zich nemen, maar in dit stadium wilde ze van de plannen niets weten.

De koningin was in het algemeen toch al geen bewonderaar van deze minister van Sociale Zaken. Omgekeerd had Van den Tempel grote problemen met de pogingen van de koningin om persoonlijke invloed uit te oefenen op het beleid van het kabinet. Zijn pogingen om haar van gedachten te doen veranderen, mislukten dan ook bij voorbaat. Van den Tempel voerde aan dat er na de oorlog vanuit allerlei landen verzoeken om steun zouden komen. Overal lagen immers huizen en fabrieken in puin en was er een tekort aan voedsel. Als Nederland ervoor zou zorgen er vroeg bij te zijn, zou de kans veel groter zijn dat er hulp zou komen. Maar die argumenten deden de koningin niet van gedachten veranderen en ze bleef bij haar standpunt dat de regering zich er buiten moest houden; financiële steun uit Amerika besteedde ze liever aan iets anders. In een persoonlijk onderhoud met de minister-president voegde zij er nog een argument aan toe: 'Ik acht bovendien Van den Tempel ongeschikt om zoiets op touw te zetten.' Uiteraard zijn deze woorden hem niet ter ore gekomen.

Voorlopig moest de zaak echter blijven rusten. De koningin zou eerst een reis gaan maken naar Canada en naar de Verenigde Staten. Ze had beloofd zich daar op de hoogte te zullen stellen van de mogelijkheden van financiële steun vanuit Amerika.

Pas op 20 juli kon Van den Tempel de zaak persoonlijk met haar bespreken. Toen hij aankwam op Eaton Square leek alles veelbelovend. Prins Bernhard was er ook. Die was uiterst vriendelijk en zei dat hij blij was de minister weer eens te zien. Maar na het vertrek van de prins veranderde de sfeer. 'Afgemeten, koel en zonder een spoor van vertrouwelijkheid', typeerde Van den Tempel het gesprek met Wilhelmina later. 'Zij stond bepaald vijandig tegenover het plan en haar gevoelens jegens het plan straalden blijkbaar op mij af. Zij vond het plan te duur voor de overheid en on-Nederlands, omdat Nederlanders hun kinderen niet naar buiten sturen. Zij had zich in Amerika uitvoerig door de Nederlandse ambassadeur laten informeren over de mogelijkheid geld te krijgen, maar daar was geen schijn van kans op. Ze vond dat dergelijke aangelegenheden na de bevrijding aan de Nederlanders zelf moesten worden overge-

laten.' Van den Tempel wees erop dat het inmiddels duidelijk was dat er op veel steun uit Engeland gerekend kon worden en dat het ook zonder Amerikaanse hulp wel kon doorgaan. Hij stelde dat de voorbereidingen veel tijd zouden vragen en niet tot de bevrijding konden wachten. Maar de koningin repliceerde dat haar besluit was genomen en dat haar ja altijd ja was en haar nee altijd nee.

De minister bleef achter met lege handen. De situatie die was ontstaan zat hem dwars. Hem restten drie mogelijkheden. Hij kon natuurlijk de hele zaak laten varen, maar dat wilde hij niet. Gewoon doorgaan kon ook. Tenslotte had hij de instemming van het kabinet en droeg dat de verantwoordelijkheid. Maar hij wilde geen medewerkers vragen voor een plan waar de koningin niet achterstond en op die manier buitenstaanders betrekken bij een conflict tussen de kroon en het kabinet. De derde mogelijkheid was het indienen van zijn ontslag.

Hij overlegde in die week met zijn collega Michiels van Verduynen. Die probeerde hem ervan te overtuigen dat hij vooral in deze moeilijke tijd dat laatste niet moest doen. Samen besloten ze de zaak nog een maand aan te kijken. Misschien kwam er een oplossing. Maar nog diezelfde middag verergerde de situatie. De heer Loudon, ambassadeur in Washington, kwam op bezoek en bleek van een bespreking tussen hem en de koningin over geld voor kinderuitzendingen niets af te weten. Hij juichte het plan zelfs toe en achtte de kans groot dat er geld uit het Koningin Wilhelmina Fonds beschikbaar zou komen. Hij vermoedde dat er een misverstand in het spel was. Twee dagen later kwam men er inderdaad achter dat bij de financiële besprekingen met de koningin een heel ander thema aan de orde was geweest en dat haar mededeling dus op een misverstand berustte. Van den Tempel schreef op 5 augustus een brief aan Gerbrandy. Hij somde al de gebeurtenissen nog eens op, ook zijn twijfel of hij onder deze omstandigheden kon aanblijven. Hij sprak over een gemis aan vertrouwen in zijn beleid, dat op een voor hem zo pijnlijke manier aan de orde was gekomen en over zijn bereidheid om tot een oplossing te komen.

Enkele dagen later barstte de bom toch. Van den Tempel wilde de verantwoordelijkheid voor een aantal nieuwe gebeurtenissen, waarbij hij vond dat de koningin zich inliet met zaken die tot de verantwoordelijkheid van een minister behoren, niet langer dragen. Op 15 augustus schreef hij een brief aan Gerbrandy waarin hij hem ervan op de hoogte stelde dat hij zijn ontslag ging indienen bij de koningin. Een waardige brief, heel verzoenend gesteld, zoals

men dit van hem kon verwachten, maar desondanks toch uitgaande van zijn vaste besluit om af te treden. Uiteraard begon hij met de kinderuitzendingen:

In aansluiting op een vroegere mededeling dienaangaande, heb ik de eer u in kennis te stellen met mijn voornemen om een dezer dagen Hare Majesteit de Koningin te verzoeken mij ontslag te verleenen als Minister van Sociale Zaken.

In de nota van 31 maart 1943 werd door mij de instemming gevraagd van den ministerraad met een plan om reeds spoedig na het einde der vijandelikheden een tijdelijk verblijf in Engeland van een belangrijk aantal, daartoe geselecteerde Nederlandsche kinderen te bevorderen. Het kabinet sloot zich eenstemmig bij mijn voorstel aan. De afwijzende houding van Hare Majesteit heeft er toe geleid, dat een zeer bijzondere hulp, welke aan een grootegroep van zwaar getroffen kinderen te zijner tijd geboden zal kunnen worden, vermoedelijk achterwege zal blijven. Mijns inziens raakt dit rechtstreeks mijne verantwoordelijkheid als Minister van Sociale Zaken.

Aan het eind lijkt hij toch een kleine deur open te houden voor het herstel van de breuk, waar hij uiting geeft aan de gevoelens van diep respect die hij koestert voor de kloeke houding die Hare Majesteit van stonde aan had aangenomen in de strijd op leven en dood waarin ons volk betrokken was.

Hij bracht zijn enige partijgenoot in het kabinet, minister Albarda, in een moeilijk parket. Albarda was het in alle opzichten met hem eens. Maar hij vond een kabinetscrisis in deze oorlogstijd ongewenst. Hij drong er dan ook sterk op aan te proberen een oplossing te vinden. Mocht bij de verdere behandeling van de punten die Van den Tempel had aangereikt, blijken dat zijn bedenkingen werden bevestigd, dan was het 'niet Van den Tempel alleen, maar het hele kabinet dat voor een ernstige beslissing zou staan'. Uiteindelijk bezweek de minister van Sociale Zaken voor de overredingskracht van zijn collega's. Er kwam een nieuw gesprek met de koningin dat veel prettiger verliep dan het vorige. Een aantal zaken kon rustig worden doorgenomen. Helaas is het tot op heden onduidelijk wat daarbij precies over de kinderuitzendingen is gezegd.

In zijn relaas over de problemen in de zomer van 1943 schrijft dr. L. de Jong: 'En de kinderuitzending? Die liet hij rusten.'

Dit blijkt slechts een deel van de waarheid te zijn. Inderdaad kwam de uitzending daarna niet meer voor op de agenda van de ministerraad. De koppige Van den Tempel blijkt echter in alle stilte zijn gang te zijn gegaan. Hier en

daar vinden we sporen van zijn voortgaande activiteiten. Uit Engelse bronnen blijkt dat er eind 1943 een officieel verzoek van de Nederlandse regering aan de Britse was gedaan om Nederlandse kinderen voor een aantal maanden in Groot-Brittannië onder te brengen. De Engelsen hielden het verzoek aan, omdat zij niet konden voorzien wat de gevolgen zouden zijn met betrekking tot kinderen uit andere bevrijde landen.

In zijn pogingen om geld op tafel te krijgen, benaderde de minister zelf de ambassade in Washington. De eerste reacties van de ambassadeur in juli waren uiterst positief geweest. Er was geld in Amerika bij het Koningin Wilhelmina Fonds. Helaas was de voorzitter van dit fonds helemaal niet enthousiast over de plannen. Hij zag allerlei bezwaren. Hij twijfelde er zelfs aan of de kinderen het wel zouden willen. Hij verwees naar de Britse kinderen die in het begin van de oorlog naar Amerika waren overgebracht. Zijn ervaring was dat ze er doodongelukkig werden en het liefst naar huis terug wilden. Daarom raadde hij aan van het plan af te zien. Van den Tempel ging echter rustig door, geld of geen geld vanuit Amerika.

Hij ging ook door met het vormgeven aan een commissie die de zaken ter hand moest gaan nemen in nauwe samenwerking met het ministerie van Sociale Zaken. Allereerst moest er iemand gevonden worden die in staat was aan zo'n commissie leiding te geven. Gezien alle problemen moest het 'een man van grote maatschappelijke en organisatorische kennis en ervaring' zijn. Men vond die in Paul Rijkens, directielid van Unilever. Dat bleek een goede keus te zijn. Hij had een grote ervaring in het op hoog niveau leidinggeven aan allerlei organisaties. In de jaren voor de oorlog had hij persoonlijk onderhandelingen gevoerd met Adolf Hitler en was tot een overeenkomst gekomen die later verre van voordelig bleek uit te pakken voor de nazi's. Hij was in staat om tijdens de beginperiode werkruimte te verschaffen en administratieve ondersteuning.

Rijkens verzamelde een groep mensen om zich heen die in actie zouden komen zodra de bevrijding in zicht kwam. Men noemde zich 'Netherlands Government 'Children' Committee', of voor intern gebruik 'Regerings Comité voor Kinderen'.

In september 1944 bereikten de geallieerde troepen ons land. In verschillende gebieden van de zuidelijke provincies volgden verschrikkelijke tijden; andere regio's kwamen er redelijk vanaf. Er was sprake van bittere gevechten, bombardementen, beschietingen, verwoeste huizen en duizenden geëvacueerde mensen, terwijl anderen langdurig in kelders verbleven, vaak met nauwelijks voedsel of een mogelijkheid zich te wassen. Toen de bevrijding eindelijk een

Paul Rijkens, directielid van Unilever, formeerde in Londen het 'Netherlands Government Children Committee' en was voorzitter daarvan tot aan de opheffing van het comité. [Spaarnestad Fotoarchief]

feit was, troffen de soldaten in de getroffen gebieden mensen aan in een ontredde staat: verwaarloosd, hongerend, dikwijls vol ongedierte en schurft.

Twee jongens uit Zeeuws-Vlaanderen, Willy Buyck en Gerard Rodts, herinneren zich die toestand maar al te goed. Willy vertelt:

Ik woonde destijds in een klein dorp. Sint Kruis heet het. Toen de geallieerden naderden, werd alles door de Duitsers onder water gezet. Het stond tot vlak bij ons huis. Het was een vreselijke tijd. Er vielen bommen en granaten. Uiteindelijk moesten we van de Duitsers ons huis uit met het hele gezin. Ik was de jongste van zes kinderen. Een moeder had ik niet meer. Met paard en wagen met daarop wat bezittingen zijn we weggegaan. Op de weg was er één lange colonne van vluchtelingen. Toen werd plotseling de colonne beschoten. We doken allemaal naar de kant van de weg. Mijn broer werd in zijn voet geraakt. Ergens vonden we daarna onderdak bij andere mensen. Onderweg hadden we koeien zien liggen die bij de beschietingen gedood waren. Mijn vader sneed er stukken vlees uit. Honger hebben we niet gekend, maar wel hebben we verschrikkelijke dingen meegemaakt. Ik heb twee dode mensen op straat zien liggen en een vrouw van wie er een been was afgeschoten. Toen we na de bevrijding in ons dorp terugkeerden, waren overal de pannen van de daken, ook van ons huis.

De lotgevallen van Gerard uit Oostburg geven hetzelfde beeld:

Toen de gevechten tot bij Oostburg kwamen, hebben we dagenlang in de kelder gewoond. Er stond plotseling een Canadees bovenaan de keldertrap. De gevechten waren nog zo hevig, dat we besloten om te vluchten. We hebben wat spullen in een karretje gepakt en met wat dekens en kledij en met mijn kleine zusje erop vluchtten we in de richting van IJzendijke. Overal stond het land onder water. We hebben langs de kant van de weg geslapen omdat we geen onderdak hadden. Dat vonden we gelukkig later wel.

Langs de kant van de weg stonden overal kanonnen die in de richting van Walcheren schoten. Toen we later naar ons huis terugkeerden, bleek de situatie in Oostburg vreselijk. Overal lagen dakpannen op straat. Er waren veel doden. Ons huis bleek ook getroffen. De hele voorkant was weg en het puin was door de vloer gezakt. In de bedstee lag een onontplofte granaat. Die hebben we naar de kant van de weg gerold. We hebben het

huis met zeilen af weten te dekken. Alle dieren waren gestolen: onze twee varkens, de kippen en de konijnen.

Het was een chaotische tijd. Naar school hoefden we niet. Ik werd ziek, had een gele kleur. Ze zeiden dat ik water had gedronken uit een put die door Duitsers was vergiftigd. Toen bekend werd dat er kinderovertredingen zouden komen, werd ik door de dokter aangemeld en mocht mee.

In Nijmegen woonde Peter Leurmans:

Voor ons begon de grootste ellende toen Nijmegen bij vergissing door de Amerikanen werd gebombardeerd. Wij hadden een winkel met hoeden en petten in het centrum van de stad. Op 22 februari 1944 om half twee 's middags vielen er bommen op het pand waarin de winkel gevestigd was. Mijn vader, moeder en ik vielen vanaf de eerste verdieping door het plafond naar beneden. Alles was verwoest, alleen de voorgevel stond nog. Als door een wonder konden wij van onder het puin gered worden. Toch hadden we nog pech: mijn vader had onder de etalage een geheime bergplaats voor wat gouden tientjes en zilveren rijksdaalders. Toen Duitse militairen de gevel omvertrokken, kwamen die tevoorschijn. We zijn toen opgepakt, omdat we die niet hadden ingeleverd. We kwamen snel weer vrij. Vader sprak perfect Duits en straalde een bepaald soort gezag uit, waar de Duitsers respect voor hadden.

Gelukkig stond ons woonhuis buiten het centrum. Toen op 17 september de gevechten na de luchtlandingen van de Amerikaanse airborne-divisie losbrandden, zijn we naar de kelder verhuisd. Daar hadden we onze matrassen op de grond gelegd. We hadden de vloer erboven gestut met spoorbielzen. In huis was het gevaarlijk. Boven ons hoorden wij de rupsbanden van de tanks en het voortdurende schieten. Soms kwamen militairen die tegenover ons huis lagen bij ons schuilen. Dat gaf mij een dubbel angstig gevoel. We moesten er zo nu en dan even uit om eten klaar te maken of toch even de straat op te gaan om te zien of ergens eten te koop was. Ook na de bevrijding gingen de beschietingen door en werden we van alle kanten door het Duitse geschut onder vuur genomen. Buiten regende het scherven. Ons eten raakte op. Amerikaanse soldaten hebben ons met eten er doorheen geholpen. Toch begrepen ze niet, hoe 'n vreselijke honger we hadden. Als ze een blikje openmaakten, goten ze het vet in de gootsteen. Dat was voor ons onvoorstelbaar.

Peter, Gerard en Willy mochten alledrie met het eerste kindertransport naar Engeland.

De rapportages over de toestand in het bevrijde Zuiden bereikten al snel Londen. Ze bereikten onze regering en ook het Britse Home Office. Verheugd kon Paul Rijkens constateren dat de loop van de gebeurtenissen het Britse standpunt had gewijzigd. Het moment om te handelen was aangebroken.

Op maandag 13 november 1944 riep Rijkens de mensen die hem zouden bijstaan bijeen in het Unilever House in Londen. Het was een zorgvuldig geselecteerd gezelschap met vertegenwoordigers van Sociale Zaken, het Militair Gezag in Bevrijd Gebied, het Nederlandse leger en van de UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration). Van de ambassade was er Joseph Luns, de latere minister van Buitenlandse Zaken. Rijkens had verheugend nieuws. Na alle onzekerheden had het Britse Home Office haar medewerking toegezegd. Na aankomst van de kinderen in Engeland zouden de meeste kosten voor rekening van de Britse regering zijn en werden de kampen gratis ter beschikking gesteld. De Nederlandse regering had een aanvangskrediet van f 250.000 beschikbaar gesteld. Ook was er een verzoek uitgegaan naar het Koningin Wilhelmina Fonds in Amerika voor een bedrag van f 150.000. Niet alle problemen waren daarmee opgelost. Zelfs restte nog het grootste vraagstuk: hoe konden de kinderen naar Engeland vervoerd worden? Alleen al het vervoer naar een haven was onmogelijk. Alle transportmiddelen waren in handen van Shaef, de 'Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces'. In het bevrijde Nederland was nauwelijks treinverkeer mogelijk. Veel spoorlijnen waren vernield en de wagons en locomotieven gestolen. Voor zover er al bussen of vrachtauto's beschikbaar waren, was benzine alleen via het Militair Gezag verkrijgbaar. Aan gewone burgers was reizen slechts beperkt toegestaan. Zelfs al werden al deze moeilijkheden overwonnen, dan nog bleef het vervoer over zee een probleem. Dat lag helemaal buiten de macht van de regering. In deze oorlogstijd was er een voortdurend tekort aan schepen en ook de Nederlandse vielen onder het bevel van het geallieerde leger. Gelukkig had dat medewerking toegezegd.

Over het kamp in Wolverhampton sprak inmiddels niemand meer. De problemen die al in 1943 in de ministerraad waren voorzien, bleken meer dan waar, evenals een aantal andere problemen die toen door Van den Tempel in het enthousiasme van het moment van tafel waren geveegd. Maar er was bij Sociale Zaken een ander, zelfs veel beter aanbod binnengekomen. Er was een hostel beschikbaar in de omgeving van Coventry, dat voorheen gebruikt werd

voor arbeiders in een vliegtuigfabriek en dat uitermate geschikt was om kinderen in op te vangen. Het geheel was opgetrokken uit steen en beschikte over centrale verwarming en warm en koud stromend water in de slaapkamers, die geschikt waren voor drie of vier kinderen. Verder waren er een ziekenzaal, een wasinrichting en zelfs een kapperssalon. Bovendien was er een grote zaal met een capaciteit van vijfhonderd personen en een allermmodernste keuken met kantine voor evenveel personen. Er was op het terrein veel speelruimte voor kinderen. De heer Niemann had het bezocht en sprak zelfs van een luxe kamp. Het was te mooi om waar te zijn.

Met de plannen om kinderen na afloop van de kampperiode in gezinnen onder te brengen, was men voorzichtig. Er was voorlopig alleen toestemming voor het logeren in gezinnen van Nederlanders. Daar waren nadelen aan verbonden. Van de negenhonderd aanbiedingen die binnen kwamen, waren de meeste afkomstig uit de omgeving van Londen. Daar was het verre van veilig. De Duitse v-wapens sloegen er nog altijd wreed toe. Onderbrenging in Engelse gezinnen kon men beter nog niet ter sprake brengen en overlaten aan de YPOC. Merkwaardig genoeg was het comité niet onverdeeld enthousiast over plaatsing van kinderen in Engelse gezinnen. Er leefde een sterke angst dat de taalbarrière te groot zou zijn en te veel zou eisen van de toch al zwakke kinderen, een voorzichtigheid die later een totale misvatting zou blijken te zijn.

Feitelijk kon alles niet beter lopen. Het Engelse Ministry of Food zegde alle medewerking toe. Die was hard nodig, want ook in Engeland was voedsel schaars en voor een groot deel op de bon. Er werden rantsoenen toegezegd en extra levertraan en sinaasappelsap. Bovendien zouden de kinderen voorzien worden van kleding. Die was ruim voorradig. Er waren magazijnen van het Amerikaanse en Canadese Rode Kruis met kleding die klaar lag om te worden verscheept naar de bevrijde gebieden. Daar mocht gebruik van worden gemaakt. De wvs, de Women's Voluntary Services, verklaarde zich bereid om de verstrekking van de kleding aan de kinderen op zich te nemen. Achteraf moet gezegd worden, dat deze zich met een enorme inzet van vele honderden vrijwilligers meer dan trouw aan de belofte heeft gehouden. Met deze vrouwen toonde Engeland zich op zijn best. Toen ook nog bleek dat het Koningin Wilhelmina Fonds \$ 250.000 ter beschikking stelde, kon men de uitzending met vertrouwen tegemoet zien. In Engeland had men alles op een rijtje, maar het was duidelijk dat de volgende stap in het bevrijde Nederland gezet moest worden. Van daar moesten de kinderen en hun begeleiders komen.

Ondertussen waren er al contacten met het bevrijde gebied. In het bevrijde Nederland was er zelfs al een afdeling van het ministerie van Volksgezondheid. Die bestond voorlopig nog slechts uit drie personen, maar men kon aan het werk. Dat was te danken aan dr. C. van den Berg. Voor de oorlog was hij directeur-generaal van dit ministerie. In 1942 werd hij door de bezetter ontslagen. Gezien zijn optreden, leek het hem zelfs beter onder te duiken. Via een reeks schuiladressen wist hij vlak na de luchtlandingen bij Arnhem in september 1944, samen met zijn zoon in een bootje door de linies te komen en bereikte hij op 1 oktober Eindhoven. Daar vestigde hij in een ruimte van Philips het eerste departement in het bevrijde Nederland. Voor zover de moeilijke omstandigheden dat toelieten, stichtte hij overal plaatselijke commissies voor de volksgezondheid, zodat hij breed geïnformeerd werd en ook zijn minister in Londen op de hoogte kon houden.

Dat juist Van den Berg zijn werk kon oppakken, was een goede zaak. Hij was een doorzetter, die niet snel opgaf. Zijn vlucht uit bezet gebied was daar al een voorbeeld van. Zijn grote deskundigheid op het terrein van de volksgezondheid en het gezag dat hij uitstraalde, waren in deze chaotische tijd van grote waarde. Tot zijn schrik moest minister Van den Tempel dan ook constateren dat de directeur-generaal van zijn departement bepaald geen voorstander was van kinderuitzendingen naar Engeland. Niet geheel ten onrechte vond ook Van den Berg een reis over zee van kinderen in oorlogstijd een te groot risico en had hij heel andere plannen voor het herstel van hun gezondheid dan zijn minister. Dat werd duidelijk toen hij Van den Tempel op 11 november voor het eerst na de oorlog in Brussel ontmoette en een maand later nog eens in Londen. Moeizame gesprekken tussen twee mannen die beiden niet gemakkelijk toegaven, werden het. Na alles wat er al was gepasseerd, lukte het Van den Berg uiteraard niet om zijn minister tot andere gedachten te brengen. Zuchtend keerde Van den Berg terug naar Eindhoven. Tegenover zijn zoon heeft hij nooit meer losgelaten dan dat het moeilijke gesprekken waren geweest. Maar als een goed ambtenaar heeft hij zich bij de beslissing neergelegd en de uitvoering verder loyaal en uiterst bekwaam ter hand genomen.

In datzelfde Brussel waren door Van den Berg al besprekingen gevoerd over de mogelijkheid om Nederlandse kinderen in België onder te brengen. Die verliepen uiterst positief en in Den Bosch werd een comité gevormd om voorbereidingen te treffen. Het lag voor de hand dat dit comité ook voor de selectie van kinderen voor Engeland ingeschakeld zou worden. Na enkele aanpassingen en een uitbreiding van het bestuur wilde men hier graag aan meewerken. Dit bleek echter niet zonder problemen te gaan. Van den Tempel

had in Engeland zorgvuldig een lijst samengesteld van kandidaten voor de commissie. Hij vloog op 20 december vanuit Londen naar Eindhoven om die te installeren. De reis eindigde in een pijnlijke situatie. Bij aankomst bleek dat de commissie op gezag van kolonel De Boer van het Militair Gezag al was geïnstalleerd, helaas voor de minister met andere leden dan hij had voorgesteld.

Toch bleek de uitzending bij het nieuwe comité in goede handen te zijn. Het was alleszins opgewassen tegen de grote problemen van die dagen. Er werd voortreffelijk samengewerkt met sectie XIII van het Militair Gezag, het 'Sociaal Werk voor Oorlogsgetroffenen'. Daar zetten majoor jhr.ir. Laman Trip en kapitein ir. Hissink, in vreedstijd beiden employees van Philips, zich enorm in voor de kinderuitzendingen. Alleen al de enorme hoeveelheid correspondentie over de kinderuitzendingen die deze militairen na slechts enkele maanden achterlieten, vormt een zichtbaar bewijs van hun grote inzet voor de kinderen uit de getroffen gebieden.

In Londen kon men eendrachtig verder werken aan de voorbereidingen, nu ook het koninklijk huis zich enthousiast achter de plannen had gesteld. Prinses Juliana zocht minister Van den Tempel op om hem te melden dat zij zich bijzonder voor de kinderuitzending interesseerde en er gaarne haar medewerking aan wilde verlenen. Zij woonde daarna vergaderingen van het comité bij op 6 en 13 december 1944 en ook op 5 januari 1945. Ze interesseerde zich vooral voor zaken die de kinderen rechtstreeks betroffen en aanvaardde het verzoek om beschermvrouwe van het comité te worden. Haar grote belangstelling voor het lot van de kinderen zou later blijken uit de bezoeken die ze in het voorjaar van 1945 aan verschillende kampen bracht.

HOOFDSTUK 2

Het Zuiden bevrijd

De nieuwe commissie bleek uit capabele mensen te bestaan. Tot voorzitter had men mr. Ch.J.H. Hustinx, burgemeester van Nijmegen, benoemd en tot secretaris H.C.M. Wijffels, die bestuurslid was van het Rooms-Katholiek Huisvestingscomité. Dat was een organisatie met een enigszins misleidende naam, die te verklaren is uit de geschiedenis van het comité. Het was in 1914 in Leiden ontstaan met als doel gevluchte Belgische kinderen onder te brengen in katholieke gezinnen. Na afloop van de Eerste Wereldoorlog regelde het de tijdelijke opvang van Oostenrijkse, Duitse en Hongaarse kinderen die geleden hadden onder het geweld van die oorlog. Het Nederlandse episcopaat wees daarna het comité aan als het centrale punt voor de uitzending van katholieke kinderen naar vakantiekolonies of voor gezinsverpleging. Het beschikte dus over een grote ervaring voor wat betreft kinderuitzendingen en zeer terecht werd Wijffels bij het werk van de nieuwe commissie betrokken. Zijn dochter, Lies Wijffels, vertelt hierover:

Dat werk voor het Huisvestingscomité deed mijn vader in zijn vrije tijd. Hij was directeur van de Brabantse krant *Het Huisgezin* tot die door de Duitsers verboden werd. Hij heeft ook nog een poos vastgezet. Na de bevrijding raakte het Huisvestingscomité betrokken bij de uitzendingen naar België en naar Engeland. Er moest onder moeilijke omstandigheden gewerkt worden. Het kantoor was tijdens de oorlog al gevorderd door de Duitsers, terwijl het daarna gebruikt werd door geallieerde militairen. Er werd toen een kleine ruimte in de Triniteitsstraat toegewezen. Voor al het werk dat gedaan moest worden, had mijn vader alleen maar de secretaresse van het Huisvestingscomité om hem te assisteren. Veel gebeurde bij ons thuis. Ik weet nog dat de leidsters van de kinderuitzendingen in ons huis voor de zuiveringscommissie moesten verschijnen. Die hield zitting aan

H.C.M. Wijffels, secretaris van de Nationale Commissie in het
eerste halfjaar van 1945.
[Archief familie Wijffels]

een tafel in de slaapkamer van mijn ouders. Zo ging het in de tijd dat een deel van 's-Hertogenbosch in puin lag.

Er waren nu dus twee commissies die zich bezighielden met de kinderuitzendingen. In Londen het 'Netherlands Government Children Committee' en in Den Bosch de commissie die zich noemde 'Nationale Commissie tot Uitzending van Nederlandsche Kinderen 1945'. Beide vielen rechtstreeks onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Sociale Zaken. Voorlopig werden de belangrijkste beslissingen nog in Londen genomen. Daar immers zetelde de regering, die voor het geld zorgde en de contacten met buitenlandse ministeries onderhield. Het Londense comité regelde de uitzendingen naar Engeland. Men onderhield er de contacten met de УРОС, die na het verblijf in de kampen moest zorgen voor pleeggezinnen. En niet te vergeten met de wvs, die zo'n enorme steun bleek te zijn bij alles waarvoor de handen uit de mouwen moesten worden gestoken. In Den Bosch werd geprobeerd om uitzendingen naar België van de grond te krijgen. Bovendien moesten hier ook de selecties plaatsvinden voor de reizen naar Engeland. Door de bijzondere omstandigheden verliepen die moeizaam.

De commissie in Den Bosch beschikte zelfs niet over de noodzakelijke communicatiemiddelen. Gewoon postverkeer was binnen het bevrijde gebied niet overal mogelijk. Zo werd de normale postverbinding met Nijmegen pas op 8 mei hersteld, maar zelfs begin juni was interlokaal telefoonverkeer vanuit Den Bosch nog steeds niet mogelijk. Correspondentie met het comité in Engeland had nauwelijks zin. Vanwege de censuur deden brieven er enkele weken over. Voor verbindingen met Londen was men volledig aangewezen op de medewerking van het Militair Gezag. Dat beschikte over de mogelijkheid telegrafisch verbindingen te onderhouden. Het was al een hele stap vooruit, toen Van den Berg met een bommenwerper mee naar Engeland kon vliegen voor besprekingen en ook kolonel De Boer en kapitein Laman Trip van het Militair Gezag een vergadering van het comité in Londen konden bijwonen.

In Londen werden de eerste stappen gezet om de plannen vorm te geven. De Britse regering had het laten overkomen van 20.000 Nederlandse kinderen in gedachten. Zelfs dat grote aantal leek lang niet voldoende voor de massa kinderen die in Nederland behoefte had aan uitzending. Bovendien kwamen er steeds meer signalen dat de voedselsituatie in het nog niet bevrijde Westen oneindig veel slechter was dan die in het Zuiden. Voorzichtigheidshalve besloot de commissie om voor het Zuiden niet meer dan tien procent van de beschikbare plaatsen te gebruiken en de rest te bewaren tot na de volledige bevrijding.

Het was dus duidelijk dat er dringend behoefte was aan meer uitzendmogelijkheden. De schokkende berichten over de toestand waarin de Nederlandse kinderen verkeerden, waren inmiddels over de hele wereld bekend geworden. Plotseling stroomden van alle kanten aanbiedingen binnen om kinderen voor een paar maanden op te nemen. Meestal kwamen die van allerlei Nederlandse actiegroepen. In Zuid-Afrika en Canada waren landgenoten druk bezig geweest met het inzamelen van geld en met het zoeken naar pleeggezinnen. In Brazilië en in Colombia bleken soortgelijke comités te zijn opgericht, zij het wat bescheidener van omvang. Nederlanders in Ierland wilden kinderen in huis nemen, al bleek het grootste deel van dit aanbod betrekking te hebben op kinderen uit de eigen familie. In Spanje had men al een prachtig onderkomen op het oog waar kinderen konden worden opgevangen, zonder dat ze binnen de invloedssfeer van het fascistische regime zouden komen.

Het was duidelijk dat al deze aanbiedingen goed bedoeld waren, maar praktisch niet uitvoerbaar. Waar men de kinderen al met grote moeite naar Engeland kon overbrengen, hoefden transporten over een grotere afstand niet eens in overweging genomen te worden.

Eén bijzonder aanbod verdient speciale vermelding. In januari 1945 bereikte het ministerie van Buitenlandse Zaken in Londen een aanbod van de organisatie van Nederlandse immigranten in Palestina 'Irgun Olei Holland'. Men stelde dat bij de bevrijding van België en Zuid-Nederland enige duizenden ondergedoken joden weer tevoorschijn waren gekomen. Vooral de kinderen hadden, door de angst ontdekt te worden, zo geleden dat zij, om obsessies te voorkomen, recht hadden op een speciale verzorging. Een korte opvang, zoals een verblijf van enige maanden in Engeland, achtte de IOH voor de joodse kinderen onvoldoende om van de psychische schok te herstellen. Er werd door hen een opvang aangeboden in speciale tehuizen voor een periode van twee jaar, waar de kinderen onder leiding zouden staan van pedagogen die bekend waren met de problemen van vluchtelingen. Het duurde enkele maanden voor er een officiële reactie kwam via de consul-generaal in Jeruzalem: 'Met waardering kennis genomen van aanbod. Het wil de regering echter voorkomen dat het niet juist zoude zijn bijzondere maatregelen voor Joodsche kinderen te treffen. Naar gebleken behoefte zullen de kinderen van alle gezindten worden uitgezonden naar Groot-Brittannië, Frankrijk, België en Zwitserland.' Daaraan werd het probleem van het transport over een dergelijke afstand toegevoegd, zonder dat men inging op het aanbod de Nederlandse kinderen mee te laten reizen met de transporten van joodse kinderen vanuit Frankrijk. Kennelijk wilde men niet verder gaan dan joodse kinderen te beschouwen als behorend tot een

bepaalde godsdienstige gezindte. Maar bezien vanuit deze optiek, is het toch vreemd dat men enige maanden later wel akkoord ging met het aanbod van de Scandinavische landen om uitsluitend protestantse, eventueel buitenkerkelijke kinderen op te nemen.

Naast allerlei niet of nauwelijks uitvoerbare aanbiedingen was er al in november 1944 vanuit Denemarken via het neutrale Stockholm, een bericht binnengekomen, waarin men aanbod om na de bevrijding Nederlandse kinderen op te nemen. In Denemarken was de situatie veel beter dan in de andere bezette landen en vormde de voedselvoorziening geen enkel probleem. Twee Nederlanders hadden, in samenwerking met de Deense organisatie Danske Kvinde Beredskap, het voornemen opgevat tweeduizend kinderen kosteloos op te nemen in gezinnen, mits de Nederlandse regering de reis voor haar rekening wilde nemen. Het was een plan dat in deze vorm nooit is doorgegaan, maar dat wel de aanzet vormde voor latere uitzendingen.

Al met al leverden de aanbiedingen in Londen voorlopig weinig oplossingen. In Nederland waren evenwel in dezelfde periode effectievere stappen gezet. De uitzending naar België begon langzaamaan vorm te krijgen. Onvermoeibaar was Van den Berg hiervoor bezig geweest. Soms ging hij op één dag heen en weer naar Brussel. 'Een bijzonder drukke stad', vertelde hij, 'vol militair verkeer'. Het was het hoofdkwartier van de legergroep van Montgomery, die behalve het tweede Britse leger ook het Canadese leger, de Poolse brigade en de Irene-brigade omvatte. Er was een groot contrast met de Nederlandse steden na de bevrijding: alle winkels waren vol. Toch was het niet gemakkelijk iets te kopen. De distributie was slecht, de zwarte markt bijzonder goed georganiseerd. Ook het Nederlandse Militair Gezag was er tot april 1945 gehuisvest. Toen werd het naar Breda verplaatst.

Activiteiten op kleine schaal waren ook in Zwitserland op gang gekomen. Er waren kerken die iets wilden doen voor kinderen uit de kring van zusterkerken in Nederland. Er werd een serieuze organisatie opgericht, die begin februari 1945 vertegenwoordigers naar Nederland stuurde onder leiding van dr. W.A. Visser 't Hooft, secretaris-generaal van de Wereldraad van Kerken. Het gevolg was dat Van den Berg naar Bern en Genève reisde, waar hij besprekingen voerde met het Nederlandse comité en met het Zwitserse Rode Kruis. Een meer dan vermoeiende reis, die de moeite echter loonde. De Zwitsers waren bereid enige duizenden Nederlandse kinderen op te nemen.

Meer dan eens bleek dat de beide commissies niet alleen door de Noordzee van elkaar gescheiden waren. Zij verkeerden in twee totaal verschillende

werelden. In Engeland filosofeerde men al over het nieuwe Nederland na de bevrijding. Er werd door velen reeds gedacht aan de doorbraak vanuit de vooroorlogse verzuilde maatschappij. In het bevrijde Zuiden verlangden de meeste mensen voorlopig slechts terug naar het 'rijke roomse leven' van voor 1940.

Dit laatste bleek al voordat de eerste kinderen vertrokken waren. De bisschop van Den Bosch zocht contact met de commissie en deed deze twee verzoeken. Dat er geestelijken van verschillende gezindten aanwezig zouden zijn voor de godsdienstige verplichtingen vond hij vanzelfsprekend. Daarnaast wenste hij dat er 'leiders of leidsters aanwezig zullen zijn van verschillende gezindte die de godsdienstige praktijken der kinderen kennen en daarin leiding geven'. Bij hem leefde bovendien de angst dat kinderen terecht zouden komen in streken waar het percentage katholieken gering was. Daar moest dan minstens geëist worden dat ze in gezinnen zouden komen 'welke de waarneming der katholieke verplichtingen inzake hun godsdienst positief zullen bevorderen'. Vanuit katholieke kring wantrouwde men de uitzending naar Vlaamse gezinnen, omdat men geen hoge dunk had van de naleving der kerkelijke plichten daar. Over Wallonië hoefde al helemaal niet gepraat te worden, want daar zou de toestand nog veel slechter zijn. Toen de uitzendingen eenmaal op gang waren gekomen, bleef men alles kritisch volgen. Een bericht uit Engeland, na het vertrek van de eerste groepen, laat zien hoe goed men de boel in de gaten hield. De brief kwam niet eens vanuit kerkelijke kring, maar was van de Militaire Commissaris in Noord-Brabant en gericht aan de Chef Staf van sectie XIII van het Militair Gezag in Brussel:

Gisteren, Goede Vrijdag, werd in de BBC-uitzending van 18.45 uur medegedeeld, dat de Katholieke Nederlandse kinderen die ochtend de H. Mis hadden bijgewoond. Blijkbaar teneinde ouders, voogden en verzorgers gerust te stellen ten aanzien van de godsdienstige verzorging.

Deze mededeling moet intussen een vreemde indruk en averechts effect ten gevolge hebben gehad, vermits op Goede Vrijdag geen H. Mis gelezen wordt.

Een dergelijke mededeling is derhalve geëigend wantrouwen te doen rijzen ten aanzien van de behartiging der godsdienstige belangen.

Het was een misser die niet tekenend was voor de zorg in dit opzicht. Wie terugkijkt, moet constateren dat de beide commissies hun uiterste best hebben gedaan, ook om kinderen onder te brengen in gezinnen met dezelfde godsdienst.

Vanuit katholieke kring werd de vraag opgeworpen of jongens en meisjes in het kamp al of niet in aparte klassen les zouden krijgen. Aparte jongens- en meisjesscholen waren bij hen immers nog gemeengoed. Er kwam een geruststellend antwoord: er waren in het kamp voldoende kinderen om aparte groepen te vormen. Bovendien was er een hoofdonderwijzer die samen met enige onderwijzers aansprakelijk was voor de opvoeding van de jongens en een hoofdonderwijzeres, geassisteerd door enkele onderwijzeressen voor die van de meisjes. Men sloot evenwel niet uit dat spel en ontspanning voor jongens en meisjes gezamenlijk zouden worden georganiseerd.

Juist op het moment dat alles naar wens leek te gaan, kwam de tegenslag. In januari kreeg men bericht van militaire zijde dat de kinderen die naar Engeland wilden, behalve tegen difterie, ook tegen pokken moesten zijn gevaccineerd. Er waren daar in de laatste maanden wat gevallen van die ziekte geweest, zodat Volksgezondheid het verantwoord had gevonden met deze eis in te stemmen. Dat bracht de organisatie echter in grote problemen. De kinderen voor het eerste transport waren al aangewezen en gekeurd. Verreweg de meesten waren niet tegen pokken gevaccineerd. De eerste schattingen spraken zelfs van tachtig procent. Van den Berg zag als oplossing om hen door andere kinderen te laten vervangen. Dat was geen kleinigheid, want het geschatte percentage was inmiddels veel te laag gebleken. Van de 140 aangemelde kinderen uit Nijmegen waren er maar vier ingeënt. Als men de andere 136 thuis wilde laten, kon de selectie helemaal opnieuw beginnen. In andere plaatsen was de situatie niet veel beter. Om in alle steden samen de vijfhonderd beschikbare plaatsen binnen enkele weken weer op te vullen, was een onmogelijke zaak.

De enige uitweg was aan alle ouders een brief te sturen met het advies de kinderen alsnog te laten vaccineren. Dat moest dan wel gebeuren onder eigen verantwoordelijkheid. Men wist bij Volksgezondheid maar al te goed dat zo'n vaccinatie niet zonder risico's was: er was een kans op hersenvliesontsteking. Die was wel 1 op 4000, maar toch! Men wilde die verantwoordelijkheid niet dragen. Bovendien was de kans dat je zonder vaccinatie in Engeland pokken opliep oneindig veel kleiner. Daarnaast zouden veel huisartsen weigeren mee te werken en hadden ze geen pokstof. Ten slotte was er ook nog een verbod van de GGD op het inenten van kinderen van boven de twee jaar. Als directeur-generaal van Volksgezondheid kon Van den Berg wel voor de pokstof zorgen en was hij bereid eraan mee te werken dat het vaccinatieverbod tijdelijk zou worden opgeheven, maar hij voelde de grote verantwoordelijkheid en stelde

dat hij alleen wilde meewerken als zowel de ouders als de huisarts erom zouden vragen.

Het was duidelijk dat dit een schijnoplossing was, omdat dit in de praktijk toch niet zou gebeuren. Er was een volledige impasse: zonder vaccinatie was niet toegestaan, andere kinderen zoeken ging niet meer en vaccinatie stuitte overal op weerstand. Van den Berg reisde op 20 januari weer naar Brussel, samen met Laman Trip, voor een gesprek met Colonel Creighton van de 21st Army. Hij kwam niet met lege handen terug. Er was een akkoord bereikt waarmee eenieder kon leven. Men zou voorrang geven aan gevaccineerde kinderen. Daar men inmiddels wist dat deze groep nog geen drie procent omvatte van het totaal, was dit geen enkel probleem. Vervolgens werd de verplichting tot vaccinatie vervangen door een advies aan de overige ouders om contact op te nemen met de huisarts voor een vaccinatie onder eigen verantwoordelijkheid. Voor zover bekend is niemand op dit advies ingegaan en was iedereen tevreden. Wel werd er strikt de hand aan gehouden dat alle kinderen tegen difterie moesten zijn ingeënt.

Het was de vraag of de mensen in Londen een duidelijk inzicht hadden in de situatie in het bevrijde gebied. De rapporten die men ontving, waren niet bepaald rooskleurig. Maar er was nauwelijks een algemene conclusie te trekken. Wat de voedselvoorziening betreft, kan men stellen dat zelfs in het nog niet bevrijde Westen van ons land in oktober de echte honger nog moest beginnen. Bovendien was er op het platteland veel minder gebrek dan in de grote steden. De eigenlijke tekorten waren tot in het najaar van 1944 niet uit te drukken in calorieën, ook al kwamen kinderen van rond de 12 jaar zo'n vijfhonderd kcal per dag te kort als ze het alleen van de distributie moesten hebben. Het echte tekort bestond vooral uit de zo belangrijke bouwstoffen voor hun groei: eiwitten en vetten. Daarvan kregen ze maar een fractie van wat ze eigenlijk nodig hadden. Geen wonder dat er later in Engeland problemen kwamen bij het uitdelen van de geschonken kleding: er was een tekort aan kleine maten, omdat de kinderen gemiddeld kleiner waren dan op grond van hun leeftijd mocht worden verwacht. Het was ook geen wonder dat er meer ziekten voorkwamen, omdat eiwitten een belangrijke rol spelen in het menselijk afweersysteem.

Ronduit slecht was de toestand geweest voor de tienduizenden kinderen die bij gevechten in allerlei problemen waren geraakt, de duizenden die hun woningen in de frontgebieden moesten verlaten en uitzichtloze, eindeloze tochten hadden gemaakt, zonder dat ze wisten waar ze voedsel of onderdak konden vinden. Andere kinderen, die in de kelders van hun woningen waren

gevlucht toen bombardementen en beschietingen begonnen, hadden nauwelijks de kans gekregen uit hun schuilplaatsen te komen om eten te bemachtigen en leden wekenlang echte honger.

Men kon niet alle kinderen die op een of andere manier geleden hadden op korte termijn uitzenden. Ze moesten voldoen aan de eisen die door de gezamenlijke commissies waren opgesteld. Artsen moesten hen op basis van die richtlijnen selecteren.

Uitgezonden mochten worden:

- kinderen die door de oorlogsomstandigheden meer dan gemiddeld hadden geleden
- kinderen die herstellend waren van acute ziekten
- kinderen met ondervoeding, en
- kinderen met nerveuze verschijnselen zoals angst en slapeloosheid.

Vooraf het laatste punt heeft nogal eens tot misverstanden geleid, ook bij pleegouders die ervan uitgingen een ondervoed kind toegewezen te krijgen. Toch was het een juiste beslissing van de commissie om deze groep kinderen niet uit te sluiten.

Niet uitgezonden mochten worden: kinderen die een gevaar vormden voor anderen door een besmettelijke ziekte en kinderen die problemen zouden opleveren bij de verpleging door bijvoorbeeld incontinentie of door ernstige psychische aandoeningen.

Er moesten ook enige garanties zijn dat de uitgezonden kinderen zich in de kampen of bij de pleegouders redelijk zouden gedragen. Ze mochten niet uit een asociaal gezin komen. Wat dat precies was, werd nergens duidelijk gemaakt. Het oordeel werd overgelaten aan de mensen uit het comité of aan de leiding, die alle gezinnen vooraf moest bezoeken.

Kinderen die leden aan scabiës moesten hiervoor eerst worden behandeld. Dit was van toepassing op een groot gedeelte van de kinderen. In het eindrapport van 1946 werd geconcludeerd dat bij de keuring in Nederland in sommige groepen bij 25 procent van de kinderen schurft werd geconstateerd. Nog hoger was het percentage dat met hoofdluis en neten bij de dokter verscheen. In sommige groepen was dat zelfs honderd procent, inclusief de leiders en verpleegsters. Ondanks de behandelingen voor het vertrek bleek bij de aan-

komstcontrole in Engeland nog ruim zeven procent last te hebben van scabiës en werd bij twintig procent nog hoofdluis geconstateerd.

Van de uitzendingen naar Engeland is een gedetailleerde evaluatie bewaard gebleven. Daarin wordt onder meer geconstateerd dat er een aanzienlijke groep kinderen was – men schatte die op wel twintig procent van het totaal – waarvan volkomen onduidelijk was waarom ze waren uitgezonden. Enerzijds kon dit liggen aan de gebrekkige communicatie in de beginmaanden, waardoor kinderen die zich hadden aangemeld automatisch op de lijst van geselecteerden terechtkwamen, anderzijds is ook wel eens het vermoeden geuit dat mensen die bij de organisatie betrokken waren ervoor zorgden dat hun eigen kinderen of die van bekenden mee konden. Er is alle reden om aan te nemen dat het met de uitzendingen naar andere landen net zo was. De samenstellers van dit eindrapport treurden daar niet om, daar alle kinderen zowel psychisch als lichamelijk van de uitzending hadden geprofiteerd. De enige negatieve uitzondering die zij maakten, was dat de keurende artsen steeds weer astmatische kinderen naar Engeland stuurden, terwijl sommige kampen in gebieden lagen die voor hen totaal ongeschikt waren.

Er was nog een voorwaarde waaraan de kinderen moesten voldoen. Zij mochten niet uit een gezin komen dat tijdens de oorlog ‘fout’ was geweest. Wat men daaronder moest verstaan, was duidelijk omschreven: de vader mocht niet aangesloten zijn geweest bij de NSB of bij het Arbeidsfront en geen ondersteuner zijn geweest van de Winterhulp. Een aantal kinderen is om die reden afgewezen, ook al hadden ze de uitzending dringend nodig. De oude woorden ‘De ongerechtigheid der vaderen zal bezocht worden aan de kinderen’ bleken na duizenden jaren nog altijd actueel te zijn.

Heel wat is er ook te doen geweest over de leeftijdsgrenzen. Voor Engeland werden die vastgesteld op 8 tot en met 14 jaar. In het bijzonder bij de eerste groepen is daar niet strikt de hand aan gehouden. In het eerste transport zaten kinderen die al 15 waren en bij het tweede was zelfs een meisje van 5 jaar. Na slechte ervaringen met sommige oudere jongens heeft men de maximale leeftijd toen verlaagd. Om de oudere kinderen toch niet teleur te stellen, zijn er voor hen in een later stadium een paar aparte uitzendingen geweest.

Ook bij het aanstellen van personeel gold de eis van politieke betrouwbaarheid. De lijn tussen ‘goed’ en ‘fout’ leek in die dagen meestal duidelijk. Pas later is bij alle zuiveringen gebleken, hoe moeilijk het in werkelijkheid was dat onderscheid te maken. Aanvankelijk was er van nuancering weinig sprake. Iedere benoemde moest eerst bij de plaatselijke politie een bewijs van politieke betrouwbaarheid halen. Vervolgens wachtte de security-check door een mili-

taire commissie. Daar de kandidaten in de beginperiode niet in staat waren zelf te reizen, hield de commissie zittingen in verschillende plaatsen en kregen de aspirant-leiders een oproep om te verschijnen. Excuses om niet aanwezig te zijn, werden niet geaccepteerd: wie er op het genoemde uur niet was, viel definitief af. Een herkansing was er niet.

Het beleid van een streng onderzoek naar de politieke betrouwbaarheid van een potentiële leider werd breed gedragen door de bevolking. Men volgde de benoemingen kritisch, wat mag blijken uit het volgende artikel in *Oost Brabant* uit april 1945:

Wie verzorgen onze kinderen in Engeland?

Meer nog dan de lichamelijke verzorging is het van belang dat de geestelijke verzorging der naar Engeland uitgezonden kinderen goed is. De gerustheid dat dit inderdaad zo is, is aanzienlijk verminderd bij het constateren van het volgende:

Men informeert naar een meisje uit een dorp dat zich aanbood als leidster. Men vraagt inlichtingen bij de Pastoor en bij de Commandant der NBS. Beiden verklaren geen getuigschrift te kunnen geven. De reputatie van het meisje is verre van goed. Tijdens de bezetting heeft zij als brievenbestelster de plaats van een man ingenomen.

Ondanks dit, heeft men zonder verdere informatie dit meisje als verzorgster aangenomen. Aan dit onontwikkeld, pedagogisch ongeschoold en moreel slecht bekend staande meisje worden onze kinderen in Engeland toevertrouwd.

Aan de opgesomde kwaliteiten in de laatste zin wordt verder geen argumentatie toegevoegd, zodat men wel moet aannemen dat die samenhangen met de beschuldiging even daarvoor, tenzij de pastoor ook van andere feiten op de hoogte was.

Dergelijke aanstellingen waren beslist geen noodgrepen wegens gebrek aan sollicitanten. Integendeel, men kon gemakkelijk een veelvoud krijgen van waar behoefte aan was. Bij het plaatselijke comité in Eindhoven kwamen na een oproep driehonderd sollicitaties binnen, terwijl men er maar enkele nodig had. Naar Engeland gaan was een buitenkansje dat niemand aan zijn neus voorbij wilde laten gaan, ook al kregen leiders en leidsters slechts een zakgeld van £ 2 per week. Helaas moest men constateren dat het niveau van de meeste sollicitanten ver onder de maat was.

Alleen bij het vervullen van de vacatures voor onderwijzers waren er problemen. Juist nu het onderwijs weer enigszins op gang begon te komen, waren de schoolbesturen niet bereid onderwijzers af te staan. Het vinden van onderwijzeressen bleek veel eenvoudiger. Maar er was nog veel meer personeel nodig. Vanuit Engeland kwam het bericht dat er daar zo'n krapte op de arbeidsmarkt was, dat het onmogelijk was om voldoende mensen te vinden voor het onderhoud en de verzorging in de kampen. De Britse regering had al toestemming gegeven om personeel in Nederland te werven, dus kwam er een volgende sollicitatieronde voor koks, huishoudelijk personeel, een schoenmaker en een kapper. Ook daarbij kon men kiezen uit een groot aanbod, zeker omdat de kandidaten, behalve een verblijf in een land waar het veel beter was, ook een salaris kregen.

Het eerste transport vertrok met 72 begeleiders. Dat bleken er veel te weinig te zijn.

HOOFDSTUK 3

Het eerste transport

Vanaf maandag 5 februari 1944 was het in het opvangkamp voor evacués in Tilburg een drukte van belang. In de voormalige schoenfabriek van Arendonk was de opdracht ontvangen om het werk voor evacués voorlopig te beëindigen en het gebouw gereed te maken voor de ontvangst van vijfhonderd kinderen. Er werd hard gewerkt om te laten zien dat het geen verkeerde keuze was geweest Tilburg als verzamelplaats aan te wijzen. De laatste evacués vertrokken op dinsdag en daarna volgden er twee dagen van schrobben, stromatrassen vullen, bedden gereedmaken voor eventuele zieken en ruimtes inrichten voor de medische controle van de kinderen. Zelfs de leiding van het kamp en de leden van de administratie hielpen mee met het boenen van de vloeren. Men was totaal niet gewend aan het ontvangen van zulke grote groepen tegelijk. Het moest niet alleen lukken voor deze reis, maar het was tegelijkertijd een generale repetitie voor alle groepen die zouden volgen.

De eerste bussen die op donderdag 8 februari aankwamen, brachten 125 kinderen uit Eindhoven. In de loop van de dag volgden nog 140 kinderen uit Nijmegen, tachtig uit Maastricht, vijftig uit Den Bosch en met enige vertraging 55 kinderen uit Walcheren. Van deze laatste groep was een aantal al een dag eerder vertrokken. Hun afscheid in Middelburg had veel belangstelling getrokken. De krant *De Vrije Zeeuw* had er dan ook aandacht aan besteed:

Donderdag jl. heeft een groep van 55 Walcherse kinderen met groot enthousiasme de reis naar Engeland aanvaard. De dag tevoren waren de jeugdige Vlissingers al in Middelburg aangekomen. Ze logeerden in de Ambachtsschool. Ondanks alle opwindning sliepen ze die nacht uitstekend, mede dank zij de goede zorgen van het Vrouwen Hulp Korps, dat als gastvrouw fungeerde. De volgende ochtend voegden ook de kinderen uit Middelburg zich bij hen. Voor het vertrek werd gezamenlijk het Wilhelmus

gezongen en daarna drie hoera's uitgebracht op de Engelschen en daar gingen ze! Voorzien van een heerlijk stuk chocolade, kregen allen hun zitplaatsje in de Engelsche trucks die hen zouden vervoeren. Leden van het v.h.k. wikkelden hen stuk voor stuk zorgzaam in een deken, want men kon het koud krijgen wanneer men lang zit. De kinderen werden begeleid door twee dames uit Middelburg en één uit Vlissingen en door ds. Oussoren, gereformeerd predikant te Middelburg, die de geestelijke verzorging der kinderen op zich zal nemen.

Zo begon de reis naar het verzamelpunt in Tilburg. Helemaal zonder strubelingen verliep die niet. Twee van de drie militaire wagens raakten even buiten Tilburg de weg kwijt en kwamen met enkele uren vertraging aan.

Het was een goede zaak dat men de ontvangst tevens gebruikte om ervaring op te doen voor de toekomst. Wie de moeilijkheden begrijpt van een organisatie in deze oorlogstijd, met nauwelijks de mogelijkheid vooraf instructies te krijgen en zonder behoorlijke communicatiemiddelen, mag in zijn oordeel alleen de zaken betrekken die ondanks alles toch goed gingen. In Arendonk zelf had men alles aardig op een rij. Maar naast de 440 kinderen kwam er een groep van 76 volwassenen mee: leiding, huishoudelijk personeel, verpleegsters en militairen van het Vrouwen Hulp Korps. Die wisten geen van allen wat ze precies moesten doen. Er was een krioelende massa kinderen, zonder dat het de leiding duidelijk was wie moest ingrijpen en hoe. Bij aankomst stortten de kinderen zich min of meer op de tafeltjes bij de ingang waar ze geregistreerd moesten worden, nieuwsgierig naar alle labels en papiertjes die erop lagen. De mensen die het werk moesten doen, werden dusdanig geduwd dat het dubbel zo lang duurde als noodzakelijk, wat de chaos nog vergrootte.

Iedereen kreeg onmiddellijk na aankomst een nieuwe medische controle. Er werden toch weer twintig scabiësgevallen gevonden. De kinderen werden allemaal 'gedust', dat wil zeggen: behandeld met DDT. De manier waarop dit gebeurde, is een halve eeuw later onvoorstelbaar: het poeder werd met kracht in de broekspijpen, de mouwen en in de hals van de kinderen gespoten, zodat ze in een wolk gehuld waren en het gif in neus en mond kregen. Maar tegen het aanwezige ongedierte werkte het doeltreffend. Verliepen de medische handelingen naar wens, de chaos sloeg weer toe tijdens de maaltijd die er op volgde. Er werden op de tafels voor elke zestien kinderen twee borden met porties brood voor acht kinderen neergezet. De grootste hongerlijders aten met grote snelheid ook het brood op van de langzame eters, die met honger

van tafel gingen. Om dit in de toekomst te voorkomen, begon men daarop met het uitdelen van individuele porties.

In het rapport van de leiding van Arendonk werd opgemerkt dat het leek of de leiding nog niet wakker was. Iedereen dacht dat een ander het werk wel zou doen. Men liet alles over aan het personeel van Arendonk, terwijl het juist niet de taak was van deze mensen om op de kinderen te letten. Toen er een jongen ziek en misselijk in een toilet werd gevonden, ging een leider personeel van Arendonk waarschuwen zonder zelf ook maar iets te doen. Om een huilend klein jochie bekommerde niemand zich, omdat iedereen het idee had dat het in een andere groep thuishoorde. Toch was het eindrapport nog mild. Door de onmogelijkheid om vooraf goede afspraken te maken, belandde de leiding in een situatie, waarin ze zich zelf verloren voelde in een chaotische massa. Het verwijt dat de leiders en leidsters veel te jong waren voor hun taak, is achteraf bekeken misplaatst. Van hen waren er maar vier nog geen 21 en was meer dan de helft tussen de 21 en 25 jaar. De rest was ouder. Een van de voornaamste aanbevelingen was de volgende keer iemand aan te stellen die vanaf het begin de coördinatie in handen zou nemen. Men dacht aan iemand van 35 tot 45 jaar, maar in ieder geval moest het een man zijn: voor een vrouw vonden de rapporteurs deze taak veel te zwaar!

Er volgde een nacht waarop niet iedereen met voldoening kan terugzien. Er waren twee grote slaapzalen, met een dubbele rij stromatrassen op de vloer. Er was hard gewerkt om de zalen veilig te maken voor het geval er iets zou gebeuren. Alle gewone ruiten waren verwijderd en vervangen door draadglas of planken. Bovendien waren de matrassen zo gerangschikt, dat de hoofden zo ver mogelijk verwijderd waren van alles wat op een raam leek.

De kinderen vonden het een schitterende ervaring. Verreweg de meesten waren nog nooit van huis geweest. Dat gold ook voor het merendeel van de leiding. In verband met de lange reis had men de kinderen om half negen in bed willen hebben, maar om elf uur was er van enige rust nog geen sprake. Ook niet bij de volwassenen, van wie een aantal de hele nacht door heeft liggen praten. Aanhoudend liepen er kinderen naar de toiletten. Wat velen uit hun slaap hield, was het gebrom van de Duitse v-1 wapens, de vliegende bommen, die voortdurend over vlogen. Het was een angstaanjagend geluid, vooral omdat men wist dat veel van die dingen neerstortten voor ze hun doel hadden bereikt. Veilig was het nergens. Rond twee uur vond men bij de deuropening een van de leidsters, die niet naar bed durfde. Ze had een panische angst voor de v-1's. Ze wilde naar een schuilkelder gaan of bij de deur blijven staan, maar absoluut niet naar bed. Uiteindelijk is ze daar tot de ochtend blijven staan.

Aanvankelijk leek de tweede dag te beginnen zoals de eerste was geëindigd. Het wassen was een chaos, waardoor zelfs om half elf nog niet alle kinderen aan het ontbijt van acht uur zaten. Maar toen kwamen langzamerhand de eerste tekenen dat de leiders en leidsters initiatieven gingen nemen. Twee leidsters stapten naar voren en begonnen liedjes te zingen met de kinderen. Het lukte. Verreweg de meesten deden mee. Hier en daar werden spelletjes gedaan. Zo kwam de groep de vele uren wachten door in een veel betere sfeer dan op de eerste dag. De bagage van de kinderen werd buiten op vrachtwagens geladen. Dat was geen al te zwaar werk, want de kinderen bezaten vrijwel niets. Precies om half vier begon de uittocht. Met Tilburgse jongens als gids begon de eerste groep richting station te wandelen, elke drie minuten gevolgd door de volgende. In Arendonk werd het stil; het personeel was doodop.

Slechts bij een beperkt aantal personen was de route van de trein bekend. De oorlog woedde nog op korte afstand. Absolute veiligheid kon niemand garanderen, wel een goede verzorging. Die was dan ook uitstekend. Op het station in Tilburg kreeg iedereen nog een beker dikke soep. Er waren die dag 180 broden verwerkt tot sandwiches voor onderweg en er was drinkwater in de wagons geplaatst. Bovendien was er afgesproken dat het Belgische Rode Kruis op een aantal stations onderweg voor warme dranken zou zorgen. Zo brachten de kinderen hun tweede nacht van huis door op de houten banken van een trein met geblindeerde ramen, die door een volkomen donker landschap reed. Het was de tweede nacht van huis, voor de Vlissingse kinderen al de derde zonder de normale nachtrust in het eigen bed.

Zo begon de derde dag met een groep kinderen die inmiddels de gevolgen van een vermoeiende reis begonnen te voelen. Gelukkig werd het een dag vol afwisseling en spanning door steeds weer nieuwe belevenissen. Na aankomst in Oostende ontmoetten ze de vijftig nog ontbrekende kinderen, die rechtstreeks vanuit Zeeuws-Vlaanderen daarheen waren gebracht en al de vorige dag waren aangekomen. Onder hen bevond zich Gerard Rodts. Hij herinnert zich: 'Wij waren met acht kinderen uit Oostburg de eersten die in de militaire wagons stapten. We zaten er open en bloot, maar kregen dekens om. Zo reden we langs een aantal dorpen in de buurt en pikten er steeds nieuwe kinderen op. Toen ging het naar Oostende. Dat was niet zo'n lange reis. We hebben er overnacht in een militair kamp.'

Natuurlijk was het een hele sensatie voor de kinderen om eindelijk aan boord te gaan van de schepen die hen naar Engeland zouden vervoeren. Er waren twee schepen nodig, die vanzelfsprekend begeleid werden door marineschepen. Onmiddellijk bij het betreden van de schepen kregen alle kinderen een zwem-

vest. De jongens gingen aan boord van de Longford, de meisjes stapten op de Biarritz. Beide schepen waren voor de oorlog eigendom geweest van Britse spoorwegmaatschappijen en als veerboot gebruikt. Het waren betrekkelijk kleine schepen van rond de 2.000 ton. Dat werd tijdens de overtocht al spoedig duidelijk. Er stond een stevige wind en weldra was het merendeel van de passagiers zeeziek. Allerellendigst voelden de meesten zich. Lammert Boeringa uit Eindhoven was een van de weinige jongens die geen last had van de woelige zee: 'Voor mij kwam het zelfs goed uit. We hadden allemaal chocola gekregen. De meesten waren zo misselijk dat ze er geen hap van wilden nemen. Ik kreeg van iedereen en smulde achter elkaar door.'

Midden op zee was er plotseling alarm: er was een Duitse duikboot gesignaleerd, wat een enorme commotie aan boord gaf. Wat er allemaal precies gebeurde, konden de passagiers niet zien. Wel dat er inderdaad een duikboot boven water voer. Ook Lammert Boeringa, Willy Buyck en Peter Leurmans hadden hem gezien, terwijl hij langzaam onder water verdween. Het was voor de jongens een brok sensatie waarvan ze nauwelijks het grote gevaar beseften: 'Het was een prachtig gezicht', vond Lammert. 'Vanaf alle schepen schoten ze als wilden op die duikende boot, met van die lichtspoormunitie. Het leek net vuurwerk. Ik had zo iets moois nog nooit gezien.' Het was bovenal chaotisch. Willy Buyck was plat op het dek gaan liggen toen het schieten begon. Gerard Rodts was juist onderin het schip toen de paniek ontstond. Iemand zei dat hij naar boven moest en daar kreeg hij een zwemvest, omdat hij het zijne niet aan had. Hij kwam te laat om de duikboot te zien. Wel zag hij de escorteschepen met dieptebommen gooien. 'Hele waterzuilen zag ik omhoogkomen. Prachtig vond ik het. Geen seconde dacht ik aan gevaar. Het was voor mij een bekend gezicht. Er lagen bij ons overal handgranaten die de Duitsers hadden achtergelaten. Wij als jongens gingen daarmee vissen. We gooiden ze in het water. Dan kreeg je precies zulke zuilen en daarna kwam de vis boven drijven.' Ook een van de leidsters, Cock Klinkenberg uit Maastricht, zag fonteinën uit de zee omhoogkomen toen ze naar het dek gerend kwam.

Toen het gevaar was geweken, keerde de rust weer terug op de schepen met de vlag van het Rode Kruis in top. Schepen vol kinderen die zich ziek voelden. Ze moesten uiteindelijk de hele nacht aan boord doorbrengen. De jongens schijnen het beter getroffen te hebben dan de meisjes. Op hun schip was een mooie passagiersaccommodatie met hutten. Op de boot van de meisjes had men voor dit kindertransport de bestaande hangmatten moeten vervangen door matrassen op de vloer. Toen de kinderen eindelijk aan wal mochten,

begon voor hen de vierde dag van de reis. Ze waren niet meer zeeziek, wel doodmoe.

Op de kade in Tilbury was het een drukte van belang. Er waren mensen van de uitzendcommissie, Britse en Nederlandse officieren, vertegenwoordigers van de regering, iemand van Radio Oranje en journalisten van allerlei kranten. Vanzelfsprekend verwachtten zij een groep kinderen die er verhongerd en verzwakt uit zouden zien. Zij kregen wat ze verwachtten. Zelfs de kinderen die niet geleden hadden door de honger, zagen er na deze reis grauw en vermoeid uit. De meeste indruk maakte nog hun kleding. Veel kinderen van het platteland liepen op klompen. Sommige jongens hadden militaire kledij aan, die door hun moeders kleiner was gemaakt, voor zover zij nog beschikten over garen. Ze droegen uniformen van Amerikanen, Canadezen, Polen en Engelsen, al naar gelang de streek waar zij vandaan kwamen en de legers die hen bevrijd hadden. Hoe zij aan zulke kleding kwamen, bleef meestal vaag. Ruilhandel en zwarte handel bloeien nu eenmaal in chaotische tijden. Er liepen kinderen in kleren die hun moeders van dekens hadden gemaakt, de meeste daarvan eveneens uit legerdepots. Ze zwaaiden met de vlaggetjes die ze onderweg hadden gekregen.

In dubbeldekkerbussen ging het naar een schoolgebouw. Dat gaf de eerste strubbelingen. Iedereen wilde boven zitten en het kostte de leiding heel wat moeite om het instappen enigszins te stroomlijnen. De gelukkigen mochten de trap op, wat heel wat gestommel gaf wanneer ze klompen droegen. Het gemopper van de rest duurde niet lang. De school was dichtbij. Er stond daar een heerlijke maaltijd op de kinderen te wachten. De stampot smaakte wel anders dan in Nederland, maar het enthousiasme wordt misschien nog het best uitgedrukt door de woorden van een klein jongetje, dat verrukt uitriep dat er 'echt vlees' in zat. Van de plannen om de ondervoede kinderen langzaam en stap voor stap naar volledige maaltijden te leiden, kwam hier weinig terecht. De Irish stew en de rijstepap verdwenen snel. Een van de grotere Zeeuwse jongens zei, zijn lippen aflikkend na de laatste hap: 'En dit is nog maar het begin.'

De groep zag er onderweg naar het station al veel vrolijker uit. De Engelsen waren verbaasd dat sommige kinderen na een paar maanden wonen in bevrijd gebied al wat Engels verstonden en zelfs al een paar woorden konden spreken. In heel wat huizen waren immers geallieerde militairen ingekwartierd geweest. Zelfs Engelse liedjes hadden inmiddels de liedjes uit de oorlogsjaren vervangen. 'You are my sunshine' klonk het opgewekt, terwijl ze opnieuw een trein instapten voor weer een lange reis. Coventry was ver. Nu de kinderen lang

Vanuit alle ramen van de trein werd gezwaaid met oranje en rood-wit-blauw.
[Archief P. Leurmans]

moesten stilzitten, kwam hun vermoeidheid pas echt tot uiting. Velen vielen in slaap, terwijl de trein zijn weg zocht dwars door Engeland naar de stad die zelf zo zwaar getroffen was door Duitse bombardementen. Anderen verwerkten de reis minder goed. Heel wat kinderen waren misselijk. Hoewel was afgesproken dat de kinderen, die geen grote maaltijden meer gewend waren, niet te veel mochten eten, waren in Tilbury grote hoeveelheden chocolade uitgereikt, natuurlijk met de beste bedoelingen. Iedereen wilde hun zoveel mogelijk geven. Veel magen bleken het allemaal niet goed te hebben verwerkt. Tijdens de reis werd voortdurend overgegeven en pas op dat moment bleek dat er in de trein geen water beschikbaar was. Het laat zich raden dat het op veel plaatsen nauwelijks was uit te houden. Maar toen de trein eindelijk aankwam, stond de hele groep bij de raampjes.

Bij het station in Coventry zag het zwart van de mensen. Op het station zelf waren natuurlijk de officials voor de verwelkoming en de mensen die hadden

Aankomst van de eerste kinderen in Coventry.
[Archief P. Leurmans]

meegewerkt aan de voorbereiding van het kamp. Het was een bonte massa die daar stond om een glimp van de kinderen op te vangen. Er waren Nederlanders die in de omgeving woonden, Nederlandse militairen die in de buurt gelegerd waren, er was een groepje Nederlandse padvinders die in de buurt woonden en een Engels echtpaar dat kwam kijken of ze misschien een Nederlands kind konden adopteren, en talloze nieuwsgierige Engelsen. Sommigen hadden vier uur in de stromende regen staan wachten. Een verslaggever van *Vrij Nederland* schreef over de aankomst op het station:

Tientallen Engelse kinderen krioelden voor de hekken die de ingang van het station van Coventry afsloten van de perrons. Velen van hen droegen een witte band om de mouw van hun jasje. Het waren kinderen van de bioscoopvereniging Odeon. 'We hebben allemaal onze chocolade gespaard en we gaan filmvoorstellingen geven in de kolonie', vertelden ze ons. De geestdrift was onbeschrijfelijk en ook de spanning: hoe zouden die kinderen uit dat vreemde land er uitzien?

Een paar padvinders wachtten rustig af. Het waren Nederlanders en een Engelse hopman, die hun weekend hadden doorgebracht in de kolonie met boenen en dweilen, schrobben en slepen. 'We gaan voor ontspanning zorgen en sportwedstrijden organiseren', beloofden ze.

Eindelijk kwam de extra trein langzaam het station binnenrollen. De eentonigheid van de grijze lucht was plotseling verbroken. Honderden vrolijke rood-wit-blauwe vlaggetjes staken uit de vensters en op het perron verdrongen de wachtenden zich voor de raampjes.

Even later klepperden de klompen van een groep Zeeuwse kinderen over het perron. Ze waren tot de draad versleten, maar het wekte de geestdrift van de Britse bezoekers op. Veel kinderen droegen broeken en jaszes die gemaakt waren uit dekens. Maar ze zongen juichend van 'Limburg mijn vaderland' en andere liederen.

In bussen vertrok de groep voor de laatste etappe: Baginton Fields Hostel. Een jochie moest vanuit de trein naar de bus worden gedragen: hij was niet ziek, maar het enige schoeisel dat hij bezat, waren een paar pantoffels en die hadden het tijdens de vier dagen lange reis begeven.

In Londen was men druk bezig geweest met de voorbereidingen van het eerste kamp. Na een bezoek in december van de heer Niemann, die zowel lid was van het comité als van het bestuur van YPOC, bleek dat er heel wat verbouwd moest worden en opnieuw ingericht. Er was onvoldoende personeel om het kamp te exploiteren vanwege de krapte op de arbeidsmarkt, maar er was toestemming om aan te vullen met Nederlands personeel. Het comité benoemde mevrouw H.L. Moeton tot directrice van het kamp. Vanaf 8 januari had zij de beschikking over zes betaalde werkrachten en kon ze rekenen op de medewerking van de wvs. Deze vrijwilligsters waren onvermoeibaar en beloofden op de dag dat de kinderen zouden aankomen 's nachts in het kamp te blijven en te helpen bij de opvang.

Voor het eerst sinds lange tijd kon versleten schoeisel worden vervangen door nieuwe schoenen. Dames van de wvs hielpen bij het passen.

[Archief P. Leurmans]

Ook in andere opzichten bereidde het comité de komst van de kinderen voor. Van het Ministry of Food werd een toewijzing gekregen voor het eten van de kinderen. Toen er wel kleding, maar geen schoeisel beschikbaar bleek te zijn voor de kinderen, schafte men dit uit eigen middelen aan. Men boog zich zelfs over het onderwijs dat in het kamp gegeven moest worden. Maar het was duidelijk dat, na allerlei financiële, organisatorische en logistieke problemen te hebben opgelost, de commissie zich nu op een voor hen onbekend terrein begaf.

Het uitgangspunt was verantwoord: het schoolprogramma mocht niet te overladen zijn. Maar gaandeweg groeide de lijst van vakken die men toch wel belangrijk vond. Er kwamen er steeds meer bij: Nederlandse taal, natuurlijk, die mocht niet ontbreken. Engels, vanzelfsprekend, nodig als ze straks naar pleeggezinnen gingen. Hoofdrekenen was ook uiterst nuttig en, na al die jaren van geschiedvervalsing, natuurlijk vaderlandse geschiedenis. Plantkunde voegde

men er bij, en aardrijkskunde mocht helemaal niet vergeten worden, met veel nadruk op Engeland, maar vooral ook op ons eigen Nederlands-Indië. Joseph Luns meldde in de vergadering dat hij nuttige hulpmiddelen kon vinden voor de lessen over Indië. En uiterst nuttig leek ook iedereen *civics*, een soort maatschappijleer om de kinderen weer op te voeden tot burgers van een democratisch land. En daarnaast natuurlijk tekenen, muziek en gymnastiek. Men stapelde een geweldige toren op elkaar, waarvan elke insider bij voorbaat kon weten dat het alleen maar een Babylonische toren kon zijn die nooit voltooid zou worden. In de praktijk is er dan ook niets van het uitgebreide programma terechtgekomen en zag ook de commissie in dat men op een verkeerd spoor had gezeten. In augustus bepaalde de commissie zeer terecht: 'Onderwijs dient gedurende het verblijf in de kampen slechts een ondergeschikte rol te spelen. Het leren van de Engelse taal moet echter worden onderstreept.'

Een belangrijke fout in het hele denken was ook dat in de besprekingen kinderen van zeven tot maar liefst vijftien jaar over één kam werden geschoren. Wie alles terugleest, moet wel tot de conclusie komen dat men een homogene groep van rond de tien of elf jaar voor ogen heeft gehad. Dat gold niet alleen voor het onderwijs, maar ook voor de hele opzet van het kamp. Er kwamen voorschriften die van het begin af aan vooral bij de groteren voor problemen zorgden. Een voorbeeld daarvan was het verplichte rustuur na de lunch. Waren die kinderen echt zo verzwakt, dat ze midden op de dag een uur naar bed moesten? Zeker de oudsten kreeg je er 's middags met geen stok heen. Gelukkig waren veel leiders wijzer dan de regelmakers en gingen ze naar goedgevoelen om met de voorschriften.

Er was nog een facet waar men zich in Londen op verkeken had. Voortdurend was men uitgegaan van kinderen die verzwakt waren door ondervoeding of die op krachten moesten komen vanwege de ellende die ze hadden doorstaan. Men kende de schade die door verwoestingen in de meeste steden was aangericht, maar onderkende niet de onzichtbare schade die door de oorlog aan veel opgroeiende kinderen was toegebracht.

In veel gezinnen stond de moeder er alleen voor. Duizenden mannen zaten in Duitsland of waren ondergedoken. Veel scholen waren gevorderd door militairen; de onderwijzers verdwenen. Ondanks de beperkte vrijheid in het algemeen en ondanks de avondklok, genoten veel opgroeiende pubers een ongekende vrijheid. Normen en waarden hielden niet meer hetzelfde in als voor de oorlog. Diefstal was slecht, maar stelen van Duitsers was prima. Een schutting slopen om aan hout te komen was goed als die van een foute eigenaar

was. Maar je wist lang niet altijd van wie de schutting was, en hout is tenslotte hout en je had het nodig. Je niet houden aan de wet was vaak een deugd geworden. Veel jongeren zaten tot over hun oren in de zwarte handel en waren volwassen voor ze dertien waren. Dat had ook goede kanten: velen onderhielden de rest van het gezin nu de vader er niet was. Sommigen bemoeiden zich zelfs met sabotagepraktijken. Gerard Rodts was destijds veertien jaar en had telefoonkabels doorgesneden. Hij werd gepakt door de Duitsers en zat zes weken opgesloten in een kelder. 'In mijn eigen vuil', zegt hij. 'Ik denk dat ze me hebben losgelaten omdat ik zo vreselijk stonk, dat ze amper dicht bij me wilden komen.'

Deze jongens hadden een vorm van volwassenheid bereikt die in het kamp vaak botste met de discipline die men daar probeerde door te voeren. Bij een aantal van hen gaf dat aanleiding tot botsingen met de leiding, maar bleef het binnen de perken, bij anderen ontaardde het tot onaanvaardbaar gedrag. Uiteindelijk is een van de grotere jongens uit Coventry overgeplaatst. Het heeft ertoe geleid, dat de commissie zich ernstig beraadde over de maximale leeftijd voor deze groepen.

Van buiten zag Baginton Fields er niet aantrekkelijk uit: grauwe gebouwen en een kale omgeving. 'Ik zie de stallen, maar waar staat het huis?' vroeg een van de leidsters bij aankomst. Toch was alles uiterst functioneel en langzaamaan groeide er een geregeld kampleven. Voor de kinderen waren zes blokken beschikbaar. Die werden in het begin heel zakelijk aangeduid met letters. Toen alles wat persoonlijker werd, kregen ze namen, echte Nederlandse namen. De blokken voor de meisjes werden Beatrix, Irene en Margriet genoemd, die van de jongens Piet Hein, Jacob van Heemskerk en Limbra, wat een samenvoeging was van Limburg en Brabant. Het kamp zelf werd, na een soort prijsvraag voor een naam, omgedoopt tot 'Jong Nederland'. De bedenker werd bedacht met een vulpen. In elk blok had een Engelse *matron* de leiding, bijgestaan door Nederlandse leiders en leidsters. De muren in de kamertjes hingen weldra vol met allerlei platen en tekeningen. Vooral de meisjes waren er handig in om de kille kampruimtes om te vormen tot gezellige huiskamertjes.

Het duurde wel een paar dagen voor men de zaak enigszins op orde had. Er was veel verwarring, omdat het onmogelijk was geweest de leiding vooraf voldoende te instrueren. Bovendien bleek al onmiddellijk hoe slecht de communicatie was tussen Londen en Den Bosch. In Den Bosch wist men niet dat men in Londen mevrouw Moeton tot directrice had benoemd, dus had men mevrouw A.C.M. van Iersel-Helmig in dezelfde functie aangesteld. Het was

Met blijde gezichten lopen drie meisjes met hun nieuwe kleren naar hun kamer om zich te verkleeden. [Archief P. Leurmans]

een pijnlijke situatie, die door mevrouw Moeton werd opgelost door zich terug te trekken. Dat was sneu voor haar. Ze had geweldig werk verricht bij de voorbereiding van het kamp. Gelukkig bleek mevrouw Van Iersel een zeer capabele vrouw te zijn, die de mentaliteit van de groep bovendien goed aanvoelde.

De eerste grote verrassing voor de kinderen was het uitreiken van nieuwe kleding en schoenen. Ze waren dolgelukkig. Alle brieven naar huis bevatten een uitgebreid relaas over hun nieuwe garderobe. Die brieven vormden een probleem op zichzelf. In beide richtingen moest alle post de censuur passeren. Dat nam als regel vele weken in beslag. Veel ouders maakten gebruik van speciale Rode-Kruisformulieren voor het schrijven aan hun kinderen. Daarop mocht een boodschap van 25 woorden worden geschreven. Dat bespaarde weliswaar enkele weken, maar vroeg nog steeds veel tijd.

Wat ook indruk maakte op de kinderen, was het telegram dat prinses Juliana bij de aankomst had gestuurd: 'Delighted good news. Please convey to children hearty welcome and best wishes, also from our children.'

Een meisjesklas in de kampschool had de eerste taalles besteed aan een brief aan Wilhelmina op uitgescheurde schriftblaadjes. Bijna allemaal beginnen ze met 'Lieve koningin'. Elk meisje schreef haar eigen verhaal, maar het is duidelijk wat op dat moment nog steeds het meest in hun gedachten was: de zeeziekte, de heerlijke maaltijden en de mooie kleren die ze hadden gekregen. Het is aandoenlijk te zien hoe ze alles opschreven, zo spontaan als alleen kinderen dat maar kunnen en, ondanks het toezicht van de juffrouw, vol taalfouten. Wie zal het de kinderen, die meestal maandenlang geen onderwijs hadden gehad, kwalijk nemen?

'Geachte koningin, als ik soms een foutje maakt, moet U het maar niet kwalijk nemen', schreef Mia Beyleveld uit Maastricht, meteen de daad bij het woord voegende. En Beppie Schuimer besloot haar brief met: 'En U bent bedankt voor die mooie grote boot wat U voor ons had gestuurd.' Vol trots vertrouwde Hermien Collard aan de koningin toe: 'Ik heb een nieuwe jurk gekregen en 2 pyjama's en 3 paar kousen, 2 broeken en 2 truien.'

De leiding was zich ervan bewust dat veel kinderen in de laatste maanden weinig regelmaat gewend waren geweest. Er werd een strakke dagindeling ingevoerd om hen weer te leren leven in een normale situatie. Om zeven uur werden ze gewekt en een halfuur later moesten de katholieke kinderen aanwezig zijn in de kerkruimte van het kamp bij Pater Fleskens. De kleine groep protestantse kinderen kwam 's ochtends vaak bijeen in een ruimte met ds. Oussoren, die op zondag ook gebruik mocht maken van het prachtige Anglicaanse kerkje in Baginton. Na het ontbijt werden de kinderen eerst aan het werk gezet om hun bedden op te maken en zelf hun kamertjes schoon te maken. Dan volgde de plechtige vlaggenparade. Alle kinderen werden verzameld bij de vlaggenmast, de vlag werd gehesen en de volksliederen van Nederland en Engeland werden gezongen. De meeste kinderen vonden dat schitterend, enkelen uitgezonderd, zoals bijvoorbeeld Willy Buyck:

Ik hield helemaal niet van zingen. Dat heb ik nooit leuk gevonden. Iedere ochtend diezelfde versjes was helemaal verschrikkelijk. Ik heb toen er niemand in de buurt was de vlag naar beneden gehaald en verstoppt. Ik dacht dat het dan de volgende ochtend niet door kon gaan. Maar toen ze het uit gingen zoeken, kreeg ik een rood hoofd en viel gelijk door de mand.

De rest van de dag werd besteed aan school, spelletjes doen en wat rond rommelen naar eigen goeddunken. Natuurlijk wachtte 's middags de verplichte rust. Voor veel leiders een schrik, daar de meeste kinderen er weinig voor

voelden om midden op de dag naar bed te gaan. Er werd daarom heel wat oogluikend toegestaan. Zolang ze maar op hun kamer bleven, vonden de meeste leiders het best, zeker als ze de tijd aan rustige dingen besteedden, zoals een brief naar huis schrijven of een boek lezen. Nog zo'n ramp was de verplichte levertraan. Vrijwel iedereen gruwde ervan. 'Ik vond het zo vies. Ik nam het wel in omdat de leidster er bij stond, maar rende dan gauw naar buiten, spuwde het uit en ging vlug mijn mond omspoelen', zei een van de jongens. Er was nog iets, waar vooral de grotere jongens moeite mee hadden. Er was een streng dieet vastgesteld met veel eiwitten en juist minder zetmeel. Van tevoren was al gezegd, dat sommigen in het begin een hongergevoel zouden hebben. Dat klopte, want de grotere jongens klaagden vaak over honger en liepen voortdurend om brood te bedelen bij het Engelse keukenpersoneel. Toen eens een groep jongens mocht helpen bij het vervoeren van de melk, bleken ze er zoveel van gedronken te hebben, dat twintig kinderen die dag aan tafel geen melk meer kregen.

De leiding verrichtte doorgaans uitstekend werk. De leidsters kregen de kans om als moeders de kleinere kinderen 's avonds toe te stoppen en de kinderen met heimwee te knuffelen. Uiterst gezellig was het vaak. Er werd veel voorgelezen. De meisjes besteedden veel tijd aan breien, ook al was er niet veel wol. Er was een groepje dat alsmaar truitjes voor zichzelf en voor thuis zat te breien. De leidster had eerst niet in de gaten waar ze de wol vandaan haalden, tot ze ontdekte dat ze de beddenspreien en de kleedjes op hun kamers hadden uitgetrokken. De kinderen hadden niet eens door dat dat niet mocht.

Feitelijk was de leiding 24 uur per dag beschikbaar, zeven dagen per week. Het bleken vermoeiende uren, ook al waren de meeste kinderen heel prettig. Maar gaandeweg sloeg toch de uitputting toe. Nu pas bleek dat men het werk had onderschat. Gelukkig zag het comité dat ook in. Er werd uitbreiding toegezegd met twintig personen. Die zijn na een maand inderdaad gekomen.

De kinderen waren lang niet altijd in het kamp: van alle kanten werd door de Engelse bevolking iets voor hen georganiseerd. Ze werden ontvangen in de bioscoop, ze bezichtigden allerlei fabrieken en een Amerikaans legerkamp. Overal werden ze op allerlei lekkers onthaald, dieet of niet. De jongens voetbalden tegen Engelse leeftijdgenootjes. In het weekend wemelde het in het kamp van de Engelse padvindsters die van alles voor de jeugd organiseerden.

Ook wachtte er een aantal echte hoogtepunten. Allereerst was er een Nederlandse marineman die tijdens zijn verlof in de buurt was en van het kamp hoorde. Toen hij het mocht bekijken, zag hij hoe weinig speelgoed er voor de kinderen was. Zijn schip, de kruiser H.M. Jacob van Heemskerk, lag voor

reparatie aan de wal in het zuiden van Engeland. Weer terug aan boord vertelde hij zijn verhaal en iedereen vond dat daar iets aan gedaan moest worden. Daar het schip voorlopig toch bij de werf moest blijven, gaf de commandant toestemming om aan de slag te gaan voor de kinderen. Het grote schip veranderde onmiddellijk in een enorme speelgoedfabriek. Als je al het materiaal zag dat verwerkt werd, kan het niet anders dan dat er hier en daar een stevig oogje was dichtgeknepen, zowel op het schip zelf als op de werf. Daar werden trouwens heel wat Engelse lassers ingeschakeld, zonder dat duidelijk is of daar toestemming voor was gegeven. Evenmin is bekend waar al de potten met rode en blauwe verf vandaan waren gekomen. Maar het resultaat mocht er zijn: een groot aantal rinkelende ijzeren hoepels, hobbelpaarden voor de kleintjes, kruiwagens, een schommel, tien autopeds en een groot aantal stelten, alles veel steviger dan ooit in een speelgoedfabriek was geproduceerd. Om het aan een test te onderwerpen, werd onder groot gejuich van alle marinemannen een karretje over het dek heen en weer getrokken met een stoker erin, een man van ruim tweehonderd pond. Bovendien had men nog ergens dozen met spelletjes, een verzameling poppen en modelvliegtuigjes op de kop kunnen tikken. Op 1 maart kwam een delegatie van de marine met een tien-tonsvrachtwagen het speelgoed aanbieden. De kinderen konden hun ogen niet geloven. De beste redenaar onder de kinderen, Martien van Buurden uit Den Bosch, drukte de gevoelens van allen uit, toen hij zei: 'U hebt er geen idee van hoe blij u ons hebt gemaakt. We zullen er misschien ook wel eens over vechten, maar in ieder geval zullen we er een hoop pret mee hebben!' En terwijl hij het over vechten had, maakte hij een gebaar om aan te duiden, dat zo iets er niet toe deed. Vechten was helaas bij de grotere jongens een vrijwel dagelijks gebeuren.

Een tweede grote belevenis was het bezoek van koningin Wilhelmina, vergezeld door baron De Vos van Steenwijk en een hofdame op 10 maart. Het bezoek begon om 11 uur en werd zowel voor de kinderen als voor de volwassenen totaal anders dan men had verwacht. Het was vooral een andere Wilhelmina waarmee men werd geconfronteerd. Iedereen kende haar als formeel en stijf, een afstandelijke majesteit. Dat pakte heel anders uit. Natuurlijk was er eerst het officiële welkom. Het bleek al snel, dat de koningin eigenlijk veel meer was geïnteresseerd in de kinderen. Ze bezocht alle blokken, die de kinderen zo mooi mogelijk hadden versierd, woonde een lesje bij in het schooltje en bezocht de kinderen in de *sickbay*. Toen mevrouw Van Iersel haar uitnodigde voor een kopje koffie, bedankte ze echter en zei dat ze er in de eerste plaats voor de kinderen wilde zijn. Bij het eten was er voor haar een tafel prachtig

opgemaakt met damast en mooi bestek, maar weer weigerde ze en ging ergens aan een tafel bij de kinderen zitten. Wat niemand voor mogelijk had gehouden, gebeurde op die middag. Wilhelmina zag de meisjes in de kring 'In Holland staat een huis' spelen en begon mee te doen. Op het moment dat volgens het versje het kind een pop moest kiezen, koos het meisje Wilhelmina als haar pop en ging de koningin enthousiast verder. Ook bij de kleinste jongens stopte ze en speelde, mogelijk voor het eerst van haar leven, blindemannetje. Ik mag aannemen dat maar weinig Nederlanders haar zo hebben gekend. Ten slotte ging de koningin met alle groepen kinderen op de foto.

Er was slechts een klein incident. Het afscheid moest uiteraard weer plechtig zijn. Georganiseerd, maar toch vol spontaan enthousiasme, zongen de kinderen haar 'Oranje boven, leve Willemien' toe. Achter deze woorden, terwijl iedereen adem haalde voor de volgende regel, klonk door de stilte na het woord 'Willemien' heel hard 'Appelsien!' De jeugdige zondaar werd uiteraard onmiddellijk na het afscheid en het zingen van het Wilhelmus in de kraag gegrepen voor deze verregaande brutaliteit. Hij kwam er goed vanaf: het bleek dat het jochie al zo vaak de grote jongens op die manier het lied had horen zingen, dat hij in de overtuiging was dat het echt zo hoorde en het daarom vol geestdrift had gezongen.

Het koninklijk bezoek gaf op de kampschool weer heel wat aanleiding tot het schrijven van brieven. Een bonte verscheidenheid van benadering leverde dat op. 'Uwen Majesteit wordt hartelijk bedankt voor de gezellige dag. Ik had die nacht haast niet kunnen slapen en wachtte vol ongeduld op Uw komst', biechtte Wim de Ruyter op. Anderen waren nog formeler: één jongen onderstekende zelfs met 'Uw dienaar'. Sommigen haakten in op de informele manier waarop de koningin met de kinderen was omgegaan. 'Lieve koningin', begon een van de meisjes, een van de jongens hield het eenvoudig bij 'Beste Mevrouw', en een meisje besloot met 'Doe de groeten aan Uw kleinkinderen'.

Het bezoek van prinses Juliana in april verliep heel wat soberder. In het kamp heerste de bof en daarom had de prinses het advies gekregen niet in contact te treden met de kinderen. Terecht, maar wel jammer, want de meeste kinderen hebben haar die dag niet eens gezien.

Een aantal van de grotere jongens veroorzaakte problemen in het kamp. In alle leeftijdsgroepen gebeurden er zaken die feitelijk niet mochten. Een aantal daarvan zou men onder de noemer 'kattenkwaad' kunnen rangschikken. De jongens klauterden uit de ramen en zelfs op de daken tijdens het rustuur. Dat was nog begrijpelijk. Iets groteren verlieten stiekem het kamp en gingen richting

bos of stad. Toen Gerard Rodts dat voor de eerste keer deed, kreeg hij de schrik van zijn leven. Het eerste wat hij zag was een Duitse militair. Daar was geen twijfel over mogelijk, want hij kende dat uniform maar al te goed. Hij wist niet wat hij ervan moest denken en vluchtte het kamp weer in. Later bleek dat in de omgeving Duitse krijgsgevangen aan het werk waren gezet. Gerard is echter nooit meer alleen door de hoofdingang naar buiten gegaan.

Diverse malen werd er in het kamp een brandje gesticht en ook eenmaal in de hooiberg van een boer in de omgeving. De groteren hadden al snel ontdekt dat er buizen vanuit het kamp richting stad liepen. Verdwalen kon je dus nooit. Onderweg kwam je langs een militair terrein dat vol stond met tanks. De jongens draaiden daar de bolletjes uit de lampen en verhandelden die bij jongens in de stad. Toen er een hoge Engelse legerautoriteit in het kamp op bezoek kwam, bleek bij zijn vertrek dat zijn auto dermate was gesaboteerd, dat ze die niet meer aan de gang kregen en de goede man moest gaan lopen. In een ander rapport wordt melding gemaakt van het feit dat jongens suiker in de benzine van een legerauto hadden gedaan. Mogelijk slaat dit op hetzelfde voorval. Er kwam een brief met klachten van Engelse autoriteiten bij de commissie in Londen, vol begrip voor het feit dat de jongens vermoedelijk in bezettingstijd hadden geleerd om Duitse voertuigen onklaar te maken, maar dat het dringend nodig was dat de leiding hun duidelijk maakte dat men zoiets niet deed met materiaal van bevriende landen.

De vernielingen die een aantal vanden aanbracht in het kamp, geven een duidelijk beeld van het gedrag van een kleine groep: in drie maanden tijd braken er 108 ruiten en werd een groot aantal wasbakken door vanden uit de muur gerukt. De macht van een bepaalde groep jongens ging zo ver, dat ze openlijk allerlei regels tartten. Zij zochten contact met het Engelse onderhouds- en keukenpersoneel en bleven ook na bedtijd bij hen zitten roken en bier drinken, hoewel dit laatste zelfs voor de leiding verboden was. Mevrouw Van Iersel trad wel stevig op, maar die had veel andere taken te doen en een deel van de leiding had totaal geen greep meer op die jongens. Er werd gestolen, ook van elkaar, ook van de leiding. Op een gegeven moment werd er een razzia gehouden waarbij alle kasten en tassen werden doorzocht. Er kwam van alles tevoorschijn. Peter Leurmans zegt hierover:

Er was een groep jongens die zich niet aan konden passen. De leiding had totaal geen greep op hen. Ze wilden 's avonds niet naar bed en dan lieten ze hen op het laatst maar zitten. Rusten hoefden ze niet meer, als ze maar in hun blok bleven, maar daar haalden ze dan van alles uit. Roken werd

door de leiding oogluikend toegestaan. Ik heb gezien hoe ze de boel onder water zetten, toen ze een keer hun zin niet kregen. Bij conflicten met de leiding spuwden ze en ik heb ze zelfs een leider te lijf zien gaan. Onder elkaar werd er ook flink gevochten. Ik was een van de ouderen en ging niet voor die jongens opzij. Dat liep op een ochtend uit op een knokpartij met een van de grootsten. Het ging er fel aan toe en we verschenen allebei bij de mis met een dichtgeslagen oog.

Je geld moest je altijd bij je dragen, want als je het op je kamer liet, was je het kwijt. Ze pestten de nettere jongens en scholden dat die met de leiding heulden. Sommige jongens konden niet tegen zo'n leven. Sommigen wilden terug naar huis en één heeft geprobeerd om zelfmoord te plegen. Er zijn toen nog een paar van die grote jongens overgeplaatst naar een ander kamp.

Het vreemde is dat er voor ons toch een zekere aantrekkingskracht uitging van hun durf. Soms betreurde ik het dat ik op een kamer lag met een paar rustige jongens en vond het dan jammer dat ik niet bij die groep stoere knapen hoorde.

De ervaringen van Lammert Boeringa zijn precies hetzelfde:

In de barakken werd uit baldadigheid veel vernield. Ze gingen op de wasbakken zitten en die braken dan af. Van mij werden mijn geld en mijn mondharmonica gestolen. Ik heb er niets meer van teruggezien. Sommige jongens wisten aan geld te komen en kochten er sigaretten en bier voor. Feitelijk moesten we naar school in het kamp, maar ook ik ging gewoon niet.

Het was enorm jammer dat een kamp dat voor honderden kinderen zo goed was verlopen, door een kleine groep toch een smet kreeg. De berichten hadden ook Londen bereikt. Daar werd toen het besluit genomen dat er geen jongens ouder dan twaalf meer mochten worden ingeschreven. Er was toen echter al een nieuw transport onderweg en de organisatie van een volgende groep was al zo ver gereed, dat men daarvoor nog dertien jaar als bovengrens wilde accepteren. Er zijn later inderdaad geen jongens van vijftien meer meegegaan. De grens van hooguit twaalf is echter nooit strak gehanteerd.

Op 29 mei, meer dan drie maanden na aankomst, kwam er een einde aan het eerste kamp. Aan ouders en kinderen was de keus gelaten tussen naar huis terugkeren of naar pleeggezinnen gaan. Het resultaat daarvan wekt enige

verbazing. Verreweg de meeste kinderen wilden naar huis. Van de latere groepen ging de meerderheid juist wel naar een pleeggezin. Vanaf het najaar ging zelfs bijna iedereen, tenzij iemand ziek was of op basis van zijn gedrag niet in aanmerking kwam.

Gevraagd naar de achtergrond van de massale terugkeer van meer dan driehonderd kinderen naar huis, zegt Gerard Rodts: 'Ik wilde ook naar huis. Ik wilde ze thuis allemaal weer zien. Het was ook in Nederland weer vrede en ik was benieuwd hoe het daar was. Er waren ook veel kinderen die heimwee hadden.' En Willy Buyck zegt: 'Ik moest terugkomen van mijn vader. Die was er al op tegen geweest dat ik zo lang wegging. Het was bijna juni en hij had me nodig op het land. We gingen dezelfde weg terug als op de heenreis. Toen we thuiskwamen, wachtte me nog een onaangename verrassing. Ik had van mijn vader geld meegekregen en een lijst met spullen die ik moest proberen te kopen, zoals fietsbanden. Het was allemaal gelukt. Maar de kist met alles erin is onderweg gestolen. Ik kwam met lege handen thuis.'

Er vertrokken slechts 110 kinderen naar pleeggezinnen in acht plaatsen: Accrington, Blackburn, Chorley, Clitheroe, Rochdale, Nottingham, Derby en Bristol.

Groot-Brittannië in het voorjaar van 1945

Onmiddellijk na het vertrek van de eerste groep Engelandvaarders begonnen de voorbereidingen voor het tweede transport. Er hadden zich tot dan toe tal van problemen voorgedaan bij de voorbereidingen. Veel uitzicht op betere omstandigheden was er absoluut niet. In de militaire situatie hadden zich in februari weinig veranderingen voorgedaan: het bureau van de Nationale Commissie bevond zich nog altijd op slechts enkele kilometers ten zuiden van de frontlijn en de Duitsers hadden achter de Maas nog steeds delen van Noord-Limburg in handen. Voor secretaris Wijffels bleef het voorlopig onmogelijk om alles tot in de details te regelen. Hij had te weinig mensen op zijn kantoor in de Triniteitstraat en nauwelijks mogelijkheden om de contacten met zijn afdelingen te onderhouden.

Juist in de maand februari werd veel van de energie van de commissie opgeslokt door de ontwikkelingen van de uitzendingen naar België. Het voortdurend mislukken van alles wat men organiseerde, werkte ontmoedigend. Gelukkig waren er steeds weer mensen van sectie XIII van het Militair Gezag die te hulp schoten. Er hadden zich ook wat koeriers gemeld, die op de fiets de verbindingen met de nabijgelegen plaatsen onderhielden. Op het bureau zelf werd van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat geploeterd. Toch slaagde men erin de voorbereidingen voor het tweede transport redelijk op tijd af te ronden. Het lukte zelfs een aantal fouten van de eerste keer te vermijden.

In het algemeen zag het er voor de reizen naar Engeland niet slecht uit. Voor Den Bosch was het prettig dat vanuit Londen alles aan de overkant van de Noordzee geregeld werd. De Britse regering had nogmaals gezegd dat er 20.000 kinderen welkom waren. Uitgaande van de afspraak om tien procent daarvan te gebruiken voor de kinderen uit het Zuiden, moesten er nog zeker drie groepen van vijfhonderd kinderen binnen korte tijd worden uitgezonden.

Voor het tweede transport had men in Londen het oog laten vallen op een kamp in de omgeving van Hull. Unaniem waren de mensen die het bezocht hadden het erover eens, dat dit kamp ons niet mocht ontgaan. Het was een militair kamp geweest voor duizend soldaten. Het Engelse ministerie van oorlog vond het verspillen van ruimte om er vijfhonderd kinderen in onder te brengen. De Nederlandse commissie stelde daartegenover dat herstellende kinderen dubbel zoveel ruimte nodig hebben als gezonde militairen. Men hield stevig vast aan dit standpunt en uiteindelijk werkte het. Het ruime kamp bij het dorpje Cottingham kwam ter beschikking.

Het bood alle mogelijkheden voor een verblijf van een grote groep kinderen. Het bestond uit een aantal centrale gebouwen, zoals een grote eetzaal en een 'assembly-hall' en uit een groot aantal kleine stenen huisjes, die men hutten noemde. Die lagen verspreid in een groot parkachtig terrein. Elk huisje bestond uit zes kamertjes, die plaats boden aan vier kinderen of voor de leiding bestemd waren. Er waren toiletten en een kleine wasruimte. Een nadeel van het kamp was wel dat het uitsluitend geschikt was voor verblijf in de zomer. Er was geen warm water in de huisjes en binnen waren er alleen potkachels. Maar de commissie besloot de tijd die beschikbaar was zoveel mogelijk uit te buiten.

Bij het comité in Londen was men wel geschrokken over de eerste berichten van wangedrag in het kamp in Coventry. Er ging een bericht naar Nederland dat de leeftijdsgrens verlaagd moest worden en daarin wees men er nogmaals op, dat er geen kinderen 'met een slechte aanleg' mochten worden uitgezonden. De nieuwe voorschriften over de leeftijdsgrenzen bereikten de tweede groep veel te laat en de opmerking over het gedrag was nog altijd even vaag als bij de eerste keer. Een derde maatregel die men wilde nemen was bruikbaar. Het aantal leiders werd uitgebreid. Met het tweede transport zouden bovendien extra leiders voor het eerste kamp worden vervoerd om daar hulp te gaan bieden. Men stapte af van het systeem met Engelse *matrons* als hoofd van een gebouw. Dat was toch niet bruikbaar in een kamp met allemaal kleine huisjes. Londen bepaalde het aantal leiders op 88, waarbij twee priesters, een dominee, een aantal onderwijzers en vier verpleegsters waren inbegrepen. Verder een hele staf van medewerkers als koks, kappers, naaisters, schoenmakers, werksters en een typiste.

Hoofdleider werd Jan Oosterbaan uit Tilburg. Hij had zich al meer dan verdienstelijk gemaakt bij het opvangcentrum daar, maar zou nu als geen ander zijn stempel gaan drukken op deze uitzending. Een van de verpleegsters was Elly Heerkens, eveneens uit Tilburg. Het is aan haar dagboek te danken dat er een duidelijk overzicht bewaard is gebleven van de eerste weken van de

uitzending. Helaas kon het door ernstige ziekte niet worden afgemaakt. Zij vertelde dat op de middag van 3 maart alle vijftig Tilburgse kinderen zich, samen met hun ouders, verzamelden in het gebouw van Vroom en Dreesmann. Ze kregen daar een duidelijk verhaal te horen over alles wat hen te wachten stond. Daarna werd er afscheid genomen. Met een label om hun hals en aan hun jas vertrokken de kinderen in een rij naar Arendonk om zich daar bij de kinderen uit andere steden te voegen.

In Arendonk had men ervaring opgedaan met de eerste groep. Alles verliep nu uitstekend. Er waren duidelijke afspraken gemaakt over de taken van de leiding, zodat de chaos van enkele weken tevoren werd voorkomen. Er was gezorgd voor ontspanning in de tijd dat de kinderen niet bij de medische controles betrokken waren. Ook de nacht verliep rustig, ondanks het grote aantal kinderen.

Deze eerste uren bleken tekenend voor het gehele verloop van dit kamp. Een goede sfeer, vrijwel geen incidenten en de bezielende leiding van Oosterbaan die doorwerkte in de taakopvatting van de leiders. 'Happy Camp' zou de bijnaam worden van dit kamp, een naam die in september kon worden doorgegeven aan de groep Rotterdammers die naar Cottingham kwam voor een even vrolijk en gelukkig kamp.

Zelfs de wasbeurt op de eerste ochtend verliep naar wens, ook al was het een heel gedoe met vijfhonderd kinderen. Er stonden vijftig emmers water klaar op twee lange banken, met een handdoek en zeep erbij. Over tandenpoetsen wordt overigens met geen woord gerept, maar het is dan ook de vraag of de kinderen een tandenborstel bezaten. Onmiddellijk nadat een kind gezicht, oren, hals en armen had gewassen werd het water verversd voor de volgende. Een enorm werk, dat echter perfect verliep. Men had uitstekend begrepen dat je kinderen in de hand houdt door te zorgen dat ze bezig zijn. Met gymnastiek, een korte wandeling en spelletjes lukte het de lange dag door te komen. Pas aan het eind van de middag werd begonnen met om de drie minuten een groep van 25 kinderen naar het station te laten wandelen. Daar wachtte een verwarmde trein voor de reis naar Oostende.

Alle kinderen kregen een deken en probeerden zo goed als het ging te slapen in de verduisterde trein. Nog voor de zon opkwam, werd Oostende bereikt, maar niemand mocht de trein uit voor acht uur. Toen werd de hele groep naar het militaire opvangcentrum gebracht voor een heerlijk ontbijt. Vervolgens ging de reis naar de kade, waar twee schepen klaar lagen. Voor de meisjes was er de Longford en voor de jongens de Ulster Monarch. De jongens genoten, zeker toen ze eenmaal waren uitgevaren met oorlogsschepen aan weerszijden

van hun eigen schip en wat verder weg zelfs een onderzeeboot. Soms was er het geluid van een vliegtuig, dat het transport vanuit de lucht in de gaten hield. Een kalme zee hield zeeziekte op afstand.

Een van de meisjes vertelt over hun schip een heel ander verhaal. Tot hun grote spijt moesten ze allemaal naar bed. Het was natuurlijk de handigste manier om de kinderen in de hand te houden op de niet al te grote schepen, en feitelijk kon dat ook best. Zowel in Arendonk als in de trein waren ze allemaal slaap tekortgekomen. Maar de meisjes waren er helemaal niet blij mee. Veel liever hadden ze naar buiten gekeken, want daar was de zee. Vrijwel niemand had die ooit gezien. Iemand ontdekte dat er in de wc een raampje was, van waaruit je naar buiten kon kijken. In minder dan geen tijd wist iedereen het en ontstond er een onafgebroken stroom toiletgangers, of ze moesten of niet. Gelukkig mochten ze 's middags weer uit bed. Ze werden beziggehouden met voorlezen en spelletjes. 's Avonds werden er boterhammen met kaas uitgedeeld en toen moest iedereen weer naar bed. Joke Kaiser vertelde later over de reis:

Ik had nog nooit de zee gezien en verheugde me erop dat dit nu ging gebeuren. Maar toen we aan boord kwamen, moesten we gelijk naar binnen en tijdens de reis mochten we niet aan dek. Later werd er vanuit het kamp een reisje gemaakt. De kleintjes gingen naar het strand, de groten naar York. Wat had ik pech dat ik bij de groten hoorde. Ik ging naar York. Pas op de thuisreis zag ik eindelijk de zee.

Pas de volgende ochtend gingen ze in Tilbury van boord. De ontvangst was overweldigend. Er waren massa's Engelsen op de been om de kinderen te zien. Overal werd de kinderen iets in de handen gestopt. Ze kregen geld, snoep en een klein meisje kreeg zelfs een pop in haar armen geduwd. In een school werd het ontbijt gebruikt in een feestelijke sfeer, met zingen en het maken van foto's. Veel kinderen kregen er schoenen als ze niets bruikbaar meer aan hun voeten hadden. Daarna wachtte in de trein een nieuwe verrassing: voor elk kind lag er een deken klaar, gemaakt van allemaal gebreide of gehaakte blokken. Die mochten ze houden. Ze waren er geweldig trots op. Tot op de dag van vandaag is er in Nederland een aantal bewaard gebleven. Bovendien kregen alle kinderen een briefkaart met het adres van het kamp erop, om meteen te kunnen schrijven dat ze goed waren aangekomen.

Het was al de vierde dag dat ze van huis waren. De nieuwe treinreis van negen uur was erg vermoeiend, maar na aankomst in het kamp was iedereen

dat vergeten. Het bleek dat rondom Cottingham een complete kolonie van Nederlandse tuinders woonde. Die hadden zich al jaren voor de oorlog daar gevestigd. Na in geen jaren contact te hebben gehad met landgenoten hadden ze zich geweldig ingespannen om de ontvangst een feestelijk karakter te geven. Bij aankomst bleek de hele eetzaal schitterend versierd, met op alle tafels tulpen, narcissen en mimosa. Pas later ontdekte iedereen dat er ook overal bloemen stonden in de vensterbanken van de kamertjes. Dat was geen kleinigheid, want er waren een paar honderd ramen.

Het was de eerste groep kinderen uit een oorlogsgebied dat in dit deel van Engeland kwam. Daar was grote belangstelling voor. Van alle kanten kwamen uitnodigingen binnen om op bezoek te komen. Voor de leiding waren er tientallen uitnodigingen om bij Engelsen op de tea te komen. De BBC kwam naar het kamp voor het maken van radio-opnames. Eén dag voor het bezoek hadden ze laten weten dat ze graag wat Nederlandse kinderzang op de radio wilden. In allerijl werden veertig kinderen bij elkaar getrommeld die bereid waren om te zingen. Er was nog net tijd om even te oefenen. Toen de mensen van de radio kwamen, zongen ze uit volle borst ‘t Is plicht dat iedere jongen’ en ‘Waar de blanke top der duinen’. Men was er zelfs in geslaagd twee kinderen ‘In ’t groene dal’ als duet te laten zingen.

Waren talloze Engelsen benieuwd naar alles wat zich in het kamp voordeed, de Nederlanders waren nog nieuwsgieriger naar wat er daarbuiten te zien was. Zelfs de eenvoudige dorpswinkels in Cottingham brachten hen in verrukking. Aangezien in Nederland alles wat verkrijgbaar was meestal de volgende dag weer was verdwenen, moest men wennen aan de gedachte dat alles permanent voorradig was. Typerend voor de denkwereld van de Nederlanders was de leidster die onmiddellijk haar zakgeld omzette in een zeemlap voor thuis. Alsof het een buitenkansje was dat zich niet nog een keer zou voordoen. Hoe veel iedereen te kort was gekomen, blijkt wel uit de grote vreugde bij de volwassenen toen ook zij van het Amerikaanse Rode Kruis twee sinaasappels en twee repen chocola cadeau kregen.

Onder de enthousiaste leiding van de heer Oosterbaan zat er structuur in het leven in het kamp. De kinderen werden beziggehouden met onderwijs, met spelen en natuurlijk ook met het schoonhouden van hun eigen hut. Iedere zondag was er het plechtige hijsen van de Engelse en de Nederlandse vlag in aanwezigheid van alle kinderen, die dan de beide volksliederen zongen. Verder waren er dan de uitreiking van de vlaggen voor de mooiste hutten van die week en het plechtige voorlezen van de kampwet, die begon met ‘Nederlandse

kinderen tonen hun dankbaarheid in daden'. Hoe en aan wie was niet helemaal duidelijk.

Vanaf het begin ging het goed met de kinderen, zowel lichamelijk als geestelijk. Dat wezen ook de medische controles uit. Er kwamen wat kinderen in de *sickbay* terecht, maar bij een aantal van vijfhonderd kinderen kan men moeilijk anders verwachten. Hier waren in ieder geval meer mogelijkheden ter behandeling dan thuis. Een graadmeter voor het welzijn was uiteraard het gewicht van de kinderen. Toen ze een week na aankomst voor de tweede keer op de weegschaal stonden, was in die korte tijd het gemiddelde gewicht met twee pond gestegen.

Er kwam ook hoog bezoek. Op de katholieke kinderen maakte het bezoek van de pauselijke nuntius diepe indruk, al hadden de meesten niet helemaal begrepen wat voor man het precies was. Veel belangrijker was het bezoek van prinses Juliana op 24 april. De aankondiging van haar komst veroorzaakte een enorme drukte in het kamp. Overal werden de hutten schoongemaakt en versierd met bloemen en slingers. 's Middags om vijf uur stonden alle kinderen opgesteld bij de ingang, met hun beste kleren aan en met gepoetste schoenen. De meisjes hadden strikken in het haar. Iedereen moest lang wachten, want ze kwam een uur later dan verwacht. Maar toen de prinses eindelijk kwam, was het hoera er niet minder om. Extra plechtig werd het Wilhelmus gezongen. In de eetzaal was een speciale tafel voor haar klaar gezet, met een damasten tafellaken en een zilveren bestek. Maar de prinses schoof van de ene tafel naar de andere, overal pratend met de kinderen, en stond tot ieders verbazing met een dienblad in haar hand in de rij bij de andere kinderen om eten op te halen.

Na meer dan vijftig jaar herinnert leidster Lies Wijffels zich het bezoek nog heel goed:

De prinses zou in het kamp blijven overnachten. Een van de logeerhutten was speciaal ingericht voor haar en haar gevolg. Er was een hofdame bij en ook mijn oom, Frans Wijffels, die op dat moment minister van Sociale Zaken was. 's Avonds kwam Juliana bij ons zitten praten. Ze was erg geïnteresseerd in de omstandigheden waarin de mensen in Nederland hadden geleefd. Ze bood ons een sigaret aan. Een van de leidsters pakte die wel aan, maar wilde hem als souvenir bewaren. Juliana zag het en zei dat ze hem kreeg om te roken en niet om mee te nemen. Daarna hebben we met elkaar gezellig zitten roken en praten.

In Hull werd na de Duitse capitulatie een *victory-parade* gehouden. Twee volwassenen en vier kinderen uit het kamp in Cottingham mochten plaatsnemen op de tribune bij de genodigden. Beneden derde van links is Joke Kaiser. [Archief J. Tupan-Kaiser]

Er was nog een gebeurtenis die diepe indruk maakte: de capitulatie van de Duitsers in Nederland op 5 mei. Enige dagen later kwam in heel Europa een einde aan de oorlog. Overal in Engeland werd dit feit uitbundig gevierd. Ook in het kamp was er een groot feest. Hoewel de symboliek niet helemaal duidelijk was, vonden de kinderen het prachtig dat hoofdleider Oosterbaan op een paard heel plechtig het kamp kwam binnenrijden, met naast hem een van de andere leiders, Toon Kortooms. Deze zou later als schrijver landelijke bekendheid krijgen. In Hull werd een grote militaire parade gehouden. Het zag zwart van de mensen langs de weg. Om de bondgenoten ook bij het feest te betrekken, was een stuk van het trottoir langs de route gereserveerd voor de Nederlandse kinderen. Een paar van hen waren zelfs met een leider en een leidster uitgenodigd om bij de hoge gasten voor het erepodium plaats te nemen.

Het bureau in Den Bosch was inmiddels in maart begonnen met de voorbereidingen voor een derde groep. Het was de bedoeling dat deze kinderen naar Schotland zouden gaan. De twee kampen die daar ter beschikking stonden, waren allebei niet groot genoeg om de hele groep te kunnen huisvesten. Daarom werd er besloten om de jongens en de meisjes apart onder te brengen.

Ook nu het inmiddels maart was, bleef een aantal zaken moeizaam verlopen. Voor de ouders van de kinderen die al waren uitgezonden, was het uiterst onprettig dat het vaak lang duurde voordat ze wat van hun kinderen hoorden. Zelf konden ze nog altijd gebruikmaken van de iets minder trage Rode Kruis-formulieren. De Nationale Commissie probeerde van alles om post van en naar Engeland zelf over de grens te krijgen, maar door de censuur lukte dat slecht. Gelukkig mochten vanaf eind maart vanuit de grotere steden al briefkaarten rechtstreeks naar Engeland worden gestuurd.

Maar ook in het binnenland waren de verbindingen nog steeds uiterst moeizaam. Vooral de communicatie met de verste afdelingen, zoals Zeeuws-Vlaanderen, leverde voortdurend problemen op. Zo werden door Den Bosch twee jongens van hun deelnemerslijst geschrapt, omdat de Zeeuwen zich niet aan de voorgeschreven verdeling jongens en meisjes zouden hebben gehouden, maar het bleek dat dit voorschrift nooit ter plekke was aangekomen. Nadat men de teleurstelling bij de betrokkenen zoveel mogelijk had geprobeerd weg te praten, greep Den Bosch opnieuw in: acht jongens op de lijst waren al 14 jaar en dat mocht niet meer na de slechte ervaringen met deze leeftijdsgroep in het eerste kamp. Toch hadden de Zeeuwen zich keurig aan de richtlijnen van het MG in Brussel gehouden en wederom had men de afwijkende berichten uit Den Bosch nooit ontvangen. Alleen meisjes tot 14 jaar werden nog geaccepteerd. Die schatte men kennelijk als minder bedreigend in dan de jongens.

Maar de ellende was hiermee voor Zeeuws-Vlaanderen nog niet voorbij. Alle ouders moesten voor vertrek een formulier tekenen. Om er zeker van te zijn dat deze formulieren op tijd ter plekke zouden aankomen, werd een speciale motorkoerier via België naar de plaatselijke afdeling gestuurd om ze te brengen. Bij aankomst bleek hij het pakket te hebben verloren. Kennelijk vond men nu ook in Den Bosch dat er ellende genoeg was geweest. Bij wijze van uitzondering mochten de kinderen vertrekken zonder schriftelijke toestemming van hun ouders.

Een ander groot obstakel voor een vlot verloop van de organisatie waren de security-tests voor de leiding. Ook in noodsituaties hoefde er niet gerekend te worden op een versnelde procedure. Het was tot nu toe redelijk goed gegaan. Bij het derde transport liep het mis. De oproepen om voor de tests te verschijnen

werden verspreid via de afdelingen. Dat bleek een zwakke schakel te zijn. Voor het derde transport moesten alle leiders op 27 of 28 maart in Eindhoven verschijnen. Die oproep kwam uiterst laat. Zo werd bijvoorbeeld Maastricht pas op 25 maart per brief gewaarschuwd. Helaas bleef die op de mat liggen bij de secretaris, omdat hij niet thuis was. Hij tilde er niet te zwaar aan en schreef een verzoek om de groep leiders op de dag voor vertrek te laten testen; dan kwamen ze immers toch die kant op. Dat bleek een fikse onderschatting van de strengheid van de procedures. Zoiets was volkomen onmogelijk. De complete groep leiders werd geweigerd. Eenzelfde lot trof de geselecteerde leiders uit de afdeling Weert.

Het past helemaal in het beeld van dit verhaal dat de betrokken leiders zelf niets af wisten van alle problemen. Nietsvermoedend kwamen ze, samen met de kinderen, op 8 april aan in Tilburg. Pasdaar hoorden ze van de moeilijkheden, maar iedereen bleef welgemoed. Er zou wel iets op verzonnen worden. Men kon de kinderen toch moeilijk zonder leiding laten gaan? En vervanging zoeken kon niet meer.

Natuurlijk waagde de Nationale Commissie nog een poging. Er werd gebruikgemaakt van het feit dat de trein zo vol kinderen zat, dat een deel van de leiding met bussen naar Brussel zou worden vervoerd en vandaar per trein naar Oostende zou reizen. Mogelijk kon het MG in de paar uren dat ze in Brussel moesten wachten iets voor hen regelen. Als dat niet lukte, moesten ze met dezelfde bussen worden teruggestuurd.

Nog altijd in een beste stemming keken de leiders vanuit de bussen hun ogen uit toen ze Brussel binnenreden. Ans Beukers, een van de leidsters, schreef in haar dagboek: 'Toen we om drie uur Brussel bereikten, steeg ons enthousiasme, want wat we daar zagen aan mode en kleren was niet te beschrijven. Wij hadden al in geen jaren een behoorlijk gekleed mens gezien. Ongelooflijk, dat zoiets nog bestond. De vrouwen liepen er met hoeden van de laatste mode. Na aankomst kreeg iedereen wat sandwiches uit de meegebrachte voorraad en ging snel op pad om nog iets van de stad te zien.'

Toen luitenant Van Nieuwenhuyse van het MG op de afgesproken plaats aankwam, trof hij er niemand aan. Hij had de groep nog steeds niet gevonden, toen iedereen al lang en breed in de trein zat. Nog steeds onkundig van wat een aantal van hen boven het hoofd hing, reisde men vrolijk verder en had in Oostende een genoeglijke avond in het militaire opvangkamp. Daar waren de kinderen uit Zeeuws-Vlaanderen, die 's middags per bus waren aangekomen en daar zouden overnachten, ook al.

's Ochtend was het in de grote kantine stampvol. De kinderen die met de trein uit Tilburg waren gekomen, mochten die pas 's ochtends verlaten voor hun ontbijt in het opvangkamp. Het was een enorm Engels ontbijt. Omdat ze veel honger hadden geleden, hadden hun magen maar een beperkte capaciteit en veel van de pap, de witte bonen en de bacon verdween dan ook in de afvalput. Dat deed sommigen pijn.

Toen kwam de mededeling dat de security-lijsten niet klopten. Feitelijk klopten ze van geen kanten. Er stond een aantal volkomen onbekende namen op, maar mensen die wel degelijk gekeurd waren, ontbraken. Dat werd allemaal opgelost. Maar de 31 niet-gekeurde personen, waaronder dertien leiders en leidsters, moesten onverbidde terug. De kinderen uit hun groepen werden over andere leiders verdeeld. Met militaire auto's werd daarna de reis voortgezet naar de haven om aan boord te gaan van de Duke of York. De kinderen kregen keurige hutten. Onmiddellijk werden ook de verplichte zwemvesten uitgedeeld. Lastige dingen, maar sommige jongens vonden het best stoer. Juist zij keken hun ogen uit naar al het militaire gedoe om hen heen: aan boord veel soldaten, buiten allerlei oorlogsschepen en vliegtuigen. De kinderen waren vrolijk en werden behoorlijk verwend door de militairen. Het was prachtig weer en de kinderen zongen uit volle borst. Overdag werd gevaren. Toen om acht uur de haven van Tilbury werd bereikt, moesten de kinderen naar bed; pas de volgende ochtend zou de reis worden voortgezet.

De lange reis naar Schotland zou niet in één dag worden gemaakt. Na een reis van zes uren bereikte de groep Sheffield. Op het perron stond een comité van Nederlandse dames de groep op te wachten om hen naar bussen te begeleiden. Het kamp lag een halfuur buiten de stad in een heuvelachtig landschap. Het had iets van een dorp, met allemaal kleine huisjes met zes kamers. De kinderen waren verrukt toen ze op hun bed een welkomstcadeautje vonden: een gekleurd linnen zakje met toiletbenodigdheden zoals een kammetje, een spiegel, zeep, tandenborstel en tandpasta.

Voor de jongens was het een echt tussenstation. Zij kwamen op woensdagavond aan en vertrokken vrijdagochtend naar hun eindbestemming: Abington. Het is niet helemaal duidelijk waarom de meisjes niet onmiddellijk doorreisden naar Schotland. Vermoedelijk was hun kamp nog niet beschikbaar en moesten zij daarom nog ruim drie weken wachten. Niet dat ze dat als negatief ervaren hebben. Ze hadden het reuzegezellig met elkaar. Misschien werd de pret iets bedorven door een ware epidemie van diarree die op een dag het kamp trof. Meer dan de helft van de kinderen lag in bed. Er werden warme kruiken uitgedeeld en een wagen ging het kamp door met rijstwater en biscuits. Zelfs

de mis ging 's ochtends niet door vanwege alle zieken. Maar iedereen was snel hersteld.

Ook Ans Beukers vertelt dat het zo gezellig was in haar groepje. Er waren twee bijzondere kinderen bij. Tegen alle voorschriften in had men een meisje van vijf en één van zes jaar vanuit Hoensbroek meegestuurd. Ze werden door iedereen de baby's genoemd en natuurlijk behoorlijk verwend. Onder de meisjes heerste plotseling een hele breirage. Ze wilden zelfs hun nieuwe deken uittrekken, maar dat ging te ver. Toen de kinderen zich een paar dagen later stonden te vergapen voor de etalage van een wolwinkel, kwam de eigenaresse naar buiten en bood de leidster een zak vol wolresten aan. Het was typerend voor de Engelsen. Overal werd de kinderen iets toegestopt of kregen ze een vriendelijk woord.

Een week voor het vertrek naar Schotland kwam het bericht dat prinses Juliana de volgende dag het kamp zou bezoeken. Dat gaf een enorme opschudding. Ans Beukers schreef erover:

Ik ben hals over kop naar de stad gegaan om versiering te kopen en heb zelfs nog oranjedoek op de kop getikt om haarlinten van te maken. Met de kinderen hebben we snel een zangrepetitie gehouden. 's Nachts ging ik pas om 1 uur naar bed en ben om 6 uur weer opgestaan. Alle hutten moesten versierd worden. De kinderen waren erg zenuwachtig. We hadden het pas 's ochtends gezegd anders zouden ze de hele nacht niet geslapen hebben. Ze stonden om 11 uur met hun beste kleren aan opgesteld. De prinses bleek bij haar aankomst heel eenvoudig gekleed. Allervriendelijkst was ze en hartelijk. Zelfs huiselijk deed ze aan. Een van de kinderen zei: 'Ze heeft niet eens een kroontje op haar hoofd en ook geen witte sleep.' Juliana Dromers mocht de prinses bloemen aanbieden. Daarna begon de rondgang. In de recreatiezaal stonden de kinderen provinciegewijs opgesteld. Iedere groep zong het eigen lied. De Limburgers 'Waar in't bronsgroen eikenhout', de Maas-en-Walers het lied van de Betuwe en de Zeeuwen hun eigen volkslied. Toen de prinses buiten de kinderen zag touwtje springen, wilde ze zelf draaien. Na haar vertrek kregen de kinderen oranjepudding en hun eerste reep Engelse chocola.

Op 4 mei volgde het laatste deel van de reis. De kinderen moesten hun spullen inpakken en kregen ieder vijf sinaasappels en een reep chocola. Ze waren er dolgelukkig mee. Pas 's avonds om acht uur bereikten ze het Schotse West Linton. Iedereen was onder de indruk van de schitterende omgeving: rondom

Prinses Juliana bezoekt op 25 april 1945 het kamp Bracken Hill bij Sheffield.
[Archief A. Beukers]

bergen in fris voorjaarsgroen. Ook het kamp was een verrassing. Het bestond uit houten huisjes, geschilderd in helder groen en wit, gelegen tussen bomen aan het eind van een oprijlaan. De slaapzalen voor 28 kinderen waren ruim. Het was een hele drukte om iedereen een bed aan te wijzen en uit te laten pakken. Midden in die chaos kwam het bericht dat Holland was bevrijd. In de volgende dagen werd de bevrijding uitgebreid gevierd. In het dorp was een kampvuur waarin een 'Hitler' werd verbrand. Alle leidsters die vrij hadden, zijn gaan kijken met fakkels in de hand.

Het liep allemaal geweldig in het Schotse kamp. Er werden wandelingen gemaakt door het prachtige landschap, waarbij de meisjes er niet genoeg van kregen bloemen te plukken. Het was goed dat de groepen zo van goede wil waren, want nog altijd was er sprake van onderbezetting bij de leiding. Pas half mei kwamen de vervangers voor de leiders die in Oostende waren teruggestuurd. Dat betekende dat er eindelijk wat vrije dagen kwamen voor de leidsters. Die waren meer dan welkom. Met de bus was het heel simpel om

Bloemendans in het Schotse Broomlee Camp, juli 1945.
[Archief A. Beukers]

naar Edinburgh te gaan. Die stad werd als een soort luilekkerland beschouwd. Jammer genoeg was ook hier de kleding op de bon, maar er was altijd wel iets buiten de distributie om te koop.

Ook de kinderen waren dol op winkelen. Ze kregen zes pence zakgeld per week. Die besteedden ze in West Linton. Het was aandoenlijk te zien wat ze voor dat geld kochten. Bij haast iedereen had de moeilijke situatie thuis voorrang boven de verleidingen van het lekkers dat elk van hen toelachte: de één kocht cacao, een ander scheerzeep en een derde garen of sigaretten.

Op 11 juli kwam een eind aan het kamp. Een deel van de kinderen ging naar huis, de rest moest nog een paar dagen blijven voordat ze naar pleeggezinnen gingen. Het was een heel gedoe om alles te pakken. De onderlinge band tussen de kinderen was zo groot dat het afscheid van elkaar nemen heel wat tranen kostte. Voor de kinderen die nog een paar dagen zouden blijven, pakte het heel anders uit dan verwacht: de dokter constateerde bij een van hen waterpokken. Hij gaf voor de eerste drie weken geen toestemming om naar pleeg-

gezinnen te gaan. Op de een of andere manier moesten de kinderen al die tijd zoet gehouden worden. Ze kregen wat extra lessen en er werden twee Schotse meisjes bereid gevonden om Engelse conversatielessen te komen geven.

Pas op 14 augustus vertrok een deel van de groep in twee bussen; het werd akelig stil in het kamp. De rest ging de volgende dag.

Tot nu toe was er niemand uitgezonden vanuit Venlo en Roermond. Toch was dit gebied dermate zwaar getroffen dat het juist hier nodig zou zijn geweest een aantal kinderen uit de ellende te halen. Maar terwijl het Zuiden van Limburg al grotendeels was bevrijd, lagen in februari de Duitsers in het Noorden nog altijd achter de Maas. Venlo en Roermond hadden talloze bombardementen te verduren gehad, waarbij honderden doden waren gevallen. De bevolking trok zich terug in kelders. Eten kon alleen worden bemachtigd door het granaatvuur buiten te trotseren. Begin januari was het merendeel van de bevolking met geweerkolven uit hun schuilplaatsen verdreven. Buiten vroom het twaalf graden, maar de evacuatie werd voortgezet, ook voor de zieken en de kinderen. Voor wie nog was achtergebleven, kwam eindelijk op 1 maart de verlossing, toen Amerikaanse tanks de stad binnenrolden. Op die dag zaten er al vijfhonderd kinderen uit de bevrijde gebieden in Engeland en stonden er nog eens vijfhonderd klaar om te vertrekken. De kinderen hier zaten nog diep in de problemen.

Graag had de Nationale Commissie onmiddellijk iets voor hen willen doen, maar nog weken na de bevrijding bleef het gebied verboden terrein voor iedereen, behalve natuurlijk voor militairen. Al drie dagen na de bevrijding reisde kapitein Hissink er heen om de zaak in ogenschouw te nemen. Het was er nog erger dan hij had gedacht. In gesprekken met een aantal burgers wist hij te bereiken dat er geprobeerd zou worden een afdeling van de Nationale Commissie op te zetten om zo snel mogelijk kinderen te selecteren voor uitzending. Uiteraard was deelname aan het derde transport niet meer mogelijk.

In het vierde transport, dat op 9 mei vertrok, waren tweehonderd kinderen uit Venlo en Roermond opgenomen. Daarnaast zaten er in deze groep nog andere Limburgers, Brabanders en enkele Zeeuwen. Net als de vorige keren begon de reis in Tilburg. Op het station wachtte een verrassing: volkomen onverwacht verscheen prinses Juliana. Zij verbleef in die week bij haar moeder op 'Anneville' in de omgeving van Breda. Nu er een groep kinderen van zo dichtbij vertrok, maakte zij van de gelegenheid gebruik om hen uit te zwaaien. Ze liep door de hele trein en maakte overal een praatje. Zo vertrok de trein,

om net als bij de vorige transporten over het inmiddels allang verdwenen Belzelijntje via Baarle-Nassau naar België te rijden.

Zoals ook bij de vorige transporten het geval was, waren er ook nu onvoldoende plaatsen in de trein voor de leiding. Een groep van honderd volwassenen werd met drie bussen naar Brussel vervoerd. Het liep allemaal niet zoals gewent: een van de bussen kreeg pech; de andere twee hebben nog een poos gewacht, maar zijn toen doorgereden. Het was inmiddels zo laat, dat de gereserveerde plaatsen in de trein al waren ingenomen door andere mensen. De achterblijvers werden uiteindelijk met vrachtauto's naar Oostende vervoerd.

Aan boord van de Vienna was alles anders dan op de schepen van de vorige reizen. Angst voor mogelijke beschietingen was er niet meer. Wel was het gevaar van mijnen er nog altijd en bleef het dragen van een zwemvest verplicht. Aan boord was het stampvol. Behalve de meer dan zeshonderd Nederlanders waren er zo'n tweehonderd bevrijde krijgsgevangenen aan boord, die voortdurend contact zochten met de Nederlandse leidsters.

In feite was de reis van het vierde transport een kopie van die van het derde, want ook de bestemming daarvan was het kamp Bracken Hill bij Sheffield. Precies een week nadat de meisjes van de vorige groep het kamp hadden verlaten, kwam de nieuwe groep aan. Op zich was het geen ongeschikt kamp, zeker niet nadat in april twee Nederlandse koks in het kamp waren verschenen. De Engelse manier van koken was namelijk lang niet iedereen goed bevallen. Maar er was ook een groot nadeel aan dit kamp. De luchtverontreiniging in deze regio met zijn mijnbouw en industrie was groot. Sommige kinderen vertoonden astmatische verschijnselen. Als het wasgoed buiten te drogen had gehangen, zat het vol zwarte stipjes. De omgeving was echter fraai en de bevolking uiterst vriendelijk. De kinderen bleven er drie maanden voordat ze de keus kregen tussen terugkeren of naar een pleeggezin gaan.

Na de overtocht van de vierde groep bleken er voorlopig geen schepen meer beschikbaar te zijn om kinderen naar Engeland te vervoeren, en zeker niet met honderden tegelijk. Begin juni stonden de vijfshonderd kinderen van het vijfde transport klaar voor vertrek; begin juli waren ze allemaal nog thuis. Het wachten duurde zo lang dat veel kinderen en leiders afhaakten. De commissie probeerde om de groep in gedeelten naar Engeland te laten overbrengen, maar ook dat bleek problematisch. Uiteindelijk lukte het om op 5 juli een groep van ongeveer honderd kinderen aan boord van de Batavier II te krijgen. Het waren allemaal jongens uit het Zuiden van het land. Hoewel zij nog in Tilburg werden verzameld, had men daar niet meer de beschikking over Arendonk. Men durfde

het echter aan om alle medische controles voortaan in de woonplaatsen af te handelen. In Tilburg restte dan nog alleen de administratieve afhandeling en het afschuwelijke dusten. De Willebrordusschool werd als controlecentrum ingericht; daar kregen de kinderen ook te eten voor de lange reis begon.

Ze gingen in Rotterdam aan boord voor een betrekkelijk lange reis. Gezien het gevaar van mijnen werd de zee niet recht overgestoken. Men volgde eerst de kust tot bij Oostende, waarna via voorgeschreven routes de oversteek werd gemaakt naar Gravesend. Na de ontschepping werden de kinderen naar het kamp Rugeley bij Wolverhampton gebracht. Dit kamp was gebouwd voor het onderbrengen van inwoners van Coventry die uit hun huizen waren gebombardeed. De kinderen brachten er een gezellige tijd door en maakten veel wandelingen door de heuvels. De verblijfsduur was inmiddels teruggebracht van drie naar twee maanden; daarna ging een deel van de kinderen naar pleeggezinnen. Een groot deel van hen kwam terecht bij families in de omgeving van Birmingham.

Een week later lukte het weer een groep aan boord van de Batavier te krijgen, nu zelfs tweehonderd tegelijk. De honderdvijftig meisjes uit deze groep voegden zich bij de jongens die al in Rugeley waren. De vijftig jongens vormden het eerste deel van een groep die in Kendal moest worden ondergebracht. Het zou twaalf dagen duren voor de rest van deze groep zich bij hen kon voegen. Dat tweede gedeelte kwam op 27 juli in Engeland aan. Het ging om 46 Brabantse jongens. In dit transport bevonden zich ook vijftig Brabantse meisjes, die naar Warmsworth werden gebracht. Al deze kampen waren gebouwd voor de huisvesting van jonge mijnwerkers in opleiding in de omgeving van Doncaster.

Maar feitelijk zijn al deze gegevens niet zo interessant. Het bijzondere ervan schuilt erin, dat met deze 96 kinderen een eind kwam aan de uitzending naar Engeland van kinderen uit het Zuiden. Zelfs de resterende 150 plaatsen van het vijfde transport werden niet meer voor hen gebruikt, maar werden ter beschikking gesteld aan kinderen uit het Westen. Alle aandacht zou zich vanaf dat moment daarop gaan richten.

Voor het einde van de herfst waren alle kinderen uit de zuidelijke provincies weer thuis. Er waren toen 2372 kinderen uit dit gebied naar Groot-Brittannië geweest.

Het aantal kinderen uit de transporten in het voorjaar dat na drie maanden naar huis terugkeerde is verbazingwekkend. Vooraf was erop gerekend dat zo'n negentig procent naar pleeggezinnen zou gaan. In werkelijkheid ging nog niet de helft. Het waren de ouders die hierover de beslissing namen. Een meerderheid

daarvan vond het na zo'n tijd wel mooi geweest. Bovendien was er door het einde van de oorlog ook thuis een andere situatie ontstaan. Over de afsluiting van de kampperiode in West Linton vertelt Ans Beukers:

We hebben de kinderen die naar huis terugkeerden, uitgezwaard tot we de bussen niet meer konden zien. Daar stonden we toen met ons armzalige overschot. De volgende dag reisde mijn groepje af naar Dumfries. Een paar kleintjes huilden tranen met tuiten bij het vertrek. Maar we begonnen liedjes te zingen om de moed erin te houden en dat leed was snel geleden. De kinderen waren erg zenuwachtig door de vreemde dingen die hun te wachten stonden.

In Dumfries werden we opgewacht in een melkfabriek. De burgemeester was er en de pastoor van de parochie. Verder alle pleegouders. Er stond voor ons een zalige *tea* klaar en de kinderen kregen net zo veel ijs als ze lustten. Daarna werden ze aan de pleegouders meegegeven. Heel schuchter gingen ze, vol spanning hoe het zou zijn. De twee kleintjes deden niets dan huilen en voelden zich doodongelukkig!

Zo verging het vrijwel alle groepen. Overal werd men opgewacht alsof het om een officieel staatsbezoek ging. Vrijwel overal wachtten er een burgemeester met zijn amtsketting en allerlei andere stadsbestuurders, leden van het plaatselijke comité en natuurlijk de pers. Flinke stukken verschenen in de plaatselijke kranten, die naast een verslag van de aankomst uitgebreid berichtten over de ellendige situatie waarin de kinderen thuis hadden geleefd.

Voor de kinderen waren de eerste dagen steeds moeilijk. Er werd veel gehuild en de heimwee die in het kamp was overwonnen, keerde in volle hevigheid terug. Gelukkig was het in bijna alle gevallen een kwestie van een paar dagen. Dan begon er een periode van enorm verwend worden.

In de eerste plaats gebeurde dat door de meeste pleegouders. Die deden dat op basis van hun eigen mogelijkheden. Waar geld was, werden de kinderen vaak overladen met kleding, speelgoed en allerlei uitstapjes. Daar waar men over minder middelen beschikte, vond men andere manieren om het de kinderen naar hun zin te maken. Daarnaast leek het alsof allerlei organisaties en bedrijven tegen elkaar begonnen op te bieden met het aanbieden van feesten voor de kinderen. Dat was steeds weer nieuws voor de lokale kranten. Fabrieken, verzekeringsmaatschappijen, vrouwenverenigingen, jeugdorganisaties en zelfs politieke partijen, alle wilden een paar uur gastheer zijn van de Nederlandse kinderen. En waar de plaatselijke afdeling van de Labourpartij de kinderen gul

onthaalde, konden in de weken daarna de conservatieven zeker niet achterblijven in het tonen van hun betrokkenheid bij oorlogsslachtoffers. Het was gelukkig vrij eenvoudig om iets gezamenlijks voor de kinderen te organiseren. Bij de uitzending naar andere landen kwamen de kinderen vaak heel verspreid terecht, soms in eenzame boerderijen op grote afstand van een stad of dorp. In Groot-Brittannië zaten vrijwel alle kinderen geconcentreerd rondom een aantal centra. Dit vergemakkelijkte ook het huisbezoek door de leiders.

Verder werden er veel activiteiten georganiseerd door de Nederlandse leiding, meestal met hulp van Britse kerken of scholen die ruimte beschikbaar stelden. Er werden vaak liedjes en dansjes ingestudeerd die werden uitgevoerd bij andere festiviteiten. De meeste Britten waren steeds weer ontroerd als ze door de kinderen in hun eigen taal werden toegezongen. Uiteraard vergat de leiding ook de Hollandse hoogtijdagen niet. De eerste naoorlogse koninginndag kon door veel kinderen in hun kamp worden gevierd. Maar honderden verbleven op dat moment bij hun pleegouders. Het verslag van leidster Ans Beukers geeft een aardig beeld van wat er in haar Schotse standplaats werd gedaan:

Om drie uur waren alle kinderen present bij het postkantoor, getooid met oranje strikken en bloemen. Toen trok de vrolijke stoet naar de zaal waar gefeest zou worden. Er werden leuke Schotse dansen gedaan door twaalf meisjes in Schots kostuum. Daarna kregen ze broodjes en cake en nog ijs toe. Toen ging het naar de rivier waar versierde bootjes klaar lagen en waar we een uur zalig geroeid hebben. In ieder bootje zaten een volwassene en vijf kinderen. Aan de kade was veel belangstelling van het publiek en de kinderen zongen uit volle borst. Het was dan ook een enig gezicht al die bootjes achter elkaar met zingende kinderen erin.

Voor de laatste vorm van verwennerij zorgden de kinderen zelf via hun contacten in de buurt of op de school die ze bezochten. Daar waren ze altijd weer het middelpunt van de belangstelling. Bij spelletjes stonden ze nooit aan de kant, op verjaardagsfeestjes werden ze altijd uitgenodigd. Niet alle kinderen gingen overigens naar school. In de *Derby Evening Telegraph* verscheen een artikel over de 37 Nederlandse kinderen die daar op dat moment waren ondergebracht:

Op de Diocesan School troffen we vier Nederlandse jongens uit Zeeland en Eindhoven. Ze zitten in de vier voorste banken in de klas. Op het moment dat onze verslaggever kwam, waren ze juist op het sportveld bezig met het aanleren van cricket, waarin ze al goede vorderingen maken. Ze

vertelden dat ze straks thuis de Nederlandse kinderen cricket willen leren. Als hun verhaal over hun verblijf in Derby al te enthousiast werd, kregen ze moeite met hun Engels. Maar als een van hen een vraag niet goed verstond, was er steeds wel een ander die het had begrepen en die in het Nederlands vertaalde. Toen hun gevraagd werd of ze niet liever hier wilden blijven, zeiden ze dat ze liever in Engeland zouden blijven, maar eigenlijk ook wel graag hun ouders wilden zien. Er was door het ontvangstcomité voor hun aankomst een plan gemaakt om de Nederlandse kinderen gezamenlijk Engelse les te geven. Dat werkte niet zo goed. Men merkte dat het veel beter was om de kinderen gewoon naar een Engelse school te sturen.

Daar liepen dan de Hollandse kinderen in hun gewone kleren tussen alle andere in hun schooluniform. Op die manier waren ze nog herkenbaarder als vreemdelingen. Een enkele keer deden pleegouders hun pupil een schooluniform cadeau. Daar waren ze dan zo trots op, dat ze er zelfs later thuis nog graag in rondliepen.

Bij de leiding was er wel eens ongerustheid over de enorme verwennerij. Er was weinig tegen te doen. De Britse vriendelijkheid was gewoon overrompelend. In het algemeen hadden de Nederlanders geen moeite met de Britse cultuur. Alleen had hun manier van koken in het kamp vaak tot problemen geleid, maar voor de rest klikte het enorm. Ook de leiding had het tijdens hun verblijf in een gastgezin goed. Een groot deel van hun vrije tijd ging op aan de jacht op allerlei artikelen, dit voor zover hun Engelse zakgeld en de textielpunten het toelieten. Maar juist het feit dat er soms kleding of stof zonder bon te koop was, leidde tot eindeloze speurtochten daarnaar. De leiding verbaasde zich vaak wel over sommige gewoontes in het land, vooral over het frequente bioscoopbezoek. Daar zaten moeders met heel kleine kinderen op schoot, ook bij de avondvoorstellingen waren veel kinderen. Trouwens, naar Nederlandse begrippen gingen de kinderen toch veel te laat naar bed. De kinderen zelf hoorde je daar niet over; die vonden het geweldig.

Een van de leidsters zei: 'Deze week moesten alle kinderen naar een schoolgebouw komen om weer gewogen te worden. Ze waren er allemaal en al spoedig bleek dat de meeste kinderen waren afgevallen. Ze gaan veel te laat naar bed en krijgen niet genoeg rust, met als gevolg dat ze er bleek uitzien. Een van de meisjes was in de vier weken dat ze hier zijn, nog niet in bad geweest.' Het is niet zeker of dit een algemeen beeld schetst. Bijna overal werden de kinderen met veel liefde omringd, soms zelfs in de gevallen waarin de leiding het pleeggezin niet geschikt achtte. Dat betrof soms ook de al genoemde hygiëne,

die in een beperkt aantal gevallen te wensen overliet. Zo werden twee meisjes uit een uiterst gezellig gezin weggehaald, toen ze binnen enkele dagen al 35 vlooiën hadden gevangen.

Uiteindelijk wachtte ook voor de kinderen in pleeggezinnen de thuisreis. De kinderen in Engeland werden rechtstreeks naar de vertrekhaven vervoerd, of overnachtten nog in het sombere opvangtehuis in Londen. De kinderen uit Schotland gingen eerst terug naar Sheffield om vandaar verder te gaan. Al had het vaak tranen gekost om de kinderen naar de pleeggezinnen te krijgen, het kostte misschien nog meer verdriet om hen er weer vandaan te halen.

HOOFDSTUK 5

De oorlog ten einde

Toen de bevrijders het Westen van Nederland binnentrokken, bleek de situatie daar nog ernstiger te zijn dan de berichten hadden voorspeld. Tot in de herfst van 1944 was de situatie nog vergelijkbaar geweest met die in het Zuiden. Daarna was de toestand snel verslechterd, in feite zelfs onhoudbaar, geworden. Van de meer dan tweeduizend kcal die men dagelijks nodig heeft, kregen de meeste kinderen er in februari nog slechts vijfhonderd. Zelf iets bereiden was nauwelijks nog mogelijk. Brandstof was er helemaal niet meer, zelfs voor de kleine nooddacheltjes was vrijwel niets te vinden. De toen elfjarige Jan uit Rotterdam vertelt:

Er werd in die tijd bij ons veel voor kinderen gedaan door het IKB, het Interkerkelijk Bureau. Wij marcheerden een paar keer per week met onze klas naar een gebouw waar we een bord pap kregen. Maar op het laatst was er geen school meer en dus ook geen pap. Samen met andere jongens uit onze straat ging ik uit op brandstof. Vlakbij was een rangeerterrein. Met een schop en een zeef gewapend piepten we erop en zeefden de kleine kooltjes vanuit de koolas tussen de rails. Sommigen namen ook de bielzen mee. Tot op een dag Duitse soldaten langs de spoorlijn verschenen en er werd geschoten. Natuurlijk keek je niet of het gericht was of alleen een waarschuwing. Je rende voor je leven naar de plank over de sloot, waar we achter elkaar over moesten. Aan de andere kant bleven we rennen tot we achter een muurtje konden wegduiken.

Op het laatst mocht je vrijwel nergens meer heen. Mijn vader had een vervalst *Ausweis* waarop je over de Barendrechtse brug naar de Hoekse Waard mocht. Op zijn fiets met elektriciteitskabels om de wielen ging hij er een aantal keren heen en wist dan meestal wel wat eten te verkrijgen. Maar elke keer moest de datum waarvoor het document geldig was,

veranderd worden. Je begon steeds duidelijker te zien dat er aan geknoeid was. We zeiden dat hij niet meer moest gaan. Hij wilde nog één keer. Toen 's avonds de spertijd begon, was hij nog niet terug. We waren op van de zenuwen. Eindelijk kwam hij toch. Hij had steeds pech gehad met zijn 'banden', waarvan voortdurend de ijzerdraadjes aan de lassen los raakten. Na die dag is hij niet meer gegaan.

Sommige burens zagen we in die winter nog nauwelijks. Ik weet dat ze in die donkere maanden bijna niet meer uit bed kwamen. Er was geen licht en geen warmte in huis en geen kleding meer om aan te trekken. Bij een van de andere burens stierf de grootvader die bij hen inwoonde aan ondervoeding. Zijn lichaam werd in een papieren zak op een handkar gelegd. Van het gezin was niemand meer in staat hem op zijn laatste tocht te begeleiden. Zijn dochter haalde de bevrijding en werd naar een speciaal hospitaal voor hongerslachtoffers gebracht. Ze was al niet meer te redden en stierf er twee dagen later.

Jan werd in september uitgezonden naar Engeland met de Volendam. Hij was de hele oorlogswinter thuis geweest en had het geluk dat zijn vader nooit bij razzia's was opgepakt. Veel andere bewoners van de grote steden bleven niet thuis toen de honger toesloeg maar gingen op hongertocht. De moeder van de twaalfjarige Pieter Bolman uit Delft besloot met hem en zijn broer te proberen naar Overijssel te lopen op zoek naar eten. Het werd een barre tocht, gedeeltelijk in de stromende regen. Pieter vertelde:

Met de oude kinderwagen die we bij ons hadden, liepen we alsmar verder. Als we ergens om eten wilden vragen of om een slaapplek werden we dikwijls van het erf gejaagd. Soms hadden de mensen meelij en mochten we de nacht ergens doorbrengen, vaak in een stal bij de koeien. Op het laatst kon mijn moeder niet meer. Haar benen waren dik van het hongeroedeem. Lopen was eigenlijk onmogelijk, maar elke morgen moesten we verder. We kwamen op een dag bij een boerderij waar de mensen bereid waren om mijn broer te houden tot het eind van de oorlog. Mijn moeder zei tegen me dat we het moesten doen. We zijn zo ver van huis en hebben toch de kracht niet meer om daar ooit heen te lopen, zei ze. Wij komen nooit meer thuis en zullen onderweg wel ergens dood gaan, maar dan overleeft hij het tenminste.

Pieter werd pas in 1946 toegelaten tot een transport naar Denemarken. Toen was hij nog altijd 12 kg onder zijn gewicht. Waarom hij niet eerder in aanmerking kwam, is onduidelijk. Dat geldt ook voor het joodse meisje Chaja van Bergen, dat door veel leed en ellende was gegaan in de jaren van de bezetting. Zij mocht pas in juli 1946 mee met het allerlaatste transport naar Engeland:

Ik was vijf jaar toen de oorlog uitbrak. In het volgende jaar werd mijn broertje geboren. Mijn vader heeft hem nooit gezien. Die was toen al opgepakt, via Westerbork naar een concentratiekamp gevoerd en daar vermoord. Mijn moeder kreeg contacten met mensen uit het verzet. Toen er eenmaal iemand van die groep was gepakt, vond de politie een spoor naar mijn moeder. Een politiemann ging naar haar toe en stelde haar een paar vragen waaruit bleek dat ze verdacht werd. Hij arresteerde haar niet. Zijn boodschap was duidelijk en ze dook onder. Wij gingen van Amsterdam naar Rotterdam en dan weer terug. Uiteindelijk is mijn moeder verraden en naar Sobibor gedeporteerd. De verrader kreeg vijfhonderd gulden en een nieuw kostuum. Ik zelf belandde na allerlei omzwervingen in een kindertehuis waar nog meer onderduikertjes verborgen waren. Uit veiligheidsoverwegingen kreeg ik een andere naam. Na de bevrijding was ik mijn echte naam vergeten en ook dat ik nog een broertje had. Al die jaren was ik niet naar school geweest. Terug in Amsterdam had ik op school een achterstand van jaren.

Onmiddellijk na de bevrijding gingen er van de Nationale Commissie oproepen uit om plaatselijke comités op te richten voor de uitzending van kinderen in nood. Dat moest zelfs snel gebeuren.

In Den Haag werd besloten het plaatselijk bureau van het IKB, dat al zoveel had gedaan om kinderen van extra voeding te voorzien, gewoon tot plaatselijk comité van de Nationale Commissie te benoemen. Om bepaalde bevolkingsgroepen niet uit te sluiten, waren aan de protestantse en katholieke vertegenwoordigers een aantal niet-kerkelijke mensen toegevoegd. Men had trouwens altijd al de kinderen van alle gezindten bij de hulp betrokken. 'Door de kerken, maar niet alleen voor de kerken', was steeds de leuze geweest. Den Haag werd op deze manier een van de plaatsen waar de organisatie het snelst op gang was.

In Rotterdam riep wethouder Donner van Sociale Zaken vertegenwoordigers bijeen van alle mogelijke organisaties. Al op 25 mei kon een comité worden geïnstalleerd, met in het bestuur vertegenwoordigers van de vooroorlogse kinderuitzendorganisaties, van het IKB, van de bisschoppelijke hulpactie en

van de Nationale Commissie. De gemeente stelde kantoorruimte in het stadhuis ter beschikking en administratief personeel.

Zo ging het in vrijwel alle grote steden. Binnen een maand waren in vijftien grote plaatsen regionale comités, die konden rekenen op steun van de gemeentes, van de GGD en van het Rode Kruis.

De nood in het Westen was groot. Men sprak over meer dan honderdduizend kinderen die voor uitzending in aanmerking kwamen. Er waren wel veel aanbiedingen uit het buitenland, maar natuurlijk niet voldoende voor zo'n gigantisch aantal. Vandaar dat dankbaar gebruik werd gemaakt van aanbiedingen uit Nederlandse provincies waar de voedselsituatie beter was. Hierbij hebben de kerken een grote rol gespeeld, al of niet in samenwerking met het IKB. Ze hadden hiermee immers veel ervaring opgedaan tijdens de oorlog. Zelfs in de allerdonkerste maanden slaagde het IKB er nog in om kinderen naar betere gebieden over te brengen. Hoe groot de nood toen was, mag duidelijk zijn, want het waren levensgevaarlijke transporten. Een deel van het vervoer had plaatsgevonden in de ruimen van binnenschepen die via het IJsselmeer voeren. Uiteraard 's nachts. Als geallieerde vliegtuigen de schepen zouden hebben opgemerkt, zouden de kinderen ten dode opgeschreven zijn geweest. Vanuit Gouda heeft men de kinderen zelfs nog met een vuilnisauto vervoerd, vanzelfsprekend ook 's nachts. Vanuit de lucht dreigde voortdurend gevaar. Pas in februari 1945 ging het echt niet meer. Maar onmiddellijk na de bevrijding werd de draad weer snel opgepakt.

Alle kinderuitzendingen kwamen nu onder verantwoordelijkheid van de Nationale Commissie. De administratieve zaken van Den Bosch werden eind juni overgenomen door een nieuw kantoor in Amsterdam. Tot directeur daarvan werd H.C. Snel benoemd. Het bestuur van de Nationale Commissie vestigde zich in Den Haag. Secretaris Wijffels bleef achter in Noord-Brabant. Hustinx was niet meer beschikbaar. Men koos als voorlopige voorzitter Hissink. Als kapitein Hissink had hij bij sectie XIII van het Militair Gezag zijn sporen verdiend bij de kinderuitzendingen. Nu hij na zijn demobilisatie weer gewoon is. Hissink was, kreeg hij van zijn werkgever Philips toestemming om deze taak op zich te nemen in de interim-periode. De zelfstandige Nationale Commissie kreeg inmiddels enige financiële steun via 'Nederlands Volksherstel' en werkte samen met organisaties als het Rode Kruis. Het ministerie van Volksgezondheid bleef in de persoon van Van den Berg nauw bij het werk betrokken.

Niemand had bezwaar tegen deze monopoliepositie; men was immers zelf niet in staat iets te doen. Reizen naar de gebieden achter de Maas en de IJssel

was zonder een speciale vergunning nog tot augustus 1945 verboden. Ook kregen de wat grotere organisaties een eigen vertegenwoordiger in het bestuur van de Nationale Commissie. De organisatie van de binnenlandse uitzendingen verliep doorgaans buitengewoon soepel, vooral dankzij de samenwerking met de Sociale Verbindingsgroepen van het Rode Kruis. Tot half augustus waren er al duizend ondervoede kinderen opgenomen in Groningen, 260 in Friesland, vijfhonderd in Zeeland en maar liefst 5600 in Noord-Brabant. In deze laatste provincie deed zich het merkwaardige feit voor, dat men in juni nog druk bezig was om het transport naar Engeland van Brabantse kinderen rond te krijgen, terwijl er tegelijkertijd hard werd gewerkt om kinderen uit het Westen op het platteland van Noord-Brabant onder te brengen.

Wie had gedacht dat met het einde van de oorlog de uitzendingen naar het buitenland vlotter zouden gaan verlopen, kwam bedrogen uit. Er ontstond een enorm gebrek aan transportmiddelen. Militairen uit het geallieerde expeditie-leger gingen naar huis terug of werden naar elders verplaatst. Honderdduizenden dwangarbeiders en gevangenen wilden weer naar hun woonplaatsen. Alleen al in Noord-Brabant wachtten begin juli 20.000 mensen op terugkeer naar het land boven de Maas.

Bij het comité in Londen kwam het bericht binnen, dat noch de 21st Army, noch Shaef in staat was om het vervoer van kinderen verder te verzorgen. Zij verwachtten dat op korte termijn weer wat schepen aan de Nederlandse regering ter beschikking zouden worden gesteld en verwezen daarnaar, maar die bleek over heel weinig mogelijkheden te beschikken. Uiteindelijk liet men het oog vallen op de Batavier II, die vanaf begin juli weer een regelmatige verbinding tussen de Jobshaven in Rotterdam en het Engelse Gravesend zou gaan onderhouden. Het leek een ideale oplossing, tot het Nederlandse ministerie van Scheepvaart beslag liet leggen op een groot deel van de capaciteit in verband met het vervoer van zeelieden, een maatregel die alweer frustraties opleverde bij de Nationale Commissie in Nederland. Telkens als er een transport geregeld was en iedereen klaarstond, kwam er bericht dat het niet doorging, vaak op het allerlaatste moment. Dit veroorzaakte niet alleen uitstel. Er waren leiders die vrij hadden gekregen van hun baas voor een bepaalde periode en die halverwege dat tijdvak nog altijd thuis zaten. Er waren onderwijzers die voor het einde van de zomervakantie terug moesten zijn. Heel wat van die mensen schreven dat ze niet meegingen.

In de hele maand juni vertrok er geen enkel kind naar Engeland, hoewel er kampen leegstonden. Die kostten het toch al niet zo rijke comité in Londen

wekelijks geld. Voor de Nationale Commissie in Nederland was het een kleine troost, dat de transporten naar Zwitserland op 8 mei konden beginnen en die naar Frankrijk op 29 juni. De gesprekken met Denemarken en met Zweden verliepen hoopvol. Voor de kinderen uit het Zuiden werden alleen de reizen nog afgewerkt die organisatorisch al vrijwel rond waren. In juli werd gestopt met alle uitzendingen vanuit Noord-Brabant en Limburg. Zoals reeds eerder vermeld, werden er van de vijfhonderd beschikbare plaatsen van het vijfde Engelandtransport maar 350 gebruikt. De rest kwam ter beschikking van West-Nederland.

Naast de 96 Brabantse kinderen die op 26 juli nog aan boord van de Batavier mochten, was er aan boord van dit schip nog plaats voor zeventig andere. De commissie besloot hier Rotterdamse kinderen voor aan te wijzen. Het waren er niet veel in vergelijking met het grote aantal dat in het Westen al was geselecteerd. Maar iedereen beseftte het belang van dit groepje. Het was het begin van de uitzendingen vanuit het Westen naar Engeland.

Van al de problemen die speelden, wisten de 66 Rotterdammertjes aan boord van de Batavier uiteraard niets af. Zij hadden andere dingen aan hun hoofd, zeker omdat het bij hun vertrek behoorlijk stormde. Bob van Luyn, toen 12 jaar oud, vertelde daarover:

Ik werd uitgezonden omdat ik in de hongerwinter niets anders had gezien dan tulpenbollen, suikerbieten, soep van de centrale keuken en brood dat er helemaal zwart uitzag. Na allerlei controles moesten we op 26 juli voor het laatst naar het gebouw aan de Baan komen. Wie dan nog luizen had, werd kaalgeschoren. Ik zei tegen mijn moeder dat ik niet mee zou gaan als ze dat wilden doen. Maar mijn moeder zei, dat daar na vier maanden toch niets meer van te zien zou zijn. Gelukkig bleek alles in orde.

De boot waar we op terechtkwamen was erg klein. Zodra we buiten de pieren van Hoek van Holland kwamen, werden er veel kinderen zeeziek. Voor ons uit voeren twee mijnenvegers. Nadat we in Engeland waren aangekomen, werden we in bussen naar Londen vervoerd. Daar bleven we twee nachten in een oud militair rusthuis. Daarnaast waren Franse soldaten gelegerd en een paar van onze groep zijn door het raam naar buiten geklauterd en vroegen hun of ze iets overhadden van de lunch. Die hadden wel schik in ons en gaven ons sandwiches en slaatjes.

De aankomst van de kinderen in Doncaster trok de aandacht van vrijwel alle kranten in de regio. Allemaal schreven ze over de ondervoede kinderen en de

verhalen die de leiders over de situatie bij hen thuis vertelden. Natuurlijk stond er het verhaal in over de jongen, die ondanks de zeer warme dag in juli rondliep in een gloednieuwe dikke trui. Hij was er zo blij mee, dat hij het niet kon opbrengen om hem uit te doen. Veel van die verhalen deden het goed bij de Engelsen en stimuleerden hen ook een kind in huis te nemen.

Bob van Luyn vertelt over de periode dat hij in het kamp verbleef:

Na twee weken in Woodlands te zijn geweest, werden we overgeplaatst naar Warmsworth. De twee kampen leken erg op elkaar. We hadden elke dag school, niet al te strak. We zongen er liedjes als 'De uil zat in de olmen' en we leerden er een beetje Engels. Op zaterdagmorgen mochten we naar de bioscoop. Daar zongen de Engelse kinderen liedjes, terwijl de tekst op het scherm werd geprojecteerd. In het kamp zelf was het leven goed. Langzamerhand kregen we steeds meer te eten. Er was een leider, mijnheer Buitenhuis, die was geweldig streng. Als iemand praatte tijdens de maaltijd, dan moest hij opstaan en ook staande verder eten. Ik kon het beter vinden met mijnheer Den Boeft, die thuis hoofdonderwijzer was. Op een dag hoorden we dat Japan had gecapituleerd en dat nu de oorlog voorbij was. Ik snapte dat niet erg, want wij vonden dat die al sinds 5 mei voorbij was. In het kamp werd een groot vreugdevuur aangelegd 'Victory Bon Fire'. Nu hadden wij in het kamp drie joodse kinderen, een jongen van ongeveer 10 en zijn twee zusjes van 11 of 12 jaar. Zij waren bevrijd vanuit Bergen-Belsen. Toen het vuur hoog oplaaide begon het oudste meisje vreselijk te gillen. Een van de leidsters was erg lief en bracht haar weg. Op de laatste zaterdag van het kamp gingen we weer naar de bioscoop en moesten allemaal op het podium komen. Daar hebben we gezongen voor de Engelse kinderen. Natuurlijk weer van de uil in de olmen. En tot slot het Wilhelmus. Na twee maanden ben ik naar een gezin in Retford gegaan.

Ook de toen elfjarige Leo Kaptein herinnert zich de strenge hoofdleider maar al te goed. Hij heeft het aanvankelijk in het kamp niet gemakkelijk gehad. Maar na zijn ervaringen als kind in de oorlog is dat nauwelijks verwonderlijk.

In mei 1940 zat ik midden in het bombardement van Rotterdam. Ik heb mensen brandend in de Schie zien springen. Dat heeft me nooit meer losgelaten. Als kind niet en ook nu nog niet. Nog droom ik er soms van. Nog ruik ik soms die vreselijke brandlucht. De tijd daarna was chaotisch. Ik ging haast niet meer naar school. Mijn vader werd opgepakt om in

Duitsland te gaan werken. Ik probeerde al mijn woede kwijt te raken door iets tegen de Duitsers te doen. We gooiden stukken straattegels door ruiten van Duitse gebouwen en soms zelfs naar soldaten. We leden vreselijke honger. Bijna onmiddellijk na de bevrijding werd ik uitgezonden. In het kamp had ik grote moeite met het gehoorzamen aan gezag na een bijna anarchistische periode. Dat leverde me een botsing op met de heer Buitenhuis. Hij sloot me ergens op en uit woede heb ik daar toen de brandblusser leeggespoten. Ik was helemaal over mijn toeren. Een paar leidsters hebben me gekalmeerd. Die pakten me beter aan, minder autoritair. Ik denk dat die beter begrepen, dat jongens uit deze omstandigheden het verschil niet meer aanvoelen tussen het goede en het kwade gezag.

Op 1 augustus vertrok het laatste gedeelte van het vijfde transport, bijna twee maanden later dan de bedoeling was geweest. Het bestond uit 75 jongens uit de Amsterdamse regio. Het was al mogelijk hen met de trein naar Rotterdam te brengen om daar aan boord van de Batavier te gaan. Zij maakten precies dezelfde reis als die de Rotterdammertjes voor hen hadden gemaakt. Ook voor hen was er een tussenstation in het ongezellige opvanghuis aan de Clapham Common Road in Londen. Ze kregen daar hun eerste nieuwkleren en brachten de dag door met het doen van spelletjes en met voetballen tegen de militairen die ernaast waren ondergebracht. Daarna gingen ze naar hun kamp in Warmsworth, waar ze een groep Brabantse meisjes aantroffen. Na de kampperiode gingen de meeste jongens naar pleeggezinnen. Het is bekend dat een deel van hen in Hull terecht kwam. De bestemming van de rest is niet bekend.

Van de beide groepen uit het westen gingen bijna alle kinderen na afloop van hun kamp naar pleeggezinnen. De al eerder genoemde Leo Kaptein was na een moeilijke periode in het kamp terecht gekomen in een gezin in Hull. Hij had het goed getroffen:

Na alle onrust in mijn leven maakte ik weer kennis met normale toestanden. Ik had een lieve pleegmoeder. Alles was er schoon en netjes. Er was nog een jongen in huis; die had erge heimwee. Maar bij mij had een omschakeling plaats gehad. Ik ging weer naar school. We gingen op visite en naar bingo-avonden. Ik vond daar mijn rust, mijn evenwicht terug. Daarom wilde ik niet terug naar Rotterdam. Ik heb me enorm verzet. Bij de trein jankte ik alles bij elkaar. Toen we naar binnen moesten, heb ik bij de deur mijn benen wijd gedaan, zodat ze me met geen mogelijkheid erdoor konden

krijgen. Er is drie man aan te pas gekomen om me met geweld in die trein te krijgen.

Nog voor het einde van 1945 waren alle kinderen van de eerste vijf transporten weer thuis.

Terwijl de vooruitzichten voor de uitzending van grote groepen kinderen aan het begin van de zomer heel positief waren, wachtten ook teleurstellingen. De uitzending naar Zwitserland verliep volgens plan, de vooruitzichten voor Denemarken en Zweden waren goed. Ook België leek goed op gang te komen, tot een epidemie roet in het eten gooide. Maar de transporten naar Engeland vielen vrijwel geheel stil. Na de 150 kinderen uit de voorhoede, brak er voor de overigen in de grote steden een periode aan van wachten. Er stonden groepen van elk vijfhonderd kinderen klaar in alle drie de grote steden, compleet met leiding en allerlei andere begeleiders. Half juli waren ze klaar voor vertrek. De Amsterdamse en Rotterdamse kinderen waren begin september nog altijd thuis. Voor het Haagse transport werd in augustus een noodoplossing gevonden.

HOOFDSTUK 6

Groot-Brittannië in augustus en september 1945

Voor de kinderen uit de grote steden werd de beloofde uitzending naar Engeland een fikse teleurstelling. De voorbereidingen waren uitstekend verlopen. Al begin juli waren de kinderen geselecteerd, was er gekeurd en ingeënt, waren de leiders en leidsters aangesteld en de security-checks voltooid. In Engeland stond alles klaar voor de ontvangst. Men had zelfs de beschikking over enkele duizenden bedden.

Toch liep de organisatie vast. Het Nederlandse ministerie van Scheepvaart had nog vrijwel geen schepen ter beschikking. Op korte termijn zouden weer enkele Nederlandse schepen aan ons worden overgedragen. Maar wat is korte termijn, als al die kinderen klaarstaan en bovendien de kampen niet allemaal geschikt zijn voor het koude seizoen? Nadat 150 kinderen een plekje hadden gekregen bij de transporten uit Brabant, dreigde alles voorlopig stil te vallen.

Er moest snel iets gebeuren, want anders moesten de kinderen opnieuw gekeurd worden, met alle werk dat daaraan verbonden was. Bij de leiding waren afvallers; wie vrij had gekregen van zijn werk voor een bepaalde periode, kon dat niet steeds blijven verschuiven. Het was de Nederlandse luchtmacht die te hulp kwam door Dakota's ter beschikking te stellen. Die werden allereerst ingezet voor Den Haag. Half augustus werden de eerste kinderen en begeleiders vanaf Valkenburg overgevlogen naar het Engelse Croydon, een ongelooflijke ervaring voor iedereen. Gevlogen had vrijwel niemand nog en trots zaten ze in de metalen stoelen van het militaire vliegtuig.

Ds. Jac. Poort, geestelijk verzorger van de Haagse groep, schreef na terugkeer zijn herinneringen op in de *'s-Gravenhaagsche Kerkbode*:

Al verschillende keren waren we ter voorbereiding als leiders en staf bij elkaar geweest. We zouden rond 9 juli vertrekken naar het kamp Cotting-

ham bij Hull. De Hollandse consul in Hull is nog bij ons op bezoek geweest met foto's en plattegronden. Het vertrek werd echter alsmaar uitgesteld. Tot er plotseling bericht kwam, dat we per vliegtuig zouden gaan. Er waren twee Dakota's beschikbaar, die elk 25 kinderen plus een aantal leiders konden vervoeren. Ik moest op 12 augustus. Ze zouden die dag twee maal heen en weer vliegen. In Londen werden we vriendelijk ontvangen en naar 'Notre Dame' gebracht, een voormalig klooster in Clapham Common. Erg comfortabel was het er niet, maar we hebben ons uitstekend beholpen en van de kans gebruik gemaakt om in die paar dagen wat van Londen te zien met de kinderen.

Tot onze verbazing moesten we daarna niet naar Hull, maar naar Schotland. Dat werd ons pas daar verteld. We werden bovendien verdeeld over drie kampen, die ver uit elkaar lagen. Daar was onze hele organisatie niet op ingesteld. We hadden maar één dominee, één pater en maar één principal. We waren na alle werk vooraf erg teleurgesteld. Toen wel. Later zijn we dankbaar geweest, omdat de omgeving zo bijzonder mooi was.

Er wachtte hun vanuit Londen nog een lange reis. Per trein werden ze naar Schotland vervoerd. Daar lagen drie kampen: Dounan's Camp in Aberfoyle, Glengonnar Camp bij Abington en Broomlee Camp bij West Linton. Nadat de eerste groep was aangekomen, vulden de kampen zich in de weken daarna. De meeste kinderen kwamen per vliegtuig. Alleen op 21 augustus bleek er aan boord van de Batavier II weer ruimte om negentig kinderen mee te nemen. Pas op 1 september vertrokken de laatsten van de Haagse groep naar Schotland.

De Schotse kampen voldeden niet alleen aan de verwachtingen, ze boden meer. Een belangrijke rol daarbij speelde de schitterende omgeving: een prachtige natuur met bergen, bossen en beken. Voor de kinderen die uit de ellende kwamen van een stad in oorlog was het een paradijs.

Ans Beukers was leidster van een van de kampen met kinderen uit het Zuiden van ons land. Na afloop daarvan werd ze overgeplaatst naar Broomlee Camp. De geweldige sfeer daarklinkt door op elke bladzij van haar uitgebreide dagboek:

3 oktober: De jongens zijn enorm gezellig. Je lacht je dikwijls de stuipen om hun op- en aanmerkingen. Alleen het rustuurtje was rumoerig. Het valt ook niet mee om een uurtje te zwijgen voor jongens van 13 of 14 jaar. Na de thee zijn we gaan wandelen en hebben we rozijsen zitten eten en hebben ze verhalen zitten vertellen over de hongerperiode. Ook hoe ze katten wisten te vangen en ze dood maakten en dan lekker opaten.

5 oktober: De jongens amuseren zich kostelijk. Bij het wandelen ging een stelletje de Mendick op. Je kon ze zien toen ze op de top waren. De anderen amuseerden zich met voetballen en door de beek kledderen. We hadden de tea meegenomen. De broodjes en de boterhammen waren snel verdwenen. In het kamp zijn er weer drie nieuwe gevallen van difterie.

9 oktober: Vanavond gezellig op de zaal gezeten. De jongens hebben liedjes gezongen die ze meestal zelf gemaakt hadden. Ze hebben meterslange dassen gebreid voor thuis. Een jongen heeft er al twee af voor zijn zusjes en begint vrolijk aan de derde. Dikwijls zit het in de war of zijn er steken gevallen, dan is het 'Juf, het zit zo raar'. Lange Kees draaide grammofoonplaatjes en de rest was druk aan het werk.

13 oktober: 't Was vandaag te koud om lang buiten te zitten, ook al scheen het zonnetje. De jongens hebben een grote rots beklommen met een touw. Wel een beetje gevaarlijk, maar ze passen wel op. Toen ik floot voor verzamelen kwamen ze vuil en nat aangelopen. Een van hen was in het water gevallen en liep in zijn onderbroek door het bos. Na aankomst in het kamp ging alles onder de douche en zagen ze er weer uit als heren.

18 oktober: Vandaag is er feest voor de kinderen. Ik heb de zaal helpen versieren met dennengroen en slingers en heb maskers gemaakt voor de jongens. Na de thee begon het feest met liedjes en spelletjes. Ze kregen allemaal een pakje van het Rode Kruis, bijeengebracht door Amerikaanse kinderen. Snoezige dingen zaten er in, zoals gomballen, armbandjes, kettinkjes, zeep, vulpotloden en zakdoeken. We hebben de polonaise gelopen door het hele kamp, Wil Kemperman voorop met de vlag aan een ragebol. De kinderen hadden zich allemaal prachtig uitgedost met gekleurde dekens en handdoeken als negertjes, pasha's, zusters, koks en nog veel meer.

Het is opvallend wat een belangrijke plaats de natuur inneemt in die Haagse herinneringen. Vooral de beekjes spelen een grote rol in alle drie de kampen. Ze boden dan ook zoveel mogelijkheden om in te spelen en er met stenen dammen en paden in te bouwen.

Ook ds. Poort herinnert in zijn uitgebreide artikelen aan de hoogtepunten van onder andere het kamp in Aberfoyle:

Koninginnedag, 31 augustus, was onvergetelijk. Na een feestprogramma en een extra lekkere maaltijd trokken we naar het voetbalveld bij de kerk in het dorp. Een prachtige optocht dwars door het dorp waar iedereen kwam kijken naar die feestelijke stoet die zingend door de straten trok. Alle

kinderen in hun beste kleren, oranje op de borst, meisjes met oranje en rood-wit-blauwe strikken in het haar. Onze jongens zouden voetballen tegen de jongens van het dorp. Met hun geleende voetbalschoenen en kleding won 'Holland' met maar liefst 4-0.

Op een avond heeft het vreselijk geonweerd en gestormd. De volgende ochtend was ons beekje een rivier geworden, breed en diep en woest. Alle kampbewoners gingen kijken. Er dreigde een dijkje te bezwijken en dan zou een deel van het kamp zijn overstroomd. Dat gebeurde gelukkig niet. Hoewel, de jongens zouden het niet erg gevonden hebben. Die waren gewoonlijk toch al niet bij het water vandaan te krijgen.

Vijftig jaar na dato besloot een groep uit Dounan's Camp terug te keren naar Aberfoyle. Ze wisten allemaal 'hun' beek nog te vinden en gingen er uitgebreid op de foto. Het kamp was er ook nog. Er werd een plaquette aangeboden als blijvend teken van dankbaarheid: 'Aan het Schotse volk, met grote dankbaarheid voor de gulheid en de zorg die ze in 1945 hebben gegeven aan de kinderen en hun begeleiders.' De plaquette werd onthuld door Mrs Janet McKellar, de weduwe van de manager van het kamp.

Het was natuurlijk geweldig dat zo'n grote groep kinderen eindelijk vervoerd was om aan te sterken. Maar tegelijkertijd stonden er alleen voor Engeland ruim tweeduizend kinderen gereed om zich op afroep te melden. Pas eind augustus kwam er een doorbraak. Eindelijk vond men een groot schip dat vermoedelijk al die kinderen tegelijk kon vervoeren, zodat de achterstand in één dag kon worden weggewerkt. Er werd zelfs gesproken over 2.500 personen tegelijk op de Christiaan Huygens. Het schip lag voor reparatie in Antwerpen, maar kon eind augustus naar Rotterdam komen. Dat grote aantal werd wel onmiddellijk bijgesteld, daar de capaciteit bepaald werd door de omvang van het beschikbare reddingsmateriaal. Er bleef toch nog ruimte over voor 1200 kinderen.

Men ging ogenblikkelijk aan het werk: vijfhonderd kinderen uit Rotterdam, vijfhonderd uit Amsterdam en een paar honderd uit Den Haag kregen een oproep om op 27 augustus met bagage klaar te staan op de afhaalpunten. Eindelijk!

Een paar leden van de Nationale Commissie reisden vast vooruit naar Antwerpen om aan boord voorbereidingen te treffen voor het transport. Daar deed men een afschuwelijke ontdekking: het opgegeven aantal personen klopte wel, maar men had geen rekening gehouden met een bemanning van 298 personen. Er moest een groep afvallen. Dat was een ramp. De distributiebonnen

van de kinderen waren al ingeleverd in verband met hun vertrek. Toch moest het gebeuren. De keus viel op de Rotterdamse groep. Daar was men woedend. De groep die al in juni was samengesteld, na veel problemen rond 6 augustus had moeten vertrekken met de Batavier II en na het uitstel moest worden herkeurd voor het vertrek op 27 augustus, moest nu toezien hoe vanuit de Rotterdamse haven eindelijk weer eens een groot passagiersschip zou vertrekken, maar met alleen kinderen uit Den Haag en Amsterdam aan boord.

Het *Rotterdams Nieuwsblad* plaatste naar aanleiding hiervan een bericht met een grote kop: 'Rotterdamse kinderen niet naar Engeland, teleurstelling in veel gezinnen':

Buitengewoon groot was de teleurstelling toen vrijdag namens het bureau Rotterdam van de Nationale Commissie medegedeeld moest worden dat de vijfhonderd Rotterdamse jongens en meisjes die zich reeds lang op een verblijf in Engeland verheugd hadden, niet vertrekken zouden.

En niet minder groot was de teleurstelling van het Rotterdamse bureau, dat dagen en avonden in touw was geweest om de uitzending van het transport te regelen.

Alles was in orde. De kinderen waren gekeurd, doorgelicht, twee keer ingeënt tegen difterie en de distributiebescheiden waren ingeleverd. Zij waren de hele vakantie niet van huis geweest, omdat zij elk ogenblik voor vertrek konden worden opgeroepen. Van de begeleiders hadden verscheidene hun betrekking opgezegd en zelfs hun woning tijdelijk afgestaan.

De krant sprak van een onverantwoorde organisatie: een dergelijke fout had nooit gemaakt mogen worden. Maar de fout was gemaakt en viel niet meer te herstellen.

Uiteindelijk pakte alles echter totaal anders uit dan iedereen had verwacht. Onderweg naar Rotterdam om de kinderen op te halen, liep de Christiaan Huygens voor de kust van Walcheren op een mijn. Bij de explosie kwam een bemanningslid om het leven en raakten anderen gewond. Het schip ging verloren. Geen Rotterdamse kinderen met de Christiaan Huygens maar dus ook geen andere. De inmiddels 12 jaar oude Jan uit Rotterdam zegt:

Eigenlijk had ik mij helemaal niet opgegeven voor uitzending naar het buitenland. We dachten aan een verblijf in Zeeland of in Friesland om aan te sterken. Toen ik bericht kreeg voor Engeland, wilde mijn moeder dat absoluut niet: te ver, te gevaarlijk. Maar mijn vader vond dat ik in mijn

leven nooit meer een kans zou krijgen iets te zien van zo'n ver land. Voor zover mij bekend, was er uit mijn familie nog nooit iemand verder weggeweest dan een dagje naar het strand met de stoomtram. Behalve een paar ooms, die een onvrijwillig reisje hadden gemaakt naar Duitsland in de oorlog. Mijn gezeur zal best wel enig gewicht in de schaal hebben gelegd. Uiteindelijk ging mijn moeder akkoord. Toen gebeurde dat ongeluk met de Christiaan Huygens. Moeder riep dat ik nu zeker niet mocht en dat ze steeds had gezegd dat het te gevaarlijk was. Maar uiteindelijk mocht ik toch.

Het ongeluk trof natuurlijk allereerst de groepen die al waren opgeroepen. Die kon men niet meer bereiken. Het slechte bericht kwam voor hen pas op de plek vanwaar ze moesten vertrekken. Ali Blank uit Amsterdam vertelt: 'Wij stonden al op de verzamelplaats toen het droeve bericht kwam. Ik ben toen een week later via het vliegveld Valkenburg naar Woodlands bij Doncaster gegaan.' Niet voor iedereen was de oplossing zo snel gevonden. Een van de andere aanwezige meisjes vertelde over haar ervaring op die dag: 'Wij stonden klaar bij het Centraal Station in Amsterdam. We konden allemaal weer naar huis. Een paar weken later ben ik toch gegaan, met een vliegtuig. Met 25 meisjes moesten we eerst in een soort klooster in Londen overnachten. Toen zijn we naar het kamp in Askern gegaan in een gebied met veel kolenmijnen.'

Men vervoerde in de weken erna, behalve twee groepjes Amsterdammers, ook nog vijftig jongens uit Haarlem, die in Pontefract werden ondergebracht. Maar echt zoden aan de dijk zetten al deze kleine groepjes natuurlijk niet. Voor de rest van de Amsterdammers kwam de oplossing toen de Johan van Oldenbarneveldt beschikbaar kwam. Daar konden ze ook met recht trots op zijn: een enorm schip van hun eigen Stoomvaartmaatschappij Nederland. Met 19.429 ton en een lengte van 175 meter was het een van de grotere passagiersschepen van die tijd en het grootste schip dat ooit voor de kinderuitzendingen is ingezet. Ruim vierhonderd kinderen konden de luxe reis helemaal naar Southampton maken, waar ze op 11 september aankwamen en konden doorreizen naar de kampen Woodlands en Askern. Daar troffen zij de kinderen die al eerder per vliegtuig waren vertrokken.

Nu restten nog de 460 Rotterdammertjes. Ook voor hen werd vervoer gevonden, eveneens tot volle tevredenheid. Zij konden meevaren met een origineel Rotterdams schip, de Volendam van de Holland-Amerika Lijn. Het was net iets kleiner dan het schip van de Amsterdammers, maar met ruim 15.434 ton een lengte van 165 meter eveneens een schip van formaat. Dit luxe

passagiersschip was nog volledig ingericht als troepentransportschip voor de geallieerden en helemaal geverfd in de grijze camouflagekleur. Jan uit Rotterdam herinnert zich:

Op maandag 9 september ging ik voor het eerst naar mijn nieuwe school. Twee dagen later moest ik me melden bij de Rotterdamse Lekhaven. We hebben daar heel lang staan wachten in een grote hal. De grootste jongens wilden duidelijk laten merken dat ze helemaal niet nerveus waren en zongen hard 'Trees heeft een Canadees', de tophit van die dagen. In het tussenspel na de woorden 'O wat is dat meisje in haar sas' zongen ze een op straat gebruikelijke, onwelvoeglijke aanvulling, die je thuis niet mocht laten horen. Maar hier waren geen ouders en je liet graag horen dat je groot was vergeleken met al die kleintjes en veel meer durfde.

Aan boord kreeg je een plaats aangewezen in een grote ruimte met bedden boven elkaar. Anderen boften meer. Die kwamen in luxe hutten terecht. Eigenlijk vonden we het in die grote ruimte die bestemd was voor het vervoer van militairen veel leuker. We kregen een zwemvest met lampje. Daar hebben we een groot deel van de nacht mee liggen rommelen. Het toezicht was toch nog niet georganiseerd. De zwemvesten moest je altijd bij je hebben, altijd aan. In de eetzaal mocht je het onder je stoel leggen. 's Nachts gebruikte je het als hoofdkussen. Nog voor we gingen varen, hebben we die eerste middag al met sloepenrol geoefend. Na een paar keer kon je blindelings je eigen bootstation vinden als het alarmsignaal klonk.

Het was een enorme ervaring voor de kinderen. Een hoogtepunt waren de maaltijden. Nog los van het feit dat aan boord van het voorgeschreven dieet voor deze verzwakte kinderen niets terecht kwam, was de hele entourage voor de kinderen een belevenis. De jongens keken vreemd op als kelners hun stoel aanschoven als ze gingen zitten. Het mes op tafel bleef vrijwel overal liggen. Thuis at je ook alleen met een vork.

De kinderen kregen niet genoeg van het zwerven over het schip. Bovendien werden er hier en daar spelletjes georganiseerd. Ze probeerden te kijken naar de andere schepen van het konvooi waarin ze voeren. De Leerdam was een keer zo dichtbij dat ze de naam konden lezen. De begeleidende torpedojager voer op grotere afstand. Alleen varen was er, ook enige maanden na de oorlog, nog niet bij. De Volendam was al eens eerder geconfronteerd met problemen tijdens een kindertransport. Het schip werd in augustus 1940 door een torpedo getroffen, terwijl het onderweg was met onder andere ruim driehonderd Engelse

Rotterdamse meisjes met zwemvesten aan poseren op het dek van de Volendam.
[Archief auteur]

kinderen, die naar Canada gingen in verband met de luchtaanvallen van de Duitsers. Toen konden de kinderen aan boord van begeleidende schepen worden gebracht. Het schip werd uiteindelijk gered. Ook tijdens deze reis lag het gevaar op de loer. Er werd een drijvende mijn gesignaleerd. De Volendam kwam stil te liggen, terwijl op enige afstand de mijn door het escorteschip onschadelijk werd gemaakt.

's Avonds passeerde het schip Dover en de volgende dag om half twaalf kwam Lizard Head in zicht. Een van de jongens schreef naar huis: 'Nooit heb ik zo iets moois gezien als daar de rotsen van Cornwall. De groene en gele velden tegen de bergen, waar zo nu en dan de zon op scheen. Prachtig!'

Voorbij Land's End veranderde alles aan boord plotseling. Het weer sloeg volledig om en in minder dan geen tijd ging het schip zo erg op en neer dat de meeste kinderen ziek werden. Er werden matrassen op het promenadedek gelegd die al snel bezet waren. Tot verbazing van veel kinderen was de dokter, mevrouw Van de Berg, een van de eerste slachtoffers. 'Iemand had het me verteld en toen ben ik gelijk gaan kijken', zei een van de jongens. 'Ik vond het

R. M. S. "VOLENDAM"
JEUGD REIS
ROTTERDAM - LIVERPOOL
13 SEPT. - 16 SEPT. 1945
SPIJSKAART

Na einde van de Duitsche plaag,
Eindelijk weer een volle (vuile?) maag.

Ontbijt

Havermout met Melk
Gekookt ei met Gebakken Ham
Marmelade
Brood en Boter Koffie Thee

Middagmaal

Heldere Groente Soep
Gekookt Hamspek met witte kool
Aardappelen Puree
Rijst Pudding
Brood en Boter Koffie Thee

Avondmaal

Gebonden Koolsoep
Kip in Roomsaus
Spinazie
Geroosterde Aardappelen
Fruit Pudding met Custard Saus
Brood Koffie Thee

Donderdag 13 September 1945.

Menukaart van de tweede dag aan boord van de Volendam.
[Archief auteur]

vreemd. Ik had nog nooit van een vrouwelijke dokter gehoord. En bovendien een dokter die gelijk al zelf ziek is, nee, dat vond ik maar gek.'

Hoe drukker het werd op het promenadedek, hoe leger de eetzaal was. Hele tafels bleven leeg. Tot groot vermaak van het bedienend personeel at een van de wel aanwezige jongens al de puddinkjes op die waren blijven staan, minstens twaalf.

Het was een zegen dat de zee bij het naderen van Liverpool weer kalmer werd. Helaas kon de Volendam niet onmiddellijk de haven binnen; de hele zondag lag het schip nog op zee. Veel kinderen kwamen op zondagochtend naar het dek, waar ds. Miene Nieboer een kerkdienst hield. Dat was een bijzondere belevenis, zo midden op het water. Nog een vijfde nacht bleven de kinderen aan boord. De volgende ochtend mochten ze eindelijk aan wal. Een aantal kinderen kreeg daar al onmiddellijk schoenen, omdat de dingen die ze aan hun voeten hadden inmiddels volledig stuk waren en van hun voeten vielen. Havenarbeiders braken een kist sinaasappels open en gooiden de vruchten in de richting van de kinderen. Op de kadewachtten bussen: dubbeldekkers. Jan weet nog:

We mochten niet direct de bus in. Buiten werd er enorm geduwd, zelfs gevochten. Iedereen wilde boven zitten. De allergrootste jongens verwijderden hardhandig iedereen die in de rij voor hen stond. Toen kwam de conducteur. Hij versperde de weg naar de trap en zei dat de bus eerst beneden gevuld moest worden. Of ze wilden of niet, de jongens vooraan konden in het gedrang nergens meer heen en kregen op hun kop als ze achteruit wilden. Ze moesten wel beneden plaatsnemen. Ik vond het prachtig en kwam boven terecht.

Ze reden naar het station. Het werd een hele dag in de trein. Een mooie reis, dwars door Engeland, met veel stank als in de tunnels de rook van de locomotief door de open ramen naar binnen kwam. Maandagavond kwamen de kinderen aan in het kamp, ruim vijf dagen na hun vertrek uit Rotterdam.

Het kamp was schitterend, dat zag iedereen meteen: allemaal lage huisjes met veel groen eromheen. Bij de ingang stond nog het bord dat de Brabanders er maanden eerder hadden neergezet: 'Kamp Nieuw Amsterdam'. Dat werd niet veranderd. Die naam droeg immers het meest bekende schip van Rotterdam. De leiding wachtte echter een verrassing. Er was nog een complete groep leiders en leidsters aanwezig van het vorige kamp, dat al maanden geleden was

afgelopen. Ze hadden in het kamp zonder kinderen een aantal prachtige weken achter de rug. Hun was door Londen toegezegd dat ze bij de nieuwe groep weer aan de slag konden. De Rotterdamse groep had echter zelf een compleet stel leiders bij zich, dat al behoorlijk op dit kamp was voorbereid. Er vielen forse woorden. Na veel geruzie is er uiteindelijk een oplossing gevonden.

Of het aan de locatie lag, is niet bekend, maar dit kamp werd een even groot succes als dat van de heer Oosterbaan enige maanden tevoren. Het is moeilijk om over zoveel mensen een algemeen oordeel te hebben. Ook hier waren er leiders en leidsters die probeerden zoveel mogelijk de handen vrij te hebben om uit het kamp te komen of 's avonds gezellig bij elkaar te zitten. Maar de hoofdleader, Paul Voerman, had een stevige greep op het geheel. Hij kwam uit de AJC en werkte bij het Rotterdamse Zuidervolkshuis. De leiding was voor een deel uit deze kring door hem geworven. Veel van die mensen hadden hun vrije tijd dus altijd al aan het werken onder de jeugd besteed. Natuurlijk waren er ook leiders afkomstig uit ander jeugdwerk, zoals de CJMV en de VCJC, maar in ieder geval was een grote kern gewend aan het omgaan met kinderen in een buitenschoolse situatie. Het was jammer dat juist in dit kamp een difterie-epidemie uitbrak, waardoor er een quarantaine werd afgekondigd. Niemand mocht het kamp uit. Hiertegen werd het meest gezondigd door een deel van de leiding, die ook goed bekend was met de sluipweg naar buiten op enige afstand van de toegangspoort. Pas in de laatste weken van het kamp werden enige uitstapjes gemaakt. Ook werden er toen soms kinderen uitgenodigd door de Hollandse kolonie in de omgeving van Hull. Ze werden dan voor een dagje bij iemand thuis ontvangen en verwend.

Een van de leiders had de sfeer in een lied aardig uitgedrukt en dat werd door de kinderen enthousiast gezongen:

Met z'n vieren in een fijne kamer, twee lakens op een bed,
dat laatste waren we ook niet meer in Rotterdam gewend.
De dokter sprak: 't Is quarantaine, je mag niet meer uit 't kamp,
eerst moet de keel in orde.' Wat was dat toch een ramp.
We werden echter niet ontmoedigd, er bleef een fijne geest...

Dat laatste was meer dan waar. De jeugd heeft zich tijdens de weken dat ze niet uit het kamp mocht, nooit verveeld. De leiding speelde heel handig in op de rivaliteit tussen de hutten, zoals de huisjes voor zestien kinderen werden genoemd, zonder dat dit ooit tot onderlinge conflicten heeft geleid. De vlag ging in top voor de hut die het best de boel had opgeruimd. Er kwamen

Kinderen uit de ziekenzaal in Cottingham met hun verzorgsters in november 1945.
[Archief auteur]

onderlinge wedstrijden, met individuele prijzen en punten voor de hut, waarvan Jan zich herinnert:

Die wedstrijden waren keurig geregeld met voor elk wat wils: hardlopen, verspringen en weet ik niet wat. Maar ook wat we hersengymnastiek noemden. Ik had in de oorlog een ernstige ziekte in de gewrichten gehad, was wel hersteld, maar in de wedstrijden moest ik het nog afleggen. Als enige in onze hut had ik me op de eerste dag bij geen enkele sport voor de tweede ronde geplaatst. Dat kostte de hut punten en ik werd daarom flink uitgescholden. Daar had ik het toen best moeilijk mee. Maar toen ik uiteindelijk tweede werd bij de hersengymnastiek, bleek ik de enige te zijn van onze hut die een prijs had gehaald in een finale. Toen klopten ze me allemaal op de schouder. Zo gaat dat als de sfeer goed is en de eer van de hut zwaar weegt. De eerste prijs werd overigens terecht gewonnen door Loek Elfferich, die later een landelijk bekend publicist van boeken over de oorlog werd.

Een van de jongste leiders in dit kamp was John Bout. Hij bevestigt eveneens dat dit een enorm prettig kamp was:

Natuurlijk moesten kinderen worden terechtgewezen. Maar het ging uiteindelijk allemaal heel gemoedelijk. De kinderen hadden het geweldig naar hun zin. Ze zagen zoveel nieuwe dingen. Toen ze een tandenborstel kregen, merkte ik dat ze dat helemaal thuis niet gewend waren. Twee jongens begonnen onmiddellijk de tandpasta op te eten. In de eetzaal lagen een mes en vork klaar. In Rotterdam aten ze een prakje met hun vork. We hebben toen geprobeerd ze het anders te leren. Ze zouden dat toch ook een paar weken later bij de pleeggezinnen moeten kunnen. Bij het eten was het moeilijk in te schatten wat ze wel en niet lustten. Ze hadden natuurlijk in geen jaren bananen gezien. Die kregen ze ook niet in het kamp, maar soms zat er in de toetjes banaan verwerkt. Normaal waren ze gek op de toetjes, maar dit keer wilden ze het absoluut niet. Zo erg, dat ze soms onderweg naar de eetzaal al zeiden: 'Als we maar niets met banaan krijgen.' Mogelijk had de een de ander gek gemaakt, maar in mijn groep bleef het zo tot het eind.

Levertraan was natuurlijk een ander verhaal. Daar hadden ze de grootste moeite mee. We hadden altijd een snoepje klaar na de verplichte hap. Ze kregen hun beloning ook absoluut niet als ze hun levertraan niet hadden geslikt.

Ik had een leuke, aardige groep. We hadden ook de jongste van het kamp in onze hut, een jochie van zeven jaar. Die was nog klein voor zijn leeftijd ook. Die werd echt niet lastiggevallen. Integendeel, hij was zo'n beetje de mascotte van de groep en wist dat aardig uit te buiten, want hij kreeg overal snoep. Als we gingen lopen, zat hij meestal op mijn schouder.

Bij het rusten tussen de middag lazten we voor. We leidden samen een hut, Piet Kasperma en ik. Piet zong ook veel met hen, bij zijn gitaar.

Een hoogtepunt was het bezoek dat burgemeester Oud van Rotterdam aan het kamp bracht. Oud was een autoriteit die in heel Nederland bekend was. Samen met zijn ambtgenoot van Hull kwam hij een paar uur naar de kinderen kijken. Een jaar later bracht de burgervader van Hull een tegenbezoek aan Rotterdam. Toen zijn er weer wat kinderen uit het kamp opgetrommeld om daarbij aanwezig te zijn.

Op 12 november kwam er ook aan dit ideale kamp een einde. Het werd tijd, want na de schitterende nazomer had het te koud kunnen worden in de hutten zonder centrale verwarming en warm water om zich te wassen.

Bijna allemaal gingen ze naar een pleeggezin. Helaas was er nog een aardig gevulde ziekenboeg. De kinderen die daar zaten bleven achter toen de rest vertrok en de rust over het kamp viel. Een aantal van hen is later alsnog naar een gezin gegaan. De rest is na herstel naar huis teruggekeerd.

Het was een nieuw avontuur. In principe wisten ze allemaal waar ze heen gingen. Ze droegen een label aan hun jas waar het op stond, als postpakketjes klaar voor verzending. In hun koffers paste alles allang niet meer, zoveel kleren hadden ze gekregen. Ook hun nieuwe kitbag was al bijna vol. Iedereen ging in een trein die naar het Zuiden reed. Op een aantal stations werd gestopt en stapte er een groepje uit. Op sommige stations een paar. Op andere een grote groep, zoals in Norwich, waar 75 kinderen ondergebracht moesten worden. Een van de jongens schreef hierover aan zijn ouders:

Pas tegen het donker kwamen we aan. Er werd eerst gecontroleerd of we luizen hadden en toen werden we naar een eetzaal gebracht. Wat was alles daar lekker! Jammer genoeg had ik niet veel honger, omdat ik die middag in de trein al twaalf boterhammen met kaas, jam en vlees, een reep chocolade, twee bekers limonade en een beker melk op had.

Het is duidelijk dat aan de periode van dieet een eind was gekomen en de jongens er dankbaar gebruik van hadden gemaakt.

De kinderen werden voor het eerst geconfronteerd met een situatie waarin uitsluitend Engels werd gesproken. Ze merkten nu dat de lessen in het kamp hard nodig waren geweest, maar dat er te weinig was geleerd om veel te verstaan. Dat leidde direct al tot een reeks misverstandjes. Leen Wendels kreeg de schrik van zijn leven toen hij, na alweer een medische controle, weggebracht mocht worden naar zijn nieuwe pleegouders en men 'Gales Road' zei om zijn bestemming aan te duiden. Maar Leen verstond 'keel is rood' en dacht dat ook bij hem difterie was geconstateerd. Een ander hoorde voor de maaltijd een toespraak aan, waar hij niets van begreep, maar toen er werd gezegd 'talk about' hoorde hij iets over 'tok' en 'bout' en was er heilig van overtuigd dat ze kip gingen eten. Maar het waren kleine misverstanden en de groep was nog steeds bij elkaar en had nog steun aan elkaar. Totdat het moment kwam dat ze weggebracht moesten worden naar de pleeggezinnen. Jan besluit zijn relaas over Engeland met zijn ervaringen in de nieuwe verblijfplaats:

Ik moest met een heer mee. Dat was op zich al een hele belevenis, want hij was met een auto en daar had ik nooit eerder ingezeten. Ergens stopten we

en hij belde aan. Ik moest naar binnen. Daar stonden een man en een vrouw en ook een jongen, die net iets ouder was dan ik. Ze zeiden iets tegen me wat ik niet verstond. Nadat ze het nog een paar keer geprobeerd hadden, werd het erg stil. Gelukkig was het al laat en brachten ze me naar mijn nieuwe kamer. Toen ik 's ochtends wakker werd, wist ik niet of ik net als in het kamp moest blijven wachten tot ik geroepen werd, of uit bed mocht. Ik had er geen idee van hoe laat het was. Uiteindelijk ben ik naar beneden gegaan.

Na de eerste moeilijke dagen ging het wonderlijk snel. Ik ging naar een Engelse school, samen met nog een Rotterdamse jongen. Wij werden er het middelpunt van de klas; iedereen wilde met ons spelen. Als er bij een van de jongens een feestje was, werden wij altijd uitgenodigd. Het was een heel aparte school waar we terecht waren gekomen. Het was de school voor de jongens van het koor van de kathedraal. 's Ochtends deden ze de gewone schoolvakken, 's middags oefenden ze en hadden wij vrij. Soms gingen we aan het eind van de middag naar hen luisteren in de 'evensong'. Ik had totaal geen verstand van zulk soort muziek, maar die hoge jongensstemmen klonken zo schitterend door de hoge gewelven van de gotische kathedraal, dat het me toch wat deed. Als ik nu in Engeland kom, kan ik het niet nalaten ergens naar zo'n koor te gaan luisteren. Als ik dan mijn ogen dicht doe, ben ik plots weer 12 jaar.

Ook op zondag hoorde ik hen. Dan ging ik met mijn pleegvader mee naar de kerk. In die Anglicaanse dienst had ik wel een probleem: de mensen knielden er in de dienst. Ik was protestants opgevoed en had altijd gehoord dat knielen rooms was en dus verkeerd. Het bracht me in een gewetensprobleem. Ik wilde mijn pleegvader niet voor het hoofd stoten en knielde dus mee. Maar tegelijk voelde ik me, achteraf bezien ten onrechte, erg schuldig tegenover mijn ouders. Die zagen het wel niet, maar toch!

Soms gebeurden er dingen, waar ik me later voor schaamde. In Norwich was ook een groep kinderen uit Den Haag. Die zagen we maar weinig. Maar bij een van de vele feesten die de Engelsen ons aanboden, stond er een hele Haagse groep en voor we naar binnen mochten, brak er een enorme ruzie uit tussen ons en hen. Er werd gescholden, gevochten en met stenen gegooid, taferelen zoals ik die later terugzag bij confrontaties tussen voetbalsupporters. Er moesten Engelsen tussenbeide komen. Meelijwekkend hebben we er op dat moment beslist niet uitgezien.

De taalproblemen losten zich overal snel op. Sommige kinderen begonnen zelfs allerlei Engelse woorden door hun Nederlandse zinnen te mengen. Een aardig voorbeeld vormt het dagboek van Clara Kortvriend. In het begin is alles uiteraard volledig Nederlands. Als ze na bijna twee maanden vertelt over de kerst, schrijft ze:

Wij hebben op school gespeeld voor de klas Jezus in de stebel. Rietje was een klein engeltje. En de drie kings kwamen ook. Het was al gauw half past vier. 's Avonds moesten we kwikle to sliep.

Leider John Bout was ook in Norwich om de kinderen op te zoeken en hun wekelijks zes pence zakgeld te brengen:

Ik was zelf in huis bij een arts. Die gaf me een fiets waarop ik door de stad reed voor mijn bezoeken. In mijn groep zijn weinig problemen geweest. Natuurlijk trof het ene kind het wat beter dan het andere. Soms was het de schuld van de kinderen als het niet goed liep. Er was een meisje dat totaal onhandelbaar bleek. We hebben haar toen overgeplaatst naar een ander gezin. Ook daar liep het mis. Ze is vroegtijdig teruggestuurd naar Nederland. Hoe dat werd geregeld weet ik niet.

Voor de kinderen werd enorm veel georganiseerd. Zelfs een sinterklaasfeest ontbrak niet.

Een groot gebeuren was het Engelse kerstfeest. Natuurlijk werden er weer overal speciale feesten voor de Hollandse kinderen georganiseerd en werden de meesten door de pleegouders verwend met cadeautjes. Kees Verbeek, nog maar 8 jaar oud, was in Winchester terechtgekomen. Met grote ogen had hij gekeken naar het grote gebraden beest dat op een schotel lag. Hij had nooit eerder een kalkoen gezien, zeker niet in gebraden vorm en helemaal niet een kalkoen die gevuld was met een soort gehakt. Toen dat uit het lijf van het beest tevoorschijn kwam, trok hij een volledig verkeerde conclusie en weigerde er ook maar iets van te proeven. Hij at alleen van de reepjes spek die aan de buitenkant zaten. Veel beter beviel hem de plumpudding, omdat daar muntjes in verstopt bleken te zijn.

Wat opviel aan bijna alle kinderen, was de grote verantwoordelijkheid die ze voelden voor thuis. Hun zakgeld werd zelden opgemaakt, maar gespaard. Aan het eind van hun verblijf kochten ze garen, wol, elastiek en zeep en van alles wat thuis schaars was. Veel pleegouders droegen een steentje bij. Verstopt

NATIONALE COMMISSIE TOT
UITZENDING VAN NEDER-
LANDSCHE KINDEREN 1945

K.U. 18.

Aan de ouders der uit te zenden kinderen

Bij de uitzending van uw kind(eren) naar Engeland gelleve u op het volgende acht te geven.

1. De kinderen reizen op een nader vast te stellen datum van de plaats van inwoning naar het verzamelstation. Zij moeten daartoe op den dag van het vertrek op een door het Plaatselijk Comité vast te stellen plaats en uur bijeenkomen.
2. De kinderen moeten in overeenstemming met het jaargetijde voldoende warm gekleed zijn. U behoeft hen niet van nieuwe of weinig gedragen kleding te voorzien; deze kunt u beter hier houden voor broers of zusjes. In Engeland wordt de noodige kleding verstrekt.
3. Als bagage behoeft slechts meegenomen te worden: nachtgoed (voor de reis), één verschooning (hemdje en broekje); een handdoek, toiletartikelen (zeep niet noodig); dit alles in één handkoffertje of tashje, dat ze zelf kunnen dragen. Losse pakjes, speelgoed en dergelijke mogen niet worden meegenomen; ook *geen geld*, daar dit toch op het verzamelstation wordt ingehouden.
4. Koffertje of tashje moeten voorzien zijn van een label; de kinderen moeten op jasje of manteltje een inschrijvingskaartje dragen en op het lichaam een identiteitskaartje. Labels en kaartjes worden door de Nationale Commissie tot uitzending van Nederlandsche kinderen 1945 verstrekt en uitgereikt op de plaats van samenkomst voor vertrek.
5. Op het verzamelstation worden de kinderen door de Engelsche militaire autoriteiten ontvangen en gehuisvest, aan een geneeskundige inspectie onderworpen, c.q. ontluisd.

in veel van de kitbags brachten enkelen zelfs het meest begeerde artikel mee naar huis: fietsbanden. Het was uitdrukkelijk verboden die mee te nemen, maar ze waren thuis zo nodig dat velen het er maar op gewaagd hebben.

De Rotterdamse groep die met één groot schip gekomen was, moest met een veel kleinere boot naar huis. In groepjes van rond de honderd kinderen keerden ze op verschillende dagen in januari terug. Vanuit Harwich voeren ze met de Mecklenburg naar de Müllerpier in Rotterdam. Na vier maanden waren ze vaak onherkenbaar. Een van de jongens vertelt dat zijn vader hem bij het afhalen niet eens zag staan, met zijn bolle gezicht en een vreemde pet op zijn hoofd. Pas toen bijna iedereen weg was, zag vader hem. Bij thuiskomst was zijn moeder boos op zijn vader, omdat hij zijn eigen zoon niet had herkend. Even later was ze verdrietig om haar zoon, die verklaarde het wel leuk te vinden weer thuis te zijn, maar dat hij het liefst morgen weer terug wilde.

Een van de andere kinderen had het moeilijker. Zijn ouders hadden namelijk geen bericht ontvangen over zijn terugkeer. Hij is toen gaan lopen. Doodmoe van het slepen met een koffer en een zware zak kwam hij thuis bij zijn verbaasde ouders.

De twee grote schepen, de Johan van Oldenbarneveldt en de Volendam, waren als redders in de nood gekomen. Zij hadden samen ruim duizend kinderen vervoerd. Maar er was totaal geen uitzicht op nieuwe transportmogelijkheden. Het lukte niet meer om schepen voor de kinderuitzendingen te vinden. Halverwege september vond men alleen nog ruimte voor honderd kinderen aan boord van de Kotah Gedeh. Die zette hen in Southampton aan land om verder te kunnen reizen naar Wakefield.

Gelukkig kon de Nationale Commissie nog steeds rekenen op steun van de Koninklijke Luchtmacht. Die voerde in september weer ongeveer vijftien vluchten uit naar Croydon. Op die manier konden 360 Amsterdamse en Haarlemse kinderen naar de kampen Woodlands, Pontefract en Wakefield worden gebracht. Ook die hulp liep echter ten einde. Het gevaar bestond dat er kampen leeg kwamen te staan, terwijl er in Nederland kinderen op uitzending zaten te wachten. Dat zou bovendien een onnodige aanslag zijn op de schaarse financiële middelen van de commissie. Op korte termijn was er echter geen enkele mogelijkheid om uit de impasse te raken.

België

In het najaar van 1944 was het grootste deel van België door de geallieerden bevrijd. Het duurde enige maanden voor het leven weer enigszins normaal kon worden opgepakt. Er was voorlopig vooral gebrek aan kleding en het land was nog geruime tijd aangewezen op allerlei vormen van steun uit het buitenland. Toch belette dit de Belgen niet om plannen te maken voor hulp aan Nederland. Men wist dat de toestand daar veel slechter was. Onder auspiciën van het Belgische Rode Kruis werd een comité opgericht voor steun aan de zojuist bevrijde Nederlandse provincies, het 'Nationaal Comité tot Hulpverlening aan Nederland' (Comité National d'Assistance à la Hollande). Voorzitter werd oud-minister Jules Hoste. Dat juist hij deze taak op zich nam, hoeft geen verbazing te wekken: tijdens de Eerste Wereldoorlog had hij zelf gastvrijheid genoten in Nederland. Nu er volgens de berichten hulp nodig was in omgekeerde richting, was hij onmiddellijk bereid zich voor ons land in te zetten. Zijn plan was veelomvattend; het bevatte het geven van allerlei vormen van materiële steun. Daarnaast was er het voornemen om ongeveer tienduizend Nederlandse kinderen voor drie maanden in België huisvesting te verlenen, zowel bij particulieren als in tehuizen. Daar was veel geld mee gemoeid. Men schatte de kosten op ongeveer 15 tot 20 frank per kind per dag. In Nederlands geld betekende dit dat het om een bedrag van een miljoen gulden zou gaan.

Het comité zocht brede steun om de plannen te verwezenlijken. Uiteraard kon men rekenen op de medewerking van het Belgische Rode Kruis, dat zelf het initiatief had genomen en daarnaast op die van de talrijke Nederlanders die in België verbleven. Allereerst van een Nederlands comité, 'Help Nederland', onder voorzitterschap van de heer Kersten. Dit zette zich in om geld en goederen in te zamelen binnen de Nederlandse gemeenschap in België. Mogelijk nog belangrijker was de grote steun die werd verleend door het Nederlandse Rode Kruis. Daarvan was een afdeling in Brussel gevestigd met aan het hoofd J.W.L.

Valckenier de Greeve. Bovendien kreeg het comité de medewerking van het 'Nationaal Werk Kinderwelzijn' (l'Oeuvre de l'Enfance), een Belgische overheidsinstantie die al sinds de Eerste Wereldoorlog een ruime ervaring had met het onderbrengen van kinderen in zowel gezinnen als in eigen tehuizen.

Het was in Brussel niet moeilijk om contacten te leggen met allerlei organisaties en instanties. Ook de staf van het Nederlandse Militair Gezag was er in het najaar van 1944 gevestigd. Via professor De Boer kwam bij Sociale Zaken in Londen al in 1944 het verzoek binnen om garant te staan voor het bedrag van een miljoen gulden dat men nodig dacht te hebben.

Bij Sectie XIII van het MG had De Boer al direct het belang ingezien van de activiteiten. Hij zocht contact met Van den Berg, de directeur-generaal van Volksgezondheid. Die reisde op 10 oktober vanuit Eindhoven naar Brussel en voerde er besprekingen met het Rode Kruis en het Militair Gezag. Hij wilde wel meewerken aan kinderruitzendingen, maar had er een eigen kijk op. Voorlopig wilde hij alleen kinderen uit geëvacueerde gezinnen een poosje uit hun ellendige omstandigheden halen. Daarnaast wilde hij alle energie stoppen in het bezette Westen van Nederland. Van den Berg was zich zo bewust van de dramatische ontwikkelingen daar, dat hij zelfs de mogelijkheden wilde onderzoeken voor het verkrijgen van toestemming van de Duitsers om al tijdens de bezetting hulp aan de bevolking te verlenen. Hij dacht daarbij aan voedseltransporten vanuit Zweden onder de vlag van het Rode Kruis, aan voedseldroppings vanuit de lucht en aan evacuatie van kinderen uit bezet gebied naar Frankrijk en naar Zwitserland.

Ook in België leefde deze gedachte. De organisatie 'Boerenhulp aan Stads-kinderen' (Aide Paysanne aux Enfants de la Ville) had die al in oktober geopperd. Men zocht er contact over met het Internationale Rode Kruis. Daar bleek men ook bezig te zijn met het zoeken naar dergelijke oplossingen.

Het was Van den Berg volkomen duidelijk dat militaire operaties om het Westen te bevrijden niet voor de lente weer actueel zouden worden. Hij wilde de resterende tijd in ieder geval gebruiken om voorbereidingen te treffen om onmiddellijk na de bevrijding grote groepen verhongerde kinderen op te nemen in België en Frankrijk. Hij was een fel tegenstander van de plannen om kinderen ook naar Engeland te brengen, omdat hij een reis over zee onaanvaardbaar gevaarlijk vond. Zoals al eerder vermeld, ging hij pas na felle gesprekken met minister Van den Tempel akkoord met de uitvoering van dat plan.

Al in december 1944 was in Den Bosch een commissie geïnstalleerd die als naam kreeg 'Nationale Commissie tot Uitzending van Nederlandsche Kinderen 1945'. In feite bestond die al enige tijd, maar men had zich tot dat moment

Dr. C. van den Berg, directeur-generaal van Volksgezondheid.

alleen beziggehouden met de voorbereidingen voor uitzendingen naar België. De ontwikkelingen in Londen maakten een veel bredere opzet noodzakelijk. Hoewel de uitzendingen naar Engeland de meeste aandacht van de commissie zouden gaan opeisen, gingen ook allerlei ontwikkelingen in België verder.

Het werk van het Comité tot Hulpverlening aan Nederland vorderde goed. De Brusselse delegatie van het Nederlandse Rode Kruis in Brussel wist steeds meer Nederlanders bij de actie te betrekken. Valckenier de Greeve richtte zich in een rondschrijven aan alle Nederlanders die in België woonden met het dringende verzoek om mee te werken aan de inzamelingen van kleding en voedsel, een emotionele oproep:

Onttrekt aan Uw garderobe ieder kledingstuk dat U niet hoog noodig heeft. Velen Uwer landgenooten gaan nog slechts in lompen gekleed en schoeisel ontbreekt absoluut. Van Uw voorraad levensmiddelen zult U zeker wel wat kunnen afstaan aan hen die gebrek lijden, aan de moeders, die met leede oogen moeten aanzien hoe haar kinderen van honger schreien, maar hun helaas niet voldoende kunnen geven. Zeg nooit, die eene kilo van mij legt toch geen gewicht in de schaal, want juist die eene maaltijd kan wellicht redding brengen.

Verklaart U bereid huisvesting en verzorging te verleen aan een of meer kinderen van 6 tot 12 jaar. Reeds thans doet de behoefte hieraan zich duidelijk gevoelen, maar wanneer eenmaal de groote steden bevrijd zullen zijn, kan het noodzakelijk blijken, dat tienduizenden kinderen tijdelijk elders worden ondergebracht.

In België verliep alles wonderlijk goed. Veel sneller dan verwacht had men voldoende goede adressen bij elkaar om de Nederlandse kinderen onder te brengen. Het was de bedoeling dat er ongeveer zestig per week zouden komen. Wel bestond in Brussel de indruk dat alles in Nederland veel trager verliep. In een enkel geval bleek dat de Belgen niet hadden gewacht tot daar alles rond was.

Volledig buiten de Nationale Commissie om was een groep Rotterdamse weeskinderen op uitnodiging van het Belgische Nationale Comité naar België afgereisd om daar te worden ondergebracht. Deze kinderen verbleven in september tijdelijk in Nijmegen en werden daar verrast door de operatie Market Garden. Ze kwamen midden in de gevechten tussen Duitsers en geallieerden terecht. Na angstige dagen werden ze wel bevrijd, maar ze waren alles kwijt, zelfs een plek om te verblijven. Terugkeren naar Rotterdam konden ze immers

ook niet meer. Het was dus voor deze kinderen een zegen dat ze door bemiddeling van dr. Van Ewijck, directeur-generaal van de geneeskundige dienst, naar een tehuis in het Belgische Tervuren mochten reizen. In feite waren deze weeskinderen dus de eersten van de ruim 30.000 kinderen die na de bevrijding uitgezonden zouden worden naar het buitenland. Het was een oplossing voor deze al zo zwaar getroffen groep. Maar vanuit organisatorisch standpunt bezien kon het eigenlijk niet. Wanneer er geen centrale selectie zou plaatsvinden, zou de kinderuitzending een chaos worden. Er werd dan ook uitdrukkelijk gesteld dat dit eens was geweest, maar nooit meer op die manier mocht gebeuren.

Op 12 januari reisde Valckenier de Greeve naar Tilburg voor besprekingen. Hij kwam met een heuglijk bericht: alles in België was gereed om op 5 februari de eerste kinderen te ontvangen. Hij begreep uit de reactie van Hustinx dat de organisatie aan de Nederlandse kant dan ook helemaal rond zou kunnen zijn. Daar er ook mensen van het Tilburgse comité bij het gesprek aanwezig waren, werd besloten kinderen uit deze stad te nemen. Op 25 januari bevestigde Valckenier vanuit België nog eens alles aan het Militair Gezag, zodat er geen misverstanden zouden ontstaan.

Die waren er echter toch. Toen de Nationale Commissie op 27 januari vergaderde, deelde Hustinx mee dat er met België nog niets definitief was geregeld. Van den Berg was in Engeland; op de vergadering werd hij vervangen door dr. Veeger, hoofdinspecteur Volksgezondheid. Die wilde eerst nog wat zaken doornemen met Valckenier voordat hij toestemming kon geven. In Brussel was men verbijsterd toen men hoorde dat de uitzending niet kon doorgaan. Ook bij het Militair Gezag overheerste verbazing. Laman Trip en Hissink vroegen Veeger te spreken. Op 31 januari liet deze zich door hen overtuigen en gaf alsnog toestemming. Voor een vertrek op 5 februari was het inmiddels te laat; het vertrek werd verschoven naar 12 februari.

Op 3 februari keerde Van den Berg terug uit Londen. Hij was het totaal oneens met de gang van zaken en verbood de uitzendingen totdat hij zich in Brussel persoonlijk op de hoogte had gesteld van de manier waarop het 'Oeuvre de l'Enfance' alles geregeld had. Tot ieders verbazing bleek nu ook dr. Veeger van mening veranderd te zijn en trok zijn oorspronkelijke goedkeuring in. Groot was de verbittering in Tilburg, waar zo hard was gewerkt om alles op tijd geregeld te hebben. Van den Berg stelde hen gerust en beloofde nog diezelfde week naar Brussel te gaan om alles op tijd in orde te brengen. Maar onverwacht moest hij naar Zwitserland voor besprekingen over mogelijke

uitzendingen daarheen. Zijn reis naar Brussel moest hij uitstellen, wat betekende dat de hele organisatie stil kwam te liggen.

Ook het Militair Gezag was zeer ontevreden over de gang van zaken. Met grote moeite had men alles voor de reis kunnen realiseren. Met veel moeite had men een buitgemaakte bus en een voor personenvervoer geschikte vrachtauto weten vrij te maken, compleet met dekens om de kinderen warm te houden. Zelfs voor thee met koekjes voor onderweg was gezorgd. Bovendien was het op de een of andere manier in Brussel gelukt wat kleding beschikbaar te krijgen. Men was absoluut niet van plan alles opnieuw te doen. Nu het MG meende dat Van den Berg weg was, wendde het zich dan ook tot de Tilburgse inspecteur voor de Volksgezondheid, dr. Keyzer. Die gaf onmiddellijk toestemming voor de reis. Maar toen bleek dat Van den Berg nog steeds niet vertrokken was: hij dook plotseling op in Tilburg en verbood de uitzending totdat zijn plaatsvervanger, dr. Veeger, in Brussel was geweest.

Verdiende de hele procedure tot op dat moment al geen schoonheidsprijs, daarna volgde er een aantal gebeurtenissen waarop alleen met schaamte kan worden teruggezien. Hoewel de noodzaak van de uitzending groot was, bracht men deze door het voortdurende uitstel in groot gevaar. Diep beledigd voelden veel mensen in België zich.

Wie nog op een snelle afloop had gerekend nadat Van den Berg echt was vertrokken, had het volkomen mis. Dr. Veeger bleek ziek te zijn en voorlopig niet in staat naar Brussel te gaan. Bovendien wilde hij niet dat een ander zijn plaats zou innemen. Hij stelde dat hij een persoonlijke opdracht van Van den Berg had gekregen waarvan hij de uitvoering niet aan een ander kon overdragen. Het werd duidelijk dat ook de uitzending van 12 februari niet door zou gaan.

Woedend was men in België. Valckenier de Greeve schreef:

Reeds sinds maanden zijn hier in tehuizen plaatsen voor Hollandsche kinderen open gehouden en heeft een groot aantal particulieren zich bereid verklaard liefderijk kinderen op te nemen. Steeds moeten wij op de telefonische vragen antwoorden, dat zij niet komen. De voortdurende weigering maakt hier een slechte indruk. Graag zouden wij met alle heren uit Holland een bijeenkomst hebben om uit te maken of deze uitzending uit het thans bevrijde gebied wel een noodzakelijkheid of een weldaad is. Anders ware het toch beter deze geheel achterwege te laten.

Hij vond het Militair Gezag geheel aan zijn zijde. Kapitein Hissink zette de zieke dr. Veeger onder druk om diens Tilburgse collega Keyzer in zijn plaats

naar Brussel te laten gaan. Die bleef op het standpunt staan dat hij de opdracht niet kon overdragen. Maar mogelijk had Keyzer zich in zijn ogen al onmogelijk gemaakt door zijn eerdere optreden. Veeger voelde echter dat hij behoorlijk onder druk stond. Een paar dagen later bleek de Eindhovense inspecteur van Volksgezondheid in algemene dienst, dr. G.C.E. Burger, in zijn plaats te zijn afgereisd naar Brussel. Die was zo enthousiast over de voorbereidingen in België, dat hij definitieve afspraken maakte voor het vertrek van de kinderen in de week van 26 februari. Hij had het volste vertrouwen in het 'Oeuvre de l'Enfance' en de grote ervaring die men daar had. Alle gastgezinnen werden vooraf door het comité gecontroleerd. Men voelde zich dan ook behoorlijk beledigd door het feit dat er vanuit Nederland wel kinderen naar Engeland zouden gaan zonder controle vooraf, maar niet naar België. Burger deed aan kapitein Hissink mee dat hij toestemming voor de uitzending had verleend. Die belde verheugd met Veeger.

Maar Veeger was minder enthousiast. Hij stelde dat Burger helemaal niet bevoegd was om toestemming te geven. Burger was slechts naar Brussel gegaan om te rapporteren. Veeger zou zijn rapport afwachten en daarna beslissen, met als gevolg dat ook de uitzending van 26 februari niet door kon gaan.

Het was een dieptepunt in de geschiedenis van de kinderuitzendingen. Mogelijk waren het perikelen van een beginperiode waarin allerlei competenties en bevoegdheden nog duidelijk vorm moesten krijgen. Het is de vraag of hierbij het belang van de kinderen en van de enthousiaste mensen in België voldoende in het oog werd gehouden. Voor de uitzending naar België was de gang van zaken bijna catastrofaal geworden.

Ondanks het nieuwe uitstel betekende de rapportage van Burger toch eindelijk een doorbraak. In feite waren er totaal geen belemmeringen voor de uitzending van de kinderen. België stelde geen andere eisen aan de medische controle dan die van de normale keuring van de Nationale Commissie. Inentingen waren niet vereist en vooraf doorlichten op tbc was wegens het ontbreken van apparatuur onmogelijk. Dit werd door België geaccepteerd. De verblijfplaatsen van de kinderen zouden veilig zijn. Vanwege de vele vliegende bommen die altijd nog op Antwerpen vielen, zouden er geen kinderen in die omgeving worden ondergebracht. In Brussel kwamen er niet meer terecht dan in Tilburg of in Breda, maar om de ouders gerust te stellen zouden ook daar voorlopig geen kinderen worden gehuisvest. De voedselsituatie was in België niets beter dan in de meeste bevrijde gebieden van Nederland. In de geselecteerde gezinnen zou echter voldoende zijn voor een extra kind.

Op 8 maart vertrok de groep van 5 februari eindelijk vanuit Tilburg. De kinderen werden ondergebracht in het zuidwesten van België. Het was de bedoeling dat ze de eerste nacht in een opvangcentrum zouden doorbrengen. Als begeleiding waren er vier leiders of leidsters bij, voor wie het een aardig uitstapje was. Ze kregen een visum voor vier dagen en konden dus nog een paar dagen voor eigen plezier in België blijven, uiteraard voor zover ze onderdak en eten wisten te bemachtigen.

Het was niet zo dat met het vertrek van de eerste groep alle problemen waren opgelost, maar sommige losten zichzelf op. Er was bij de pleegouders meer belangstelling voor meisjes dan voor jongens. Na de slechte ervaringen in Engeland met oudere jongens werd de maximumleeftijd voor hen vastgesteld op 12 jaar. Voor de meisjes wilde men wel tot 14 jaar gaan, zodat er vanzelf een groter aantal meisjes ontstond. Ook het probleem van de godsdienst leverde voorlopig geen moeilijkheden op. Er konden vrijwel uitsluitend katholieke kinderen geplaatst worden. Dat was geen probleem, omdat in het begin alle kinderen afkomstig waren uit Noord-Brabant en Limburg. De katholieke kerk zag wel problemen. Zoals in een vorig hoofdstuk al werd gesteld, maakte deze zich grote zorgen over het naleven van de kerkelijke plichten in België. De Nationale Commissie reageerde geruststellend en was zo verstandig om in de eerste weken geen kinderen in Wallonië onder te brengen: er werd namelijk beweerd dat het daar nog erger was. De hele discussie raakte op de achtergrond toen de uitzendingen eenmaal op gang waren gekomen.

Er waren echter twee problemen die nauwelijks op te lossen waren, allereerst de kleding. Aan de ouders van de kinderen was meegedeeld dat ze bij het vertrek een handkoffertje bij zich moesten hebben met daarin minimaal één stel ondergoed, één stel bovenkleden, een paar schoenen en toiletartikelen. Maar zelfs dit had niet iedereen ter beschikking. Veel ouders waren al blij dat hun kind iets redelijks aan het lijf had bij vertrek. In Nederland was voor noodgevallen kleding beschikbaar bij de HARK, de hulpactie van het Rode Kruis. Helaas waren er heel wat ernstige gevallen. In de gevechtsgebieden waren tallozen alles kwijtgeraakt. Maar de Nationale Commissie vond het onverantwoord om kinderen uit te zenden naar een land waar men zelf ook vrijwel niets had en bereikte dat er voor hen eventueel iets ter beschikking werd gesteld.

Ten slotte was er het probleem van het vervoer en de daarmee samenhangende formaliteiten. Die moeilijkheden werden nog vergroot door de gebrekkige communicatie, in een tijd dat er voor burgerorganisaties vrijwel geen mogelijkheden waren voor telefonie en telegrafie en de post nog niet betrouwbaar

functioneerde. Steeds loerde het gevaar dat er wel met veel moeite voor vervoer was gezorgd, maar er onvoldoende tijd was om voor de leiding de nodige papieren te regelen. De procedure was dan ook bepaald niet eenvoudig. eerst moest in de eigen woonplaats een paspoort en een bewijs van politieke betrouwbaarheid worden aangevraagd, vervolgens moest men bij de Nationale Commissie een 'ordre de mission' in zeshoud ophalen, waarna bij de Belgische consul in Breda een visum kon worden verkregen en tegelijk in die stad bij de Nederlandse grenscommandant een grensoverschrijdingspas moest worden gehaald. Dit alles in een tijd dat reizen voor particulieren nog uiterst moeilijk was. Het mag duidelijk zijn dat er vele weken verliepen voor dit alles geregeld was. Van een slagvaardig beleid kon op deze manier geen sprake zijn.

Het lag in de bedoeling elke week een groep van ongeveer zestig kinderen naar België te sturen. Nadat de eerste groep uit Tilburg was vertrokken, duurde het twee weken voor er een groep uit Eindhoven gereedstond. Alles was geregeld, behalve de papieren voor de leiding. Die konden nog lang op zich laten wachten. Het was Laman Trip die met een oplossing kwam: men moest het Vrouwen Hulp Korps inschakelen. Deze militairen hadden alleen een marsorder nodig en die kon vrijwel onmiddellijk worden verstrekt.

De transporten liepen in april al wat beter. Na de twee groepen in maart volgden in die maand drie transporten: er ging een tweede groep uit Eindhoven en vervolgens een derde en vierde uit de omgeving van Bergen op Zoom en van Breda. Men had in die maand het vertrek van vier groepen gepland. De reis voor de kinderen uit Bergen op Zoom moest echter een week worden uitgesteld, alweer omdat de papieren niet gereed waren. Het zag er bovendien naar uit dat het weken zou gaan duren voor de formaliteiten voor de volgende groepen zouden zijn afgerond. Men besloot om de militairen van het vHK voortaan als permanente begeleiders te gaan gebruiken en helemaal te stoppen met het werven van andere leiding. Overigens hielp die oplossing weinig bij de groep van 12 april: door de slechte communicatie kwam er pas op de elfde bericht binnen bij het MG dat er de volgende dag bussen moesten klaar staan. Dat was op zo'n korte termijn onmogelijk, waardoor de reis een week moest worden uitgesteld.

Het MG bemoeide zich niet alleen in organisatorische zin met de uitzendingen, maar voelde er zich ook verantwoordelijk voor. In april bezocht een delegatie van Sectie XIII een aantal van de Nederlandse kinderen in België. Er was gekozen voor de groep waarover de meeste zorgen bestonden. Niet iedereen was er immers blij mee geweest dat er toch kinderen naar Franstalige gastgezinnen zouden gaan. Hoe zouden de kinderen reageren in een vreemde omgeving

waarin bovendien een taal werd gesproken die ze niet verstonden? Wat moest er gebeuren als een kind in paniek zou raken en niet kon vertellen waarom? Dus bezochten de officieren een dorp in de omgeving van Charleroi. Ze konden melden dat de kinderen zich er goed thuis voelden en er uitstekend voor hen werd gezorgd.

Na 5 mei kwam eindelijk de mogelijkheid om kinderen uit het Westen uit te zenden. Men zette alles op alles om daar zo snel mogelijk mee te beginnen. Dat er nog zeker twee maanden mee gemoeid zouden zijn, was duidelijk. Voorlopig moesten de reizen vanuit het Zuiden die al waren voorbereid zoveel als de omstandigheden het toelieten, worden uitgevoerd. Geplaagd door procedures en communicatieproblemen vonden de reizen naar België voortgang. Het kantoor in Den Bosch klaagde dat er begin mei nog altijd geen mogelijkheid was om interlokaal te bellen. Over een auto beschikte men niet en de post was volledig onbetrouwbaar. Nadat de keuring van een groep kinderen uit Breda snel was geregeld, deed de post er negen dagen over om de rapporten in Den Bosch te bezorgen. Voor post naar België had de commissie een aardige oplossing gevonden: er was iemand in Roosendaal die in staat was brieven over de grens op de post te doen. Door allerlei moeilijkheden kwam er in mei alweer een reis te vervallen, maar toch gingen er in die maand kinderen uit Roosendaal, Tilburg en Eindhoven naar België. Het is niet helemaal zeker of de transporten vanuit Den Bosch en Waalwijk, die voor 31 mei waren vastgesteld, nog doorgang hebben gevonden.

Er werd geprobeerd het vervoer eenvoudiger te maken door de transporten vanuit oostelijk Noord-Brabant en Limburg via Hasselt te regelen en de rest via Brussel voort te zetten, maar het leverde nauwelijks iets op voor het tekort aan transportmiddelen. Onderhandelingen met de spoorwegen hadden ook geen resultaat, dus moesten de oplossingen over de weg worden gezocht. Toch lukte het tot eind juni redelijk om wekelijks een transport te organiseren, hoewel Valckenier de Greeve met een Belgisch ontvangstcomité op 7 juni in Brussel vergeefs op een transport uit Breda stond te wachten, dat zonder verdere waarschuwing niet was vertrokken.

Eind juni was het definitief afgelopen met de uitzendingen van kinderen uit het Zuiden: de prioriteit kwam bij kinderen uit het Westen te liggen. Met veel moeite waren in drie maanden 656 kinderen uitgezonden, terwijl er in België bijna tweeduizend pleeggezinnen beschikbaar waren.

Inmiddels waren de voorbereidingen voor uitzending vanuit het Westen al flink op gang gekomen. Al in mei was kapitein Hissink verheugd teruggekeerd van besprekingen met Shaef met het bericht dat de Belgische regering toestemming wilde verlenen voor het opnemen van 20.000 kinderen. Een aantal Belgische organisaties wilde kindertehuizen openstellen voor Nederlandse kinderen. Als er treinen zouden worden ingezet vanaf Nijmegen en Tilburg zouden die in veertig transporten kunnen worden aangevoerd.

Het optimisme daalde in de weken daarna. Elke week werd men nog geconfronteerd met transportproblemen en treinen waren helemaal niet beschikbaar. In juni meldde Shaef dat er van een misverstand sprake was geweest en dat er helemaal geen officiële uitnodiging was voor zoveel kinderen. Men besloot voorlopig uit te gaan van een aantal van vierduizend.

Vermoedelijk was het een groep uit Delft die als eerste vanuit het Westen naar België ging. Daarover is alleen bekend dat die op 25 oktober weer naar huis terugkeerde. Nog steeds verliep lang niet alles naar wens. Op 28 juli stonden er in Den Haag zestig kinderen gereed voor vertrek; alle formaliteiten waren achter de rug. Maar de bussen die hen moesten ophalen, verschenen niet. Zelfs bij het MG was het dit keer onbekend waar de oorzaak lag. Gelukkig bleek het een incident te zijn en kwam er eindelijk enige regelmaat in de uitzendingen naar België.

Begin augustus vertrokken er kort na elkaar kinderen uit Schiedam, uit Gouda en alsnog de groep uit Den Haag. Het lukte langzamerhand steeds beter om vervoermiddelen te verkrijgen en daarom ging men ervan uit dat de achterstand snel zou kunnen worden weggewerkt. Er lag een volledig uitgewerkt programma klaar om binnen vier weken zeventien groepen te laten vertrekken. In elf Zuid-Hollandse gemeenten, en in Schagen, Haarlem, Zaandam en Utrecht, werden hiervoor kinderen geselecteerd en gekeurd.

Niets leek er nog mis te kunnen gaan, Maar de al zo zwaar geplaagde Belgische uitzendingen bleef niets bespaard: op 7 augustus meldde Laman Trip aan de Nationale Commissie dat er in België polio was uitgebroken. Er zou sprake zijn van een epidemie in de streken rondom Verviers en Luik en ook in Brussel. Het MG gelastte dat de uitzendingen voorlopig moesten worden stopgezet.

Het besluit tot stopzetting kwam te laat aan in Den Haag om de kinderen, die al voor de tweede keer waren opgeroepen, nog tegen te houden. Zij zaten inmiddels in een tehuis van 'Boerenhulp' in Capellebosch. Er ging onmiddellijk bericht heen dat de kinderen niet naar de pleeggezinnen mochten in verband met het besmettingsgevaar, dus bleven ze voorlopig in het tehuis in afwachting van nadere berichten. Die leken aanvankelijk niet negatief. De epidemie was

minder groot dan in de eerste berichten was vermeld, er waren maar 264 gevallen en geen 8000 zoals eerst gezegd. Maar toch, het gevaar was ernstig genoeg om de kinderen niet weg te laten gaan.

Op 10 september zouden ze met twee bussen worden teruggebracht naar Den Haag. Men rekende erop dat de bussen daar in ieder geval voor zeven uur 's avonds zouden aankomen. Op het bureau van het IKB had men ervoor gezorgd, dat er twee auto's met chauffeur klaarstonden om de kinderen vanaf de Prinsengracht naar huis te brengen.

Men wachtte tot zeven uur. Daar iedereen de problemen van zo'n tocht kende, was men niet verbaasd dat de bussen er toen nog niet waren en bleef wachten. Maar toen er om acht uur nog niemand was verschenen, begon men zich af te vragen of de bussen wel echt waren vertrokken uit België. Als daar iets was misgegaan, was het onmogelijk dit telefonisch aan Den Haag te laten weten. De mogelijkheid dat men voor niets zat te wachten, begon alsmäär reëler te worden. De bussen zouden om half elf's ochtends vanuit Capellebosch vertrekken en de reis kon toch niet meer dan enkele uren in beslag nemen. Vooral de beide chauffeurs van de wachtende auto's, die al de hele dag in touw waren geweest, wilden weg. Toen er om negen uur nog niemand was verschenen, besloot men naar huis te gaan. De conciërge zou Mej. Schiff van het IKB bellen als dat nodig was.

Het was nodig: Om tien uur 's avonds verschenen de bussen toch nog. Er was voor de kinderen geen enkel vervoer meer naar huis. Het was ook niet mogelijk de bussen hiervoor in te schakelen, omdat de Belgische chauffeurs de weg niet kenden en bovendien onmiddellijk naar Rotterdam moesten. Daarop werd de politie gebeld. Die kwam met twee auto's en begon de kinderen naar huis te vervoeren. De laatsten vertrokken om één uur 's nachts vanaf de Prinsengracht; de vier begeleidende Belgische dames bleven achter. Onderdak voor hen was er niet. Na veel moeite lukte het hen onder te brengen bij het Leger des Heils. De begeleidende directrice van het tehuis van Boerenhulp was zo moe dat ze flauwviel.

De verwijten over en weer waren niet van de lucht. Waarom was er in Nederland niet gezorgd voor vervoer en onderdak voor de dames? Maar waarom hadden de Belgen, toen ze eenmaal de grens waren gepasseerd, niet via de politie naar Den Haag getelefoneerd en hadden ze niet van tevoren gemeld dat er onderdak moest zijn voor de begeleiders? De polemiek duurde nog tot in oktober voort.

Het was trouwens het enige dat plaatsvond in deze periode. Alles lag volkomen stil door de hardnekkige polio-epidemie, terwijl de behoefte aan de reizen nog

steeds groot was. In België waren immers nog mogelijkheden om katholieke kinderen te huisvesten. In Zweden en Denemarken was er voor hen totaal geen plaats en in Engeland maar heel beperkt. Het was dus dringend nodig dat de reizen naar België hervat werden. De kinderen die al in gezinnen waren ondergebracht toen de epidemie uitbrak, had men daar gelaten. Alle kinderen uit het Zuiden waren inmiddels weer terug en toen op 9 november de groep uit Schiedam naar huis terugkeerde, was er niemand meer in België. Geen enkel kind was besmet geraakt.

Half november achtte de Hoofdinspecteur van de Volksgezondheid het verantwoord de transporten te hervatten. In een versneld tempo moest de achterstand worden weggewerkt. Op 26 november vertrok een groep uit Schagen en nog voor kerst stonden er transporten van steeds zestig kinderen uit Rotterdam, Arnhem, Twente, Limburg, Oostburg en Oss op het programma. Voor zover nu nog is na te gaan, hebben deze inderdaad plaatsgehad.

In de eerste maanden van 1946 volgden de uitzendingen elkaar in een iets langzamer tempo op. Zo vertrokken er in februari slechts twee groepen, een naar Brussel en een naar Antwerpen. Men had de organisatie inmiddels zo aangepast, dat er een Vlaams ontvangstcentrum in Antwerpen was en dat die voor het Waalse gedeelte in Brussel bleef. Bij de organisatie van de transporten was het Rode Kruis een steeds grotere rol gaan spelen. Eind februari kon men trots melden dat er nu in totaal 1967 kinderen naar België waren uitgezonden, waarvan er op dat moment nog 1011 daar verbleven.

Toch was het duidelijk dat ook voor deze reizen de noodzaak langzamerhand minder werd. Op 8 april 1946 werd in de Nederlandse club in Brussel door het bestuur van de Nationale Commissie, in aanwezigheid van onze ambassadeur, dank uitgebracht aan allerlei organisaties en de vele personen die onder zulke moeilijke omstandigheden de uitzending van op dat moment al meer dan tweeduizend kinderen mogelijk hadden gemaakt. De dank werd uitgedrukt in de vorm van herinneringsbordjes en oorkondes.

Ook de kinderen zouden het een terechte dank hebben gevonden als ze iets van deze plichtigheid hadden afgeweten. Zij vertellen nog altijd warme verhalen over de manier waarop ze in de Belgische gezinnen zijn opgevangen. De elfjarige Jopie Diepstraten kwam in het Franstalige Jumet bij Charleroi terecht.

We werden door het Rode Kruis achter in een soort legerwagen vervoerd. Het was een auto met twee banken aan weerskanten, aan de achterzijde alleen afgesloten door een zeil. Het was vreselijk koud tijdens de tocht. We

kregen een plaid om ons warm te houden. Bij Moerdijk moesten we overvaren, omdat de brug nog vernield was. In Jumet kwam ik in een prachtig huis terecht bij een rijke wijnimporteur. Ik heb het daar geweldig goed gehad. Meestal vermaakte ik me er zelf in de grote tuin om het huis. Maar ik ging ook naar school. Daar moest je voor de nonnen even door de knieën knikken uit beleefdheid. Later moest ik oppassen dat ik dat in Rotterdam ook niet deed. Er zaten in een andere klas twee Vlaamse meisjes. Daar mocht ik op school niets tegen zeggen. Ze waren waarschijnlijk bang dat we dan Nederlands zouden praten en dat mocht niet. Frans had ik bijzonder snel geleerd. Toen ik thuiskwam, kon ik de eerste dagen niet anders.

Voor wat de taal betreft, hadden de kinderen in het Vlaamse deel van België het in de eerste dagen niet zo moeilijk. Maar waar Jopie haar Frans snel had afgeleerd, bleek het Vlaams zich soms hardnekkiger in de taal van de kinderen te handhaven. Het had zich heel verraderlijk door het Nederlands van de kinderen gevlochten. Ze wisten thuis allemaal te vertellen hoe *plezant* het was geweest in België, veel meisjes hadden er geen jurk maar een *kleed* gekregen en de jongens hadden er in de winter vaak met een *klak* rondgelopen. Tot hun verbazing werden de jongere broertjes en zusjes na thuiskomst met ‘u’ of ‘gij’ aangesproken. En nog langer dan het gebruik van de Zuid-Nederlandse woorden, handhaafde zich de vaak zangerige toon waarop werd gesproken.

Lidy Brouwer was pas zeven toen ze met een bus uit Leiden naar het Vlaamse Neerpelt vertrok. Vrolijk was ze bepaald niet:

Mijn vader liep zwaaiend de bus nog een eindje na. Toen we in België kwamen, moesten er steeds kinderen uit de bus. Ik zat in de laatste groep. We werden ontvangen in een school met lange tafels. Daar kregen we een bordje met een soort gevulde koeken te eten. Dat vond ik heel vreemd. Na het eten zochten de pleegouders een kind uit. Ik was bang. Ik zat helemaal in mijn jas weggedoken, met mijn muts over mijn hoofd getrokken. Er was een dame in de zaal die wel een meisje wilde hebben, maar dat liever niet uit wilde kiezen. Toen moest ik met haar mee.

In het nieuwe huis heb ik de eerste nacht in bed liggen huilen. Alles was vreemd. Thuis waren we protestant, maar ik was bij een katholiek gezin terechtgekomen. In de hal van het huis stond een Christusbeeld met een lichtje ervoor. Daar was ik angstig voor. Maar alles ging beter, toen ik contact kreeg met een meisje van mijn leeftijd aan de overkant. Samen

gingen we spelen. Mijn pleegouders waren enorm lief voor me. Ik weet nog, dat op mijn verjaardag er een hele tafel vol vlaaien stond en ik een prachtige pop kreeg.

Uiteindelijk wilden mijn pleegouders me houden. Na overleg met mijn ouders mocht ik na de drie maanden nog een poos blijven. Mijn pleegouders hebben me daarna met een auto naar huis gebracht en daar zelfs speciaal een chauffeur voor ingehuurd. Toen begonnen ze met mijn ouders over adopteren. Eigenlijk was het kopen. Ze boden mijn ouders, die niet rijk waren, veel geld als ze toestemden; die hebben dat niet gedaan.

Ook ik had moeite met de taal toen ik terugkwam. Ik weet nog, dat ik voor mijn moeder prei moest gaan kopen. In de winkel vroeg ik om poor. Niemand begreep me. Met mijn pleegouders heb ik tot hun dood contact gehouden.

Het uitreiken van bordjes en oorkondes in april betekende zeker nog niet het einde van de uitzendingen. Men was bij de Nationale Commissie nog druk bezig met de voorbereidingen voor het uitzenden van zeshonderd kinderen. Maar daarnaast constateerde men dat de tijden langzaam veranderden. Ook in België ging de hulpverlening een andere kant op: men begon het meer te zoeken in het sturen van producten waaraan behoefte was. Veel aandacht ging uit naar de actie van het Rode Kruis 'De jeugd helpt de jeugd', waarbij een aantal Nederlandse dorpen en scholen werd geadopteerd.

Er kwamen langzamerhand ook mogelijkheden voor allerlei andere organisaties om zelfstandig buitenlandse contacten te onderhouden. Zo was men in Limburg al druk bezig met het uitzenden van 1500 kinderen naar België, waarvan men de kosten zelf wilde dragen. Voor de kinderen van de Nationale Commissie had gegolden dat alle kosten in België voor rekening waren geweest van de ontvangende organisaties daar, terwijl Nederland alleen de transportkosten had betaald.

Het was duidelijk dat er geen behoefte meer was aan een centrale organisatie. Uiteindelijk zijn er via de Nationale Commissie 3200 kinderen naar België uitgezonden.

HOOFDSTUK 8

Zwitserland

In het kantoor van de algemeen secretaris van het Zwitserse Rode Kruis heeft lang een fraai delftsblauw wandbord gehangen met het stadswapen van Gouda erop. Het was een geschenk van de gemeente Gouda, dat begeleid werd door een dankbrief:

De ouders van de kinderen uit Gouda, die gedurende drie maanden zo gastvrij in Zwitserland waren opgenomen, blijven de Zwitserse pleegouders van harte dankbaar voor al het goede dat hun kinderen ontvingen, voor alle zorgen waarmee ze in het land van bergen en meren werden omringd. Zij willen hun dankbaarheid tot uitdrukking brengen. Zij bieden u daarom dit in Gouda vervaardigde en met ons stadswapen versierde bord aan, met het verzoek dit in het gebouw van het Zwitserse Rode Kruis een plekje te geven, opdat ook in de toekomst het gastvrije Zwitserse volk ziet, hoe zeer Holland de geboden gastvrijheid heeft gewaardeerd.

Alleen wie weet wat zich allemaal afspeelde in het neutrale Zwitserland tijdens de oorlogsjaren, kan werkelijk inschatten hoe groot de waardering behoort te zijn. Als enige plek in dit deel van Europa dat buiten de oorlogshandelingen bleef, was dit land voor vele duizenden een toevluchtsoord geworden om te ontkomen aan vervolging of aan oorlogsverschikkingen. Het land raakte overvol. In 1945 was het aantal vluchtelingen en geïnterneerde soldaten opgelopen tot 110.000, waaronder een hele Poolse divisie, Amerikaanse piloten, Italiaanse legereenheden en partizanen en Duitsers. De militairen verbleven in interneringskampen, de anderen in opvangtehuizen, bij particulieren of waren illegaal in het land.

Ondanks deze stroom ongevraagde gasten zag men kans een tijdelijk verblijf te organiseren voor kinderen uit gebieden waar gebrek heerste. Tot september

1944 waren al ruim twintigduizend Franse kinderen uitgenodigd om voor enkele maanden in gezinnen of tehuizen aan te sterken. In de zomer en het najaar van 1944 kwamen daar nog eens 2500 Belgische kinderen bij. Dankzij de inspanningen van de 'Kinderhilfe' (Secours aux Enfants) van het Zwitserse Rode Kruis lukte dit, zij het met grote moeite, totdat in de laatste maanden van 1944 de toevloed onbeheersbaar werd door een totaal andere golf kinderen. Hoe dichter de geallieerde legers de grenzen van Duitsland naderden, hoe meer het verzet van de Duitsers groeide. De bevolking van Elzas-Lotharingen kwam midden in verbitterde gevechten terecht. Er werd besloten de kinderen zoveel als de omstandigheden het toelieten in veiligheid te brengen. Terwijl er eind 1944 al bijna 14.000 kleine Fransen in Zwitserland waren aangekomen, maakten de gevechten om Muhlhouse het noodzakelijk dat er nog eens bijna tienduizend Elzassertjes de grens over zouden komen. In Zuid-Zwitserland waren meer dan duizend Italiaanse kinderen over de grens gevlucht toen de gevechten hun woonplaatsen bereikten. Op de een of andere manier slaagde het Zwitserse Rode Kruis er in ze allemaal onder te brengen, sommigen in tehuizen, anderen in gezinnen die zich spontaan aanboden.

In totaal werden tot het einde van de oorlog meer dan vijftigduizend kinderen tijdelijk in Zwitserland opgenomen. Dit gebeurde terwijl er, ook in dit land, zelfs tot maanden na het einde van de oorlog bepaald geen overvloed heerste. In september 1945 bracht dr. F.H. Glastra van Loon van het Nederlandse Rode Kruis een bezoek aan de uitgezonden Nederlandse kinderen en schreef in zijn rapport over de situatie daar:

Het voedingsvraagstuk is ook in Zwitserland niet eenvoudig en overdaad is er op geen enkel gebied. Brood is er veel minder en het is minder goed dan bij ons. Suiker, boter en vet zijn ongeveer even schaarsch, terwijl om den anderen dag vleesch wordt gegeten. Melk, visch en meelspijzen zijn er voldoende, terwijl kaas, groenten, aardappelen en fruit geheel vrij en overvloedig zijn. Textiel en schoenen zijn op de bon, maar wel veel ruimer verkrijgbaar dan in Holland. Het is dus begrijpelijk, dat ook in de Zwitserse gezinnen overleg noodig is op elk gebied, van de voeding vooral.

Men zou zich kunnen afvragen, wat al deze zaken te maken hebben met Nederland: veel. Ze schetsten de omstandigheden waaronder eind 1944 een begin werd gemaakt met de pogingen om kinderen uit het bevrijde Zuiden van ons land een paar maanden onder te brengen in Zwitserland. Het land

was feitelijk overvol, maar toch werden hier elke keer weer duizenden gezinnen gevonden die bereid waren kinderen op te nemen uit gebieden die het minder goed hadden getroffen.

De pogingen om Nederlandse kinderen naar Zwitserland over te brengen, begonnen ook hier met een aantal particuliere acties. In november 1944 ontving onze ambassade bericht, dat onder jongeren in protestantse kerken in Duits-Zwitserland acties op gang waren gekomen voor hulp aan Nederland. De vereniging Die Junge Kirche wilde jonge geloofsgenoten van de eigen leeftijd, tussen 15 en 25 jaar, voor een paar maanden als gast ontvangen.

Dat juist jongeren van Die Junge Kirche op het idee waren gekomen een hulpactie voor Nederland te starten, hoeft geen verbazing te wekken. Vlak voor het uitbreken van de oorlog hadden vertegenwoordigers van Die Junge Kirche deelgenomen aan een grote jeugdconferentie in Amsterdam. Er waren daar persoonlijke contacten ontstaan die door de oorlog werden verbroken. Toen in het laatste oorlogsjaar de verhalen over de ellende in Nederland bekend werden, gingen de gedachten van veel leden van Die Junge Kirche uit naar de mensen die ze hadden leren kennen. In de zomer van 1944 was het thema van hun jaarlijkse congres: 'Nicht mitzuhassen, mitzulieben sind wir da!' Vertegenwoordigers van kerken uit verscheidene oorlogvoerende landen spraken hier over dit thema, onder wie de Nederlandse predikant Hoekendijk. Zijn woorden hadden de jongeren erg aangesproken, te meer daar ze nu eindelijk mogelijkheden zagen om tot daden te komen. Er kwam een actie op gang die tot een ongekend succes zou leiden.

In korte tijd werd via hun 'Holland Aktion' een bedrag bijeengebracht van fr. 120.000 en bovendien meer dan duizend adressen van gezinnen die bereid waren onderdak te verlenen. De zondagsscholen voor jongere kinderen sloten zich aan en gezamenlijk ging men verder onder de naam 'Hilfswerk für die evangelische Jugend Hollands'. Naast geld en pleeggezinnen begon men met het inzamelen van kleding.

Door heel protestants Zwitserland kwamen plotseling hulpacties voor Nederland van de grond. Het Evangelische Schulverband deed mee en in Bern begon het Pfarramt Friedenskirche een actie voor zusterkerken in Nederland met als doel duizend kinderen onder te brengen in pleeggezinnen. Er kwamen 'Holland-avonden' met lezingen, lichtbeelden en met aan het eind natuurlijk een collecte. Helaas dreigde er een enorme versnippering te ontstaan binnen de hulpverlening vanuit protestantse kringen. Als men bedenkt, dat naast deze specifiek op Nederland gerichte acties, er binnen de Zwitserse kerken al een

organisatie bestond onder de naam 'Evangelisches Hilfswerk' en bovendien nog het 'Christliches Hilfswerk für Kriegsbeschädigten' kan men zich voorstellen dat samenwerking dringend noodzakelijk was om een chaos te voorkomen. Een volledig samensmelten van al die acties was een onmogelijkheid. Het schijnt nu eenmaal het lot te zijn van protestantse groeperingen dat daartussen meer verdeeldheid is dan gezamenlijkheid. Gelukkig eindigden alle acties bij het Zwitserse Rode Kruis, dat voor de nodige coördinatie kon zorgen.

Men zou zich kunnen afvragen, waarom er juist vanuit de protestantse kerken zo'n enorme bereidheid was om zich in te zetten voor de Nederlandse kinderen. Het wordt begrijpelijk, als men bedenkt dat de duizenden kinderen die tot aan het eind van 1944 gastvrijheid kregen, allemaal afkomstig waren uit niet-protestantse landen als Frankrijk, Italië en België. Het idee dat het nu voor het eerst ging om steun aan protestantse geloofsgenoten, gaf een nieuwe impuls aan de bereidwilligheid binnen de evangelische kerken in Zwitserland.

Wie het voorafgaande gelezen heeft, zou bijna tot de conclusie komen dat het alleen de kerkelijke organisaties waren die zich inzetten voor hulp aan Nederland. Dat zou een onjuiste gevolgtrekking zijn. Spontane acties voor ons land begonnen in de laatste maanden van 1944 in allerlei kringen. In Bazel werd een 'Comité de secours pour la Hollande' opgericht en een soortgelijke groep ontstond in Lausanne. Daarnaast moeten bij de neutrale organisaties ook de Zwitserse padvindersonderzoekorganisatie worden genoemd en de spontane hulp van de Zwitserse Transportarbeidersbond voor de kinderen van hun collega's in Nederland.

Maar uiteindelijk werd verreweg het meeste geld ingezameld door de 'Don Suisse pour les victimes de la guerre' (Schweizer Spende für die Kriegsbeschädigten), een geweldige organisatie, die in de vijf jaren van haar bestaan ongeveer fr. 46.000.000 heeft ingezameld en besteed aan het werk voor oorlogsslachtoffers, zowel volwassenen als kinderen.

Hoe groot ook het aantal hulporganisaties was en hoe verschillend hun doelstellingen, organisatorisch mondde alles uit bij het Rode Kruis. Alleen dat beschikte over de mogelijkheden kinderen het land binnen te brengen. De hulp van kerkelijke zijde en van de overige organisaties werd dankbaar aanvaard. Er werd gebruikgemaakt van de gastgezinnen die daar waren verzameld. Maar het Rode Kruis bepaalde de verdeling over deze gezinnen. Tijdens de vloedgolf van acties vanuit de kerkelijke hoek, drong het Rode Kruis er meermalen op aan in alle publicaties vooral uit te laten komen dat voor wat betreft hun aandeel het niet ging om hulp aan mensen van een bepaalde kerk. De neutraliteit van het Rode Kruis moest gewaarborgd blijven en mocht nergens gekoppeld

worden aan welke geloofsovertuiging dan ook. Het beleid was er wel op gericht om kinderen onder te brengen in gezinnen van gelijke signatuur. Dit mocht echter nooit leiden tot het bevoordelen van kinderen van een bepaald geloof.

De acties om kinderen naar Zwitserland te halen, konden alleen gerealiseerd worden als er contacten konden worden gelegd met Nederland. Daar moesten de kinderen vandaan komen en moesten selecties plaatshebben. Het was een stap in de goede richting toen op 28 december 1944 in Genève een Nederlands comité werd opgericht. Het bestond uit vooraanstaande mensen uit verschillende kerken en van het Rode Kruis. Het bekendste lid was ongetwijfeld dr. W.A. Visser 't Hooft, secretaris-generaal van de latere Wereldraad van Kerken.

De Nederlandse ambassade was nauw betrokken bij het werk van het comité. De Nederlandse gezant, mr. J.J.B. Bosch van Rosenthal, riep op 23 januari 1945 de leden bijeen om gezamenlijk tot een duidelijk beleidsplan te komen. Hij wilde eerst zelf contacten leggen met de Zwitserse autoriteiten en daarna de zaken overdragen aan het comité. Er moesten ook gesprekken komen met het Zwitserse Rode Kruis, dat moest gaan bemiddelen bij het vervoer, de medische verzorging en bij de selectie van gastgezinnen.

Aan de organisatie ontbrak nu nog een belangrijk onderdeel: voor het selecteren van kinderen waren dringend contacten met Nederland nodig. Er waren aanwijzingen dat in het bevrijde deel van Nederland initiatieven waren genomen voor kinderuitzending, maar hoe de vork precies in de steel zat, was onbekend. Besloten werd dat Visser 't Hooft naar Nederland zou afreizen om de mogelijkheden te onderzoeken.

Visser 't Hooft werd in Nederland met open armen ontvangen. De geruchten dat er kinderen naar Zwitserland konden komen, waren daar al doorgedrongen. Nu kreeg men een bevestiging vanuit de eerste hand. Die kwam bovendien op een moment dat de Nationale Commissie dringend behoefte had aan uitbreiding van de mogelijkheden. Zijn aanbod kwam als een geschenk uit de hemel. Van den Berg zag onmiddellijk het grote belang in van deze nieuwe mogelijkheid, zegde al zijn afspraken af en reisde met Visser 't Hooft mee terug naar Genève. Daar werden spijkers met koppen geslagen. Nederland zou zorgen voor de selectie en de medische keuring van kinderen. De Kinderhulp van het Zwitserse Rode Kruis zou bemiddelen bij het transport en het vinden van gastgezinnen. Vanuit Zwitserland zou ook gezorgd worden voor 'visiteuses', dames die de kinderen zouden bezoeken als ze daar eenmaal waren. Er werd gesproken over drieduizend kinderen die voor drie maanden konden worden ondergebracht in gezinnen en daarna vervangen konden worden door andere.

Dat moest geen enkel probleem opleveren. Via de kerken stroomden de aanmeldingen binnen. Er was veel ruchtbaarheid gegeven aan de slechte toestand in Nederland en de nog grotere problemen die verwacht werden als de rest van ons land zou zijn bevrijd. Overal kwamen acties op gang om geld en kleding in te zamelen. Vooral binnen de evangelische kerken was het enthousiasme groot, nu na de eenzijdige stroom van katholieke kinderen de Nederlandse transporten de balans weer in evenwicht konden brengen.

Het Rode Kruis stond voor een moeilijke taak. Gezien de krappe financiële mogelijkheden was het verreweg het beste de kinderen in gezinnen onder te brengen. De pleegouders kregen hiervoor van de overheid extra distributiebonnen om ze te voeden en konden eventueel een beroep doen op de kledinginzameling.

Voor het Rode Kruis bleven op die manier de verblijfskosten beperkt. Maar er restten nog veel andere uitgaven, allereerst voor de grote ontvangstcentra in Bazel en Genève. Daarnaast veroorzaakten de transporten voortdurend onverwachte kosten. Bij de groepen uit andere landen was gebleken, dat er altijd kinderen bij waren die te zwak waren om rechtstreeks naar pleeggezinnen te worden gestuurd. Ondanks de keuringen en inentingen thuis waren er steeds weer kinderen bij met een besmettelijke ziekte. Die moesten onmiddellijk geïsoleerd worden. Zij werden op kosten van het Rode Kruis ondergebracht in zieken- of verpleegtehuizen. Ook de kinderen die aankwamen met luizen of met scabiës konden pas na een behandeling van enkele dagen verder worden gestuurd. Voor de Nederlandse kinderen zou dat niet anders zijn. Ook de duizenden dekens die nodig waren bij het vervoer in de treinen kostten veel geld. Daarbij kwamen nog de kosten voor aanvulling van de kleding, die in sommige gevallen noodzakelijk was. Uiteindelijk bleek dat alleen al in 1945 anderhalf miljoen frank door het Rode Kruis moest worden bijgepast.

Het was evenmin eenvoudig om transportmiddelen te vinden, ook al werden de kosten daarvan door de Nederlandse regering gedragen. Men had als voorbeeld de groepen Belgische kinderen genomen die al enige maanden eerder waren aangekomen. Die waren met Belgische treinen gekomen. Maar in Nederland, dat nog niet half bevrijd was maar wel vrijwel volledig leeggeroofd, bleek dit onmogelijk. Het probleem werd besproken met het Belgische Rode Kruis. De Belgen waren bereid Nederland uit de nood te helpen. Ze stelden een deel van hun treinen ter beschikking van de Nederlandse kinderuitzendingen en zijn dat blijven doen tot na de Duitse capitulatie. Toen kwamen er mogelijkheden om gebruik te maken van Zwitserse treinen.

Er waren ook problemen met de begeleiding van de treintransporten op de lange reis via België en Frankrijk. Er waren weliswaar Zwitserse 'convoyeuses' beschikbaar. Die konden echter niet met de kinderen communiceren vanwege het taalverschil. Het plan om een aantal Nederlandse begeleidsters mee te sturen, stuitte op de strenge Zwitserse inreisprocedures. Men wilde hen aanvankelijk niet in Zwitserland toelaten; aan de grens moesten ze dan maar uitstappen en de kinderen in de laatste kilometers overlaten aan de Zwitsers. Dat was een echt knelpunt, want de kinderen wachtte in Zwitserland immers nog een overnachting en bovendien allerlei medische controles. Zonder Nederlandse begeleiders zou dat een chaos worden. Men kreeg de autoriteiten uiteindelijk zover, dat er een 24-uurs visum verleend werd. Bij de latere transporten zijn de regels versoepeld.

De 'Kinderhilfe' was bereid om drieduizend Nederlandse kinderen op te nemen voor drie maanden. Er werd afgesproken dat deze kinderen ondervoed, nerveus of zwak moesten zijn. Dat waren dezelfde criteria als die voor uitzending naar andere landen golden. Het is logisch dat de Nederlandse organisatie aan deze ruime omschrijving een aantal voorwaarden toevoegde om ervoor te zorgen dat Zwitserland zoveel mogelijk werd gereserveerd voor kinderen die de berglucht dringend nodig hadden. Er zou streng op worden toegezien dat deze regels gehandhaafd zouden worden.

Er ontstond nog een extra probleem. Het Zwitserse Rode Kruis wilde de absolute zekerheid hebben dat de organisatie in Nederland in betrouwbare handen was, vakkundig voor wat betreft de medische keuring en selectie, maar vooral in gegarandeerd neutrale handen voor wat betreft politieke voorkeur en godsdienst. Feitelijk had men daarbij alleen maar vertrouwen in het Nederlandse Rode Kruis. Op het gevaar af dat daarmee de uitzending in gevaar zou komen, weigerde het ministerie van Sociale Zaken pertinent de uitzending daaraan over te dragen. Er kon geen sprake van zijn. Men had in de Nationale Commissie een organisatie die aan alle eisen van Zwitserland voldeed en wilde niet dat het tot een organisatorische versnippering zou komen. Het heeft even geduurd voor men Bern ervan heeft weten te overtuigen dat een door de overheid ingestelde commissie, die nauw samenwerkte met het Rode Kruis, aan al hun voorwaarden voldeed. Zwitserland ging aarzelend akkoord. Pas na het bezoek van een delegatie van het Zwitserse Rode Kruis aan ons land in de zomer van 1945 werd het vertrouwen volledig gewonnen.

Op 8 mei was het dan eindelijk zo ver. Vanuit Tilburg vertrok een trein met 480 kinderen met acht rijtuigen, een restauratie- en een bagagewagen. De

kinderen waren vrijwel allemaal afkomstig uit Brabant. Ze werden begeleid door twintig 'convoyeuses' die onderweg voor de kinderen zouden zorgen. De meesten van hen waren Zwitsers, een aantal behoorde tot het Belgische Rode Kruis en slechts enkelen waren Nederlands, om in ieder geval de communicatie met de kinderen mogelijk te maken. Het hadden er zestien moeten zijn, maar het waren er slechts acht. De overige Nederlandse begeleiders was het niet gelukt om de lange rij formaliteiten op tijd afgerond te hebben: een paspoort, een bewijs van politieke betrouwbaarheid, een ordre de mission, een Nederlands uitreis- en een inreisvisum, met daarnaast visa voor België, Frankrijk en Zwitserland. Namens het Zwitserse comité was jhr. C.H.C. Flugi van Aspermont uit Zwitserland gekomen om met het transport mee terug te kunnen reizen en verslag uit te brengen. Hij was tijdens de oorlog in Genève gedelegeerde van het Nederlandse Rode Kruis. Zijn dubbele nationaliteit maakte het eenvoudig om met de treinen mee te reizen.

De reis door België en Frankrijk was lang. Plaats om te liggen hadden de kinderen niet. Ze vonden zelf oplossingen om de lange nacht in een trein met houten zitbanken door te komen. Grotere kinderen probeerden op de vloer te slapen, een paar handigerds klauterden in het bagagerek, zodat voor anderen ruimte ontstond om zich enigszins liggend op de banken te installeren. Op sommige stations in Frankrijk, zoals in Nancy en in Belfort, werd gestopt voor het uitreiken van voedsel en drank door het Franse Rode Kruis. Daarna ging de reis weer verder.

Pas na het middaguur van de volgende dag kwam de trein in Bazel aan. Dat was op zich al een tegenvaller. Men had erop gerekend aan te komen in Genève, waar zich het fraaie ontvangstcentrum 'Henri Dunant' bevond en alle controles ter plekke konden worden uitgevoerd. Maar ook daar heerste topdrukke, dus werden de Nederlandse kinderen in Bazel ontvangen. De ontvangst vond gespreid plaats over een aantal gebouwen die ver uit elkaar lagen. Voor de vermoeide kinderen wachtte nog een lange procedure.

De teleurstelling van de leiding kon niet helemaal worden weggenomen door de feestelijke ontvangst waarvoor gezorgd was. Er was een hele groep journalisten: opnames werden gemaakt voor een uitzending van een halfuur op radio Beromünster en personeel van Philips maakte foto's en opnames voor de Nederlandse radio. Maar de aanwezige vertegenwoordigers van het Nederlandse comité waren ongerust. Voorzitter Bernard zag kinderen die vier uur lang op het koude en tochtige perron hadden staan kleumen vanwege de langdurige politiecontrole, terwijl zich onder hen astmatische en zwakke kinderen bevonden. Een der leidsters rapporteerde later:

We zouden om 11.30 uur aankomen in Bazel, maar het was 14.00 uur voor we uit de trein kwamen. Ik denk, dat dit bij de volgende groepen wel zo zal blijven. Het is er enorm druk en alle transporten met gevangenen en gewonden gaan voor. Al die tijd moesten de kinderen op het koude perron wachten. Pas na twee uren kon de eerste groep per tram naar het militaire hospitaal, waar de ontsmettingen plaats hadden. De derde groep vertrok pas om 17.00 uur. Toen ze er na een tramrit van 15 minuten aankwamen, was zelfs de eerste groep nog niet klaar. De kinderen moesten buiten in de regen wachten. Er was geen bank en ook geen wc. Ze hebben daar vreselijk staan kleumen. De meeste meisjes hadden alleen sokjes aan. Om 18.00 uur mochten de kinderen naar binnen. Eindelijk warmte en een wc, ook al was er maar één voor honderd kinderen. Om 19.00 uur bestuiven met zeonyt, daarna een douche. Pas om 22.00 uur zag ik het eerste kind uit mijn groep terug. Maar we konden nog niet weg. Men was nog niet klaar met het ontsmetten van de kleren. Pas om 23.00 uur kwamen die uit de oven. De hysoform-dampen kwamen er nog van af. Tijd en gelegenheid om ze uit te hangen was er niet. We vertrokken tien minuten later per tram naar de Mustermesse, waar iedereen op strozakken sliep. Pas om 23.45 dekte ik het laatste kind toe. Maar om 6 uur moesten we opstaan. Na het ontbijt van 8 uur stond er een wandeling van twee uren op het programma. De kinderen konden niet meer. Ze gingen op de stoeprand zitten en wilden niet lopen. Trouwens, nog los van de vermoeidheid, veel kinderen hadden niet eens schoenen waarop je een lange wandeling kon maken. De Nederlandse leidsters protesteerden vergeefs. De Zwitserse leiding zei lopen, dus werd er gemarcheerd.

Toch mag men deze slechte start niet al te negatief benaderen. Het was de prijs die betaald moest worden voor de enorme gastvrijheid van de Zwitsers in het algemeen, van de stromen vluchtelingen, gedetineerden en bevrijden uit Duitse kampen. Het was een gevolg van de vastberadenheid om ondanks de chaotische aankomsten bij de grenzen, de medische controles en ontsmettingen toch niet minder nauwkeurig te doen.

De kinderen werden verdeeld in twee groepen. De eerste groep bestond uit kinderen die niet aan besmettelijke ziektes leden. Indien dit mogelijk was, werden ze aan de hand van hun medische indicatie verdeeld over families in het laagland of in het hoogland. Daarnaast waren er kinderen die niet onmiddellijk door konden naar gezinnen. Die waren ziek, of niet vrij van luizen of scabiës. Hoewel daar voor het vertrek wel op was toegezien, bleek bij aankomst

in Zwitserland vaak lang niet alles in orde. Bij de eerder genoemde Franse groepen had zelfs zestig procent nog last van hoofdluis. Dankzij de goede controle voor het vertrek kwamen de Nederlandse groepen er veel beter vanaf. Kinderen met scabiës of hoofdluis werden niet geschikt geacht om meteen door te reizen naar een pleeggezin. Zij werden voor enkele dagen ondergebracht in een tehuis om behandeld te worden. Een paar kinderen in de eerste groep bleken ziek te zijn en werden naar een tehuis in Malix vervoerd. Enige dagen later werd bij hen een besmetting met difterie geconstateerd: ze werden onmiddellijk overgebracht naar een ziekenhuis in Chur.

Na het eerste transport volgde op 28 mei het tweede, ook vanuit Tilburg. Die stad was door Arendonk langzamerhand een centrum van de uitzendingen geworden. Bovendien was de plaats goed bereikbaar vanuit andere Brabantse steden en ook vanuit Zeeland. Dat was niet onbelangrijk aangezien het binnenlandse vervoer toch al zo problematisch was. Maar samen met het Militair Gezag zorgde de Nationale Commissie steeds weer voor bussen of vrachtauto's. De plaatselijke comités waren verantwoordelijk voor het verzamelen van de kinderen en voor de begeleiding naar het vertrekpunt.

Die tweede groep bestond uit kinderen uit Roosendaal, Oss, Waalwijk, Kaatsheuvel, Breda, Nijmegen en een groepje uit Zeeland. Vooral met die laatstgenoemde kinderen was de Zwitserse 'Jugendhilfe' erg blij, al was het groepje te klein om de teleurstelling van de Zwitserse organisatie weg te nemen. Er was met smart gewacht op groepen uit protestantse landen; het was al een schok geweest toen de eerste groep volledig uit katholieke kinderen bestond. Men had gedacht dat het bij het tweede transport wel rechtgetrokken zou worden. Toen ook hierbij een overgrote meerderheid van de kinderen katholiek bleek te zijn, was de teleurstelling compleet. Deze sloeg zelfs om in woede toen enige weken later de derde groep aankwam met alweer kinderen uit het Zuiden van Nederland en met zelfs nog meer katholieken dan in de vorige. Het was nog een geluk dat er op het laatste moment 42 kinderen uit Den Haag aan deze groep waren toegevoegd. Voor de rest waren het bijna allemaal Limburgers. Vandaar dat het verzamelpunt voor de derde groep naar Maastricht was verplaatst. Die Haagse kinderen waren daarmee de eersten die vanuit het Westen naar Zwitserland gingen. De reis was overigens voor hen geen kleinigheid geweest. Zij waren al een dag eerder van huis gegaan om zich bij de anderen te voegen. Bij aankomst in Maastricht waren ze al vermoeid, terwijl de echte reis toen nog moest beginnen.

In Zwitserland deden inmiddels geruchten de ronde, dat katholieken door het Rode Kruis werden bevoordeeld. Er kwamen boze reacties binnen in Bern. Men voelde zich daar pijnlijk door getroffen. Het Rode Kruis had alle moeite gedaan om zich zo neutraal mogelijk op te stellen. Na uitgebreid overleg met de Nationale Commissie legde men de situatie uit aan de mensen die kritiek hadden geuit, men vertelde over de eerder bevrijde katholieke provincies in het Zuiden en over de te verwachten protestantse kinderen uit het Westen van Nederland. Hiermee leek de zaak te zijn afgedaan. Maar het is eveneens pijnlijk om bijna een jaar later, in het jaarverslag van het Zwitserse Rode Kruis over 1945, toch een vinger in de richting van Nederland te zien wijzen:

Het feit dat er in de zuidelijke provincies van Nederland overwegend katholieken wonen en er dus ook voornamelijk katholieke kinderen in de eerste transporten zaten, leidde in protestantse kringen en met name in Oost-Zwitserland tot een stellingname tegen het Zwitserse Rode Kruis. Men verweet dit, zich te weinig in te zetten voor het opnemen van protestantse kinderen. Er is gebleken, dat het Nederlandse comité, dat onder moeilijke omstandigheden moest werken, onze richtlijnen niet in voldoende mate heeft opgevolgd.

Noch de verwijten van de Zwitsers aan hun eigen Rode Kruis, noch die van dat Rode Kruis aan onze Nationale Commissie waren terecht. Er bestonden geen andere oplossingen. De provincies die het eerst bevrijd werden, waren nu eenmaal overwegend katholiek. Alleen daarom bevonden zich onder de 1369 kinderen uit die eerste transporten maar 214 protestanten. Maar toen het genoemde jaarverslag in het voorjaar van 1946 werd gepubliceerd, waren de problemen allang verdwenen. Halverwege dat jaar was het percentage protestanten gestegen tot 48, tegenover 38 procent katholieken.

Ook de mensen van de Junge Kirche wachtte nog een teleurstelling. Hun hele actie was erop gericht geweest om leeftijdgenoten naar Zwitserland te halen. Ze kregen daar geen toestemming voor. De regering wilde met de inreisvisa niet verder gaan dan tot kinderen van maximaal 14 jaar. Er is toen loyaal samengewerkt met andere organisaties ten behoeve van jongere kinderen. Toch werd hun grote inzet uiteindelijk beloond: toen de mogelijkheden wat ruimer werden, kregen in november 1945 de eerste 65 Nederlandse jongeren tussen 15 en 18 jaar toestemming om op de uitnodiging van de Junge Kirche in te gaan. In 1946 werd de toestand steeds beter en kon er steeds vrijer worden

gereisd. Het resultaat was dat aan het einde van dat jaar 520 jongeren via deze weg een bezoek aan Zwitserland konden brengen.

Niet alleen in kerkelijke kringen, maar in de hele Zwitserse samenleving stonden de omstandigheden in de westelijke provincies van Nederland in het voorjaar en de zomer van 1945 in het middelpunt van de belangstelling. Men moest het nog doen met de verhalen van de weinige mensen die werden toegelaten in de pas bevrijde provincies. Chauffeurs van voedseltransporten en andere hulpverleners vertelden er over in de eigen kring. Maar Nationalrat Leuenberger, die op 21 mei het westen van ons land bezocht, rapporteerde uitgebreid in de pers:

De eens zo bloeiende steden en dorpen zijn met de aardbodem gelijkge maakt. De weelderige weilanden en akkers staan voor een groot deel onder water. De haven van Rotterdam is een puinhoop, de stad zelf een plek om van te gruwen. Wat de oorlog gespaard had, vernielden de Duitsers bij hun aftocht. Alles wat bruikbaar was, werd naar Duitsland gebracht.

En de mensen? Zij hebben honger. Ze hebben al twee jaar honger. Hun rantsoen bestond uit 1 kg aardappels en vijf honderd gram brood. Alleen in Rotterdam stierven dagelijks vierhonderd mensen de hongerdood en nog altijd lijden 24.000 mensen aan hongeroedeem. Vijfduizend mensen moesten kunstmatig worden gevoed. Wat de hulptransporten brengen, kan niet altijd in maaltijden worden omgezet, omdat er geen gas en elektriciteit is en alle brandstof ontbreekt.

Overal in Europa waren kinderen in ellende terechtgekomen door de oorlog. Het was onmogelijk al die kinderen naar Zwitserland te halen. Vandaar dat het Zwitserse Rode Kruis een actie begon met 'Patenschappen', het adopteren van een kind waar maandelijks een bedrag van fr. 10 naar toe werd gestuurd. Om aan de grote nood in Nederland tegemoet te komen, wilde men die ook zo snel mogelijk voor Nederland op touw zetten. Zo'n actie bleek echter voor ons land geen enkele zin te hebben. Er was niets te koop. Men had hier behoefte aan goederen en niet aan bankbiljetten. De Zwitsers besloten voor ons land een symbolische adoptie op te zetten, waarbij men niet een bepaald kind adopteerde, maar maandelijks fr. 10 bijdroeg aan de kinderpulp in Nederland. Het Zwitserse Rode Kruis kocht hiervoor goederen. Die werden door hun Nederlandse collega's verdeeld over de kinderen die het nodig hadden. Op den duur bleek dit veel mensen toch het onbevredigende gevoel te geven dat hun geld op een grote hoop terecht kwam. Het was een slim idee om de actie

weliswaar voort te zetten via de collectieve zendingen met vooral kleding en schoeisel, maar daarnaast aan elke gever het adres te sturen van een van de betrokken kinderen. Daarmee kon men dan corresponderen. Het Nederlandse Rode Kruis zorgde daarbij voor vertalingen in beide richtingen. Aan de Zwitserse kant kwam er op die manier een persoonlijk tintje aan de hulp. Ook in Nederland was men blij met deze oplossing. Voor de mensen betekende het veel om in deze moeilijke tijd te ervaren dat er iemand in een vreemd land was die zich hun ellende aantrok.

In juni bezocht een delegatie van het Zwitserse Rode Kruis ons land. Men sprak met allerlei instanties die met de kinderuitzendingen te maken hadden, te beginnen bij de bond van spoorwegpersoneel. Hun collega's in Zwitserland waren bekend met de Nederlandse spoorwegstaking in oorlogstijd en met de ellende die dit voor velen had veroorzaakt. Zij waren bereid kinderen uit gezinnen van Nederlandse spoorwegmensen onderdak te verschaffen. Er werd afgesproken dat er 750 kinderen konden worden uitgenodigd, waarvan de eerste 120 al snel moesten kunnen vertrekken. De afgesproken datum van 4 september is waarschijnlijk niet gehaald, want pas in oktober wordt de naam van de transportarbeiders weer voor het eerst genoemd.

In de dagen erna volgde een reeks besprekingen met het Militair Gezag, met Van den Berg en natuurlijk met de Nationale Commissie. De Zwitsers drongen erop aan, vooral kinderen met een zwakke gezondheid te sturen en de gevallen van ondervoeding uit te zenden naar landen als Denemarken en Zweden, waar de voedselvoorraad veel ruimer was. De Nederlanders gingen akkoord met de strenge keuring die de Zwitsers als voorwaarde stelden en vroegen van hun kant de medewerking van de Zwitsers aan de uitzending van oudere kinderen. Er lagen immers uitnodigingen van Die Junge Kirche, van Caritas en van een katholieke jongerenorganisatie. Er moest een mogelijkheid worden gevonden voor het verstrekken van inreisvisa en voor het vervoer. De Zwitsers beloofden dat zij zouden proberen hiervoor een oplossing te vinden. Zoals reeds eerder vermeld, heeft men dit inderdaad gedaan.

De Zwitserse delegatie was bij terugkeer naar Zwitserland niet ontevreden over de situatie in Nederland. Na de gesprekken met het bestuur van de Nationale Commissie werd deze, zij het met enige aarzeling, door hen geaccepteerd als organisatie om mee samen te werken. Ze vonden de voedseltoestand in ons land geweldig verbeterd. De meeste kinderen die zij hadden ontmoet, zagen er niet meer ondervoed uit. Het rapport van de Zwitsers was echter nogal eenzijdig optimistisch. Aan de vermelding dat men zelfs vierhonderd gram wittebrood per dag kreeg, voegde men toe dat dit meer was dan in

Zwitserland, zonder erbij te vermelden dat het naast dit brood voor de kinderen nog aan alle belangrijke voedingsstoffen ontbrak. Dergelijke berichten hebben er vermoedelijk toe bijgedragen dat de belangstelling voor de hulp aan Nederland in het najaar snel terugliep. Hoewel men dit vanuit het Nederlandse standpunt kon betreuren, gebiedt de eerlijkheid te stellen dat deze ontwikkeling niet onterecht was. De situatie was voor kinderen in Oostenrijk en Duitsland inmiddels slechter dan bij ons en veel uitzichtlozer. Uiteraard waren er in het neutrale Zwitserland veel minder emotionele argumenten om daar de ogen voor te sluiten.

Het is een merkwaardig verschijnsel dat in de hulp aan kinderen, die zich in Zwitserland uitstreckte over enkele jaren, duidelijke trends zijn waar te nemen. Waren het eerst vooral de Franse kinderen waarop de aandacht zich richtte, in het begin van 1945 was het allemaal Holland wat de klok sloeg. Bij giften aan de grote nationale Don Suisse konden de gevers vermelden voor welk land zij het geld wilden bestemmen. In deze periode ging zestig procent van de inkomsten naar de Nederlandse kinderen. Na de zomer liep dit percentage snel terug en richtten de schijnerpers zich op de Oostenrijkse kinderen. Binnen twee jaar kwamen er 20.000 van hen naar Zwitserland. Ten slotte, na enige aarzeling, ontdekte men de ellende waarin de Duitse kinderen leefden en begon de hulp zich op dit land te richten.

In Zwitserland was er met ongeduld op gewacht, maar op 5 juli was het eindelijk zo ver: minder dan twee weken nadat het kleine groepje Haagse kinderen met het transport uit het Zuiden meereisde, kwamen de uitzendingen vanuit het Westen op gang met 480 kinderen uit de omgeving van Amsterdam en Utrecht. Natuurlijk had men eerst de nodige vervoersproblemen moeten oplossen. Voor de groepen uit het westen was Tilburg als vertrekpunt minder geschikt, omdat het voor hen moeilijk bereikbaar was. Over de Maas was er alleen een brug bij Hedel. Naast de vernielde Moerdijkbrug was een veerboot ingezet, maar die had een beperkte capaciteit en kon maar twee bussen tegelijk overzetten. De kinderen werden daarom aanvankelijk verzameld in Nijmegen, om vandaar de reis via België en Frankrijk naar Bazel te maken.

Het was nu zaak om de transporten met regelmaat te laten vertrekken. Dat was zowel nodig met het oog op de lange wachtlijsten als met de Zwitserse pressie om voldoende protestantse kinderen te sturen. Op 26 juli vertrok een groep van alweer 480 kinderen, dit keer afkomstig uit de regio's Den Haag en Rotterdam. Het lukte om in de maanden juli, augustus en september in totaal vijf transporten te laten vertrekken met bijna 2.500 kinderen. Veel eerder dan

door velen verwacht, werd een aantal spoorverbindingen hersteld zodat het verzamelpunt verplaatst kon worden naar Utrecht. Van daar waren al snel de andere grote steden in het Westen ook weer bereikbaar. Vanaf augustus kregen de treinen naar Basel een dubbele bestemming. Ze hadden tot die tijd vanuit Zwitserland steeds repatrianten meegebracht. Begin augustus reed de trein Nederland binnen met de kinderen die drie maanden eerder als eersten naar Zwitserland waren gegaan. Vanaf dat moment kwamen de kindertreinen steeds terug met de volgende groepen die naar huis terugkeerden. In de drie laatste maanden van 1945 vertrokken er nog eens zes transporten, zodat het totale aantal van dat jaar op veertien kwam. Op de oudejaarsdag van 1945 waren er 5.805 kinderen in Zwitserland geweest of daar op dat moment nog aanwezig.

Al die tijd volgde de trein dezelfde route via Frankrijk naar Basel. Merkwaardig genoeg houden twee deelnemers aan de reis van 26 juli onafhankelijk van elkaar vol dat zij in Genève zijn aangekomen. Gezien de beschikbare gegevens lijkt dit niet waarschijnlijk. Anderzijds moeten wij de mogelijkheid toch openhouden, zeker gezien de stelligheid waarmee dit beweerd wordt.

Die kindertrein nam in de tweede helft van 1945 een heel bijzondere positie in. Voor gewone burgers was er namelijk nog geen enkele mogelijkheid om naar Zwitserland te reizen. Nog afgezien van de vele reispapieren was het onmogelijk om vervoer te vinden: benzine voor eigen vervoer kreeg men niet en gewone treinen reden er nog niet. Geen wonder dat velen probeerden op de een of andere manier van de kindertrein gebruik te maken. Bij de Nationale Commissie kwamen allerlei brieven met verzoeken binnen. Veel mensen van Zwitserse afkomst wilden dolgraag terug naar hun land, zoals de weduwe van de Zwitserse consul. Men kon voor hen geen plaatsen in de kindertrein beschikbaar stellen, hoe schrijnend de gevallen soms waren. Er waren mensen die een uitnodiging kregen van Zwitserse vrienden. Die kwamen helemaal niet in aanmerking. Sommige dames probeerden een plekje te krijgen door te vragen of ze als begeleidster meekonden. Het was geen wonder dat er felle protesten kwamen toen een groep van 55 Nederlandse professoren en studenten wel toestemming kreeg en er verhalen de ronde deden over vergelijkbare gevallen. De Nationale Commissie wees alle verantwoordelijkheid van de hand. Het bleek dat er vanuit Zwitserland vaakeen extra rijtuig aan de trein werd gekoppeld dat buiten de verantwoordelijkheid van de kinderuitzendingen viel. In het voorjaar van 1946 werd daaraan officieel een einde gemaakt. Er waren toen weer mogelijkheden om met gewone treinen te reizen.

Inmiddels begon men aardig routine te krijgen in de organisatie van de kinders-transporten. Tijdens de eerste reizen waren enorm veel kinderen misselijk geweest en hadden daarmee gezorgd voor een atmosfeer waarin andere kinderen zich ook niet zo lekker begonnen te voelen. Volgens een paar leidsters lag de oorzaak in de lunchpakketten die de kinderen zelf mee moesten brengen om onderweg te nuttigen. Veel kinderen werkten de boterhammen voor de hele reis binnen de kortst mogelijke tijd naar binnen. Er werd afgesproken dat het meebrengen van eigen voedsel verboden zou worden en dat de commissie zelf brood zou verstrekken op de eerste dag. Dat hielp. Er waren nauwelijks nog kinderen die moesten overgeven.

Aan de Nederlandse en Zwitserse begeleidsters tijdens de reis was veel te danken. In een Zwitsers rapport krijgen ze veel lof toegezwaaid:

Vrijwillig en zonder enige vergoeding verzorgen zij al enige jaren deze dienst en verdragen in alle stilte de vermoeienissen, die alleen begrepen worden door mensen die weten wat het betekent om tijdens een dagenlange rit in vaak onverwarmde treinen de kinderen rustig en bezig te houden, tussendoor moederlijk een hoofdje te ondersteunen als de beruchte reisziekte toeslaat, en steeds vele kleintjes te verzorgen waarvan moeder thuis nog hun broekje moest dichtknopen, om te koken en brood te smeren, de lijsten te controleren, de wc schoon te maken en dan na een vermoeiende dag 's nachts bij de slapende kinderen te waken en te troosten bij de heimwee die samen met de invallende duisternis onverbiddelijk komt.

De lange treinreis maakte op alle kinderen indruk. Ook na een halve eeuw herinneren ze zich allemaal wel flarden van die vermoeiende tocht op de houten banken. Vrijwel iedereen weet nog van de pogingen die werden gedaan om te slapen: in het bagagenet of op de vloer. Zelfs de kinderen die zo gelukkig waren om zich uit te kunnen strekken op een van de banken, hadden vaak geen gemakkelijke reis. Als de trein plotseling remde, viel er altijd wel iemand van de bank. Een van de meisjes weet nog hoe ze met drie andere meisjes tegen elkaar aan op een bank is gaan zitten onder de deken die ze hadden gekregen. Een ander had van haar moeder een potlood en een blaadje meegekregen om de namen van alle stations op te schrijven waar ze stopten. Een van de jongens was diep onder de indruk van de treinreis, vooral toen die in Frankrijk door bergachtig gebied voerde. Als ze dan over een hoog viaduct een dal overstaken, was hij er heilig van overtuigd dat hij de rails zag doorbuigen. Het was voor de kinderen, die vrijwel niets gewend waren, natuurlijk een buitengewone

ervaring. Langs de spoorlijn zagen ze de verwoeste steden van de Elzas en groepen Duitse krijgsgevangenen die onder bewaking van gewapende Franse soldaten aan het werk waren. Niet alle kinderen hadden oog voor al het nieuwe. Sommigen gaven over omdat ze last hadden van wagenziekte. Er waren kinderen die vanwege de heimwee nergens interesse voor hadden. Een van de jongens herinnert zich hoe er vlak bij hem een klein ventje zat, dat zonder ophouden heeft zitten huilen. Hij was voor het vertrek helemaal kaal geknipt, maar dat waren er wel meer als er ongedierte was ontdekt. De anderen toonden weinig meelij met hem. Wie zelf moeite moest doen om zich groot te houden, liet dat natuurlijk niet aan de anderen merken. Ze scholden het jankende ventje uit voor 'Kale Heimwee', wat voor hem de zaak er natuurlijk niet beter op maakte. Maar angstig voor het moment dat ze straks alleen zouden zijn in een vreemd land waren ze allemaal. Een van de meisjes had al thuis tegen haar moeder alsmaar gezegd: 'Wat moet ik daar dan tegen die mensen zeggen?' Daar had ze geen afdoend antwoord op gekregen. Dat was moeilijk ook, als je niet eens wist welke taal in het gastgezin zou worden gesproken. Maar tijdens die hele lange reis heeft dat probleem het kind door haar hoofd gespoekt.

Wat de kinderen uit verschillende transporten zich ook herinneren, is het feit dat ze onderweg zo'n dorst hadden. Er was wel water in de trein, maar dat was niet zuiver genoeg om te drinken. Als het regende hielden sommige kinderen hun handen uit het raampje om regen op te vangen. Het was natuurlijk ook een leuk spel, dat meehielp de uren door te komen. Zo nu en dan stopten ze, dan kregen ze wat te eten en te drinken. Voor de kinderen was dat een vanzelfsprekende zaak. In werkelijkheid was er veel organisatie voor nodig om het Franse Rode Kruis klaar te laten staan met soep, brood en soms gekonfijte vruchten in steden als Nancy, Epinal of Belfort. Op tal van plaatsen in dit verwoeste gebied was de spoorlijn nog maar gedeeltelijk hersteld en moest er soms meer dan een uur ergens gewacht worden tot men verder kon, vaak met lage snelheid tot het volgende obstakel. Gelukkig werd dit in de loop van 1945 steeds beter, maar nog in oktober van dat jaar waren de kinderen vanaf hun woonplaats minstens 36 uur onderweg voordat ze Bazel bereikten.

De aankomst in Bazel droeg er ook niet toe bij om de kinderen op hun gemak te stellen. Nog los van het lange wachten op het perron, was de massaliteit in een vreemde omgeving voor veel kinderen angstaanjagend. Rachèl Oudshoorn uit Leiderdorp vertelt:

Wij werden met honderden kinderen naar een grote hal gebracht. Je voelde je vreselijk eenzaam. Rondom was er ontredde. Er stonden rijen stapelbedden, met daarin huilende, reiszieke kinderen. Van slapen kwam niet veel terecht. De volgende dag moesten we allemaal in ons blootje langs dokters en verpleegsters. Ik was vreselijk bang, omdat ik niet wist wat er met ons ging gebeuren. Gelukkig veranderde dat, toen we nieuwe kleren kregen en de meisjes zelf haarlinten mochten uitzoeken. Daar was ik erg blij mee. Tot slot moesten we om de beurt door een soort poortje. Het ene kind kwam in een groep terecht die naar pleegouders ging, het andere ging naar een kinderkolonie.

Voor de kinderen die naar een gastgezin gingen, was dat meestal geen geruststellende gedachte. Ze wisten dat ze bij mensen terecht zouden komen die ze niet konden verstaan en maakten zich zorgen over allerlei dingen. Hoe moest je om drinken vragen als je dorst had en hoe vroeg je waar het toilet was? Een angstige gedachte was ook dat het misschien veel strenger zou zijn dan thuis. En hoe kon je weten wat wel en wat niet mocht in zo'n vreemd land?

Will Bannenbergh, destijds 12 jaar, vertelt over de reis naar haar pleeggezin:

Ik kwam samen met een jongetje dat Freddy heette en een meisje aan in het dorp waar we zouden gaan wonen. We moesten met een vrouw mee, die heel hard de vier kilometer door de wijnvelden liep. We konden haar haast niet bijhouden. Ergens stond een vrouw op Freddy te wachten. Hij wilde niet met haar mee en huilde heel hard. Samen met het andere meisje moest ik verder. Eindelijk kwamen we in een huis. We hielden elkaar stevig vast. Toen moest ik alleen met een man mee naar een ander huis.

De even oude Alie Roest had soortgelijke angstige ervaringen in die eerste dagen:

Ik heb de eerste dagen zitten huilen op de canapé omdat ik niemand verstond. Het was een vreselijke ervaring voor mij. 's Avonds ging ik op de wc zitten en zette het raampje open. Dan keek ik naar de maan en dacht 'Dat is dezelfde maan als thuis'. Maar het ging al heel vlug goed met me op de boerderij. Mijn astma was verdwenen en ik voelde me er geborgen. Al heel snel verstond ik alles. Trouwens, op de terugreis sprak de hele trein haast geen Nederlands meer.

AN DE FAM. SCHOUTEN

28.11.45.

Lieve pappa en mamama nu zijner
 haast 3 maanden om maar ik hou nog best
 een roosje wilke blijven. Wij zijn vastdag
 naar een bos geweest en jullie moeten maar
 eens raai hoe veel kilometer we heen en
 hebben gelope? 11 veel he? en jullie moete
 eens schrijven hoe veel kilometer we loopen
 als we naar noodorp gaan? nu schrijven
 jullie gauw terug hier schrijven jullie - ik
 nog wat duidt woorden. v. d. v. n. n. n.
 vader. vader. moeder. ~~moeder~~ ^{moeder} en ik
 moet niet vergeete te schrijven ^{in den} eergister voor
 de derde keer naar de school sandarts geweest.

BERN | ZWITZERLAND

DAAD

SCHOUTEN

SCHOUTEN

Conny Schouten was 8 jaar toen ze deze brief aan haar ouders schreef.

Niet alle kinderen gingen onmiddellijk naar een gastgezin, maar werden eerst een poosje ondergebracht in een kamp of in een tehuis. De meesten van hen vonden dit wel goed. Ze voelden zich gelukkig bij de gedachte dat ze niet onmiddellijk bij vreemde mensen in huis hoefden. Ook al kende je de andere kinderen van je groep niet zo goed; het waren lotgenoten, ze spraken dezelfde taal en dus had je steun aan elkaar in die eerste moeilijke dagen.

De oorzaak van het al of niet rechtstreeks naar een pleeggezin gaan, was gelegen in afspraken die het Rode Kruis had gemaakt met een aantal organisaties waarmee werd samengewerkt. Zo had de Evangelische Hilfe er de voorkeur aan gegeven de kinderen eerst een paar weken onder te brengen in tehuizen om hen gezamenlijk te laten wennen aan het klimaat, het eten en de gewoontes van Zwitserland. Bovendien kon dan hun kleding worden aangevuld en konden ze medisch worden geobserveerd. Pas daarna mochten ze naar een gezin. Het Rode Kruis ging met deze aanpak akkoord, ondanks een aantal bezwaren. Op zich was deze methode verantwoord, zelfs beter dan de gebruikelijke. Maar als er in een kamp een besmettelijke ziekte zou worden geconstateerd, betekende dit dat alle kinderen in quarantaine moesten en niet verder mochten naar pleegouders. De organisatie zou daardoor behoorlijk in de war kunnen raken. Alleen financieel zou er voor het Rode Kruis geen probleem zijn: alle kosten van het verblijf in de tehuizen werden door de Evangelische Hilfe gedragen.

Vergelijkbaar met de opvang door de Evangelische Hilfe was de actie van de Zwitserse padvindsters. Tijdens hun eigen vakanties organiseerden zij kampen voor een aantal weken en boden daarna gastvrijheid in een gezin aan om de drie maanden vol te maken. Het ging daarbij in de eerste plaats om jongens, hoewel er ook een kamp voor meisjes is geweest. Er hebben vrijwel uitsluitend Franse kinderen aan deelgenomen, maar in juli 1946 ging een groep Nederlandse jongens naar een kamp in S-chanf in Graubünden. Het is niet bekend of het hier om jongens ging die ook in Nederland al bij een padvindstersgroep waren aangesloten.

Zowel vanuit het padvindsterskamp als vanuit de tehuizen van de Evangelische Hilfe gingen de kinderen naar gezinnen. Maar verreweg de meeste kinderen gingen onmiddellijk na aankomst in Bazel naar een pleeggezin. Het is onmogelijk hier iets in het algemeen over te zeggen: de ervaringen van de kinderen zijn daarvoor te verschillend. Er gingen kinderen naar het Zwitserse laagland, er gingen er naar de bergen. Sommigen kwamen terecht in steden, anderen in dorpen of op boerderijen. En natuurlijk was er in dit land de mogelijkheid om in een Duitssprekend gezin te komen of in een huis waar Frans werd gesproken.

Het maakte ook veel verschil of er andere Nederlandse kinderen in de buurt waren of niet. Wanneer er veel kinderen in dezelfde omgeving woonden, zagen ze elkaar vaak. In Bazel werd er voor de katholieken elke zondag een mis opgedragen door een Nederlandse priester. In St. Gallen organiseerde Philips een groot feest voor de Eindhovense kinderen die in de omgeving waren ondergebracht. In een dorpje bij Fribourg was er in bijna elk huis een Nederlands pleegkind. In de omgeving van Spiez kwamen de kinderen op het idee een krantje uit te geven voor alle Nederlandse kinderen. Men vond het op de Nederlandse ambassade in Bern een goed idee en zorgde voor het vermenigvuldigen en verspreiden van het krantje. Andere kinderen hebben drie maanden lang geen enkel Nederlands woord gehoord.

Er waren ook grote verschillen in de kleding die aan de kinderen werd verstrekt. De kinderen die eerst in kampen hadden gezeten, kwamen er meestal niet slecht vanaf. Men had daar meestal contact met de verzamelpunten van de kledingacties en kon daardoor de allerergste lompen vervangen. In de gezinnen hing het af van de mogelijkheden die daar waren. In de meeste gevallen was het dringend nodig de kleding te vervangen of aan te vullen. Een elfjarig meisje uit Vlaardingen vertrok in februari zelfs zonder een koffer. Ze bezat alleen de kleren die ze droeg. Met name het schoeisel van de kinderen kon die naam nauwelijks dragen. Een van de meisjes vertelde hoe ze op een boerderij aankwam op schoenen van gevlochten papier. Een ander had feitelijk geen schoenen, maar kreeg voor haar vertrek de schoenen van haar buurvrouw van dertig jaar, compleet met hoge hakken. Geen wonder dat de kinderen enorm trots waren op de bergschoenen die ze kregen. Voor de kinderen die in de zomer in een dorp terechtkwamen, was het schoeisel overigens niet zo'n probleem. In de meeste dorpen liepen de kinderen op blote voeten en de Nederlandse kinderen sloten zich bij die gewoonte aan. De kinderen die op school zaten, gingen zo ook naar school, zelfs als die in de buitenwijk van een grote stad stond.

Het dagelijks leven was voor ieder kind anders. Er hebben wel eens geruchten de ronde gedaan dat de wat oudere kinderen werden geëxploiteerd. In een van de rapporten van het Zwitserse Rode Kruis staat een verhaal over een Frans meisje van 14 jaar dat terechtkwam bij een restauranteigenaar en daar van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat in de zaak moest helpen. Zulke verhalen zijn over de Nederlandse kinderen nergens gerapporteerd. Men had bij de Kinderhulp meer dames op pad gestuurd om te controleren of alles in de gezinnen goed liep. Bovendien was het moeilijk om te beoordelen of iets behoorde tot het normale levenspatroon in een gezin of niet. Vooral op

boerderijen en in gezinnen met een eigen bedrijf werd vaak door het hele gezin van vroeg tot laat gewerkt. De Nederlandse kinderen deden dan gewoon mee en vonden dat normaal.

Een van de meisjes kwam in een bakkerij terecht. Ze hielp haar pleegmoeder met de kleine kinderen en hielp mee met het beschilderen van lebkuchen. Ook de twaalfjarige Will Bannenberg kwam terecht in een bakkersgezin, ergens in een dorp in St. Gallen.

Ik had een briefje meegekregen van mijn moeder waarin stond dat ik katholiek was en er in geval van nood een priester geroepen moest worden. Ook stond erin dat ze niet wilde dat ik verwend zou worden. Ik kreeg het er goed naar mijn zin. Natuurlijk moest ik meehelpen, ook in de bakkerij. Op de toonbank in de winkel stond een busje met een briefje 'Für unsere kleine Holländerin'. Veel mensen stopten daar een paar rappen in. Ze wilden er dingen van kopen voor mij als ik naar huis ging.

Toen ze eenmaal de weg in het dorp kende, moest ze taarten gaan bezorgen, vaak in huizen hoog op de berg en op blote voeten. In het dorp liepen alle kinderen zo, tot ze ongeveer 18 jaar waren. In één opzicht werd ze toch verwend: elke middag bij de thee kreeg ze een hele tablet chocola. Toen ze in Nederland voor haar vertrek gekeurd werd, woog ze maar twintig kilo. Toen ze weer thuiskwam bijna het dubbele.

Er waren ook geruchten over kinderen die geslagen werden bij wangedrag. Maar het krijgen van een paar klappen is wat anders dan mishandeling en het kon zelfs duiden op een volkomen geaccepteerd zijn in een gezin, waar ook de eigen kinderen wel eens een paar stevige draaien om de oren kregen. Trouwens, in 1945 werden ook in Nederland nog heel wat meppen uitgedeeld, zowel thuis als op school.

Manta Zee was 9 jaar toen hij werd uitgezonden omdat hij astma had. Hij kwam terecht in een pleeggezin in Emmental, op een boerderij. Zijn reis daarheen was nogal wonderlijk. Na de keuring en overnachting in Bazel ging hij met de trein naar Bern en daar werd het ventje met een lotgenootje op de trein naar Emmental gezet. Aan wat andere reizigers werd gevraagd om hen op de juiste plaats te laten uitstappen. Zo ging dat, zonder enige leiding. In Emmental stonden zijn pleegouders op het station te wachten. Door een winters landschap, met sneeuw tot aan zijn knieën en kapotte schoenen aan zijn voeten liepen ze naar de boerderij. Hij vertelt:

De volgende dag stond ik met klompen aan achter de koeien de geulen schoon te maken. Iedereen werkte hard, bij de koeien en later ook op het land. Het was een groot gezin en iedereen deed mee. Ik werd volledig als een lid van het gezin beschouwd en werkte dus even hard mee. Als de kinderen iets deden wat niet mocht, kregen ze een flinke klets op hun hoofd van mijn pleegmoeder. Ik ook. Gelukkig was er een grote hooizolder en aangezien zij altijd pijn in haar benen had en niet graag trappen liep, was je daar redelijk veilig. Naar school ging ik niet. Iedere avond moest ik het leer van mijn klompen in het vet zetten. Ik leefde zoals iedereen daar. Op een kruik bij de gootsteen werd ik door de meid gewassen. Ik geloof trouwens niet dat daarbij mijn onderbroek ooit uit is geweest. Ik had het er geweldig naar mijn zin. Het was voor een stadsjongen dan ook een grote belevenis heel de dag met de paarden en koeien te werken. Toen de drie maanden om waren, kreeg ik mijn versleten schoenen weer aan voor de thuisreis. De kleren die ik daar had gekregen waren nauwelijks beter dan de lorren die ik had meegebracht. Maar eigenlijk wilde ik helemaal niet naar huis.

Vooral op de boerderijen was het toezicht op de hygiëne van de kinderen niet altijd zoals die moet zijn. Hoofd, armen en benen werden er snel vuil en dus dagelijks gewassen. Maar volledige badbeurten hadden, net als bij Manta, niet wekelijks plaats. Een tekenend verhaal is dat van een tienjarig jongetje, dat behoorlijk vervuild na drie maanden thuiskwam. Op de boerderij waar hij verbleef, stond een badkuip in een schuur. Daar moest hij eigenlijk wekelijks in, maar hij wist zijn badbeurt keer op keer te ontlopen. Hij wist dat er voortdurend mensen de schuur inkwamen en was doodsbang dat ze hem in zijn blootje zouden zien. Bij thuiskomst bleek hij drie maanden niet in bad te zijn geweest.

De gewenning van de kinderen die eerst enkele weken in een tehuis hadden gezeten, verliep in de meeste gevallen gelijkmatiger dan wanneer ze ineens in een gezin kwamen. Onmiddellijk moet daarbij gesteld worden, dat er natuurlijk ook kinderen bij waren die niet zo goed aardden in een groep, waar bovendien altijd het risico bestond dat ze gepest werden. Maar dit waren uitzonderingen. Als regel voelden ze in de beginfase de steun van de andere kinderen met wie ze speelden en zongen en lange wandelingen maakten in de prachtige natuur.

De meeste kinderen voelden zich zowel in de groep als in het gastgezin op hun gemak. Mies Harder uit Vlaardingen kwam eerst terecht in een van de tehuizen van de Evangelische Hilfe:

Bij mijn vertrek had ik zelfs geen koffer bij me, alleen een papieren tasje met mijn grootste bezit: mijn poëziealbum. Andere kleding dan die ik aanhad, bezat ik niet. Onder mijn jurk had ik zelfs helemaal geen ondergoed. Het laatste stel moest ik thuis voor mijn zusje achterlaten. Gelukkig kreeg ik in Zwitserland al snel wat kleding. Na de eerste opvang in Bazel gingen we met 26 kinderen per trein naar Luzern. We maakten een prachtige reis. Eerst met een boot over het Vierwoudstedenmeer naar Vitznau en vandaar de Rigi op met de tandrandbaan. Die werd nog getrokken door een stoomlocomotief. Helemaal boven stond het tehuis, een mooi, ruim gebouw met allemaal kleine slaapkamers. Ik heb het er enorm goed gehad. Ik kreeg er kleding en schoenen en werd er haast bedolven onder de chocola. Na twee weken ging de hele groep naar gezinnen in een dorp in Aarau.

Een aantal kinderen bleef de hele periode in een tehuis. Dat was duidelijk een afwijking van de regel, en het is niet meer na te gaan waarom dit gebeurde. In ieder geval hebben de betrokken kinderen niet minder van hun verblijf genoten. Een van de meisjes die dit overkwam was Rachèl Oudshoorn, die in Klosters geplaatst werd:

Ik was nog maar zeven jaar toen ik alleen naar Zwitserland ging. Mijn moeder hilde toen ik in Leiden in de vrachtwagen stapte. Maar in het Schweizerhaus in Klosters voelde ik me thuis, zeker omdat er zulke lieve kinderverzorgsters waren. Behalve wij waren er nog kinderen uit een ander land, vermoedelijk uit Polen. Een van die meisjes was mijn vriendinnetje, maar ik weet nog steeds niet hoe ik daarmee praatte. Toch deed ik dat op de een of andere manier. Trouwens, de leiding van het huis sprak Duits, maar we begrepen elkaar best. Ook als we één keer per week in de kring zaten voor onze verhalen. Dan kreeg je ook een klein karweitje opgedragen, dat de volgende keer werd besproken. Dat vonden we erg interessant. Van het Poolse meisje kreeg ik later, toen ze weer thuis was, een pakje opgestuurd.

Er was een vrouwelijke Nederlandse dominee in het huis, waar we mee zongen en die mooi kon vertellen. Voor de rest was de leiding Zwitsers. Heel lieve mensen. Het was dan ook een grote verrassing toen we een jaar na terugkeer bij de dominee thuis in Den Haag werden uitgenodigd en ook onze Zwitserse leidsters Ruth en Elsbeth aanwezig waren. Het enige dat ons in het huis niet beviel was het verplichte rustuur 's middags. We

verzonnen dan van alles om uit bed te gaan, zoals voortdurend naar de wc lopen.

Op een dag moesten we hoge schoenen passen. Ik vond dat maar niets. Wie droeg er nu zulke schoenen? Maar toen we lange wandelingen door de bergen gingen maken, was ik er erg blij mee. Wij vonden het vooral spannend als Zwitserse padvinders ons meenamen voor een tocht.

We hebben ook nog even school gehad in het dorp van een Zwitserse leerkracht. Dat was niet zo'n succes. Ze zijn er dan ook mee gestopt.

Uit de voorgaande verhalen zou de verkeerde conclusie getrokken kunnen worden dat alle kinderen in het Duitstalige gebied van Zwitserland terecht kwamen. Hoewel verreweg de meeste kinderen inderdaad daarheen gingen, werden sommige ook in andere delen van Zwitserland ondergebracht. In het Franstalige deel werden er zowel kinderen in gezinnen geplaatst als in tehuizen. Vooraf had de gedachte geleefd dat de kinderen het hier met de taal moeilijker zouden hebben dan in het Duitse deel. Daar bleek niets van. De kinderen maakten zich ook het Frans snel eigen. Een groep van 25 kinderen kwam in het verpleeghuis La Rochelle in Vaumarcus terecht. Het waren allemaal nog vrij kleine kinderen. De oudste van hen was 10 jaar. De Nederlandse kolonie in Neuchâtel begon ogenblikkelijk speelgoed en boeken voor hen in te zamelen. Ze vonden ook dames bereid hen zo nu en dan in het Nederlands voor te lezen.

In het Engadin en in het Italiaanstalige deel van Zwitserland zijn vermoedelijk alleen kinderen terechtgekomen in kampen, tehuizen of preventoria. Van pleeggezinnen in deze gebieden is niets bekend. In het Engadin verbleven wel de eerder genoemde padvinders in S-chanf. In het zonnige Ticino waren verscheidene tehuizen.

Zo was er in Arcegno aan het Lago Maggiore het Campo Pestalozzi. Het was een totaal ander kamp dan de meeste andere. Toen de Nederlandse militaire attaché in december 1945 een bezoek bracht aan dit kamp, trof hij daar rond de veertig gezonde jongens aan. Ze werden er, volgens zijn rapport, goed verzorgd, ook al kregen ze te weinig melk. Maar de kleding van deze jongens was zorgwekkend. Om de een of andere reden waren ze volledig verstoken gebleven van de kledinghulp waarvan andere kinderen hadden geprofiteerd. Dit was des te schrijnender, omdat er binnenshuis weinig was om de jongens bezig te houden en zij daarom waren aangewezen op wandelingen door de natuur. Op zich was dat een geweldige ervaring, maar ze waren er totaal niet op gekleed. Toen de attaché een wandeling met hen meemaakte, zag hij dat

er jongens waren die ondanks het vrij koude weer in korte broek mee moesten. Sommige jongens hadden blauwe plekken van de kou. Zelf tilden ze er niet zo aan: 'Dat is niets, mijnheer', zeiden ze, 'wij hebben het in de hongerwinter veel erger gehad.'

De elfjarige George Schoemaker uit Bussum kwam vier maanden na het bezoek van de attaché in Campo Pestalozzi aan. Hij vertelt hierover:

Na aankomst in Bazel bleek bij de medische keuring dat ik scabiës had. Toen de rest mocht doorreizen, bleef ik met nog vier andere kinderen achter. Ik herinner me dat we op zondag met een verpleegster door de stad hebben gewandeld. Na de behandeling gingen we met de trein naar Locarno. In het Campo Pestalozzi waren al ongeveer vijftig jongens. Bijna allemaal hadden ze last van astma. Het kamp bestond uit sobere, houten barakken, bruin verweerd. Binnen stond een potkachel. Toen we aankwamen, kregen we polenta. Wij noemden dat maïsapp. De leiding was Zwitsers, bijna allemaal erg jonge mensen. Ik had heimwee en wilde terug naar huis. Ik zat op de wc te huilen. Maar vooral door de wandelingen die we maakten, verdween de heimwee. De leiding van het kamp verbaasde zich erover, dat de Hollandse kinderen altijd weer langs de beek wilden spelen. We bouwden er alsmaar dammen, vernauwingen en bruggen. Er is nog een Nederlandse onderwijzeres in het kamp geweest. We kregen cijfersommen van haar op. Die had ik allemaal fout. Dat interesseerde me niets. Ik vond dat van later zorg als ik in Nederland weer naar school moest.

Voor de meeste kinderen zat het verblijf er na drie maanden op en kon de thuisreis beginnen. Voor de tweede keer vloeiden er tranen. Van de kinderen die in gastgezinnen waren geweest, hadden er veel zich zo aan hun pleegouders gehecht dat ze eigenlijk niet meer weg wilden. Van hun kant probeerden die soms de kinderen langer vast te houden. De argumenten die daarvoor gebruikt werden, vaak niet meer dan smoezen, hadden meestal betrekking op de gezondheid. Sommige pleegouders zeiden dat de kinderen nog onvoldoende aangesterkt waren of nog niet hersteld van een ziekte. Soms meldde men op de dag van vertrek gewoon dat ze ziek waren. Zo vertrok op 30 april 1946 een transport met op papier 598 kinderen naar Nederland met slechts 507 kinderen. Van de 91 kinderen die ontbraken, waren er zelfs 27 zonder enig bericht niet verschenen.

Het waren opmerkelijke groepen die in Bazel weer verzameld werden. Dr. Glastra van Loon, arts bij het Rode Kruis, was begin oktober aanwezig bij het

De thuisreis na een verblijf in Zwitserland.
[Archief Zwitserse Rode Kruis]

begin van een thuisreis. Hij was hoogst verbaasd over het feit dat veel kinderen het Nederlands volledig verleerd waren; hij hoorde overal Schwitter Düts of Frans praten. Een klein meisje gaf hem op zijn Nederlandse vragen stevast in het Frans antwoord en zei dat ze ging spelen met 'une grande poupée'. Wat opviel was de omvangrijke bagage die de meesten bij zich hadden. Allen hadden stevige spijkerschoenen en de meesten veel kleding bij zich.

Nu er sinds de heenreis drie maanden waren voorbijgegaan en het herstel van de spoorlijnen langzaam was gevorderd, verliep de terugreis sneller. Maar in het najaar van 1945 duurde die nog altijd 36 uur vanuit Bazel. Vooral in Frankrijk stond de trein soms meer dan twee uur stil. Op 3 oktober keerde de eerste groep kinderen uit West-Nederland terug naar huis. Zij waren vertrokken vanuit Nijmegen, maar konden bij terugkeer al doorrijden tot Utrecht. Daar haalde het IKB de Haagse kinderen op met auto's. Ook daar viel het op hoeveel

de meeste kinderen hadden meegekregen, zelfs kleding voor broertjes of zusjes. Ze werden allemaal thuis afgeleverd. De volgende dag moesten ze zich melden voor een medische keuring. Daar moesten ze wel heen, want ze kregen dan regelmatig een bewijs van de repatriëringdienst waarmee ze hun distributiebescheiden konden ophalen.

Zo werd het voor de tweede keer binnen drie maanden weer wennen: wennen aan het eenzijdige voedsel thuis en wennen aan het weer naar school gaan. Er was in de laatste oorlogsmaanden toch al nauwelijks school geweest. Voor sommigen was het nieuwe gemis van drie maanden niet meer in te halen. Het kostte hun dan een schooljaar. Maar ze waren een kostbare ervaring rijker.

De terugkeer van de kinderen was steeds weer een feestelijke gebeurtenis. In *De Transport-arbeider*, het blad van de centrale bond van deze vakgroep, wordt dan ook uitgebreid bericht gegeven over de terugkeer van de kinderen die via hen in december waren uitgezonden. Vertegenwoordigers van de bond stonden in Roosendaal op het station om de kinderen die daar moesten uitstappen te verwelkomen:

Geholpen door zusters van het Rode Kruis sjouwen zij hun bagage, bestaande uit koffertjes, grote dozen en kleine dozen en pakken op het perron. Een kleintje van vijf jaar staat te huilen en als men haar vraagt waarom, zegt ze: 'Ich hap men Koffer in die Zug gelassen.' Een paar jongens en meisjes praten met een Zwitserse verpleegster. Ze klappen Zwitser-duits en verstaan elkaar volkomen. We staan er verstomd van hoe ze in korte tijd zo zijn ingeburgerd. Allen zijn goed gekleed. Sommige kinderen zijn helemaal in het nieuw. 'Der Zug geht weiter', schreeuwt er een en allemaal zwaaien ze naar de vensters, waarachter hun vriendjes afscheid-wuivend staan. Bij controle blijkt dat er twaalf vergeten zijn om uit te stappen. Die zullen in Breda worden opgevangen.

Onze Zwitserse vrienden hebben niet alleen de hongerende kinderen goed gedaan. Zij leverden een bijdrage voor internationale kameraadschap en solidariteit.

In 1946 gingen de uitzendingen in eerste instantie gewoon door, ook al was het aantal groepen inmiddels teruggebracht tot één per maand. De samenstelling van de groepen was ook anders geworden. In het begin bestond ieder transport uit groepen vanuit een bepaalde regio, eerst uit het Zuiden en daarna uit het Westen. Vanaf november bestonden ze uit kinderen uit allerlei plaatsen in het hele land. Dat had enerzijds te maken met het feit dat de noodzaak in

Deze tegel kon als blijk van dank aan pleegouders worden gestuurd.
[Archief M. Zee]

verband met de ondervonden oorlogsellende langzamerhand begon te verdwijnen en er anderzijds in de provincies waar minder gebrek was geweest toch nog kinderen waren die veel baat zouden hebben bij een uitzending naar Zwitserland.

Er waren ook overal nog kinderen met problemen aan de ademhalingswegen voor wie een verblijf in de bergen heel gewenst was. Terecht vond de Nationale Commissie dat dit soort uitzendingen niet tot haar taak behoorden. Nu de mogelijkheden om naar Zwitserland te reizen ook voor andere organisaties beschikbaar waren, konden die dergelijke uitzendingen weer zelf gaan uitvoeren. Er werd al samengewerkt met verenigingen als De Oranjezon voor het vervoer van kinderen. Maar het werd tijd deze taken geleidelijk af te stoten. Gezien de grote ervaring op het gebied van zulke transporten, was er wel de bereidheid om zich nog enige tijd met het vervoer te belasten. Maar ook dit zou langzaam worden afgebouwd.

Op 12 juli vertrok het laatste transport dat nog geheel door de Nationale Commissie was georganiseerd. De Commissie werkte nog wel mee aan de uitzending van november 1946, maar die viel feitelijk al buiten de eindverantwoordelijkheid van de commissie. Er waren toen 9.548 Nederlandse kinderen gedurende minstens drie maanden in Zwitserland geweest.

HOOFDSTUK 9

Naar preventoria in Zwitserland

Al tientallen jaren voor de oorlog bestonden er in Nederland allerlei organisaties die zich bezighielden met het onderbrengen van kinderen in gezondheids- of vakantiekolonies. Zij werden daarheen door artsen verwezen om psychische of sociale redenen of vanwege hun lichamelijke gezondheid. Hieraan was door de oorlog een eind gekomen.

Na de bevrijding kwam de Nationale Commissie en verscheen er een nieuwe groep die in aanmerking kwam voor uitzending: kinderen die geleden hadden door het geweld van de oorlog, in welke vorm dan ook. Vanzelfsprekend was ondervoeding het eerste wat iedereen hierbij te binnen schoot. De commissie zag de noodzaak voor uitzending terecht heel breed en accepteerde zowel lichamelijke als psychische redenen. In enkele gevallen was er zelfs helemaal geen rechtstreeks verband met de oorlogsomstandigheden, maar zagen artsen vaak wel een indirecte relatie met de oorlog. De gezondheidskolonies waren gevorderd, verwoest of leeggeroofd, dus kinderen die voor de oorlog zeker een advies hadden gekregen voor uitzending, zouden nu thuis moeten blijven. Vanuit deze optiek waren ook zij als slachtoffers van de oorlog te beschouwen. Een goed voorbeeld van een dergelijke groep kinderen waren astmapatiënten. De Nationale Commissie deed hier niet moeilijk over. Deze kinderen kregen zelfs voorrang bij de uitzendingen naar Zwitserland.

De commissie had wel gesteld dat er een duidelijke grens was bij kinderen die aan een besmettelijke ziekte leden. Voor hen was uitzending absoluut uitgesloten. En aangezien dit hoofdstuk over Zwitserland gaat, is het logisch dat de gedachten dan allereerst uitgingen naar kinderen die aan tbc leden. Uitzending van hen was onmogelijk. Dat was niet alleen zo op grond van de Nederlandse voorschriften. De Zwitsers namen een mogelijk nog veel strenger standpunt in. Alleen kinderen die in principe konden worden opgenomen in pleeggezinnen kwamen in aanmerking. Het Zwitserse Rode Kruis had in het

verleden slechte ervaringen opgedaan, vooral bij de Franse groepen. Daarin bevonden zich te veel kinderen die besmet waren met tbc en dus niet naar gezinnen of tehuizen konden. Zij moesten eigenlijk naar een sanatorium, maar daarvoor ontbrak het bij het Rode Kruis aan geld. Er werd dus afgesproken dat er al in Nederland een strenge controle zou plaatsvinden volgens de regels die Zwitserland hanteerde. Alle kinderen moesten eerst door hun huisarts worden gecontroleerd en vervolgens door de GGD. Bij de derde controle, bij aankomst in Zwitserland, zou men dan hooguit nog met enkele incidentele gevallen worden geconfronteerd.

Voor tbc-patiëntjes was het dus een moeilijke situatie. Hun uitzending was mogelijk nog dringender dan die van de andere kinderen. In Davos stond een prachtig Nederlands sanatorium, dat tijdens de oorlog onbereikbaar was geweest. Nu die voorbij was, moesten er natuurlijk oplossingen worden gezocht. Maar het was duidelijk dat die niet bij de kinderuitzendingen van de Nationale Commissie gevonden konden worden.

Er was nog een groep kinderen die men niet in een pleeggezin wilde onderbrengen. Vaak leed bij hen thuis al iemand aan tbc en waren ze dus al met de ziekte in contact geweest. In combinatie met de geringe lichamelijke weerstand die zij hadden, verkeerden deze kinderen in gevaar. Zij hadden wat men noemt een predispositie voor tbc. Besmettelijk voor anderen waren ze niet en er was dus geen echte reden om hen uit te sluiten. Maar feitelijk hadden zij een speciale behandeling nodig en was een periode van drie maanden voor hen niet lang genoeg. Men zocht naar wegen om hen voor een langere periode onder te brengen in een zogenaamd preventorium. Dat was een inrichting waarin men door een goede behandeling wilde voorkomen dat deze kinderen daadwerkelijk tuberculosepatiënt zouden worden. Gezonde berglucht, goede voeding om de eigen weerstand op te bouwen en medische begeleiding waren de middelen waarover men moest beschikken om tot resultaat te komen. Al tijdens de oorlog had het Zwitserse Rode Kruis een aantal kleine preventoria opgezet. Het aantal plaatsen was er echter klein en de kosten hoog. Als er een plaats zou worden gevonden voor Nederlandse kinderen, zou de selectie streng moeten zijn.

De Zwitsers hadden al geprobeerd om iets te doen voor pretuberculeuze kinderen uit Frankrijk. Men was daarbij op twee problemen gestuit. Waar kon men hen onderbrengen en hoe moest dat gefinancierd worden? Voor het geld meldde zich na afloop van de oorlog de organisatie 'Schweizer Spende für die Kriegsbeschädigten' (Don Suisse pour les victimes de la guerre) als reddende engel. Het probleem van de huisvesting werd opgelost door de loop der

gebeurtenissen na afloop van de oorlog. In Adelboden waren tijdens de oorlog Britse en Amerikaanse piloten geïnterneerd geweest. Nu deze naar huis konden terugkeren, kwamen in dat dorp negen hotels leeg te staan. Er werd besloten hierin een dorp te realiseren voor de groep kinderen met de zwakste gezondheid. Nu de bestaande problemen waren opgelost, diende zich echter een nieuw aan: de bevolking van het dorp wilde de pretuberculeuze kinderen absoluut niet binnen hun grenzen hebben. Het heeft veel overredingskracht gekost om hun duidelijk te maken dat deze kinderen beslist niet aan een besmettelijke vorm van tuberculose leden en men geen risico liep.

Begin september 1945 kon het dorp in gebruik worden genomen met de komst van 1031 Franse kinderen. Dat was allemaal niet zonder slag of stoot gegaan: er moest veel meer verbouwd worden dan men dacht. Toen alles eenmaal normaal draaide, kwamen er bovendien allerlei interne problemen naar voren. Het aantal kinderen was groot en het personeel had veel moeite met het handhaven van de orde onder de kinderen die door de oorlogsomstandigheden niet aan de discipline van een kindertehuis konden wennen. 'Sommige kinderen voelen zich hier een onderdeel van een massa en onder bescherming daarvan veroorloven zij zich dingen die ze in een kleinere kring niet zouden hebben gedaan. Bovendien onttrekken ze zich veel gemakkelijker aan de invloed van de mensen die hen verzorgen.' Zo werd het gesteld in een rapport na de eerste weken. Men merkte bovendien op dat door de snelle manier waarop het kinderdorp van de grond was gekomen, het heel moeilijk was geweest om voldoende en bovenal geschikt personeel te vinden.

Vanzelfsprekend had Nederland ook graag wat kinderen naar Adelboden gestuurd. Het dorp was echter voor de eerste zes maanden gevuld met de Franse kinderen. Toch kwam er een volkomen onverwachte oplossing voor een aantal Nederlandse kinderen die deze vorm van hulp nodig hadden.

Op 12 januari 1946 zou het precies tweehonderd jaar geleden zijn dat de Zwitserse pedagoog Pestalozzi werd geboren. Overal in het land werden voorbereidingen getroffen om dit feit te gedenken. Door het hele land werden exposities, lezingen en symposia georganiseerd. Het was ook niet moeilijk om vanuit de actualiteit aan te sluiten bij de ideeën en het werk van de man die zich had beziggehouden met thuisloze kinderen.

In de stad Bern werd besloten hem op een totaal andere wijze te gedenken. Liever dan veel woorden te wijden aan zijn werk, besloot men het geld dat voor de viering was uitgetrokken op een praktische manier te besteden. Dat was veel meer in de geest van Pestalozzi. Het forse bedrag van fr. 150.000 wilde

men benutten voor hulp aan kinderen die hieraan dringend behoefte hadden. Men koos voor een groep Nederlandse kinderen.

Het stadsbestuur had heel goed begrepen dat bij alle hulp die aan Nederlandse kinderen werd geboden, er geen mogelijkheden waren voor pretuberculeuze kinderen, juist een groep voor wie dit zo dringend nodig was. Een paar maanden naar een pleeggezin was voor hen geen oplossing. Zij hadden een omgeving nodig, liefst hoog in de bergen, waar ze een strikte medische begeleiding konden krijgen. Bovendien was de gebruikelijke periode van drie maanden veel te kort. Maar juist een langdurige verpleging in een speciale kliniek was te kostbaar voor de Kinderhulp. Waar de Don Suisse al eerder voor de Franse kinderen was ingesprongen, besloot de stad Bern iets voor de Nederlandse te doen. Van het beschikbare geld kon tweemaal een groep van ongeveer zeventig kinderen worden verpleegd in een preventorium in het zonnige Ticino aan het Lago Maggiore.

Op 6 oktober 1945 kwamen de eerste 72 kinderen aan in het tehuis Miralago in Brissano. Twintig van hen kwamen uit de omgeving van Amsterdam, ook twintig uit de omgeving van Hilversum en de rest uit de provincie Overijssel. Al direct bleken zeven van hen aan actieve tbc te lijden. Zij werden onmiddellijk overgebracht naar het sanatorium Medoscio.

Vanzelfsprekend werden deze eerste kinderen vanuit Bern met grote interesse gevolgd. De berichten luidden dat zij er ondervoed en zwak uitzagen. Vanaf het kleine 'Poppelche', dat met haar vier jaar feitelijk buiten de uitzendingen had moeten vallen, tot aan de oudsten was de gewichtstoename in korte tijd opmerkelijk. Met trots kon men niet lang na aankomst melden dat het al veel beter met hen ging. Het was jammer dat Ticino zo ver verwijderd was van Bern. De grote afstand maakte echte contacten onmogelijk. Het was daarom een goed idee dat de meisjesschool Monbijou in Bern de kinderen adopteerde en ter gelegenheid van het Nederlandse St. Nicolaasfeest aan alle kinderen een briefje stuurde. De Nederlandse kinderen reageerden daarop, waarna de meisjes uit Bern aan hen een pakje stuurden met kerst. De Nederlandse groep antwoordde op een creatieve manier. Als dank werd er een tekening gemaakt van een zon met daarin verenigd de Nederlandse leeuw en de Berner beer, terwijl de stralen bestonden uit de namen van de 64 kinderen die op dat moment in Miralago vertoefden. Het geheel werd voorzien van de dankwoorden: 'In liefde reikten jullie ons de hand en wij leggen dankbaar daarin de onze.'

De kinderen in Miralago hadden het goed getroffen. Een vertegenwoordiger van de Kinderhulp schreef lovende woorden toen hij het tehuis bezocht:

Miralago is ons mooiste koloniehuis. Het ligt op een steile helling boven de weg, door bomen en struiken volledig verstoppt. Vanaf de poort is er een steil pad door de tuin, dan een breed speelterras. De kinderkamers zijn ideaal: zonnig en ruim, met grote terrassen. De tuin die wild begroeid is, biedt alle mogelijkheden om te spelen. Er zijn leuke steile paadjes, bospartijen en dicht struikgewas. Daartussendoor zijn er kleine bosweiden en uitzichtpunten, waar men vanaf bankjes het Lago Maggiore kan overzien. In de tuin is een echte waterval, waarvan het sproeiende en schuimende water steeds weer de kinderen in verrukking brengt. Boven, waar men een prachtig uitzicht heeft over de bergen en het meer, staat de fraaie, tegen wind beschutte lighal. In de eetzaal hangt aan de ene muur de Nederlandse en aan de andere kant de vlag van Bern. Aan het begin van de maaltijd wordt altijd een lied gezongen en vandaag willen ze 'Bärn du edle Schwyzerstärn' zingen en ze doen dat in een Hollands getint Berndeutsch en zijn daar erg trots op.

In maart kwam er een eind aan het verblijf van de kinderen, die zich volgens de berichten inmiddels kenmerkten door levendigheid en zelfs uitgelatenheid. Twee van hen waren nog niet voldoende hersteld en bleven achter. De rest reisde niet rechtstreeks naar huis, maar ging eerst naar Bern. Daar had men immers zo intens meegeleefd met deze kinderen dat men had besloten hen eerder vanuit Brissano te laten afreizen, zodat de Berners hen met eigen ogen konden zien.

Op 17 maart werden ze er enthousiast begroet. Met een Nederlandse vlag voorop marcheerde de groep vanaf het station door de oude straten met de beroemde booggewelven naar het gymnasium. De kinderen zongen op de wijs van de Berner Mars een lied in het Duits en gingen daarna mee met Zwitserse gezinnen bij wie ze twee dagen te gast zouden zijn. De volgende dag maakten ze een stadsrondrit en brachten uiteraard een bezoek aan de berenkuil. Toen kwam na veel dankwoorden het afscheid en wachtte de trein naar Bazel. Daar werd overgestapt in de trein van het Rode Kruis. Die had zojuist de nieuwe groep kinderen voor Miralago aangevoerd. Voor hen waren de vooruitzichten nog beter dan voor de eerste groep: hun wachtten een zonnige lente en zomer in een mediterrane streek.

Inmiddels was er op 12 januari 1946 al een tweede transport pretuberculeuze Nederlandse kinderen in Zwitserland aangekomen. Veel eerder dan verwacht was er ruimte ontstaan in het grote kinderstation Adelboden. Een aantal Franse

Kinderen uit het preventorium in Miralago lopen met de vlag voorop
door de straten van Bern.

[Archief Zwitserse Rode Kruis]

kinderen was sneller hersteld dan de dokters hadden voorspeld: ruim tweehonderd van hen waren eerder naar huis teruggekeerd. Besloten werd niet al die plaatsen op te vullen en de huizen niet meer zo vol te proppen als in het begin, om meer invloed te hebben op het gedrag van de kinderen. Er mochten maximaal 105 nieuwe kinderen komen. Deze plaatsen werden aangeboden aan Nederland, waarvoor het hele hotel Regina werd gereserveerd. De kosten werden gedragen door Don Suisse, die dankzij de Holland Aktion een bedrag van fr. 150.000 ter beschikking kon stellen.

De Zwitsers zagen met eigen ogen hoe noodzakelijk ook de opname van deze kinderen was. In een van de rapporten staat:

De meesten van hen verkeerden in een slechte gezondheidstoestand. De magere, bleke gezichten vertoonden diepe sporen van ontberingen en nood. De verandering van lucht en het hoogteverschil deden veel kinderen op de ziekenzaal terecht komen, maar al na enkele dagen pasten zij zich aan in

de nieuwe omstandigheden. In ieder geval betreft het hier zeer kwetsbare kinderen, die een heel bijzondere verzorging nodig hebben.

Na de problemen van de eerste maanden functioneerde Adelboden al veel beter. Er was inmiddels geschikter personeel en de leiding raakte meer op elkaar ingespeeld. Toen de winter eenmaal voorbij was, vond men ook meer mogelijkheden om de kinderen buitenshuis bezig te houden. Veel sneller dan bij de eerste groepen kwam er kleding beschikbaar. Elk kind kreeg een windjack, een sportbroekje en een paar klepperende *Holzböden*. Bovendien kwam er een enorme zending gebruikte en nieuwe kleding vanuit de centrale kledinginzameling om waar nodig versleten spullen te vervangen.

De bevolking van het kinderdorp Adelboden wijzigde snel. Toen op 9 juli ook aan het verblijf van de Nederlandse groep een einde kwam, waren er nog maar tweehonderd Franse kinderen, terwijl de andere plaatsen inmiddels bezet waren door tweehonderd Engelse en vierhonderd Poolse kinderen. Het dorp heeft ruim een jaar bestaan: in september 1946 werd het opgeheven. De 772 kinderen die er op dat moment nog verbleven, konden naar huis, op 43 na, waaronder acht Nederlandse kinderen. Zij konden in andere tehuizen worden ondergebracht. Zes van hen werden geplaatst in een preventorium van het Rode Kruis, Bois Gentil te Château d'Oex. Het was een zonnig tehuis, met beschutte terrassen, dat zelfs in de winter nog geschikt was voor ligkuren. Hoe lang deze Nederlandse kinderen daar nog gebleven zijn, is niet bekend.

De 66 nieuwe Nederlandse kinderen die in maart in Miralago waren aangekomen, waren afkomstig uit Brabant, Utrecht en Den Haag. Van hen moesten zes kinderen onmiddellijk naar een sanatorium, vanwaar ze gelukkig na enige tijd weer konden vertrekken om zich bij hun reisgenoten te voegen. Bovendien moesten kort na aankomst drie kinderen worden geïsoleerd, omdat bij een van hen difterie was geconstateerd. In afwijking van wat bij de overige groepen gold, waren er ook bij dit transport kinderen van vier jaar. De groep zou uiteindelijk korter in dit schitterende tehuis blijven dan de eerste. Een van de Haagse meisjes vertelde:

We begonnen de dag altijd met gymnastiek. Daarna werd er veel gewandeld, soms zelfs op gevaarlijke paden. 's Middags moesten de meisjes gaan rusten in de lighal in de open lucht. Die was niet voor jongens. We werden strikt gescheiden gehouden. Als het slecht weer was, moesten we op de slaapzaal gaan rusten. Daar mochten we absoluut niet uit, zelfs niet eens

om naar de wc te gaan. We hebben toen uit het raam geplast. Dat werd aan de leiding verraden. Die vonden dat vreselijk en we hebben als straf klappen gekregen. Die leiding was bijna helemaal Zwitsers en sprak Duits. Ze waren behoorlijk streng. We hebben op een keer in onze onderjurken uit het raam gehangen. Dat vonden ze ook schandelijk en het leverde ons alweer straf op. Maar je vond dat normaal en had het er toch goed naar je zin. Er was een Nederlandse leidster die ons voorlas uit *Alleen op de wereld*. Dat vonden we prachtig. Ik weet nog dat we op de terugreis in Bern het volkslied moesten zingen. Toen ik thuiskwam was ik behoorlijk aangekomen.

In het jaarverslag van het Zwitserse Rode Kruis over 1946 komt een beschrijving voor van hun thuisreis, die ook al via Bern voerde:

Wie waren toch die kinderen, die op 7 juli zo vrolijk door de arcades van Bern marcheerden, die beren een bezoek brachten en als dank aan het stadsbestuur de ontroerende tekening aanboden, waarop midden in de zon, symbool van de liefde, het kind tussen een leeuw (Nederland) en een beer (Bern) staat en waar elk van de stralen die vanuit de zon komen de naam van een kind draagt? Het was de tweede groep van de 145 kleine Nederlanders die de stad Bern als bijdrage aan het Pestalozzi-jaar had uitgenodigd in Miralago en waarvan de eersten al in oktober 1945 waren aangekomen: door tuberculose bedreigde kinderen, die na een verblijf van zes, respectievelijk drie en een halve maand, stralend en helemaal hersteld naar hun vaderland terugkeerden.

Het artikel laat een vraagteken achter. Bij het jaarverslag is een foto bewaard gebleven van de tekening waarover het artikel sprak. Alleen, wie de ongeveer zeventig namen van de kinderen nader bestudeert, moet tot de conclusie komen dat deze behoren bij de eerste groep uit oktober. Vermoedelijk heeft de leiding in Miralago beide groepen een soortgelijke tekening laten maken en hebben de samenstellers van het jaarverslag de verkeerde bij hun artikel geplaatst.

Met de ongeveer 240 kinderen die naar Adelboden en Brissano mochten, was nog lang niet aan de behoefte voldaan. Er waren in Nederland veel kinderen die bedreigd werden door tuberculose. Op allerlei manieren is geprobeerd in ieder geval nog een aantal van hen voor een poosje in Zwitserland te krijgen. Zowel in Nederland als in Zwitserland werden allerlei pogingen ondernomen.

„NUN ABER BLEIBET GLAUBE HOFFNUNG LIEBE, DIESE DREI
ABER DIE LIEBE IST DIE GRÖSSTE, UNTER IHNEN“ 1KOR-13,13

[illegible]

IN DIESEM GRÖSSTEN GABT IHR UNS DIE HAND, IN
DIE WIR HERZLICH DANKBAR UNSERE HÄNDE
LEGEN

De tekening die aan de stad Bern werd geschonken.
[Archief Zwitserse Rode Kruis]

Zo was er vanaf het voorjaar van 1945 in Zwitserland een organisatie actief die zich 'Christliches Hilfswerk für Holland Kinderheime' noemde. De Don Suisse was bereid daar financiële steun aan te verlenen. Er kwamen een paar tehuizen die, zoals ze het zelf formuleerden, in christelijke geest werden geleid. Directeur was dr. T. Delhaas, een Nederlander die al jaren in Zwitserland woonde. Hij zag dat christelijke uitgangspunt op een voor die tijd heel brede manier. Zo werd er een groep van zeventig katholieke kinderen voor een halfjaar ondergebracht in 'Schöntal des Alpes' in Engelberg. Bovendien was het Hilfswerk betrokken bij een tehuis in Grindelwald, merkwaardig genoeg ook al gevestigd in een hotel Regina, net als dat in Adelboden enkele tientallen kilometers verderop.

Op 18 juni kwam een groep van 128 protestantse meisjes aan in Grindelwald. Ze kwamen uit gezinnen die lid waren van het Christelijk Nationaal Vakverbond. Dit betekende dat na een aantal teleurstellingen eindelijk een belofte werd ingelost. De vakbond had al in het begin van het jaar een uitnodiging gekregen voor een verblijf in een gezin van leden van de SVEA, de Zwitserse tegenhanger van het CNV, maar door allerlei problemen was dat nooit doorgegaan. Nu werd alles meer dan goedge maakt door 130 pretuberculeuze kinderen een verblijf in dit preventorium aan te bieden, een vorstelijk geschenk. Een van de kinderen uit deze groep was Maaïke Slobbe uit Bolnes:

Wij hadden thuis vijf kinderen. Mijn vader leed aan tuberculose. Die lag in een aparte kamer, wij deelden een andere slaapkamer. Het was allemaal heel moeilijk in die tijd net na de oorlog. Wij waren natuurlijk besmet. We mochten absoluut niets doen wat ons zou kunnen vermoeien. Naar school mochten we niet, ook buiten spelen zou te veel energie kosten. Feitelijk lagen we de hele dag in bed. Toen kwam dat aanbod van de actie van 'Draagt elkanders lasten' van het CNV. Ik mocht mee met de meisjesgroep naar Grindelwald. Een halfjaar later ging mijn broertje met een groep jongens naar hetzelfde tehuis. Ik weet nog dat we via Bern zijn gereisd en daar sinaasappels kregen.

Een vertegenwoordiger van de vakbond bezocht de meisjes kort na hun aankomst. Hij was al diep onder de indruk van de reis naar het dorp op 1200 meter hoogte. Op korte afstand van het station vond hij het 'Kinderheim Grindelwald'.

De Hollandse vlag wees de weg naar het huis. De kinderen zijn er net een week en al aardig op dreef gekomen. Vol trots vertellen ze, dat ze al een berg hebben beklommen en bergschoenen hebben gekregen. Alle kinderen dragen een keurig wollen vest. Een leuk gezicht, al diezelfde wollen vesten bij elkaar. In jaren heb je zoveel wol niet gezien. Hun kleren zijn aangevuld met jurk, vest, cape, schort, bergschoenen, pantoffels, twee stel ondergoed en drie paar kousen. Het huis is verdeeld in afdelingen, elk met een zit-speelkamer en slaapkamers voor de verzorgster en de kinderen. De afdelingen zijn genoemd naar het koninklijk huis of naar Zwitserse wel-doeners.

Feitelijk was in het huis bijna alles Nederlands: de meeste leidsters, de dokter en de onderwijzeressen van wie de kinderen elke ochtend les hadden. Alleen bij het huishoudelijk personeel waren wat Zwitsers. Vanwege de Nederlandse leiding leerden de kinderen er nauwelijks Duits praten. De meesten kwamen niet verder dan 'Bitte' en 'Auf Wiedersehen'. Hooguit bleven er wat woorden in hun herinnering door het zingen van Zwitserse liedjes, zoals 'Ich bin ein Schweizer Mädel, ich hab die Schweiz so lieb!'

De leidsters waren op het laatste moment aangeworven. Het was voor hen niet eenvoudig. De meesten hadden totaal geen ervaring met leidinggeven aan kinderen. Het was bovendien voor hen een fikse teleurstelling dat ze altijd in het kindertehuis waren, terwijl daarbuiten Zwitserland lokte, een land van overvloed. Tenminste, naar hun maatstaven. Het is niet goed te keuren, maar wel begrijpelijk dat ze van alles verzonnen om hun schaarse vrije tijd uit te breiden. Eenmaal is 's nachts vrijwel de gehele leiding door een raam weggegaan, zonder dat iemand wist waar ze waren.

De kinderen hebben overigens weinig gemerkt van die problemen. Na een periode van gewinning hadden zij het uitstekend naar hun zin. Dat er gezondheidsproblemen zouden zijn in de eerste weken lag voor de hand. Het waren zonder uitzondering zwakke kinderen, vrijwel allemaal onder het normale gewicht. De gebruikelijke zorgen rondom scabiës, luizen en opmerkelijk veel gevallen van wormen waren snel overwonnen. Maar veel kinderen hadden moeite met de verandering van lucht en vooral van het eten. Volgens de dokter speelde vooral het brood hierbij een rol. Er waren veel klachten over hoofdpijn, buikpijn, duizeligheid en winderigheid.

Binnen de leiding was er verschil van mening over de dagindeling. In Nederland was al beloofd dat de kinderen in ieder geval een paar uur school zouden hebben om niet te ver achter te raken. Feitelijk kregen ze in het tehuis

niet veel meer dan een uur per dag, dat ook nog voor een deel besteed werd aan het schrijven van brieven naar huis. Voeg daarbij het verplichte rustuur 's middags en het is duidelijk dat er, zeker toen de dagen korter werden, niet zo veel tijd was om buiten door te brengen. De dokter wilde dat de lessen bij mooi weer zouden vervallen; die konden dan bij regen worden ingehaald. Maar dat was organisatorisch moeilijk. Bovendien zouden op zulke dagen de lessen veel te lang duren, dus bleef de zaak zoals ze was, zonder dat het de vreugde van de kinderen ook maar enigszins temperde. Maaike Slobbe vertelt over haar tijd in Grindelwald:

We hadden het goed in het tehuis. We sliepen met drie of vier meisjes op een kamer. De kleren die we kregen, waren natuurlijk een enorme verrassing voor ons, vooral de speciale bergschoenen met spijkers in de zolen waarop we de bergen introkken. Verder herinner ik me een jurkje en sokken en ondergoed. Dat jurkje was erg grijs en somber, maar later kregen we ook een winterjurk. Het eten was wel wennen in het begin. Ik vond de jam erg vies en de thee smaakte heel anders dan thuis. De boter daarentegen vond ik steeds weer heerlijk. Er was wel iets waar we erg naar uitgekeken hebben, maar wat nooit kwam: sneeuw. Toen we in december naar huis gingen was er nog niets gevallen. Maar we maakten schitterende wandelingen over smalle bergpaadjes en onderweg plukten we bosbessen. We hebben een keer een uitstapje gemaakt naar Interlaken om naar het circus te gaan. Toen we naar huis gingen had ik bolle wangen gekregen en mocht gelijk weer naar school.

Ze was niet het enige meisje dat lichamelijk goed vooruit was gegaan. Gemiddeld waren de kinderen ruim 4 kilo aangekomen, met uitschieters tot 9 kilo. Ook veel van de problemen uit de eerste weken waren verdwenen. Bij aankomst waren er nogal wat bedplassers in de groep; toen ze naar huis gingen niet meer.

Zoals aan het begin van dit hoofdstuk al is gezegd, heeft de Nationale Commissie vanaf het begin tbc-patiënten buiten de uitzending gehouden. Wel was er de bereidheid mee te werken als er mogelijkheden waren voor het vervoer van hen naar Davos. Het transport vormde immers het grootste probleem, vooral in de eerste maanden na de oorlog. Dit werd opgelost via de veelbesproken extra wagon aan de kindertrein. De Zwitsers hadden die al gebruikt voor het vervoer van allerlei mensen die zij hadden uitgenodigd. Ook Nederland besloot gebruik te maken van zo'n extra rijtuig; vanaf september reed er steeds een

groep zieken mee naar Bazel, waar vandaan ze verder werden vervoerd naar Davos. Eigenlijk was het een onverantwoorde manier van transport, met ernstige zieken op brancards die los over de treinbanken werden gelegd. Gelukkig beschikte het Rode Kruis vanaf november over een speciaal rijtuig voor zieken, dat vele malen, onder begeleiding van de heren Jaski en De Lange, achter de kindertrein de tocht naar de genezende berglucht heeft gemaakt.

De pretuberculeuze kinderen vielen nog net binnen de doelgroep van de Nationale Commissie, maar het was duidelijk, dat men hier aan de grens zat. Natuurlijk was er een duidelijk verband tussen het grote aantal van deze kinderen en de slechte toestanden tijdens de oorlog. Maar naarmate het jaar 1946 vorderde, kwam de vraag of we hier feitelijk nog te maken hadden met oorlogsslachtoffers, steeds meer naar voren. Men wilde deze groep in het eerste moeilijke jaar niet buitensluiten. In de zomer van 1946 ontstonden er echter zowel in Nederland als in Zwitserland steeds meer organisaties die in staat waren het werk over te nemen. De Nationale Commissie gaf steun aan hun werk, maar langzamerhand was dit niet meer nodig. In Zwitserland vonden zwakke kinderen onderdak bij de 'Holland Kinderheime'. De Nationale Commissie leverde ook aan hen nog steun bij het vervoer. In het najaar van 1946 gingen op die manier kinderen naar een tehuis van deze organisatie in Engelberg en in de winter en het volgende voorjaar naar Grindelwald. Deze reizen vielen echter buiten de 'echte' kinderruitzendingen. Gelukkig maar, want de taak van de Nationale Commissie zat erop. Op 12 juli 1946 vertrok het laatste kindertransport dat nog verband hield met de gevolgen van de oorlog.

Frankrijk

De uitzendingen naar Frankrijk hebben minder de aandacht getrokken dan die naar andere landen. Het kleine aantal kinderen dat erbij betrokken was, heeft daar stellig een rol in gespeeld. Het is echter nooit de opzet geweest dat het er nooit meer zouden worden dan 350. Er waren zelfs plannen om enkele tienduizenden kinderen voor drie maanden in Frankrijk onder te brengen.

De organisatie in Frankrijk week sterk af van die in de andere landen waar Nederlandse kinderen onderdak vonden. Overal was immers een organisatie van het betrokken land die voor onderdak zorgde. In Frankrijk was het een groep Nederlanders, die volledig op zichzelf was aangewezen. De Fransen waren ook zwaar getroffen door de oorlog en hadden hun aandacht volledig nodig voor hun eigen jeugd. In 1945 zaten duizenden Franse kinderen in Zwitserland, Denemarken en Zweden.

Aandacht voor het lot van de Nederlandse kinderen was er wel bij landgenoten die in Frankrijk woonden. Onder hen was er een grote bereidheid om geld en moeite te steken in de overkomst van kinderen uit het vaderland. Dat de plannen daartoe inderdaad tot uitvoering zijn gebracht, is mede te danken aan Van den Berg. Toen hij op 10 februari 1945 zo plotseling afreisde naar Genève, moest hij door allerlei vervoersproblemen zijn reis voor een aantal dagen onderbreken in Parijs. Op de ambassade had hij een gesprek met de heer Boissevain, gevolmachtigd minister in Frankrijk. Die bleek goed op de hoogte te zijn van de bestaande voornemens en vertelde dat er een comité 'Hulp voor Holland' (Aide aux Pays Bas) was opgericht. Van den Berg zocht onmiddellijk contact met het bestuur van de groep. Hij slaagde erin om, nog voordat hij zijn reis voortzette, een bespreking te arrangeren met de heren Van Nes, Kuiper, Meuwesse, Grootenboer en ds. Langhout, predikant van de Nederlandse kerk in Parijs; gezamenlijk maakte men afspraken om de bestaande plannen te kunnen realiseren.

Mevrouw C. in 't Veld-van Nes, dochter van de toenmalige voorzitter van het comité, herinnert zich die tijd nog heel goed:

In de dertiger jaren waren er honderden Nederlandse boeren naar Frankrijk geëmigreerd. Het ging niet goed met de boeren in Nederland in deze crisisjaren: er was schaarste aan landbouwgrond, zodat er voor de boeren-zoons geen land meer te vinden was om zelf te beginnen. Ikzelf kwam uit een familie van vlassers. Die kregen het alsmaar moeilijker, omdat overal het dure linnen vervangen werd door goedkopere kunststoffen. De meesten kwamen van de Zuid-Hollandse en Zeeuwse eilanden. Voor het merendeel kwamen ze terecht in de streek ten zuiden van Parijs. Ze hebben met schade en schande moeten ondervinden dat al hun Nederlandse ervaring niet was toe te passen op de grond in hun nieuwe land. Velen gingen failliet, menigeen raakte van pure ellende aan de drank. Mijn vader begon een vlasfabriek even ten noorden van Parijs. Ons gezin met acht kinderen kwam in een afgelegen streek terecht, in een oud huis zonder stroom en water. Ik zelf was net 14 jaar geworden. Naar school gaan was er niet meer bij: er moest van 's ochtends tot 's avonds keihard worden gewerkt. Toch was er nog bittere armoe. De meeste boeren waren hervormd of gereformeerd. Dat was in een aantal opzichten belangrijk. De mensen die heel ver uit elkaar woonden, zagen elkaar 's zondags in de kerk. Dat was hun ontmoetingsplek. Er waren er verschillende. In Nangis kwamen ze bijeen in de bovenzaal van een café; in andere plaatsen hield men diensten in boerderijen. Mijn vader ging een keer per maand naar de Nederlandse kerk in Parijs. Per keer mochten er twee kinderen mee, omdat de reis met de trein veel te duur was in deze tijd van armoe.

Toen in 1939 voor ons de oorlog uitbrak, kwam er plotseling een veel grotere vraag naar landbouwproducten. Er was opeens ook weer belangstelling voor vlas nu de grondstoffen voor kunststof schaars werden. Het is de meeste boeren zo goed gegaan dat in 1945 velen van hen tot een zekere welstand waren gekomen. Toen ontstonden die plannen voor het opnemen van kinderen. Via de Parijse kerk had mijn vader ook contacten gekregen met Nederlanders die in de handel of de industrie werkten. Zo deed hij veelsamen met Grootenboer – die was van de Kromhout Motorenfabriek – en met mensen van Philips en van een bank.

Mijn vader heeft enorm veel geld en energie gestoken in die kinderuitzendingen. Zelf hebben we ook kinderen in huis gehad: twee jongens uit

Leiden en een meisje uit Haarlem. Ik weet nog dat mijn moeder zei dat die jongens haar gewoon de oren van het hoofd aten.

Het is de Hollandse kolonie in Frankrijk na de oorlog goed gegaan. Ze stichtten Nederlandse kerken in Sens en later in Chatillon-Coligny. En hun trots was natuurlijk de opening van een Nederlandse school met internaat in Paron in 1949. Uiteindelijk is de groep toch verfranst. Zelfs in de school in Paron wordt nu Frans gesproken.

Tijdens de bespreking met het bestuur van 'Hulp voor Holland' slaagde Van den Berg erin om hun praktische aanwijzingen te geven. Allereerst moesten de boeren gaan samenwerken met de Parijse groep. Men moest zich in eerste instantie ook beperken; het was al prachtig als er voorlopig driehonderd kinderen konden komen. Tegelijkertijd kon dan worden uitgekeken naar mogelijkheden om daarna grotere groepen uit te nodigen voor een verblijf in kampen en tehuizen. Er zou genoeg ruimte beschikbaar komen als de duizenden krijgsgevangenen naar huis zouden worden gestuurd.

Het comité bleek uit doorzetters te bestaan. De Franse overheid gaf wel toestemming voor het verblijf van de kinderen, maar het werk en het geld kwamen voor rekening van de Nederlanders. Die spanden zich enorm in, brachten veel geld bijeen, maar konden uiteindelijk niet verder zonder steun van de Nederlandse regering. Vooral het vervoer was zonder bemoeienis van de overheid en van de geallieerde militairen onmogelijk. Dat betekende een lange weg vol procedures. Voor het actieve comité duurde het allemaal veel te lang. In een brief werd aangedrongen op meer spoed. Toen ook dat niets opleverde, bleek Boissevain bereid om in een telegram tot enige haast te manen. Die haast was terecht: er was op dit moment enthousiasme voor het plan. Alleen van particuliere zijde waren al zeshonderd plaatsen aangeboden voor de Nederlandse kinderen. Als er niets gebeurde, zou de belangstelling terug kunnen lopen. Dat dit geen ongegronde angst was, bleek later toen het aantal binnen enkele maanden was teruggelopen tot vierhonderd.

Toen brieven en telegrammen niet het gewenste resultaat opleverden, werd besloten een delegatie naar Nederland te sturen om op spoed aan te dringen. Op 15 mei kwamen mevrouw Jennink en de heren Van Nes en Grootenboer naar Nederland om de zaak met het Militair Gezag en met de Nationale Commissie te bespreken. Ze hadden een plan bij zich voor maar liefst 40.000 kinderen, maar ze zouden voorlopig al tevreden zijn met het doorgaan van een proef met honderd kinderen. Het geld voor zo 'n groep was er; alleen het vervoer en de kleding ontbraken nog.

Tegenover de haast van het comité stond de voorzichtige benadering van de Nederlandse autoriteiten. Volksgezondheid had twijfels. Men wilde eerst weten hoe het zat met de medische controle van de kinderen. Voor de uitzending naar Engeland hadden de Britten strenge eisen gesteld; in Frankrijk waren die er niet. Bovendien volgden in Engeland nog twee maanden van voortgezette controle in een opvangkamp, voordat men kinderen naar een pleeggezin durfde sturen. Er kwam pas meer schot in de zaak toen het comité de beschikking kreeg over een opvangtehuis in Parijs om de kinderen gedurende zo'n dag of zeven verder te onderzoeken. Het comité was enorm blij met deze mogelijkheid. Sociale zaken vond een verblijf van zeven dagen veel te kort. Pas toen men een langere periode aanbood, kon er verder worden gepraat.

Dat was nodig ook, want er restten immers nog meer problemen: de kleding en het schoeisel van de kinderen waren totaal niet geschikt voor een verblijf van enkele maanden in Frankrijk. Maar in Frankrijk was ook schaarste. Veel gastgezinnen waren bereid meer dan één kind op te nemen. Je kon hen niet verantwoordelijk stellen voor de kleding. Het ministerie schoof het probleem door naar de Nationale Commissie en vond dat die wegen moest vinden om de kinderen al voor hun vertrek uit Nederland van andere kleding te voorzien, mogelijk in samenwerking met het Rode Kruis.

Uiteindelijk ging het ministerie akkoord met een plan voor een beperkt aantal kinderen; aan het uitgebreide plan voor 40.000 kinderen durfde het niet te beginnen. Eindelijk kon er worden gestart, zeker toen Shaef met het goede bericht kwam dat er vervoersmogelijkheden waren voor de kinderen. Vanaf Brussel reed wekelijks een trein met militaire verlofgangers naar Parijs, waaraan extra wagons konden worden gekoppeld. Het probleem was hiermee teruggebracht tot de vraag hoe de kinderen vanuit Nederland naar Brussel konden komen. Per trein was absoluut niet mogelijk. Gezien de schaarste aan vervoermiddelen en aan benzine was vervoer per auto of per bus ook niet eenvoudig. Toen het Militair Gezag daar eindelijk mogelijkheden voor zag, was de zaak rond.

Dat was goed nieuws. Toch liet het idee om veel meer kinderen onder te brengen dan de enkelen die op de boerderijen van Nederlanders terecht konden het comité niet los. Nog meer dan op de kampen met krijgsgevangenen had men nu het oog laten vallen op de tehuizen waarin men Nederlanders concentreerde die gerepatriëerd moesten worden. Die waren tijdelijk in gebruik bij de Nederlandse Missie voor Repatriatie. Dat maakte het eenvoudig om contacten te leggen. Mevrouw Lotgering-Hildebrand ging op pad en bezocht een aantal huizen en kastelen die op korte termijn zouden vrijkomen. Zij zag

goede mogelijkheden in twee kastelen in het departement Seine-et-Oise, te weten Château Méridon in Chevreuse en Château Belleville in Choisel. Beide kastelen konden tweehonderd kinderen herbergen. Alles was naar haar oordeel in zo'n goede staat dat er onmiddellijk gebruik van kon worden gemaakt. Daar kwam nog bij dat Nederlandse boeren in de omgeving de melkvoorziening wilden garanderen en voor goed voedsel konden zorgen. Ook hier was echter haast geboden. De leveranties van groenten en fruit konden alleen in het seizoen plaatsvinden. Een extra voordeel was dat de huur van beide kastelen laag was en de Nederlandse kolonie bereid was de kosten op zich te nemen. Naast de kastelen waren er nog kampen en een rusthuis van een Nederlander aan de Loire beschikbaar. Kortom, er waren mogelijkheden voor veel meer kinderen dan men in Nederland dacht.

Inmiddels kwam er eindelijk schot in de zaak. In het voorjaar was men ervan uitgegaan dat het eerste transport, met kinderen uit het bevrijde zuiden, op korte termijn klaar zou staan. Die waren inmiddels geselecteerd en het was logisch dat men, hoewel Nederland inmiddels geheel bevrijd was, de afwikkeling normaal afrondde. Op 29 juni was het zover. Ongeveer honderd kinderen uit Nijmegen, Den Bosch, Eindhoven, Tilburg en Helmond werden verzameld in Eindhoven en vandaar per bus naar Brussel vervoerd; een reis die maar liefst vijf uur in beslag nam. Bij het Gare du Midi kregen ze van het Rode Kruis een warme maaltijd in een school en konden zich nog even uitleven op het plein voor ze in de trein moesten stappen. De kinderen werden begeleid door zes dames en een heer onder leiding van mevrouw Dubois.

De aankomst in Parijs was uitgesproken feestelijk; het hele comité was ter begroeting aanwezig. De ontvangst kreeg een officieel tintje door de aanwezigheid van de Nederlandse gezant en de militaire attaché. Heel wat minder opwekkend was het onderkomen in de Rue Lamblardie. Daar was het Orphelinat Rothschild gevestigd, een weeshuis dat slechts gedeeltelijk bezet was en daardoor voldoende ruimte bood als tijdelijk onderkomen. Bepaald vrolijk kwam het gebouw op de kinderen niet over. Er waren twee grote slaapzalen en een binnenplaats.

Carla Janssen was een van de kinderen uit het eerste transport:

In dat weeshuis was het allesbehalve prettig. We zaten meest binnen in dat sombere gebouw, waar ik me eenzaam voelde. Om de paar minuten begon plotseling alles te trillen. Het maakte me erg angstig, omdat ik niet wist wat er gebeurde. Later pas hoorde ik dat het de metro was. Twee keer per dag werden we gelucht op de cour. Maar één keer hebben we een tochtje

door Parijs gemaakt. Ik herinner me dat ik de Arc de Triomphe heb gezien. We zijn ook naar de dierentuin geweest. In het weeshuis hebben we wat kleding gekregen. Ik kreeg ook een paar schoenen met houten zolen. Pas na ongeveer tien tot veertien dagen werd ik opgehaald door pleegouders. Ik kwam met nog twee Nijmeegse kinderen terecht bij een Nederlandse boer in de omgeving van Dijon, heel lieve mensen.

Wat ze zich verder nog herinnert, is dat ze onmiddellijk na aankomst haar haar hebben gewassen met petroleum. Dat zal wel nodig zijn geweest. Nadat ze uren met een doek om haar hoofd had gelopen, werd het echt gewassen. Op zondag moesten ze mee met de boer. Die had een sjees en reed daarmee naar een Franse kerk. Behalve de drie Nederlandse kinderen waren er op de boerderij een aantal Duitse gevangenen. Die werden slecht behandeld. Ze moesten altijd buiten eten, ook als het regende. Over haar verblijf op de boerderij vertelt de toen negenjarige Carla:

Op de boerderij speelden we de hele dag. Ze lieten ons maar wat aanrommelen. Toen we er eenmaal wat gewend waren, gingen we op ontdekkings-tocht naar de dorpjes in de omgeving. Op de boerderij werd alleen Nederlands gesproken, maar op de een of andere manier hadden we toch wat Franse woorden opgepakt. Als we dorst hadden, klopten we gewoon ergens aan en vroegen om drinken. De mensen wisten wel wie we waren, iedereen leek de Hollandse kinderen te kennen. Op mijn verjaardag kwam iemand van het comité een cadeautje voor me brengen. Dat was heel leuk. Ik wist namelijk zelf helemaal niet dat ik die dag jarig was. Je had als kind geen idee meer van zulk soort dingen.

Toen ze na drie maanden weer naar huis ging, bleek in Nederland de organisatie niet helemaal te kloppen. Carla's ouders hadden geen bericht gekregen van haar terugkeer, waardoor ze lopend en sjouwend met haar bagage naar huis moest. Ze heeft dankzij haar reis een grote liefde voor de Franse taal en cultuur gekregen. Later heeft ze nog in Parijs gewerkt.

In 1945 hoorde ze bij de groep pechvogels die wat langer in het weeshuis moesten blijven. De oorzaak daarvan lag in het feit dat na veel uitstel de reis zo plotseling plaatshad dat men niet alle pleegouders op tijd had kunnen bereiken. Het moet gezegd worden dat de dames van het comité alle mogelijke moeite hebben gedaan om het verblijf aangenaam te maken. Behalve het al genoemde uitstapje van de eerste groep zijn er voor de volgende groepen

Het bord dat medewerkers en gastgezinnen in Frankrijk als geschenk kregen.

bezoeken aan een film, aan de dierentuin en ritjes met de metro bijgekomen. Bovendien had het comité via Entr'aide Française wat nieuwe kleding weten te bemachtigen voor de ernstigste gevallen.

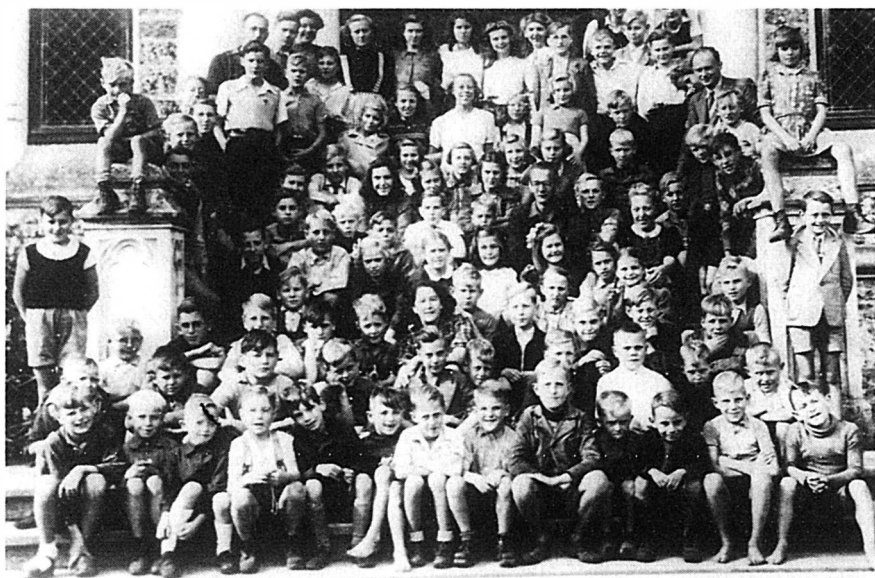
Eenmaal bij de pleeggezinnen was het de bedoeling dat de leidsters de kinderen regelmatig zouden bezoeken om te zien of alles naar wens ging. Het bleek gemakkelijker gezegd dan gedaan. De leidsters waren zelf ook in gezinnen ondergebracht, vaak op grote afstand van de kinderen, die onderling ook weer vele kilometers uit elkaar woonden.

Een week na de eerste groep vertrok de tweede. Deze keer waren het allemaal kinderen uit Haarlem onder leiding van de heer Fennis. Hun eerste etappe voerde naar Tilburg, een hele reis die zes uren in beslag nam, mede doordat de Moerdijkbrug door de Duitsers was vernield en men een omweg moest maken via de brug bij Hedel. Na een maaltijd in de Willibrordusschool ging het per bus verder naar Brussel. Daar kregen de kinderen van het Belgische Rode Kruis nog een heerlijke maaltijd aangeboden voor ze in de trein stapten. Om 9 uur 's ochtends kwam de groep aan in Parijs. Natuurlijk werd op het perron gezamenlijk het Wilhelmus gezongen, waarna de groep in trucks naar het weeshuis werd gebracht. Ook deze groep ging na het verblijf in het doorgangshuis naar boerderijen in de omgeving van Parijs.

Het was de bedoeling dat het derde transport op 13 juli zou vertrekken. In verband met de Franse nationale feestdag op 14 juli werd besloten de reis uit te stellen. Het werd zelfs 27 juli voor een groep van honderd Schiedammertjes de reis naar Parijs maakte. Ook zij reden eerst naar Tilburg, waar ze na een rit van bijna vier uur voor een maaltijd ontvangen werden in de Willibrordusschool. Daarna werd in alweer vier uur Brussel bereikt. Daar wachtte ook deze keer het Belgische Rode Kruis met een goede maaltijd en de heer Valckenier de Greeve om afscheid van hen te nemen.

Wat het comité al in het voorjaar had gevreesd, werd meer en meer bevestigd: het grote aanbod om kinderen huisvesting te verlenen, liep terug. Heel snel zelfs. Over de grote aantallen die enige maanden geleden nog genoemd waren, hoorde je niemand meer. Er werd nu voorgesteld om na drie succesvolle transporten een punt te zetten achter de uitzending naar Frankrijk. Toch slaagde het comité er nog in op het nippertje een vierde groep toe te voegen. In eerste instantie waren de besprekingen over het gebruik van kasteel Méridon op niets uitgelopen. Hoewel de kosten redelijk waren, beschikte het comité niet meer over voldoende middelen. Dankzij het ministerie van Sociale Zaken kwam er toch voldoende geld bijeen om het kasteel voor enige weken te huren. Allereerst werd er een aantal kinderen uit een vorig transport ondergebracht die minder gelukkig gehuisvest waren. Er bleef toen nog voldoende ruimte over voor een nieuwe groep. Hiervoor werden vijftig jongens uit Leiden aangewezen. Casper van der Linden weet nog:

Al voor ons vertrek hadden we in Leiden wat nieuwe kleren gekregen. We zijn daarna met een bus naar Brussel gereden. Daar gingen we 's avonds op de trein naar Parijs. Dat duurde enorm lang, mede door een paar jongens uit onze groep die minstens drie keer aan de noodrem hadden getrokken.

Nederlandse kinderen op de trappen van kasteel Méridon, september 1945.
[Archief C. v.d. Linden]

Dan duurde het weer een hele poos voor we verder reden. Na een paar flinke waarschuwingen is het niet meer gebeurd. Vanuit Parijs zijn we met Rode Kruis-wagens rechtstreeks naar Méridon gereden.

Méridon was een echt kasteel. We sliepen in zaaltjes met zo'n tien tot vijftien jongens. Toen we er aankwamen, was er al een groep Nederlandse kinderen; ze kwamen uit Brabant. Er waren ook wat meisjes bij. We hadden het daar geweldig. We maakten prachtige wandelingen en bezochten grotten. De leiding was enorm actief. Ik herinner me een van hen: Jo van Leeuwen. Dat was een leraar aan de VGLO-school in Leiden. Ze hielden ons voortdurend bezig. We maakten kampvuren en bakten er brood boven van deeg aan een stokje. Bij een Nederlandse boer in de buurt gingen we bonen plukken en kregen daar geld voor. We konden dan iets kopen als we tijdens de wandeling bij een winkeltje kwamen. 's Avonds werden er spelavonden georganiseerd. Ze zetten tenten op het terrein waar we 's nachts in mochten slapen. Veel contact met Fransen hadden we niet, alleen met wat mensen die op het land meewerkten.

We hebben er zelfs nog 3 oktober gevierd. Er werd vuurwerk afgestoken en we hebben hutspot gegeten. Wij vonden dat geweldig, maar die Brabanders lustten het absoluut niet. Een hoogtepunt voor mij was een uitstapje naar Parijs. Die stad maakte zo'n geweldige indruk op me dat ik thuisgekomen gelijk zei: 'Leiden is een rotstad.' Dat meende ik niet zo, maar het drukte goed uit dat ik helemaal geen zin had om weer thuis te zijn.

Het kasteel Méridon werd in 1883 gebouwd voor een Parijse bankier op de fundamenteën van een middeleeuws kasteel bij het plaatsje Chevreuse, zo'n 35 km ten zuidwesten van Parijs. Het heeft inmiddels al een lange geschiedenis van contacten met Nederland achter de rug. Op het moment dat het comité 'Hulp voor Holland' het in 1945 voor enkele weken wist te bemachtigen, was het in gebruik geweest bij de Nederlandse Missie voor Repatriatie. Na het vertrek van de kinderen werd het een Frans-Nederlands cultureel centrum en is dat nu nog altijd.

Hoe ver in deze dagen het noorden van Frankrijk verwijderd was van Nederland, bleek overduidelijk bij een droeve gebeurtenis. Op een dinsdag in september kwam er bericht binnen bij het Militair Gezag dat een van de uitgezonden meisjes ernstig ziek was, zo ernstig dat het dringend noodzakelijk was dat haar ouders vanuit IJmuiden naar Frankrijk zouden komen. De Nationale Commissie moest op korte termijn een marsorder uit laten schrijven en zorgen voor een visum en reisbiljetten. Er werd aan toegevoegd dat er in de eerstkomende dagen geen vliegtuig beschikbaar was en pas op vrijdagavond een trein. Nog op diezelfde dinsdag volgde het bericht dat het meisje aan roodvonk was overleden; ze zou op de volgende zaterdag in Compiègne worden begraven. Het is onwaarschijnlijk dat de resterende tijd voldoende is geweest om de ouders de begrafenis van hun kind te laten bijwonen.

Om de betrokkenheid van de Nederlandse overheid goed duidelijk te maken, had jhr. Laman Trip in augustus de organisatoren in Parijs bezocht. Er werden wat punten besproken, onder andere om de medische controle wat te verbeteren, en er werd ingestemd met het plan om de uitzending naar Frankrijk in het voorjaar voort te zetten. Door de verbeterde omstandigheden in Nederland is dit plan nooit doorgegaan. De laatste kinderen keerden op 23 oktober terug naar huis. Het aantal kinderen dat naar Frankrijk is uitgezonden, is blijven steken bij 350.

Denemarken

Ook in het bezette Denemarken drongen berichten door over het bevrijde deel van Nederland. De verhalen schokten allereerst de Nederlanders die in Denemarken woonden. Zij waren onmiddellijk bereid iets te doen voor hun landgenoten. Liefst snel was de mening van de initiatiefnemers, de heren Niepoort en Kaslander, omdat het zaak was de eerste te zijn met het oog op de nood die overal in Europa heerste. Maar contact opnemen met het bevrijde Zuiden of met de regering in Londen was, althans rechtstreeks, onmogelijk. Ze slaagden er wel in om in november 1944 in het neutrale Zweden in verbinding te komen met de Nederlandse ambassade in Stockholm. Op die manier bereikte ook onze regering in Londen het bericht dat er in Denemarken initiatieven waren genomen om kinderen te helpen zodra de oorlog voorbij zou zijn. De Nederlandse actiegroep had ook contact met de 'Danske Kvinde Beredskap' en zij wilden zich gezamenlijk inzetten om tweeduizend kinderen voor een maand in Deense gezinnen onder te brengen. Men zag geen kans om zelf voor het transport en de daaraan verbonden kosten te zorgen; die zouden voor rekening van de Nederlandse regering moeten komen.

Het was een van die enthousiaste initiatieven die op zich niet realiseerbaar waren, maar wel mede geleid hebben tot latere acties. Voorlopig moest er toch gewacht worden op de capitulatie van Duitsland. Toen die in mei 1945 een feit was, ging alles bliksemsnel. Er bleek in Denemarken een grote bereidwilligheid te bestaan om iets te doen voor landen die het veel slechter hadden getroffen dan zij. Daarbij werd voornamelijk gedacht aan twee landen: Noorwegen en Nederland. Van die twee trok Nederland de meeste aandacht. Op 13 juni werd in Kopenhagen het Centrale Comité 'Hollands Hjaelpen' opgericht. Dankzij veel Denen die bereid waren hun medewerking te verlenen, waren er binnen enkele weken 170 plaatselijke comités opgericht door het hele land.

Door de berichten en de foto's in de pers ging de aandacht allereerst uit naar voedselhulp voor de pas bevrijde provincies van ons land. Bovendien was het tijdstip heel goed gekozen door de organisatoren. Die wisten dat bijna iedere Deen een reservevoorraad voedsel in huis had, voor het geval er gevechten zouden uitbreken bij de bevrijding van hun land. Die voorraad was nu niet meer nodig en het comité speelde daar slim op in. Op 29 juni ging de actie in Kopenhagen van start met de organisatie van een Holland-Dag. Via de radio en de kranten was de bevolking al een hele week op de hoogte gehouden van de plannen en van de dringende noodzaak van de hulp. Op de dag zelf reden er radiowagens en vrachtwagens door de stad om voedsel in te zamelen. Er waren jeeps bij met meisjes in Nederlandse klededrucht, terwijl er 's middags feest was in het centrum en 's avonds in Tivoli, met natuurlijk voortdurend collectebussen in de buurt. De giften overtroffen alles. In Kopenhagen werd vijfhonderd ton aan levensmiddelen opgehaald. De Deense regering had toegezegd voor het vervoer naar Nederland te zorgen. Uiteindelijk was er veel te danken aan de grote hulpvaardigheid van de regering, die naast de hulp bij het transport van de goederen en later ook van Nederlandse kinderen, in de loop van het jaar 1945 een bedrag van kr. 4.000.000 aan 'Hollands Hjaelpen' schonk. In de volgende weken verspreidde de actie zich over heel Denemarken, overal met groot succes; geld en goederen stroomden binnen.

Maar dat was niet alles. Vlak voor de bevrijding was in Denemarken een afdeling opgericht van de internationale organisatie 'Red het Kind': Red Barnet. Ook hier was men ervan overtuigd dat aan Nederlandse kinderen prioriteit moest worden gegeven. Die mening werd bevestigd toen in juni twee bestuursleden van Red Barnet een bezoek aan het Westen van Nederland brachten. Zowel voorzitter mevrouw Hammerich als pastor Lerche waren onder de indruk van de ellende die zij zagen en ze deden het aanbod tweeduizend Nederlandse kinderen voor een paar maanden in Denemarken onder te brengen om op krachten te komen. Red Barnet zag kans onderdak te vinden in zowel kampen als in pleeggezinnen, terwijl het Deense Rode Kruis voor het transport zou zorgen, compleet met begeleiders.

Bij Red Barnet begreep men heel goed dat dit weliswaar een groot aantal was, maar bij lange na niet groot genoeg om een voldoende bijdrage te leveren aan de grote nood. Vandaar dat tegelijk met het zoeken naar pleeggezinnen een actie werd gestart om dertig kronen te geven voor hulp aan Nederlandse kinderen. Als bewijs van betaling kreeg de gever dan een 'pleegouderbrief', een bewijs van 'Fadderskab for et Hollandsk barn', ten teken dat men betaald had

voor een voedselpakket voor een noodlijdend Nederlands kind. Er kon op die manier voor kr. 1.350.000 aan pakketten naar kinderen worden verzonden.

Het is opmerkelijk dat al deze hulpacties op gang kwamen vanuit een land dat zelf te lijden had gehad onder de Duitse bezetting. De situatie in beide landen was echter onvergelijkbaar en van honger was in Denemarken bijvoorbeeld nooit sprake geweest. Een journalist van de *Nationale Rotterdamsche Courant*, die onmiddellijk na de bevrijding een bezoek bracht aan Kopenhagen, schrijft:

Kopenhagen doet aan als Amsterdam. De stad zelf heeft geleden, maar niet al te erg. Men ziet er de sporen van de bezetting: schuilkelders, bunkers, verwaarloosde huizen, oude knarsende trams, nauwelijks bussen of taxi's. Maar het oude leven is alweer begonnen. In het centrum zitten de terrassen zowel 's middags als 's avonds stampvol, ook al zijn er slechts surrogaat thee of koffie en weinig smakelijke taartjes te krijgen. Tivoli trekt alweer duizenden bezoekers. De kledingwinkels en de schoenenzaken zijn leeg als bij ons. Maar anders dan bij ons liggen in de winkels massa's vlees en kaas.

Honger hebben de Denen niet gekend en ook in veel andere opzichten zijn zij er beter vanaf gekomen dan de meeste andere landen die door de Duitsers bezet waren. Dat werd door de meeste Denen heel goed beseft. De dankbaarheid daarvoor kwam tot uiting in een grote bereidheid tot hulpverlening aan zwaarder getroffen volken.

De opname van Nederlandse kinderen moest vooral snel tot stand komen. Een deel van de tweeduizend geselecteerde kinderen kon worden opgenomen in kampen. De meeste daarvan waren gratis ter beschikking gesteld door het Deense ministerie van Sociale Zaken. Dat waren de kampen die bestemd waren geweest voor jonge werklozen die betrokken werden bij landontginning. Dit betekende dat ze gelegen waren tussen bossen, heiden en fjorden, een ideale omgeving om te herstellen van het geleden oorlogsleed. De rest van de kinderen kon in gezinnen worden ondergebracht.

In Nederland werd onmiddellijk begonnen met de selectie. Het is opmerkelijk dat voor dit eerste transport ook kinderen werden aangewezen uit Arnhem. De afspraak was immers dat er met voorrang kinderen uit het Westen zouden worden uitgezonden. Het getuigde van inzicht in de situatie dat die keus werd gemaakt in afwijking van de afspraken. Het lijden van de kinderen uit Arnhem was groot geweest: zij hadden midden in de gevechten gezeten en veel Arnhemmers waren na de strijd door de Duitsers uit hun huizen verjaagd. Op hun

vlucht waren sommigen terechtgekomen in het Westen en op die manier midden in de ellende van de hongerwinter. Vandaar dat de Nationale Commissie deze kinderen al voor de eerste uitzending naar Denemarken in aanmerking liet komen en onmiddellijk daarna ook voor Zweden en Engeland. Een van de meisjes vertelt hierover:

Na angstige dagen tijdens de gevechten moesten we allemaal ons huis uit. We hebben allerlei spullen op een kar geladen. Toen zijn we gaan lopen, in een eindeloze rij andere Arnhemmers, totdat de kar door de wielen zakte. We zaten langs de kant van de weg. Het begon te regenen, maar het kon ons niet schelen. We waren volkomen apathisch. We hebben het meeste van wat we bij ons hadden gewoon achtergelaten. Uiteindelijk vonden we onderdak ergens in een schuur, in een vreemd gebied. Daar hebben we de hele winter vreselijke kou en honger gehad. Na de bevrijding gingen we terug naar huis. Er zaten geen ramen meer in en een stuk van het dak was verdwenen. Het was helemaal leeggeroofd. Ik was lichamelijk zo zwak dat ik bij de keuring gelijk in aanmerking kwam voor uitzending.

De Nationale Commissie zou binnen zes weken moeten zorgen voor de selectie en keuring van de eerste vijfhonderd, niet-katholieke, kinderen. Dat betekende overwerk op het toch al overbelaste bureau van de commissie, waar men bovendien de zorg had voor de uitgebreide formaliteiten rondom zo'n transport. De haastige spoed bleek ook in dit geval verre van goed, want vooral aan Deense zijde had men zich in de krappe voorbereidingsperiode verslikt. Nadat op het bureau van de Nationale Commissie de zaken precies op tijd waren geregeld, liep vrijwel alles fout wat er fout kon gaan. Het was een goede zaak dat men enorme steun kreeg van het Militair Gezag.

De Deense organisatie had besloten dat het transport zou plaatshebben met vrachtauto's die normaal werden gebruikt voor het vervoer van vis. Achterin waren stromatrassen gelegd, waarop de kinderen konden zitten of liggen. Bij het transport hoorde ook een aantal keukenwagens van het Rode Kruis. Maar liefst 120 Deense begeleiders en begeleidsters waren meegestuurd, die voor de communicatie met de kinderen werden aangevuld met vijf Nederlandse begeleiders. In verband met het gebrek aan transportmiddelen in Nederland was er afgesproken dat de Nederlandse kinderen in drie plaatsen, te weten in Gouda, Leiden en Arnhem, zouden worden bijeengebracht en daar opgehaald door de Denen. Ze zouden dan allemaal naar Groningen gaan, vanwaar gezamenlijk de reis kon worden aanvaard. Op papier was alles prima geregeld: aankomst

van de Deense auto's op dinsdag 17 juli in Groningen, op woensdag de kinderen ophalen in de opstapplaatsen, vervolgens op donderdag met de kinderen terug naar Groningen om op vrijdag 20 juli te kunnen vertrekken.

Het liep allemaal anders. Men kon nauwelijks praten van schuld aan de problemen, hooguit van oorzaken, die meestal gezocht moesten worden in de communicatie. Op de genoemde dinsdag was in Groningen alles in gereedheid voor de ontvangst van het konvooi. Er waren autoriteiten uitgenodigd om bij het welkom aanwezig te zijn. Maar er verschenen geen Deense auto's. Ook de volgende dag hoorde men niets. Een gevoel van machteloosheid begon te overheersen. Niemand wist of de auto's onderweg naar Nederland waren of niet, terwijl het ook niet te controleren was. Het werd steeds duidelijker dat de kinderen op donderdag voor niets zouden wachten bij de opstapplaatsen. Helaas was het onmogelijk alle comités ter plaatse telefonisch te bereiken. Het aanvragen van interlokale gesprekken duurde een aantal uren, terwijl Arnhem telefonisch helemaal niet bereikbaar was. Bij de radio was men bereid om het bericht een aantal keren om te roepen. Op die manier zou de tijding wel doordringen tot de plaatselijke comités. Die moesten de kinderen dan zelf op de een of andere manier waarschuwen.

Donderdagavond kwam in Groningen een eind aan de onzekerheid: er kwam bericht binnen dat de auto's bij de grens waren aangekomen en de stad nog diezelfde avond hoopten te bereiken. Helaas hielden de problemen niet op bij een vertraging van twee dagen. Door een misverstand bleken er tachtig plaatsen te weinig te zijn, wat al een week voor het vertrek was geconstateerd. Die boodschap was via het leger per telegram naar Kopenhagen verstuurd. Om er zeker van te zijn dat het op tijd aankwam, was het ook nog eens via Londen verzonden. Het telegram via Shaef kwam helemaal nooit aan; dat via Londen pas na acht dagen, maar het konvooi was toen al lang onderweg.

Er moesten tachtig kinderen afvallen. Organisatorisch leek het het eenvoudigst om hiervoor de kinderen uit Den Haag aan te wijzen. Het bericht daarover sloeg bij het IKB aldaar in als een bom. Eerst had men de vrijwel onmogelijke opdracht gekregen om binnen twee dagen negentig kinderen gereed te hebben voor vertrek. Dankzij grote inspanningen was dat gelukt. Vervolgens bleek het bureau zich voor niets gehaast te hebben, omdat de reis twee dagen werd uitgesteld. Met grote spoed moesten de kinderen daarvoor worden gewaarschuwd. Toen men hier twee uur mee bezig was geweest, kwam het bericht dat de hele reis niet doorging voor Den Haag. Woedend waren de medewerkers. Het kon ook feitelijk niet. Niet voor hen en zeker ook niet voor de kinderen. De felle protesten vonden gehoor bij het Militair Gezag, dat voor de zoveelste

keer een oplossing vond. Er werden vier militaire vrachtauto's ter beschikking gesteld om de Haagse kinderen naar Denemarken te vervoeren.

Zoals vaak het geval is, kwamen ook nu de ongelukken niet alleen. Alles bleef tegenzitten. De dag na hun aankomst moesten de Deense wagens kinderen ophalen in de opstapplaatsen. De reis vanuit Groningen naar deze drie plaatsen bleek minder eenvoudig te zijn dan gedacht. Achtervolgd door allerlei vormen van tegenslag kwamen de auto's, die 's ochtends om kwart over negen waren vertrokken, pas na middernacht in Arnhem, Leiden en Gouda aan. Vanaf de middag hadden de plaatselijke comités staan wachten om de Denen te verwelkomen. Bij de terugrit met de kinderen de volgende dag bereikten de auto's uit Gouda ook pas na middernacht eindelijk Groningen. De kinderen werden ondergebracht op stromatrassen in twee zalen van Niemeyer's Tabakfabriek. Zondagochtend vroeg zou dan eindelijk het vertrek naar Denemarken plaatshebben. Maar als alles al is misgelopen, is het niet te verwachten dat de rest rimpelloos zal verlopen.

Het was een geluk dat van het Militair Gezag de doortastende kapitein mr. R. Werdmüller von Elgg ter plekke was. Hem bereikte het bericht dat er nieuwe vertragingen te verwachten waren. De Denen waren niet van plan om 's ochtends te vertrekken, omdat zij er vast van overtuigd waren dat het onmogelijk was om voor het eind van de middag de Eems over te steken. De brug bij Leer was vernield en de tijdelijke pontonbrug kon alleen bij laag water worden gebruikt. Dat late vertrek betekende dat er in Duitsland in de auto's zou moeten worden overnacht. Daar was gelukkig op gerekend en de vertraging van opnieuw een halve dag was voor de Denen verder geen probleem. Dat zou het wel zijn voor de tachtig kinderen uit Den Haag in de militaire wagens. Kapitein Werdmüller heeft de hele zondagochtend besteed aan pogingen om nieuwe vertragingen te voorkomen en de regie van de Denen over te nemen. Hij loste het probleem voor de tachtig Haagse kinderen op door ze nog een nacht in Groningen te laten en daarna te proberen met de veel snellere militaire auto's het konvooi voor maandagavond in te halen. Daarnaast leefde bij hem de angst dat het late vertrek van de Deense auto's weer een hele kettingreactie van vertragingen op gang zou kunnen brengen. Dus reed hij alvast vooruit naar de grens bij Nieuwe Schans met de heer Snel van de Nationale Commissie en een Deense vertegenwoordiger, om te zien of de grenscontrole snel zou kunnen verlopen. Dat bleek een goed idee te zijn. Voor de 250 mensen van het begeleidend personeel moesten alle benodigde papieren nog worden ingevuld, waar ze ongeveer drie uur mee bezig waren. Die tijd werd dus bespaard toen het konvooi omstreeks half vijf aankwam. Toch duurde de grenscontrole nog 3½ uur. Uiteindelijk

verliet het transport ons land pas op zondagavond in plaats van op vrijdagmiddag.

Na alle problemen verliep de verdere reis wonderwel. De kinderen moesten na het avondeten vroeg gaan slapen, terwijl het konvooi langzaam verder reed. Vervoer in de viswagens was een ongebruikelijke maar niet ongerieflijke manier van transport. De kinderen deden enorm veel nieuwe ervaringen op:

We zaten of lagen steeds op de vloer. Om beurten stonden we voor de open deur, met een hekje ervoor om niet uit de wagen te vallen. Onderweg was ik het meest onder de indruk als we door een stad reden, zoals door Bremen en door Hamburg. Alles was daar vernield. Ik zag mensen over het puin klauteren. Daar waren mannen bij met maar één been of met een halfbeen. Bij onze wagens kwamen Duitse kinderen om eten bedelen. Er werd 'Schweinhund' naar ze geroepen of een ander scheldwoord. Een van de leiders gooide een peuk van een sigaret naar ze toe.

De meesten herinneren zich de Duitse kinderen. Die zagen eruit alsof ze veel meer honger hadden dan de Nederlandse. Een van de jongens vertelde dat hij het er later wel eens moeilijk mee heeft gehad dat ze zo tekeer gingen tegen kinderen die ook oorlogsslachtoffers waren. Maar als kind stond hij daar nog niet bij stil; met Duitsers had je geen meelij.

Hier en daar werd langs de weg even gestopt en mochten de kinderen naar buiten en kregen te eten. Om vijf uur 's middags werd de grensplaats Krusaa bereikt. De formaliteiten verliepen heel wat sneller dan aan de Nederlandse grens en waren binnen een uur voltooid. Toen konden de kinderen naar een doorgangskamp dat was opgezet voor repatriërenden. Het bestond uit zes houten loodsen in een heuvelachtig landschap. Iedereen herinnert zich de uitgebreide controle- en wasbeurt in het opvangkamp. Een van de jongens vertelde later:

Eerst werden we ontluisd voor zover dat nodig was. Daarna gingen we onder een douche. De meeste kinderen hadden nog nooit een douche gezien en gingen behoorlijk tekeer. Die zusters gebruikten houtwol om je rug mee te boenen en dat voelde bepaald niet prettig aan. Ook je kleren kregen een beurt voor je ze weer aan mocht. Ze werden zo verhit dat er schroeivlekken in zaten. We sliepen daar in stapelbedden in grote zalen.

De meisjes hadden soortgelijke indrukken opgedaan:

Alles was vreemd in dat opvangkamp. We moesten ons helemaal uitkleden. Ik vond het gênant om daar in het openbaar in je blootje te staan, ook al waren er alleen meisjes. Dat was ik niet gewend. Zeker niet omdat er ook een paar volwassen vrouwen tussen stonden. Dat was helemaal ongewoon. Wij kregen spiritus in ons haar. Bij sommige meisjes moest al het haar eraf omdat ze nog luizen hadden. Dat was heel naar voor ze. Maar alles was daar ongewoon. Er was niemand die ik kende. Ik was al mijn houvast kwijt en voelde me ontheemd en machteloos. Ik liet alles gelaten over me heen-komen.

Het lukte de militaire vrachtauto's niet de viswagens in te halen; ze kwamen pas 's avonds om half elf in het kamp aan. In verband met het late uur zag men geen kans meer de kinderen nog te baden en op luizen te controleren.

Ondanks alle vermoeienissen was 's ochtends iedereen opgewekt en vrolijk. De Deense leiding had onderweg al laten zien dat ze bereid waren zich volledig voor de kinderen in te zetten, en in samenwerking met de vijf Nederlandse leidsters hield men hen de hele dag bezig met spelletjes, wandelingen en het schrijven van de eerste brieven naar huis. Natuurlijk waren er de gebruikelijke gevallen van heimwee. De meeste konden door de leiding worden opgelost. Twee jongens uit Arnhem bleken echter ontoestbaar te zijn zo ver van huis.

Rust was er die dag niet voor kapitein Werdmüller. Voordat hij terugkeerde, had hij een ontmoeting met de Deense organisatie. Er werd afgesproken dat het vervoer binnen Nederland voortaan niet meer door de Denen zou worden verzorgd. Op de terugweg naar huis nam hij de twee jonge Arnhemmers mee die te erg door heimwee gekweld werden.

Na deze rustdag werden de kinderen op woensdag naar hun eindbestemmingen gebracht. De 148 kinderen uit de regio Gouda gingen onder leiding van de dames Kroes en Kramers jr. naar Raabjerg, Aepbaek en Frederikshavn. Er gingen 181 kinderen uit Leiden en Den Haag met de dames Kramers sr. en Holst Weber naar Klosterheden, Baekmarksbro en Holstebro, terwijl de 128 kinderen uit Arnhem in Taarupgaard en Løgstopwiborg werden ondergebracht met de Nederlandse zuster Olsen. Van de Leidse kinderen gingen er elf naar het landgoed Gørding Prestegaard in Bramminga. Het was de bedoeling dat de Nederlandse leidsters de verschillende kampen regelmatig zouden gaan bezoeken. Zij kregen hiervoor een zakgeld van vijftig kronen per week, dat voor rekening kwam van Red Barnet.

Een transport naar Scandinavië in 1946.
[Archief Nederlandse Rode Kruis]

Er werd haast gemaakt om de volgende groepen zo snel mogelijk naar Denemarken te brengen. De kinderen die in kampen terecht zouden komen, moesten immers voor de winter weer terug in Nederland zijn. Toch moest door alle nieuwe afspraken het tweede transport, dat voor 27 juli was afgesproken, worden uitgesteld tot 4 augustus. Nu de Deense viswagens niet meer voor het vervoer binnen Nederland zouden zorgen, moest de Nationale Commissie het transport naar het vertrekpunt zelf organiseren. Er werd maar weer eens aangeklopt bij de militaire autoriteiten. Zoals meestal waren die ook nu bereid hulp te bieden. Vanuit Alkmaar, Delft, Gorinchem en Schiedam werden op 3 augustus de kinderen in *troopcarriers* naar Groningen vervoerd. Er waren speciale leidsters bij om de kinderen tot Groningen te begeleiden.

Alles verliep nu goed; de Deense organisatie bleek uitstekend te zijn. Dat was ook nodig. De transporten met de viswagens waren kolossale ondernemingen, die onderweg de verbazing van voorbijgangers opwekten. Een gemiddeld konvooi bestond uit ongeveer vijftig auto's, waaronder eigen tankwagens, bagagewagens, een reparatiewagen, ambulances, een keukenwagen en een

wagen met proviand voor de hele reis. Bij zo'n transport was een begeleiding nodig van maar liefst 180 personen, waaronder chauffeurs, monteurs, keukenpersoneel, verpleegsters, een arts en verzorgers van de kinderen. Bij die 180 kwamen dan nog een paar Nederlandse begeleiders.

Nadat de tweede groep was aangekomen, waren er al bijna duizend Nederlandse kinderen in Denemarken. Red Barnet verzocht aan de vrouw van de Nederlandse gezant in Kopenhagen, mevrouw Cila van Lennep, om met eigen ogen te gaan bezien hoe ze het maakten. Mevrouw Van Lennep had vanaf het begin een grote interesse getoond voor de kinderuitzendingen; vandaar dat ze graag inging op de uitnodiging. De Denen brachten haar per vliegtuig naar Jutland, waar ze drie dagen doorbracht in verschillende grote kampen om vervolgens op Fünen nog in twee kleinere te gaan kijken.

Ze vond enerzijds overeenkomsten tussen de kampen, anderzijds grote verschillen die als regel samenhingen met de bekwaamheid van de leiding. In alle kampen viel het haar op hoe blij de kinderen met de maaltijden waren en hoe groot de porties waren die sommigen in recordtijd naar binnen werkten. In alle kampen trof haar ook het veel te kleine aantal leidsters. Er was nauwelijks tijd om iets voor de kinderen te organiseren. De grote kampen hadden meestal twee leidsters die Nederlands spraken, wat veel te weinig was. Maar ook aan Deense leiding was er een tekort. Het gevolg was dat de kinderen zich vaak zelf moesten vermaken en dat dit leidde tot verveling. Wat in alle kampen ook erg opviel, was het slechte schoeisel van de kinderen. Velen kregen voetwonden bij het lopen en probeerden het op blote voeten, maar ook dat leidde tot diverse verwondingen.

Het best was de situatie in het kamp Klosterheden bij Baekmarksbro, ook al was dit het grootste van alle kampen. Het bestond uit moderne gebouwen, waar lang Duitsers in hadden gezeten. Het lag helemaal in het westen van Jutland te midden van bos en hei. De 178 kinderen uit Den Haag en omgeving hadden het er uitstekend naar hun zin. Natuurlijk waren er aanvankelijk ook wel problemen geweest, maar dit kamp toonde hoe belangrijk een bekwame leiding is. Het echtpaar Kristoffen wist van de leiding een team te maken waarin de stemming optimistisch bleef, ook toen er in het begin moeilijkheden waren met de kinderen. Zo was er een ongelooflijke vernielzucht vooral bij de jongens. Ze haalden de kettingen van de stortbakken uit de wc's weg, gooiden hele rollen papier in de toiletten en er verdween steeds zeep. Onder elkaar werden diefstallen gepleegd; op die manier verdwenen er kledingstukken. Maar door de vrolijke sfeer kregen de onruststokers geen vat op de rest. De problemen werden hierdoor geïsoleerd, zodat de leiding precies wist waar ingegrepen moest

worden. Dat heeft ertoe geleid dat voor de ergste gevallen een ander tehuis werd gezocht.

De toen twaalfjarige Jan van Polanen herkende wel iets van de niet bepaald zachtzinnige sfeer die er ook tussen de jongens onderling in het kamp heerste. Hij vertelt daarover:

Meerderden van ons hadden nare dingen meegemaakt in de oorlog, die soms duidelijke sporen hadden nagelaten. Men duidde elkaar aan met vaak kwetsende bijnamen. Het was voor mijn buurjongen bepaald niet leuk dat hij in het openbaar 'de beddenpieser' werd genoemd. Nog erger was het dat een jongen 'Hitler' werd genoemd vanwege zijn haarlok, terwijl iedereen wist dat zijn vader vlak voor de bevrijding in Loosduinen door de Duitsers was geëxecuteerd, nog wel precies op de plek vanwaar we naar Denemarken waren vertrokken. De leiding in het kamp had lang niet altijd aandacht voor ons. Wij moesten ons zelf vermaken. Achter het kamp lag een voormalig Duits schietterrein, compleet met loopgraven. Wij bouwden er forten en voerden oorlogen tussen de jongens uit Den Haag en die uit Leiden. Op den duur liep dat volledig uit de hand. De Leidenaren hadden oude Duitse dynamietstaven gevonden en wilden daar onze forten mee opblazen. Gelukkig is het zover nooit gekomen.

In het kamp werden de jongens en de meisjes strikt van elkaar gescheiden gehouden. Het is dus geen wonder dat de ervaringen van de meisjes totaal anders waren. Wil Deunhouwer uit Den Haag was een van de meisjes die in de militaire auto's naar Denemarken was vervoerd en ook in Klosterheden terecht kwam:

De sfeer bij ons was geweldig. We hadden veel kleinere slaapzalen dan de jongens en hadden het daar onder elkaar heel gezellig. Alleen miste ik in de eerste dagen erg mijn huis en vooral mijn kleine broertje. Ik lag 's avonds te huilen in bed. Daar kwam nog bij dat ik te oud was voor de school in het kamp, omdat ik al op de ULO zat. We hadden heel lieve leidsters, die merkten wat er mis was. Ze vonden een Deens gezin in de buurt, waar ik overdag naar toe mocht en voor de kleine kinderen zorgen. Het werd daar voor mij een tweede tehuis. Ik werd er enorm verwend. Ze trakteerden me steeds op beschuit met appelmoes en daarop heel veel slagroom. Geen wonder dat ik ongelooflijk veel was aangekomen bij thuiskomst: 34 pond. Ook in het kamp hadden we het geweldig. We leerden er allerlei vormen

van handvaardigheid en voerden toneelstukjes op in de gymzaal. Nog altijd ken ik een paar van de Deense liedjes die we daar zongen.

Klosterheden had nog een groot voordeel: er lag een boerderij naast waar de kinderen mochten spelen zoveel ze wilden. Die hadden ook het geluk dat ze al snel Deense klompen hadden gekregen, met van boven leer en onder een houten zool. Bovendien werd er beloofd dat er spoedig ook pantoffels voor in huis zouden komen.

Uiterlijk het mooiste kamp was Taarupgaard, dat niet ver van de stad Skive aan de Limfjord lag. Een mooi landgoed, aangevuld met barakken, dat onderdak bood aan 124 kinderen uit de omgeving van Arnhem. Maar het liep er in de eerste weken lang niet allemaal naar wens. Ook hier bleek een aantal probleemkinderen bij te zitten, die totaal niet geschikt waren voor het leven in een groep. Zij maakten zich voortdurend schuldig aan opzettelijke vernielingen en diefstallen van andere kinderen. De leiding was tegen deze groep in feite niet opgewassen. Er werd aan Red Barnet gevraagd of er pleeggezinnen waren waarin ze konden worden geplaatst. De kans bestond dat ze individueel beter te beïnvloeden waren dan in groepsverband. Het grootste probleem was de verveling: er was te weinig leiding en dus geen tijd om activiteiten te organiseren. Het maken van wandelingen werd bemoeilijkt door de slechte schoenen van de kinderen, met als gevolg voetwonden die het lopen onmogelijk maakten. Er kwam nog bij dat, anders dan in Klosterheden, de leiding nauwelijks in staat was eendrachtig oplossingen te zoeken. Integendeel, de leiding was sterk verdeeld over het te voeren beleid. De Denen ruzieden onder elkaar, maar stonden wel gezamenlijk tegenover de twee Nederlandse leiders, die een afwijkende visie op het aanpakken van de moeilijkheden hadden. Wonderlijk genoeg was juist het fraaie uiterlijk van het kamp oorzaak van veel conflicten. Er waren dingen in het huis of in de mooie tuinen waar de jeugd niet aan mocht komen of die ze vaak ongewild beschadigden. Het regende dan ook klachten, die de sfeer niet bevorderden. De kinderen organiseerden een massaal protest toen de leiding bepaalde dat ze in het kamp voortaan alleen nog op blote voeten mochten lopen om hun slechte schoenen te sparen. Het aantal voetwonden was groot. Zo trof mevrouw Van Lennep twee kinderen aan die van de leiding in bed moesten blijven tot hun wonden genezen waren, ook als het buiten mooi weer was. Zij kreeg gedaan dat er buiten matrassen werden gelegd, waar ze op mochten liggen als de zon scheen. Uiteindelijk was er wel alle lof over de manier waarop de kinderen te eten kregen. Bovendien meldde

een later rapport dat de sfeer in het kamp verbeterd was. Dat het eten er in elk geval goed was, blijkt uit het feit dat in geen enkel kamp de gewichtstoename gemiddeld zo groot was als in Taarupgaard.

Veel vrolijker ging het eraan toe bij de kinderen uit de omgeving van Gouda in het kamp Raabjerg in het noorden van Jutland. De kampgebouwen waren veel minder mooi dan in het vorige, maar daardoor waren er ook minder beperkingen bij het spelen. Het waren allemaal houten barakken. Daar was een soort gymnastiekzaal bij waar de kinderen spellerjes konden doen, als er tenminste leiding was om die te organiseren, want ook hier was de staf veel te klein. De inzet van de Deense leiding was groot en ook de twee Nederlandse leidsters deden enorm hun best. Maar in feite waren ze dag en nacht bezig met de kinderen. Het gebeurde vaak dat hun hulp ook 's nachts nodig was en ze daardoor op sommige dagen twintig uur in de weer waren. Dat kon natuurlijk zo niet verder. Na thuiskomst heeft mevrouw Van Lennep dit aan Red Barnet gerapporteerd. Er werd aan Nederland gevraagd om minstens twee onderwijzeressen en wat andere leidsters met het volgende transport mee te sturen. De omgeving van het kamp had weinig te bieden, terwijl ook hier door het slechte schoeisel men nauwelijks aan wandelen toekwam. Men heeft een poging ondernomen om een kledinginzameling te houden onder de plaatselijke bevolking. Het resultaat is niet bekend, maar omdat ook onder deze mensen schaarste heerste, kan de inzameling nauwelijks voor een echte oplossing hebben gezorgd.

In Raabjerg stuitte mevrouw Van Lennep op iets merkwaardigs: er was een jongen in de groep opgenomen die niet bij de andere kinderen hoorde. Hoewel dat in feite verboden was, mag menslievendheid soms sterker wegen dan een reglement. De Deense politie had in een Duits interneringskamp in de omgeving van Frederikshavn tussen al de Duitsers een Nederlandse jongen van 11 jaar aangetroffen. Hij vertelde dat hij in 1944 met zijn moeder en zusjes naar Duitsland was gevlucht. Daar werd hij opgenomen in een ziekenhuis omdat hij blindedarmontsteking kreeg. Terwijl hij daar lag, bracht het bericht dat de Russen naderden overal paniek. Mensen vluchtten in grote angst weg. Ook zijn moeder en zusjes bleken verdwenen te zijn. Een paar Duitsers ontfermden zich over het ventje en namen hem mee toen ze zelf vluchtten. Zo kwamen ze in Denemarken in een kamp terecht. De Deense politie zat erg over hem in en op hun verzoek werd hij opgenomen bij de Goudse kinderen.

Na het eerste transport waren de beschikbare plaatsen in de kampen vrijwel allemaal bezet. Deze kinderen zouden tot eind oktober blijven. Door het

invallen van de winter kon van herbezetting geen sprake meer zijn. Vanaf het tweede transport gingen vrijwel alle kinderen naar pleeggezinnen. Van de ruim duizend kinderen die tot dat moment waren aangekomen, waren er 648 in kampen of tehuizen ondergebracht. Het was soms moeilijk om een duidelijke grens te bepalen tussen een klein kamp en een tehuis en ook tussen een klein tehuis en een pleeggezin. In sommige gevallen zaten er vier kinderen samen in een pleeggezin, dat dan met evenveel recht een tehuis genoemd had kunnen worden. Op haar rondreis in augustus vond mevrouw Van Lennep op het eiland Fünen het Kastell Sanderumgaard, waar de vrouw van Kammerherr Vind zes kinderen uit Hardinxveld-Giessendam en Sliedrecht had opgenomen. Dit werd officieel zelfs een 'kamp' genoemd, maar daar viel veel tegenin te brengen. Mevrouw Van Lennep omschreef het als een gelukkig gezin waarin de pleegkinderen liefderijk waren opgenomen. Een van deze kinderen was de dertienjarige Rietje Sluimer uit Hardinxveld:

Ons groepje varieerde in leeftijd van 6 tot 14 jaar. We waren in een soort herenhuis, feitelijk een kasteeltje, terechtgekomen. Binnen waren er een deftige trap met een prachtige leuning, mooie tapijten op de vloer en aan de muur schilderijen van voorouders. Buiten was er een groot gazon met een vijver. Bij mooi weer werd daar voor ons een tafel gedekt en konden we er eten. Er hoorde veel land bij het huis. Er woonden acht pachtboeren op en er was een bos waar we heerlijk in konden spelen. Voor de huishouding en de keuken was er personeel en er was ook nog een tuinman. Het kamermeisje liep altijd rond in een zwart jurkje met een wit schortje. We ontlieden haar altijd, omdat we anders moesten helpen bij het opmaken van de bedden. In de dorpskerk had de familie een eigen bank. Mevrouw Vind was een heel gelovige vrouw en ook heel lief. Wij aten apart in het souterrain. Aan het begin van de maaltijd kwam ze altijd naar ons toe; ze had dan haar bijbel onder de arm. Daarin had ze van alles met rood en groen onderstreept. De twee oudste meisjes moesten om de beurt hardop bidden. Bij het ontbijt kregen we vaak havermout met veel suiker en van dat zurige roggebrood. Van de andere maaltijden herinner ik me vooral spinazie met roerei en suiker. Op zondag hield ze voor de acht boerenkinderen en voor ons zondagschool. Ze had gezorgd dat er voor ons een gepast Nederlands boekje was; daaruit moesten we elkaar voorlezen. Wij hielpen mevrouw Vind vaak in de tuin en plukten bloemen voor de zilveren vaas op de schouw.

Mevrouw Vind was een voorbeeld van de vele Denen die zich enorm voor de Nederlandse kinderen hebben ingezet. Naast alles wat ze deed voor de kinderen in haar eigen huis, had ze er ook voor gezorgd dat er nog zes andere bij boeren in het dorp werden ondergebracht.

Ook op kasteel Erholm van Hofjaergmester Cederfeld de Simonson werden Nederlandse kinderen gastvrij ontvangen. Hier werd het huis van de rentmeester geschikt gemaakt voor de opvang van 24 kinderen uit Delft, die bijzonder liefdevol werden verzorgd. Zo vonden de vijftien meisjes bij aankomst een pop in hun bed. Het was een goede gedachten om de kinderen in deze vreemde omgeving onmiddellijk iets persoonlijks te geven. Gezien de omvang van de groep moest het misschien een kamp genoemd worden, maar de sfeer was er huiselijk. Alle kinderen werden door mevrouw Cederfeld bij aankomst van kleding en schoenen voorzien. Bovendien was er gezorgd voor een Hollands sprekende dame als leidster voor de kinderen. Alle kosten van het verblijf werden in dit geval gedragen door de organisatie 'Peace Movement' op Fünen, waarvan mevrouw Cederfeld presidente was.

In het voorjaar van 1945 had de Nationale Commissie bij de uitzending naar België en Engeland problemen gehad met de opvattingen van de katholieken in het zuiden van ons land. Die waren voor Denemarken niet te verwachten; daar mochten immers geen katholieke kinderen heen. Maar nu kreeg de commissie te maken met moeilijkheden vanuit de protestantse hoek. Toen de kinderen in Hardinxveld-Giessendam op zondag 5 augustus werden opgehaald om naar Groningen te gaan, ontbrak er een aantal; hun ouders hadden hen thuisgehouden, omdat zij niet op zondag mochten reizen. Een week later dreigde hetzelfde in Dordrecht te gebeuren. Het derde transport moest op maandag 13 augustus vanuit Groningen vertrekken. De dag ervoor zouden de kinderen vanuit hun woonplaatsen worden aangevoerd, dus op een zondag. Daar had verder niemand bij stilgestaan. Het comité in Dordrecht meldde dat het voor hen absoluut onaanvaardbaar was dat de kinderen op zondag zouden reizen. Veel van de ouders hadden daartegen principiële bezwaren. Het probleem werd opgelost door de kinderen uit de omgeving van de Merwestad al een dag eerder op te halen. Een van die Dordtse kinderen was Dick Versteeg:

Tijdens de hongerwinter mochten ondervoede kinderen regelmatig komen eten in de kantine van de Victoria-fabriek. Ik weet nog dat we bij de bevrijding oranje pap kregen. Daarna ben ik gekeurd voor uitzending naar het buitenland en mocht naar Denemarken. Half augustus stond ik met

mijn rieten koffertje op het Beverwijckspein klaar voor vertrek. We werden met bussen van de Edad naar Groningen gebracht. Dat was op zich voor mij een enorme reis. Ik zat in een oude bus, met een gasgenerator erachter. Boven op de andere bus lag mijn koffer. Die kon ik goed zien, want ik had er mijn klompen aan vastgebonden en die zag ik onderweg bungelen. Het hele eind was ik bang dat ze los zouden schieten. In Groningen moesten we overnachten op de zolder van de Niemeyer-fabriek. Toen we na een lange reis in viswagens eindelijk in Denemarken kwamen, heb ik in Padborg mijn klompen aangetrokken, omdat mijn schoenen doorweekt waren van de regen. Uiteindelijk heb ik zo achter mijn pleegouders aan door de straten van Hillerød lopen kleppen nadat ze me hadden afgehaald.

Op zondag kwamen in Groningen de andere kinderen van het derde transport aan. Ze kwamen onder andere uit Haarlem en Amersfoort. Daarmee was de groep van vijfhonderd echter nog niet compleet. De rest zou bestaan uit Groningse kinderen.

Groningen was in augustus 1945 het onbetwiste centrum van de uitzendingen naar Denemarken en ook het middelpunt van een aantal discussies. Het derde konvooi zou net als de eerste twee vanuit Groningen vertrekken. In dit transport waren ook Groningse kinderen opgenomen. In de Groningse kranten was de volgende oproep verschenen:

Ouders die wensen dat hun kinderen om gezondheidsredenen worden uitgezonden naar Denemarken, kunnen zich hiervoor opgeven maandag a.s. van 9 tot 12 uur in St. Maarten, Poststraat 10. De ouders moeten hun trouwboekje of stamkaart meebrengen. Katholieke kinderen komen niet in aanmerking, daar voor hen geen geestelijke verzorging mogelijk is. Kosten zijn aan de uitzending niet verbonden.

Het was even een probleem geweest of Groningse kinderen wel mee mochten. De Groningers hadden al duizend kinderen zien vertrekken, terwijl ze er zelf van buitengesloten waren, omdat hun stad geen echte hongerstad was geweest. Ze legden zich er echter niet bij neer dat hun rol beperkt bleef tot uitzwaaien. Er was toch duidelijk afgesproken dat de uitzending kinderen zou betreffen die geleden hadden door de oorlogssituatie. Dat hoefde niet alleen door honger te zijn. Ook de doorstane oorlogsellende kon een argument zijn. Een journalist van het *Groninger Dagblad* begreep de spanning die dit standpunt kon opleve-

ren en schreef: 'Over het algemeen hebben onze kinderen in de oorlogsjaren niet veel geleden, maar toch hebben ook zij het verdiend om iets in te halen van de levensvreugde die ze hebben moeten missen. Veel meer dan velen denken, hebben spanning en nervositeit invloed gehad op onze kinderen.' Het standpunt dat in de laatste zin wordt ingenomen, kwam overeen met de uitgangspunten van de Nationale Commissie. Maar het bleef een visie die niet iedereen deelde. Er waren immers nog duizenden kinderen die zowel aan ondervoeding als aan nervositeit hadden geleden, terwijl er voor hen geen plaats was bij de uitzendingen. Velen hadden liever aan deze dubbel getroffen kinderen prioriteit willen geven.

In de Deense pleeggezinnen begreep men het zeker niet. Ze hadden zich aangemeld met het denkbeeld een kind te kunnen helpen dat de hongerwinter had moeten doorstaan. Daar speelden ook de wervingscampagnes met foto's van verhongerde kinderen op in. Het was daarom vaak moeilijk te verkopen als er een bolronde jongetje werd afgeleverd in plaats van het vermagerde kind waarop ze hadden gerekend. Dat gaf een gevoel van teleurstelling, die echter meestal niet lang duurde. Binnen enkele dagen hechtten de meeste pleegouders zich aan het kind en waren de bolle wangen vergeten. En uiteindelijk was het terecht dat ook deze kinderen werden uitgezonden, ook al werd dit vooral in het buitenland niet altijd begrepen.

Van alle discussies over de Groningse kinderen wist de dertienjarige Katriena Beck niets af. Zij was blij dat ze bij de uitverkorenen hoorde. In brieven aan thuis deed ze uitgebreid verslag van haar belevenissen.

Vanaf de Korenbeurs reden we eerst naar het Bodenterrein. Daar moesten we in de auto slapen. We kregen allemaal een dikke deken. Ik was bij een groepje van ongeveer twintig kinderen. Pas de volgende morgen zijn we vertrokken. We kregen brood, maar mochten ook ons eigen brood opeten. Aan de grens moesten we wachten. Nu en dan kregen we een zuurtje, heel lekker. We praatten nog met de grenswachten. Het waren meest Groningers, maar ook wel Hollanders. In Duitsland hielden we nu en dan stop. Dan moesten we groep bij groep in de hei gaan zitten en kregen lekker brood met jam of ham. We moesten daarna in de rij gaan staan en in een kom water onze handen wassen en afdrogen met een papieren doek. Voor elk kind was er een nieuwe. We mochten even rondlopen. Er stond een kapotgeschoten kanon. We kwamen er niet aan. Je weet maar nooit. 's Avonds moesten we de matrassen recht leggen, want we gingen slapen met

onze jurk aan. Dat ging slecht in die hobbелende auto. Er waren twee meisjes misselijk.

De volgende dag bereikten ze het kamp in Krusaa. Na de bekende wasbeurt en de behandeling met DDT wachtte een nacht in stapelbedden van drie etages. De volgende dag werden de kinderen met van alles zoet gehouden en natuurlijk waren er heerlijke maaltijden.

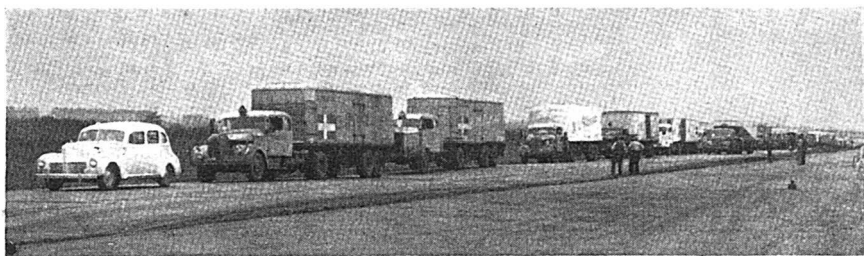
We moesten aan lange tafels gaan zitten. We hadden al een bord met een lepel voor ons, maar het duurde heel lang voor we eten kregen. Iedereen begon ongeduldig met de lepels op de borden te slaan. Bertie Pronk deed het zo hard dat zijn bord doormidden brak. Hij werd vuurrood, maar de leider zei niets en gaf hem gewoon een ander bord. 's Avonds hadden we een kampvuur. We moesten allemaal in een grote kring gaan staan. Een leider leerde ons hoe we in het Deens gedag moesten zeggen en ook 'tak vor mad' na het eten. Toen moesten we het Wilhelmus zingen en de Denen zongen hun volkslied.

Nog voor eind augustus was het vierde transport van vijfhonderd kinderen met de bekende viswagens in Denemarken aangekomen. Op 26 augustus volgde een groep van honderd kinderen uit Leiden en nog eens honderd kinderen uit Groningen. Er waren plaatsen over om honderd kinderen van spoorwegpersoneel mee te nemen, die uitgenodigd waren door de Deense collega's van hun ouders. Bovendien reisde een grote groep volwassen illegale werkers mee, die daar op uitnodiging van de Denen een aantal weken mochten verblijven. Eind augustus waren er 2.192 Nederlandse kinderen via de Nationale Commissie en Red Barnet naar Denemarken uitgezonden. Men had er nog veel meer kunnen plaatsen. De bereidheid een Nederlands kind op te nemen was groot, maar men besloot voorlopig te stoppen totdat de eerste groepen weer naar huis waren teruggekeerd.

Alle aandacht kon nu uitgaan naar de aanwezige kinderen. Het was een goed idee van Red Barnet om een krantje voor de kinderen uit te geven: *De Vliegende Hollander*. Het werd een groot succes. Wie de bladen nu leest, moet tot de conclusie komen dat ze precies bevatten waar kinderen zich op dat moment voor interesseerden. Bovendien hadden de schrijvers het vermogen om zich uit te drukken in de taal van kinderen. Op 10 september verscheen het eerste exemplaar. Natuurlijk was het welkomstwoord van mevrouw Van Lennep op de voorpagina wat plechtig: 'Je kunt deze krant bewaren en hem mee naar huis

De Vliegende Hollander

Blad voor de Nederlandse kinderen in Denemarken
10^e September 1945 . Nr. 1

Het voorblad van de eerste *Vliegende Hollander*.
[Archief D. Versteeg]

nemen om je vader, moeder, broertjes en zusjes mee te laten genieten. Toont jullie dankbaarheid aan de Denen door je gedrag. Je kunt meewerken om het leven van je omgeving zo prettig mogelijk te maken door een lief en vriendelijk gezicht en door goede manieren. Toont je goede Nederlanders!

Na deze opvoedende woorden kwamen er allerlei lezenswaardige verhalen, over de sprookjes van Andersen, over de Deense koning en over de Deense vlag. Er waren puzzelrubrieken, knip- en knutselvoorbeelden, raadsels en zelfs een hoekje met ingezonden brieven. Hoewel, eenmaal waren er kinderen die niet schriftelijk reageerden, maar vanaf een verjaardagsfeestje naar 'Tante Eef' van de redactie mochten bellen. Die schreef hierover: 'Dacht je dat die grappenmaaksters nog een fatsoenlijk woord Nederlands konden spreken? Niks hoor. Je reinste potjeslatijn van "Hvordan-har-du-det" en "Goddag, farvel".'

Er volgden ook zakelijke mededelingen: 'Op zaterdag 29 oktober komt er van 17.50 tot 18.15 uur (dus tien voor zes 's namiddags!) een uitzending voor de Nederlandse kinderen op de Deense radio. Vraag je pleegouders maar of je daar naar luisteren mag.' De mededelingen in de Deense rubriek 'Til Plejeforældrene' waren bestemd voor de pleegouders. Al met al was het een keurig

gedrukt blad, dat in ieder geval is verschenen tot aan het vertrek van de tweeduizend eerste kinderen. De aankondiging van het vertrek en de opsomming van de plaatsen waar kinderen gehuisvest waren, gaf een indrukwekkend beeld van het aantal steden dat kinderen had opgenomen: er waren 48 steden en dorpen waar ze moesten worden opgehaald voor de thuisreis.

Voor verreweg de meeste kinderen was de aankondiging van de terugkeer geen prettig bericht. Na de eerste weken van gewenning, heimwee en tranen bleek het gemakkelijke leventje in Denemarken zo heerlijk dat ze veel liever nog langer waren gebleven. Het maakte daarbij weinig uit of ze in een stad, in een dorp of op een boerderij terecht waren gekomen.

Anneke Hoogkamer uit Haarlem was pas 8 jaar toen ze in Graested terecht kwam in een pleeggezin. Met nog drie kinderen was ze in dat plaatsje aangekomen en daar keurig ontvangen in het huis van de dokter. Het viertal kreeg er een deftige maaltijd met kaarsen op tafel. Ze zagen wel iets vreemds in dat huis. Ze moesten eerst hun handen wassen en Anneke was hoogst verbaasd dat er warm water uit de kraan kwam. Dat had ze nooit eerder gezien. Twee kinderen bleven bij de dokter; zelf ging ze naar een echtpaar zonder kinderen.

Ik had er een heerlijk leventje. Thuis moest ik alle aandacht delen met een broertje en vijf zusjes. Hier was ik het centrum. Vertroeteld werd ik er. Regelmatig nam mijn pleegmoeder me mee naar een naaister voor nieuwe kleren. Ik werd volgepropt met eten, totdat ik vooral de eieren helemaal zat was. Verveeld heb ik me er geen moment. Ik ging mee naar school, net als de Deense kinderen met een tas op mijn rug. Ik zong er mee met de Deense liedjes en leerde er borduren. De taal was bij het spelen op straat geen probleem. Je keek gewoon wat de anderen deden en deed het net zo. Waar ik toen wel moeite mee had, was dat ik thuis gewend was om bij het eten te bidden. Dat deden mijn pleegouders niet. Daar heb ik erg mee gezeten.

De elfjarige Tiny van der Laken kwam in een totaal andere omgeving terecht, waar niet alle aandacht op haar was gericht. Die moest ze delen met de drie kinderen uit het boerengezin. Ze werd er behandeld alsof ze ook een eigen kind was. Het was voor het meisje uit Leiden wel wennen aan het leven op een Deense boerderij waar alles zo anders was dan thuis:

Ik vroeg naar het toilet maar werd naar de stal gestuurd. Daar deed iedereen uit het huis zijn behoefte in de geul achter de koeien. Vreselijke heimwee

had ik. Trek in eten had ik totaal niet. Mijn gebakken eitje ging naar de poes. Dat vond ik eigenlijk wel jammer. Toen ik er al een poosje was, merkte ik dat ik nog niet in bad was geweest. Ik vroegerom en toen kwamen ze aan met een teil. Mijn pleegzusje was al die tijd ook niet in bad geweest. Met dat zusje ging ik ook zwemmen in een sloot. Een badpak hadden we niet. Er waren daar nog meer kinderen die in hun blootje zwommen. Ik ben daar naar school geweest, maar snapte er niets van. Toen ben ik thuis gebleven. Daar had ik het geweldig. Ik mocht zelf met een kar met twee paarden ervoor naar het land rijden. Het was achteraf bekeken geweldig dat mensen die het helemaal niet rijk hadden toch een extra kind in huis namen.

De hele uitzending was, op een enkele uitzondering na, meer dan geslaagd. Geen ernstige ongelukken of ernstige incidenten. De Nationale Commissie bleef wel zitten met de financiële afwikkeling van een gebeurtenis in oktober. Een van de Nederlandse meisjes was ergens ondergebracht op een boerderij. Op een dag stonden een of meer van de bijgebouwen in lichterlaaie. Een onderzoek van de politie wees uit dat de oorzaak gezocht moest worden bij het meisje. Men hield in het midden of men het moest formuleren als onvoorzichtig spelen met lucifers of als baldadigheid. De eigenaar was ernstig gedupeerd. De uitkering van de verzekering was bij lange na niet voldoende voor de herbouw. Op de ambassade vond men dat Nederland de rest van de kosten op zich moest nemen. Boer Sørensen was uiteraard blij met de toegezegde kr. 10.000, maar tegelijkertijd ongerust. Hij was bang dat het verhaal nu in Nederland bekend zou worden en dat zijn pleegkind daar thuis last mee zou krijgen. Dat wilde hij voor geen geld van de wereld, dus werd het bij de Nederlandse instanties een verhaal zonder naam, wat het na meer dan een halve eeuw nog altijd is.

Het was geen kleinigheid om tweeduizend kinderen na drie maanden weer naar Nederland te vervoeren. Met dezelfde viswagens terugkeren als waarmee in de zomer de heenreis was gemaakt, was niet mogelijk. Het was daarvoor in november veel te koud. De Nationale Commissie wilde een schip inzetten, maar dat werd verboden. Van regeringswege vond men dit te gevaarlijk met het oog op de vele mijnen op deze route. Er werd gedacht aan vliegtuigen. Daarvoor was de groep echter veel te groot en het aantal beschikbare toestellen te klein. Uiteindelijk werden er voldoende Deense autobussen gevonden voor de transporten. Ze waren alle verwarmd en dus opgewassen tegen een lange

reis met kinderen in het najaar. Nu de situatie weer wat was verbeterd, werd er een grotere financiële bijdrage van Nederland verwacht. Afgesproken werd dat beide landen de helft van de kosten voor hun rekening zouden nemen.

Op 2 november keerden de eerste kinderen terug. Ze waren vertrokken vanuit Groningen, maar als punt van terugkeer was nu voor de groenteveiling in Utrecht gekozen. Daar had men alles in gereedheid gebracht om de bussen om 19.00 uur te ontvangen. De reis was echter zo voorspoedig geweest dat de bussen al 's middags om drie uur aankwamen. Dat gaf aanvankelijk enige verwarring in de organisatie. Uiteindelijk was het maar goed dat ze te vroeg waren, want de kinderen hadden ontzettend veel bagage bij zich en die was op een ingewikkelde manier verdeeld over de verschillende bussen. Het duurde maar liefst vier uur voor alles was uitgezocht. De kinderen zagen er 'buitenlands' uit. De kleintjes droegen knalrode of blauwe skipakken van een soort manchester of pakken van een gladde stof in allerlei kleuren. De oudsten hadden gloednieuwe jassen. Ze kregen bovendien van alles mee naar huis. Een cadeautje van het Zweedse Rode Kruis, bestaande uit twee stel ondergoed, en daarnaast van de Deense regering een pakket van 4 kilo met suiker, boter, spek en kaas. Alleen de meeste schoenen lieten nog te wensen over. Dat was ook in Denemarken een probleem en alleen in de allernoodzakelijkste gevallen was er iets aan gedaan. Pas om tien uur 's avonds verlieten de laatste kinderen per auto het veilinggebouw om naar hun woonplaatsen te worden vervoerd.

Achter elkaar keerden de kinderen uit Denemarken nu terug naar huis, elke week weer een transport. Het viel iedereen op dat ze er dikker uitzagen dan de kinderen die in dezelfde tijd uit Zwitserland terugkeerden. Voorlopig bleef Utrecht het centrale punt van aankomst, van waaruit de kinderen dan verder naar hun woonplaatsen werden vervoerd. Dat de communicatie daarbij wel eens tekortschoot, blijkt uit een artikel in het streekblad *Rondom de Giessen* van november 1945. Daarin lezen we over de terugkeer van de kinderen uit Hardinxveld-Giessendam. De ouders stonden op het station bij elke trein vanuit de richting Utrecht uit te kijken naar hun kinderen, maar die kwamen niet. Uiteindelijk bleek dat ze helemaal niet met de trein kwamen: ze werden met auto's van het Rode Kruis gebracht. De kinderen waren zo moe dat sommige slapend naar buiten werden gedragen. Gemiddeld waren ze acht pond aangekomen. Een meisje zelfs zeventien pond. Niemand wachtte op de bagage van de kinderen, die later met een aparte auto kwam. De ouders hebben die de volgende dag afgehaald in het raadhuis. Daar wachtte een nieuwe verrassing. Behalve het pakket levensmiddelen hadden bijna alle kinderen een enorme

hoeveelheid kleding meegebracht, soms voor alle leden van het gezin. Een van de meisjes had veertien paar schoenen bij zich, voor de hele familie een paar.

Ontroerend is het vaak om te horen dat de kinderen zelf ook hadden geprobeerd om wat geld te sparen en daar cadeautjes voor thuis van te kopen. Voor deze oorlogskinderen waren het zelden de leuke geschenken die in later jaren gewoonlijk als presentje werden meegebracht. Voorop stond de grote schaarste die thuis nog heerste. Een meisje schreef in een brief wat ze wilde kopen voor haar ouders: 'En voor Pa koop ik schoenzolen en spijkertjes en zwarte en bruine schoenpoets.'

Met de bussen die kinderen naar huis hadden gebracht, werden op 17 en 24 november nieuwe groepen naar Denemarken vervoerd. Dankbaar werd gebruikgemaakt van een nieuwe uitnodiging van Red Barnet om weer ruim duizend kinderen onder te brengen in Deense gezinnen. Deze groepen troffen het wel. Het was de bedoeling dat de kinderen daar volledig zouden overwinteren en dus veel langer in Denemarken zouden blijven dan de eerste groepen. Zij keerden inderdaad pas naar huis terug toen in april van het volgende jaar de uitzendingen werden hervat. Zij waren toen bijna vijf maanden van huis geweest.

In de wintermaanden kwam er even rust in het drukke leven van de mensen die zich met de uitzendingen naar Denemarken bezighielden. Die pauze duurde niet lang: in januari werd het bericht ontvangen dat er opnieuw duizend kinderen welkom waren. Dat was een goed bericht, maar minder gunstig was de mededeling dat Denemarken niet meer kon zorgen voor de thuisreis van de meer dan duizend kinderen die in november waren gekomen en in april moesten terugkeren. Dit probleem werd nog vergroot doordat de Denen ook niet meer zouden zorg dragen voor de terugkeer van de kinderen die in Zweden verbleven. Ook daarvan hadden de Denen immers de heenreis verzorgd en bekostigd.

Het probleem werd dit keer opgelost via het Nederlandse Rode Kruis. Dat beschikte inmiddels over een trein die bekendstond als de kindertrein en die al gebruikt werd voor het vervoer van kinderen naar Zwitserland. Als die trein de kinderen kwam ophalen, kon hij op de heenreis worden gebruikt voor nieuwe groepen naar Denemarken of Zweden. De kosten voor het traject tussen Nederland en de Deense grens moesten door de Nederlandse organisatie worden betaald. Op 2 april stond de trein gereed in Amsterdam. De transport-officier van het Rode Kruis, de heer Jaski, had een schitterend schema uitgewerkt om het vervoer vlot te laten verlopen. Groepen uit Rotterdam, Haarlem,

Alkmaar en Den Helder werden verzameld in Amsterdam. Daar werden ze voor de registratie naar de wachtkamer eerste klasse gebracht. Daarna haalde de trein de groepen op die gereedstonden op de perrons in Amersfoort, Apeldoorn, Deventer en Hengelo. In de trein zaten niet alleen kinderen die geselecteerd waren door de Nationale Commissie. Inmiddels waren reizen van andere organisaties in samenwerking met de Nationale Commissie en het Rode Kruis steeds beter mogelijk geworden. In deze eerste trein naar Denemarken zaten bijvoorbeeld ook nog tweehonderd kinderen van de Baptistenkerk, die op uitnodiging van de Deense zusterkerk daar zouden verblijven. De reis was heel wat korter dan die met de viswagens in augustus. Al rond de volgende middag passeerden de kinderen bij Padborg de Deense grens.

Een week later vertrok nog een groep van zeshonderd kinderen met de trein. Op de thuisreis kon deze trein weer evenveel kinderen mee terug nemen naar Nederland. Nu er weer sprake was van nieuwe groepen Nederlandse kinderen deed zich in Denemarken een merkwaardig verschijnsel voor. Plotseling meldden zich veel pleeggezinnen met de bijzondere wens, dat zij hetzelfde kind weer in huis wilden hebben dat ze een jaar eerder te logeren hadden gehad. Voor veel pleegouders was het afscheid moeilijk geweest en zij zagen nu een kans om 'hun' kind weer terug te zien. Red Barnet ging niet op zulke verzoeken in. Trouwens, ook in Nederland accepteerde men officieel geen kinderen die voor de tweede keer naar het buitenland wilden. Controle daarop was moeilijk; er zijn in ieder geval wel veel kinderen geweest die eerst in het binnenland werden uitgezonden en daarna ook naar het buitenland.

De kinderen die in de buurt van Kopenhagen woonden, wachtte op 5 april nog een verrassing. Zij werden verzameld in het centrum van de stad en wandelden daarna in een lange rij naar het slot Amalienborg. Onderweg zagen ze overal vlaggen en stonden de mensen vaak rijen dik langs de straat. De etalages van de winkels waren versierd met portretten van prinses Juliana en prins Bernhard vanwege hun bezoek aan Denemarken. De kinderen werden voor het slot opgesteld om het prinselijk paar bij aankomst te verwelkomen. Het spreekt bijna vanzelf dat prinses Juliana bij aankomst even het protocol vergat en op de kinderen afstapte om een praatje te maken.

Iedereen was ervan overtuigd dat de groepen die in het voorjaar van 1946 vertrokken de laatste zouden zijn die via de Nationale Commissie naar Denemarken zouden gaan. De toestand in Nederland en de normalisatie van het verkeer in Europa zorgden ervoor dat de rol van de commissie was uitgespeeld. Andere organisaties namen meer en meer de rol van de commissie over. Feitelijk kenmerkte de uitzending naar Denemarken zich vanaf het begin door het

samenwerken met andere organisaties. Al in augustus 1945 reisden er kinderen mee van het Christelijk Nationaal Vakverbond, dat in totaal 230 kinderen onderbracht bij vakbondsleden in Denemarken, buiten Red Barnet om. De Centrale Bond van Transportarbeiders had ook belangrijke connecties en bracht enige honderden kinderen naar gastgezinnen, onder andere met een groot transport in december.

Een bijzondere groep vormden de tweehonderd kinderen van werknemers van Philips die op 3 november 1945 per bus naar Denemarken gingen. In afwijking van de groepen die via de Nationale Commissie en Red Barnet naar Denemarken reisden, bevonden zich heel wat katholieke kinderen in dit transport. Men had dit probleem bij Philips vooraf onderkend. In een brief van 20 oktober 1945 werd de werknemers verteld over de uitnodiging van Philips Kopenhagen. Daaronder stond:

Wij willen u erop attenderen dat de Rooms-Katholieke geestelijkheid ernstige bezwaren heeft tegen de opname van katholieke kinderen in niet-katholieke gezinnen. Daar de bevolking in Denemarken overwegend protestant is, kan de plaatsing in katholieke gezinnen niet gegarandeerd worden. Indien u, ondanks de bezwaren van de geestelijkheid toch prijs stelt op uitzending, verzoek ik u zich Maandag 20 October tussen 8.30 en 10 uur te vervoegen op de Afdeling Maatschappelijk Werk. Alleen voor zover het niet mogelijk is dat Uw vrouw komt, kan U verlet worden toegestaan.

De opmerking over het aantal katholieken in Denemarken was natuurlijk juist. Het was zelfs minder dan een procent van de bevolking. Van de hele groep kwam er maar één kind in een katholiek gezin terecht. Uiteindelijk heeft dat weinig problemen opgeleverd. In veel gezinnen werd ervoor gezorgd dat de kinderen op zondag naar de mis gingen. Andere namen het minder nauw en vonden het voldoende als de kinderen zo nu en dan naar de kerk gingen. Een paar pleegouders werkten bewust niet mee; die vonden het verzuimen van de mis de consequentie van de uitzending naar een protestants land. In een enkel geval zorgde de leiding ter plaatse dat de kinderen die het betrof door anderen werden opgehaald en meegenomen naar de kerk. Overigens waren lang niet alle kinderen in het transport katholiek. Philips had het aantal beschikbare plaatsen verdeeld tussen Eindhoven en andere fabrieken in het land.

De organisatie van Philips was voorbeeldig. Mogelijk als gevolg van de nauwe contacten die er steeds waren geweest tussen hen en de Nationale Commissie,

werkten zij volledig in dezelfde lijn. Men weigerde om de reis te maken tot een soort uitstapje voor ieder kind dat meewilde. De noodzaak moest voorop staan. Zo mocht er van de twaalf kinderen van Pope in Venlo die zich hadden opgegeven slechts één kind mee. Voor de overige elf bestond er geen noodzaak. Ook in Denemarken zelf was de begeleiding uitstekend. Leidsters bezochten de kinderen, deelden cadeautjes uit op verjaardagen en stuurden rapporten over individuele kinderen naar Nederland. Er werd een schitterend sinterklaasfeest gevierd; voor het noodzakelijke kostuum was op tijd gezorgd. Toch ging het feest bijna niet door. Pas op het allerlaatste moment vonden de leidsters een Sint Nicolaas die Nederlands sprak.

Op 12 april 1946 keerden deze kinderen terug naar Nederland. De ouders waren de pleeggezinnen zo dankbaar dat ze besloten een geschenk aan hen te sturen. Men zamelde een bedrag in van 150 gulden en vulde daarvan een kist met artikelen die ook in Denemarken schaars waren, zoals cacao, thee, koffie en sigaretten. Helaas greep het ministerie van Handel in: 'De uitvoer van genoemde artikelen kan onder de huidige omstandigheden niet worden toegestaan.' De ouders hebben tegen dit besluit bezwaar aangetekend met het oog op de bijzondere omstandigheden. Zelfs het ministerie van Volksgezondheid steunde dit protest. Het is niet bekend wat er uiteindelijk met de kist is gebeurd.

Er waren nog veel meer kinderen voor wie het mogelijk was buiten Red Barnet om in Denemarken te worden ondergebracht. Op 24 november waren er, tegelijk met kinderen uit de gewone transporten kinderen meegereisd op uitnodiging van de Rotary. Voor het grootste contingent buiten de Nationale Commissie en Red Barnet om, zorgde echter de Deense Baptistenkerk met enige honderden kinderen. Er was onder de leden van deze kerk een grote bereidheid een kind gastvrijheid te geven. In het voorjaar van 1946 kwamen er zelfs driehonderd tegelijk aan in Denemarken.

Nu er zoveel andere organisaties zich bezighielden met uitzendingen naar Denemarken, wilde de Nationale Commissie zich langzaam terugtrekken. Er werd zelfs al toegewerkt naar het volledig opheffen van de commissie in het najaar van 1946, wanneer de laatste groepen zouden zijn teruggekeerd. Voorlopig bleek het lastig om te bepalen wat nu precies de laatste groep zou zijn. Er was duidelijk afgesproken dat de kinderen die in april 1946 waren gegaan, de uitzendingen via de Nationale Commissie naar Denemarken zouden besluiten. In juli volgde er echter toch nog een transport van 440 kinderen. Daar waren veel kinderen bij van het nvv. Van hen gingen er 185 naar een tehuis van de Deense vakbond. De rest werd ondergebracht in gastgezinnen.

Een van de jongens in deze laatste groep was Pieter Bolman uit Delft. Hij vertelt over zijn reis:

Ik was met ongeveer twintig jongens en meisjes vanuit Delft vertrokken. Veel spullen had ik niet bij me; ze zaten in een papieren koffertje. Alles bij elkaar woog het bijna niets. Zo weinig, dat ik bij aankomst niet eens merkte dat de koffer zo doorweekt was van de regen, dat het handvat los was geraakt en ik met alleen dat handvat in mijn hand liep. Aan mijn voeten had ik van die kabelkousen. Die waren van een spreij gemaakt. Bij het station werd ik afgehaald met een tilbury. Maar ik kwam in een verkeerd gezin. Ze hadden om een meisje gevraagd. Ik mocht toch blijven. Dat heb ik nooit betreurd. Ze waren zo enorm lief voor me. Toch had ik enorme heimwee in de eerste dagen. Ik miste mijn huis, de school, vriendjes, alles. Maar toen ik op de boerderij eenmaal mee kon werken, ging het beter. Ik melkte de koeien en deed allerlei klusjes. Die reis heeft enorm veel voor me betekend. Ik was al 13 jaar en hoorde dus bij de oudere kinderen. Toen ik thuiskwam, was ik zelfstandig en voelde me geen kind meer. Ik vertel nog wel eens iemand over die reis en dan krijg ik soms tranen in mijn ogen.

Iedereen was ervan overtuigd dat dit echt het laatste transport was. Maar op dringend verzoek ging op 23 september toch nog een groep van 150 zeer zwakke, speciaal geselecteerde kinderen naar Denemarken voor een kort verblijf. Ze waren nog voor de winter inviel weer thuis; het leken nu echt de laatste kinderen te zijn.

Toch was dat weer niet het geval. In het voorjaar van 1947 werd wederom de hulp van de Nationale Commissie ingeroepen. Er was een andere groep kinderen voor wie uitzending meer dan gewenst was. In het jaar 1946 waren duizenden landgenoten vanuit Nederlands-Indië teruggekeerd. Hun verhalen waren schrijnend: jappenkampen, dwangarbeid, honger, ziektes en families die volledig uit elkaar waren gerukt. De bevrijding in augustus 1945 was voor hen maar heel betrekkelijk. Door de onlusten die overal uitbraken, duurde de internering voor velen voort. Naar Nederland gaan was het enige dat restte, ook al betekende dit dat alles wat men bezat, moest worden achtergelaten.

Nederland was niet bepaald een ideale plek om thuislozen op te vangen. Overal was woningnood en nog altijd was er distributie omdat er weinig beschikbaar was. Als er al met moeite onderdak gevonden was voor de repa-

trianten, bleken vooral de kinderen het moeilijk te hebben in het vaderland dat toch een vreemd land was.

In het boekje *Holland-Bornholm*, uitgegeven in 1988 door de gelijknamige werkgroep van 'kinderen' die in dat jaar een bezoek aan hun voormalige pleegouders organiseerden, beschrijven diverse deelnemers de ellende die zij hadden ondervonden in Indië en tijdens de eerste tijd in Nederland. Een van hen schrijft:

Er was een en al verwarring na onze bevrijding. Bevrijd, maar toch nog in het kamp, bewaakt door Engelsen en Ghurka's die ons beschermden vanwege de onveiligheid buiten. Van mijn vader was niets bekend. Via het Rode Kruis kregen we bericht dat mijn broer vanuit Japan naar Australië was gebracht. We zijn toen daarheen gegaan, verlangend als mijn moeder was haar zoon terug te zien. Na elf maanden kregen we bericht dat mijn vader nog in leven en in Holland was. Via Batavia zijn we naar Nederland gegaan. Bij het vertrek met de Sibajak stond iedereen doodstil aan dek. Het was alsof er iets van me werd afgescheurd. Ineens begon iemand 'terang boelan' te zingen. Er was overal gesnik en ik had kippenvel.

Bij aankomst in januari 1947 was er vreselijke kou en sneeuw. Mijn vader bleek bij het weerzien een vreemde geworden, onherkenbaar mager. We moesten veel indrukken verwerken. Op weg naar school werden we uitgescholden voor rijstpikkers. Ik was zo moe van alle indrukken dat ik niet eens wilde, toen er bericht kwam dat ik naar Denemarken mocht. Maar moeders wil was wet.

Bijna al die kinderen hebben het moeilijk gehad in de eerste maanden. Er waren kleine problemen, zoals het klimaat en het Nederlandse eten. Er waren ook problemen die veel ingrijpender waren: de school waar men zich vaak buitengesloten voelde en de bezorgdheid om het lot van familieleden die nog zoek waren. Ruud Dunlop schrijft:

Wewerden in Nederland opgevangen in hotels of pensions en enkele keren verplaatst van de ene stad naar de andere. Van enige structuur in mijn leven was geen sprake, ook omdat ik steeds weer van school moest veranderen. Voor mijn gevoel heb ik in die tijd nooit de gelegenheid gehad om volwassen te worden. Een vriendenkring opbouwen kon ik niet, zoals mensen die in eenzelfde omgeving zijn grootgebracht. Ook eens teruggaan naar je oude stad of dorp kon niet. Naar mijn gevoel is er pas weer een begin gekomen

Aankomst van Indische kinderen op het station van Padborg.
[Archief L. Polling]

van structuur in mijn leven doordat ik dat gezin in Denemarken heb leren kennen dat mij zo liefderijk heeft opgenomen.

Op 10 juni 1947 vertrokken vijfhonderd van deze Indische kinderen per trein voor een lange reis naar Bornholm. Ook hun wachtte de medische controle in Padborg, de lange brug van Jutland naar Fünen en vervolgens de veerboot naar Seeland. In Kopenhagen konden de kinderen uitrusten en een bezoek brengen aan Tivoli, voor ze op de veerboot stapten die hen naar Ronne op Bornholm bracht.

De kinderen kregen een geweldige ontvangst, compleet met een fanfare die klaarstond op de kade. Maar het allerspannendste moment moest nog komen. Dat was uiteraard de verdeling over de pleeggezinnen. Op het hele eiland waren mensen bereid gevonden om kinderen op te nemen. Heel aardig van een aantal plaatselijke organisaties was het idee geweest om de kinderen zelf aan te laten geven in wat voor soort gezin ze terecht wilden komen. Een van de jongens vertelde hoe zijn broer had opgegeven bij een zeeman in huis te willen en

terechtkwam bij een visser. Zelf wilde hij bij een timmerman en zijn pleegvader bleek dat ook werkelijk te zijn.

De eerste dagen moesten weer de hindernissen worden genomen om tot een verder heerlijk verblijf te komen: heimwee, tranen, angst voor de vreemde omgeving, niet kunnen zeggen wat je wilde zeggen. Zoals voor de hand ligt, bleken bij de uitzendingen naar alle landen huisdieren vaak de eerste te zijn, waarmee een band totstandkwam. Met de poes, de hond, of met paarden konden de kinderen zonder taalproblemen knuffelen. Het hielp hen vaak over de problemen van de eerste week heen.

De zon brak meestal snel door. De taal was spoedig geen probleem meer, er bleken vaak Nederlandse kinderen vlakbij te wonen en anders waren er vast wel Deense die graag met je wilden spelen. Bornholm was een vriendelijk eiland; de kleurige huisjes en de spierwitte zandstranden leken dat wel uit te stralen, maar nog zijn de meeste kinderen er vast van overtuigd dat op dit eiland de aardigste mensen van de wereld wonen. Ze werden verwend met eten en het alsmåar voortdurende mooie weer. Hans van der Put, toen 8 jaar, zegt nu:

Een geliefkoosde bezigheid was fruit eten in boomgaarden. Dat was kosteloos voor wie in de bomen wilde klimmen. Maar ijs eten kostte wel geld. Er was op een gegeven moment een 'ijsvretersclub', een groep kinderen die zich tot doel stelde 'fondsen te verwerven' voor de aankoop van ijs. Dat kon je onder andere door kersen te plukken, ze te wassen en in mandjes of zakjes te doen die dan werden neergezet bij toeristenpaden langs de kust. Er kwam een geldbakje bij en een bordje met de prijs: 25 øre. 's Avonds waren de kersen verdwenen en lagen er muntjes in het bakje. Het was heel spannend en wij vonden toeristen een eerlijk mensensoort.

In de herinneringen blijven het spelen op de mooie stranden en vooral het eten een belangrijke plaats innemen. Rijke maaltijden met heerlijke toetjes en vaak taart. Zelfs wie de taal inmiddels vrijwel vergeten is, herkent nog woorden als 'jordbaer med fløde' en 'rødgrød'.

De uitzending van de Indische kinderen had plaats in de nadagen van de Nationale Commissie. Het bleek geen misser; de reis heeft veel betekend voor kinderen in moeilijke omstandigheden. Een van de meisjes, Rietje Jansens, die als kind zo lang van haar ouders gescheiden was, drukte het zo uit toen ze haar herinneringen van de reis naar Bornholm op schrift stelde: 'Ik herinner me weinig gebeurtenissen. Maar was het belangrijkste niet juist dat er niet veel

gebeurde, maar dat je gewoon kon slapen, eten en buitenspelen? En juist dat gewone, de liefde en warmte van een gezin, dat is me bijgebleven en ontroert me nog.'

Met de uitzending van de Bornholmse groep kwam er een definitief einde aan de uitzendingen naar Denemarken via de Nationale Commissie. Wel werden vanuit Denemarken in de jaren daarna zogenaamde invitée-reizen opgezet. Daarbij werd aan pleegouders de mogelijkheid geboden hun pleegkinderen voor één vakantie terug te laten komen. Hieraan moest door hen worden meebetaald. Dat hebben veel pleegouders er graag voor over gehad.

Er is onduidelijkheid over het aantal kinderen dat via de Nationale Commissie en Red Barnet werd uitgezonden. Van de Nationale Commissie ontbreekt een overzicht. Wie de aantallen kinderen uit de beschikbare archieven optelt, komt tot ongeveer 5.600. In een publicatie van Red Barnet uit 1970 wordt echter gesproken van 6.593. Men zou verschillende verklaringen kunnen geven voor dit verschil. Zo is het denkbaar dat deelnemers aan de invitée-reizen in het laatste aantal zijn begrepen. Ook is het mogelijk dat Red Barnet toch incidenteel heeft meegewerkt aan het vinden van onderdak voor kinderen die via kerken, vakbonden, verenigingen of fabrieken zijn uitgezonden.

Tot slot mag het grote aantal deelnemers aan uitzendingen van andere organisaties, waaraan de Nationale Commissie alleen medewerking verleende, niet onvermeld blijven. Hun aantal is niet bekend. Dat dit de duizend ver overstijgt, mag duidelijk zijn.

HOOFDSTUK 12

Zweden

Er zijn Nederlanders die beweren dat ze niet meer in leven zouden zijn, als er niet in de donkere beginmaanden van 1945 hulp was geboden door Zweden. Voor tallozen is de eerste gedachte die ze hebben bij het noemen van dat land: wittebrood. Er lijkt nooit heerlijker en witter brood gebakken te zijn dan het brood dat enkele weken na aankomst van de Zweedse schepen in Delfzijl in de hongergebieden werd uitgereikt. Volgens velen had het iets van cake, maar dan nog lekkerder. En aan de smaak van de Zweedse margarine kan de beste roomboter nog altijd niet tippen.

Wie de hongerwinter heeft meegemaakt, zal de Zweedse hulp nooit vergeten. Zweden kreeg het imago van een land waar alles rijk en goed was. Vaak een overtrokken beeld, ontstaan vanuit de ellendige situatie waarin we zelf verkeerden. Maar het is ontegenzeggelijk waar dat de situatie in het neutrale Zweden niet te vergelijken was met die in Nederland voor en nog lang na de bevrijding. Dezelfde journalist die al werd aangehaald over zijn reis door Denemarken, bezocht in september 1945 ook Zweden en schrijft daarover:

Stockholm deed al dadelijk onwezenlijk aan: de winkels vol met de mooiste boeken, kleren, leerwaren, de prachtigste vruchten en levensmiddelen. De etalages waren 's avonds heerlijk verlicht, in de trams zag je keurig geklede passagiers. Bestond zo iets nog: een land waar de vrouwen zich druk maakten over mode, mooie schoentjes en keurig gekapte haren? Het is een land als een paradijs en even onwezenlijk. De Zweden zijn dankbaar dat hun de ellende van de oorlog is bespaard. En zij willen die dankbaarheid uiten door hun enorme goedgeefsheid. Er hebben 35.000 Finse kinderen de oorlogsjaren in Zweedse gezinnen doorgebracht. Duizenden vluchtelingen vonden er asiel. Direct na de oorlog werden honderden Noorse kinderen opgenomen. De Zweden voelen veel sympathie voor Nederland

en hebben veel geld bijeengebracht voor hulp aan ons land. Nu hebben honderden gezinnen zich opgegeven om een Hollands kind op te nemen, te voeden en te kleden.

Terwijl deze journalist dit schreef, waren de transporten van Nederlandse kinderen naar Zweden al in volle gang. Na allerlei geruchten kwam bij de Nederlandse legatie in Stockholm eind mei de officiële bevestiging binnen van het Zweedse aanbod om tweeduizend Nederlandse kinderen op te nemen. De organisatie zou in handen komen van Rädde Barnen (Redt het Kind). De Zweden wilden zich vooral richten op de kleinste kinderen, liefst jonger dan 8 jaar. De ambassade stelde het ministerie van Buitenlandse Zaken hiervan op de hoogte. Minister Van Kleffens reageerde hierop onmiddellijk. Hij wilde juist liever de leeftijdsgroep van 8 jaar en ouder in aanmerking laten komen, maar hij kon geen officieel standpunt innemen, omdat het niet op het terrein van zijn ministerie lag. De Nederlandse gezant, mr. W. Graaf van Rechteren Limpurg, besloot daarom naar Nederland te gaan om de zaak te bespreken met het ministerie van Sociale Zaken. Nog in dezelfde maand sprak hij met Werdmuller van het Militair Gezag, met Van den Berg van Volksgezondheid en met de directeur van het nieuwe bureau van de Nationale Commissie in Amsterdam, H.C. Snel.

De uitzendingen naar andere landen waren inmiddels al op gang of nagenoeg geregeld. Men wist dus precies waaraan de grootste behoefte bestond. Het liefst had men het probleem van de grotere kinderen opgelost, die van 14 tot 18 jaar. Maar dat stond helemaal haaks op de plannen van de Zweden. Voor de allerkleinsten, zoals werd voorgesteld, voelde men niets. Men had al eerder besloten die niet mee te nemen wegens de verwachte problemen met zulke kleintjes bij massale transporten. Er werd besloten dat mej.dr. Van Dullemen van Volksgezondheid naar Zweden zou gaan om over de leeftijd te onderhandelen.

Het resultaat was dat er leeftijdsgrenzen werden vastgesteld van minimaal 6 en ten hoogste 12 jaar. Het aanbod betrof voorlopig tweeduizend kinderen die niet katholiek waren. Nu deze zaak was opgelost, wachtte een nog groter probleem. Niemand wist hoe de kinderen naar Zweden vervoerd moesten worden. Net als voor de retourtransporten vanuit Denemarken, die in het vorige hoofdstuk al genoemd werden, vond onze regering een reis per schip te gevaarlijk in verband met mogelijke mijnen. Ook voor een reis naar Zweden gold dat er onvoldoende vliegtuigen beschikbaar waren voor vervoer door de lucht en dat zelfs het reizen per bus niet mogelijk was, gezien de schaarse buitenlandse valuta waarover ons land beschikte. Hiermee dreigde het Zweedse

aanbod van tafel te verdwijnen. Er waren tenslotte al eerder aanbiedingen binnengekomen die niet te realiseren waren.

Het waren de Denen die uitkomst brachten. Zij waren bereid de kinderen te vervoeren en bovendien deze transporten te bekostigen. Na de enorme hulp die dit land al had verleend, was het een meer dan vorstelijk aanbod. Hun indrukwekkende colonnes viswagens, ambulances en keukenwagens zouden al tot eind augustus wekelijks naar Nederland komen om kinderen naar Denemarken te brengen. Men was bereid om in september verder te gaan en elke week kinderen op te halen die naar Zweden moesten, mits Zweden de kosten van de benzine wilde vergoeden. De Denen zouden ook zorgen voor de ontluizing, een eerste keuring bij Padborg en het vervoer naar Kopenhagen. Daar zouden de kinderen worden overgedragen aan Rädde Barnen.

De Deense hulp werd in grote dank aanvaard. De Zweden waren bereid de gevraagde benzinekosten te betalen. In Nederland was men door ervaring wijzer geworden. De groepen met bestemming Denemarken bestonden uit kinderen die afkomstig waren uit verschillende steden en werden steeds in Groningen verzameld. Die werkwijze had telkens weer allerlei moeilijkheden opgeleverd. Voor de reizen naar Zweden werd daarom gekozen voor kinderen die allemaal in eenzelfde regio woonden. Op die manier konden ze eenvoudiger verzameld worden en in de omgeving van hun woonplaats al in de Deense auto's stappen. Ook deze konvooien zouden per keer ongeveer vijfhonderd kinderen vervoeren.

Zo vertrok op 8 september 1945 de eerste groep met kinderen uit de regio Rotterdam vanaf het Feyenoord-stadion. Een van de jongens, de toen tienjarige Frans Lint, herinnert zich:

Ik ging met mijn moeder en mijn oma met de tram naar het stadion, in mijn hand een koffertje van geperst papier. Het was er een drukte van belang. Binnen het hek op het voorterrein stond een enorme colonne Deense vrachtwagens. De kinderen moesten het stadion in. Op het veld stonden weldra honderden kinderen. We moesten vreselijk lang wachten. Toen had men op de een of andere manier alles ingedeeld en mochten we groep voor groep in de auto's stappen. Van binnen waren de wanden van blik, op de grond lagen matrassen. Bij het vertrek waren we natuurlijk erg nieuwsgierig. We stonden voor het hekje dat ze voor de geopende deur hadden geplaatst. Ik weet nog dat we door Kralingen en over de oude hoofdweg naar Utrecht reden. Langs de kant bij het Kralingse bos stonden overal bordjes met doodskoppen en een waarschuwing voor mijnengevaar.

Het was een lange reis over slechte en hobbelige wegen. Veel kinderen werden wagenziek in de schokkende en schommelende auto's. 's Middags om vijf uur was de lange stoet op weg gegaan. Rond half elf werd de grens bij Denekamp bereikt. De grensformaliteiten daar duurden eindeloos lang. Wil van de Blink, een Rotterdamse leidster, schreef in haar dagboek:

Stoelen zijn er in de wagens niet, maar matrassen. Het schommelde ontzettend, vooral op de klinkerwegen. Ik heb overal blauwe plekken. Ik heb geprobeerd de jongens te laten slapen toen we stil stonden bij de grens, maar ze bleven een hels lawaai maken. Pas om twaalf uur sliepen ze. 's Nachts lag er een te huilen. Om zes uur was iedereen weer wakker. Om kwart over negen waren de formaliteiten eindelijk afgehandeld en reden we Duitsland in. Alles is daar kapot, geen huis onbeschadigd. Verschrikkelijk. Gisteren kregen we brood, vanochtend ook en als we vanmiddag stoppen krijgen we dat weer. Heerlijk belegd. Vanuit een jeep gooiden Engelse soldaten pepermunt en frujella naar binnen. Vanaf Bremen was de weg veel beter. Je hoort hier vijf talen: Engels, Duits, Deens, Zweeds en Nederlands. Om halfacht bereikten we Hamburg. Ontzettend zoals dat er uitziet. Je begrijpt niet dat ze daar nog de moed hebben om verder te leven. Om half tien zijn we bij een grasveld gestopt en zijn pas verder gegaan toen de kinderen sliepen.

De volgende ochtend werd de Deense grens gepasseerd. In Krusaa, vlak over de grens, wachtte voor iedereen de ontsmetting en de medische controle. Daar werden de kinderen naar een barakkenkamp gebracht om er de rest van de dag door te brengen en te overnachten. Het was heerlijk voor hen om even te rennen na de lange reis en het wachten in een rij voor de dokter.

Wil van de Blink schreef:

Om half één kwamen we in een barakkenkamp aan. De kinderen kregen pap met suiker en melk en brood. De leiding at apart, aardappels met vlees en karnemelk met beschuit na. Na het eten zijn we het bos ingegaan. De kinderen hebben bramen geplukt en we hebben uitgerust bij een fjord. Aan de overkant zien we de Duitse stad Flensburg op een helling liggen. Schitterend is dat.

Alle kinderen kregen 's avonds een briefkaart en konden zo naar huis schrijven over hun eerste ervaringen. De volgende ochtend werd de reis voortgezet. Na

een korte rit naar het station stapten ze op de trein. Via Fredericia werd de boot naar Seeland bereikt. Om vijf uur kwam de groep eindelijk aan in Kopenhagen. Daar wachtte een maaltijd op het station. Het Deense publiek keek vol medelijden naar de Nederlandse kinderen. Pas in de avond ging iedereen aan boord van de veerboot, doodmoe. Inmiddels hadden zich Zweedse leidsters bij de groep gevoegd. De Deense leiding bleef de groep nog tot aan de overkant begeleiden.

In Malmö stond een delegatie op de kade klaar om de groep te verwelkomen. Er waren bestuursleden van Rädde Barnen en vertegenwoordigers van het Zweedse Civilförsvaret. Daarnaast was er een flinke groep *lotta's* die klaarstonden om aan de kinderen etenswaren en drinken uit te reiken. De eveneens aanwezige waarnemend Nederlandse consul rapporteerde:

Pas na 22 uur kwam de boot aan. De meeste kinderen waren te slaapdronken om wat te gebruiken van wat hun door de *lotta's* werd aangereikt. Mijn indruk was dat de kinderen er in het algemeen slecht en vermagerd uitzagen. Hun kleding en schoeisel was veelal slecht en onvoldoende. Velen liepen rond in slechts een blouse zonder ondergoed. Dan waren er die met gapende en slechte schoenen en klompen rondliepen, de meesten zonder sokken of kousen. Zelfs waren er onder die op blote voeten rondliepen. Velen hunner lagen van de vermoeienissen te slapen. Op de veerboot mochten ze niet uit de wagens komen, ook in Malmö niet. Ze werden daar in drie groepen verdeeld, waarvan op dezelfde avond een groep naar Falsterbo werd gedi-rigeerd, een tweede groep naar Landskrona en de derde naar Mölle. Pas over elfen ging iedere groep naar zijn bestemming.

Midden in de nacht kwamen de drie groepen aan in de tehuizen Falsterbohus, Citadellet en Hotel Elfferson.

Rädde Barnen had alles goed georganiseerd. De Nederlandse kinderen zouden eerst voor ongeveer twee weken in een kamp worden opgevangen. Daar zouden ze weer op adem kunnen komen van de lange reis, medisch worden gecontroleerd, nieuwe kleren krijgen en vast wat kennis kunnen maken met de Zweedse taal en gewoontes. Na het verblijf in deze grote opvanghuizen zouden de kinderen naar pleeggezinnen worden gebracht. Mochten er kinderen aangetroffen worden die aan een besmettelijke ziekte leden, dan zouden die naar een aantal kleinere tehuizen worden gebracht tot ze hersteld waren. Men rekende op een beperkt aantal, maar dat bleek later een grote misrekening te zijn.

De transporten die in Zweden aankwamen, werden bij aankomst in drieën gesplitst. Geen enkel kamp kon vijfhonderd kinderen tegelijk plaatsen. Dus gingen de kinderen op drie plaatsen in quarantaine. In die tehuizen was de leiding Zweeds. Aan de staf waren steeds één of twee Nederlandse leidsters toegevoegd. Dat was maar goed ook, want in de eerste dagen waren er veel gevallen van heimwee. 's Nachts lag er altijd wel ergens een kind te huilen dat getroost moest worden.

Overdag werden de kinderen beziggehouden met wandelingen, spelen op het strand en met een druk programma van medische controles, inentingen en het uitdelen van kleding en schoenen. Dit laatste was hard nodig, ook al hadden veel moeders hun uiterste best gedaan om hun zoon of dochter zo goed gekleed als mogelijk de reis te laten maken. Er liepen dan ook heel wat kinderen rond met kleding die gemaakt was uit oude kleren of van gordijnen. In welke staat dan ook, het maakte allemaal niets uit. De oude spullen gingen uit om verbrand te worden en daarmee alle eventuele besmettingshaarden te vernietigen. Daar kwam een complete nieuwe Zweedse uitrusting voor in de plaats: een jurk of een pakje, een trui of een vest, een bloes, een windjack, een pet of een muts, een dubbel stel ondergoed, kousen, sokken en pyjama's. Hoog nodig waren verder de schoenen die ze kregen, zowel een paar hoge als een paar lage.

Voor de kinderen die uit het armoedige Nederland kwamen, waren het kostbare bezittingen. Dat beseften ze één voor één. Typerend voor hun vreugde was de merkwaardige ontdekking die een van de leidsters deed toen ze ging kijken op een slaapzaal. Overal lagen daar jongens op bed, terwijl nergens de kleren te zien waren die gewoonlijk worden uitgetrokken voor het naar bed gaan. Het bleek dat ze op deze zaal allemaal hun nieuwe kleding, inclusief schoenen, hadden aangehouden uit angst dat ze gestolen zouden worden terwijl ze sliepen. Wat ze niet aan hadden, hadden ze meegenomen onder de dekens.

Frans Lint, die in Falsterbo terecht was gekomen, was nog het meest blij met zijn nieuwe schoenen:

Ik was naar Zweden gegaan met een paar van die klompkleppers, houten plankjes met een riempje eraan. Ze veroorzaakten vreselijke pijn. Ze sneden zo in mijn hielen dat er permanente merktekens zijn achtergebleven. Ik heb er bootjes van gemaakt, met een takje als mast en mijn oude sokken daar overheen. Zo heb ik ze de Oostzee ingestuurd.

In de opvangkampen werden de kinderen uitstekend verzorgd. Uiteraard werd 's ochtends plechtig de Nederlandse vlag gehesen en het Wilhelmus gezongen. Dat was de eerste keren ontroerend, maar dat ging er snel af. Eén meisje vertelde dat ze na een aantal dagen expres heel hard vals gingen zingen, omdat een van de leidsters dan boos werd. Veel kinderen hadden moeite om te wennen aan een omgeving waar regelmaat en orde moest heersen. In sommige jongensgroepen was sprake van vernielingen. Opzettelijk werden er wasbakken en vooral lampen vernield. Daar draaiden ze de bolletjes uit en gingen daar buiten mee gooien omdat die als granaten ontploften. Het was ook opmerkelijk dat de kinderen soms moeite hadden met sommige gerechten die op tafel verschenen. Wie verwacht had dat kinderen die veel tekort zijn gekomen gretig op alles aanvallen wat hun wordt voorgeschoteld, kwam bedrogen uit. Vooral als er vis gegeten moest worden, bleef er veel op de borden achter.

Een Nederlandse journalist bezocht een van de opvangkampen en schreef:

Je herkende de Rotterdammertjes bijna niet meer. Uit bezorgdheid voor hun nieuwe plusfours maakten ze een omweg voor elke bramenstruik. Om elk plasje liepen ze heen vanwege hun mooie schoenen. Maar het grootste succes waren de petten, doodgewone blauwe skipetten. Daar stonden ze mee op en gingen ze mee naar bed. Letterlijk, want die pet moest 's nachts op het voeteneind liggen. En overdag stonden ze trouw bij het hek om geen gelegenheid voorbij te laten gaan om de pet af te nemen. De voorbijgangers moeten de indruk hebben gekregen dat de Nederlandse jeugd verschrikkelijk goed is opgevoed.

De kinderen hadden alle ruimte om te spelen in de kampen. Wel werden ze door een hek streng gescheiden gehouden van de Zweden. Naar het strand mochten ze alleen op plaatsen waar ze niet in contact kwamen met andere mensen. De Zweden waren heel beducht voor eventuele besmettelijke ziektes. Die vrees was niet ongegrond. Bij de uitstrijkjes van keel en neus tijdens de medische controles van de eerste transporten bleek dat een kleine twintig procent van de kinderen besmet was met difterie. Dit betekende dat er per transport voor gemiddeld honderd kinderen extra maatregelen genomen moesten worden, terwijl er vier van zulke transporten achter elkaar zouden komen. De kleine quarantainetehuizen waarover de Zweden beschikten, waren op zo'n grote massa nauwelijks berekend.

Een week na het eerste transport vertrok een tweede groep voor dezelfde reis. Dit keer was Haarlem het verzamelpunt. De wagens waren niet leeg naar Nederland gekomen: de 38 grote koelwagens, die begeleid werden door ambulanceauto's en een kantinewagen, brachten 160 ton zuivelproducten plus nog allerlei andere voedingswaren mee. Ruim vijfhonderd kinderen uit de omgeving van Haarlem en vanuit de Zaanstreek maakten vervolgens dezelfde reis als de Rotterdammertjes een week eerder. Op de boot naar Malmö werd hun trein in drieën gesplitst, zodat ze, zonder de trein te hebben verlaten, naar drie verschillende opvangtehuizen konden worden gebracht. Er ging een groep van 148 kinderen naar Ängelholm. Het is niet bekend waar de andere kinderen voor twee of drie weken zijn ondergebracht.

Ook nu werden de kinderen volledig van nieuwe kleren voorzien. Hoe dankbaar ze ook waren, soms was het moeilijk voor hen om afstand te doen van hun oude spullen. Ina Hoogendoorn uit Haarlem zag de kleding van haarzelf en van haar jongere zusje met enige weemoed meegenomen worden. Ze wist hoeveel moeite haar moeder had moeten doen om hen beiden er netjes uit te laten zien. Van allerlei oude spullen waren met grote moeite nieuwe kleren gemaakt. Het was toch wel zuur dat die al onmiddellijk vernietigd werden.

Ook nu weer bleken veel kinderen besmet te zijn met difterie. Zij werden ogenblikkelijk vanuit de opvangkampen naar kleine quarantainetehuizen gebracht. Ziek waren ze meestal niet. Toch zijn er twee kinderen uit dit transport die zich herinneren dat er een jongetje is overleden. Een van de deelnemers, toen nog maar acht jaar, weet nog:

Wij mochten gaan kijken. Hij lag daar opgebaard. Ernaast stonden waxinelichtjes. Het drong niet tot me door dat hij echt dood was. De andere kinderen zeiden dat hij naar huis zou gaan in een loden kist. Dat snapte ik niet. Zelf wilde ik ook graag naar huis.

Met dit tweede transport was het aantal kinderen op ongeveer duizend gekomen. Het was de bedoeling dat het er nog voor het einde van de maand dubbel zoveel zouden zijn. De mensen van de koelwagens en van het Deense Rode Kruis werd weinig rust gegund. Op 22 september waren de wagens alweer terug in Nederland, dit keer om kinderen uit de omgeving van Arnhem en Zutphen op te halen.

Bij hun aankomst in Zweden stond op de kade in Malmö de vertegenwoordiger van het Nederlandse consulaat weer te wachten. Hij rapporteerde:

De veerboot legde op woensdag 26 september pas om 13.00 uur aan. De kinderen zagen er niet zo slecht uit als ik ze wel bij de eerste zending aantrof. Of dit nu kwam doordat ze in Kopenhagen de nacht hadden doorgebracht en daardoor meer uitgerust waren, of doordat ik ze bij daglicht zag, weet ik niet. De eerste keer toen ik ze zag was het een heel ander beeld. De kinderen waren toen slaperig en uitgeput van vermoeienis. Ook wat de kleding betreft, viel het deze keer erg mee. Natuurlijk waren er ook velen onder hen die onvoldoende kleding en schoeisel aan hadden. Volgens informatie reizen de kinderen door naar Falsterbo, Höllviksnas en naar Ystad.

De afspraak om alle kinderen nog in september naar Zweden te brengen, werd volledig nagekomen. Op 29 september vertrok het laatste transport, alweer met kinderen uit Gelderland. Dit keer uit de omgeving van Tiel, Geldermalsen en Culemborg. Zij kwamen in Zweden in quarantaine in Landskrona, in Mölle en vermoedelijk nog in een derde tehuis. Overigens bestond dit transport bij vertrek uit Nederland niet helemaal uit kinderen voor Zweden: er bleven 29 kinderen in Denemarken achter om daar door Red Barnet in gezinnen te worden ondergebracht.

Voor veel kinderen zou het verblijf in de opvangkampen anders aflopen dan gedacht. De Zweedse medische controle bleek zeer grondig te zijn. Vooral voor besmetting met difterie was men zeer beducht. Van alle kinderen werden uitstrijkjes gemaakt uit keel en neus. Het resultaat was schrikbarend: nu alle transporten binnen waren, kon men vaststellen dat tussen vijftien en twintig procent van de kinderen besmet was. De zieken onder hen werden afgevoerd naar ziekenhuizen, de overigen gingen in quarantaine in speciale tehuizen. Nadat de grote kampen voor de eerste opvang niet meer nodig waren, werden de aanwezige Nederlandse leidsters overgeplaatst naar de tehuizen met besmette kinderen. Dat waren er heel wat. Ruim driehonderd kinderen uit de eerste vier transporten moesten naar deze kleine tehuizen. Het aantal Nederlandse leidsters was daarvoor veel te klein. Bovendien wilde men de kinderen die daar bleven ook iets van onderwijs geven. Met spoed werd daarom aan de Nationale Commissie gevraagd wat extra leidsters en onderwijzeressen te sturen.

Er werd met smart op hen gewacht. De staf in de tehuizen was Zweeds en lang niet overal verliep het in de verhouding tussen hen en de kinderen naar wens. Die verstonden de taal nog niet en bij de Zweden was er weinig begrip voor de mentaliteit van de Nederlandse kinderen. Natuurlijk was er onder hen

een groep die geen orde meer gewend was. ‘Totaal verwilderd door de oorlogsomstandigheden. Ze vloeken als ketters. Je weet niet wat je hoort’, omschreef een Nederlandse leidster hen. Ze waren niet ziek en voelden zich ook niet zo. Ze zaten vol energie en vonden het moeilijk zich aan te passen aan de regels van een Zweeds quarantainekamp. In sommige tehuizen was de toestand al behoorlijk uit de hand gelopen voordat de Nederlandse leidsters aankwamen. Streng straffen werkten vaak averechts, omdat de kinderen die als onrechtvaardig beschouwden.

Nies Olthof uit Winschoten was een van de nieuwe onderwijzeressen. Ze kwam terecht in het Pensionat Sandebo in Braås, waar twintig jongens en tien meisjes uit Gelderland waren ondergebracht. Ze schreef in haar dagboek:

Bij aankomst is mijn eerste indruk dat de kinderen druk en schreeuwerig zijn. Ze zien er slordig en vuil uit. De jongens hebben kletsnatte kousen en schoenen. Ze spelen namelijk de hele dag aan de rand van het meer. Dat mag niet, maar daarom is het des te mooier. We horen dat ze met de stok krijgen als ze ondeugend zijn. We beginnen met de kinderen wat instructies te geven. We willen niet te veel veranderingen tegelijk aanbrengen. Alles is hier erg primitief. Het water moet uit een put komen, een paar honderd meter bij het huis vandaan. De plee is nog verder weg.

Toen er eenmaal een leidster en een onderwijzeres in dat tehuis waren gekomen, begon alles veel beter te lopen. Al op de eerste dag begonnen zij met het doen van spelletjes en het aanleren van liedjes en dansjes als de Drikusman en de dans van Kaa. Overdag werden wandelingen gemaakt door de prachtige bossen in de omgeving. Er was eindelijk school voor de kinderen, ook al kwam er van echt onderwijs niet veel terecht. Er werd veel gezongen, getekend, gehandwerkt en er werden tijdens de lessen brieven naar huis geschreven.

We moeten met betrekking tot de problemen die in de tehuizen waren, het Zweedse personeel niet te negatief beoordelen. Zij waren aangesteld voor de huishouding of de verpleging en niet om toezicht te houden op de kinderen. Het zou ook niet juist zijn te denken dat zij geen enkel gevoel hadden voor de kinderen. Toen er in Braås iemand van het personeel jarig was en de kinderen haar in het Nederlands toezongen, een dansje voor haar deden en tekeningen aanboden, stond zelfs de strenge directrice met tranen in de ogen. Maar als er iets mis liep, was het probleem steeds moeilijk op te lossen.

Wel bleek al spoedig dat niet alleen de kinderen botsten met de Zweedse leiding; de strakke regels en de grote angst van de Zweden voor besmetting

botsten voortdurend met de veel grotere vrijheid die de Nederlandse leidsters zich veroorloofden. Nies Olthof daarover:

Onze eerste dag was een teleurstelling. De kinderen slapen in kooien boven elkaar op een matras van dun papier, gevuld met stro, één laken en twee dunne dekens. Geen ventilatie op de slaapkamers, een raam openlaten is te koud, de deur naar de gang die wij open laten staan wordt door het Zweedse personeel hardnekkig weergesloten. Om zeven uur is alles stil, na een jongen voor straf op de gang te hebben gezet. De volgende dag doen we ochtendgym in pyjama. De verpleegster is woedend. Als later een van de kinderen zich niet lekker voelt, geeft ze de ochtendgym de schuld. Bij de verplichte rust na de middag moeten de kinderen plat op hun bed liggen en mogen zelfs niet fluisteren, omdat de directrice niet tevreden is over gisteren. Dat is een straf voor de kinderen maar ook voor ons.

De conflicten bleven zich opstapelen. Op een dag waren de kinderen met hun leidster in de richting van het dorp gewandeld. Dat gaf grote consternatie. Ze hadden door hun aanwezigheid bij het dorp de bevolking in besmettingsgevaar gebracht. Men vond de Nederlandse leidsters slordig, omdat ze niet steeds de voorgeschreven mondbescherming droegen. Uit contacten die ze hadden met hun Nederlandse collega's in andere kampen, blijkt dat het daar niet veel anders was. In sommige kampen waren zelfs hoogoplopende ruzies en huilende leidsters die nergens hun verhaal in de eigen taal kwijt konden.

In november was er een bijeenkomst van de Nederlandse leidsters uit de regio om allerlei problemen te bespreken; de Zweden bleven alleen met de kinderen achter. In Braås liep het zo uit de hand dat een paar jongens stokslagen kregen van de woedende directrice. De slachtoffers waren daar op hun beurt weer verontwaardigd over. Het kostte de Nederlandse leiding na thuiskomst heel wat moeite om de gemoederen tot bedaren te brengen. Het lukte omdat in dit tehuis de verhouding tussen leiding en kinderen goed was, ook al moest diezelfde leiding net zo goed vaak streng optreden.

In het algemeen hadden de leidsters de handen meer dan vol. Het was jammer dat de omstandigheden het ontstaan van een goede band tussen hen en de kinderen vaak doorkruisten. Zo ver van huis, zonder hun ouders, hadden de kinderen behoefte aan iemand die ze vertrouwden. Dat lukte vaak heel goed. De meeste leidsters trokken de hele dag met hen op, deden speurtochten door de bossen, zongen liedjes en gingen 's winters met hen sneeuwballen gooien of sneeuwhutten bouwen. 's Avonds werden de kleintjes door hen toegestopt.

De groten waardeerden het als de leidsters probeerden sneller te schaatsen dan zichzelf, of waren vereerd als ze met een moeilijke klus mochten helpen. Er waren momenten dat het in deze kleine tehuisen op een gewoon gezin leek.

Helaas waren er voortdurend wisselingen en hergroeperingen. Kinderen die geen bacillendragers meer waren, mochten naar gezinnen. Tehuisen werden opgeheven als er weinig kinderen overbleven. De positief bevonden kinderen werden dan samengevoegd met lotgenoten uit andere kampen. Ook leidsters werden bij de reorganisaties overgeplaatst. 'We worden als postpakketten van de ene plaats naar de andere gestuurd', schreef een van de leidsters naar huis. Organisatorisch was het allemaal noodzakelijk, maar voor het welbevinden van de kinderen een ramp. Ze moesten steeds opnieuw proberen een plekje te vinden waar ze zich veilig voelden en nieuwe vrienden. Het kostte weer veel tranen en het bijna vergeten verlangen naar huis keerde in volle hevigheid terug. Nies Olthof vertelt over deze verhuizingen:

De kinderen waren gisteren erg onrustig omdat we vandaag een aantal van hen naar Bolmen moeten brengen. Ook de meisjes waren hopeloos vervelend. Dat kwam door de verhalen die ze hadden gehoord over een ander kamp, andere leidsters en over proeven met penicilline. Ze moesten voor straf de zaal opruimen en alle kasten schoonmaken. Bovendien mochten ze niet naar buiten en ook nog strafregels schrijven. Daarna praatte ik met hen. Ze waren erg opgelucht. 'Krijgen we dan vanavond een nachtzoen en stopt u ons dan onder?' Een van de meisjes bleef maar huilen. Ze had ontzettende spijt. Ik ook!! Wat missen die kinderen niet allemaal?

De ontvangst in Bolmen was een koude douche. De harde, militaristische stem van de directeur die hen in 't gelid liet lopen, maakte hen opstandig. Aan tafel wilden ze niet eten en ze waren erg van streek. De een na de ander begon te huilen. De vrouw van de directeur zei: 'Waarom huilen die kinderen? Ze hebben toch geen pijn?' Toen de kinderen naar hun afdelingen gebracht werden, probeerden we ze nog te kalmeren. Het lukte niet erg en na een ellendig afscheid namen wij de trein terug.

Het overplaatsen veroorzaakte bij de kinderen soms hevige emoties. Een paar jongens die waren verplaatst naar een tehuis in Telestad zijn weggelopen, ze wisten zelf niet precies waarheen. 'Weg' was het enige dat hen voor ogen stond. Uiteraard kwamen ze niet ver: nog voor de avond werden ze door de politie teruggebracht.

Alle kinderen die na enkele weken in de tehuizen nog positief waren, kregen een behandeling met penicilline. Dat was in die tijd nog geen alledaagse kuur. Een pretje was het niet, niet voor de kinderen en niet voor de leidsters. Zij bezagen de kuur met veel wantrouwen. Aan Nies Olthof was verteld dat het 'een proef' was, zonder dat men zekerheid had over het effect. In Tingsryd schreef Wil van de Blink heel emotioneel in haar dagboek: 'Het is vreselijk voor die kinderen. Elke drie uur krijgen ze een pijnlijke injectie en een mond- en keelspoeling. Proefkonijntjes zijn het!'

Het is uiteraard een opmerking die geplaatst moet worden in het licht van dat moment. Achteraf moeten we zeggen dat we de Zweden dankbaar moeten zijn voor de behandeling met dit medicijn. Hoe kostbaar dit toen was, herinneren velen zich nog uit de bekende film *The Third Man*. Penicilline was toen zelfs een bron van lucratieve handel op de zwarte markt.

Bij een aantal van de kinderen had de kuur al binnen enkele weken succes, zij konden dan alsnog naar pleegouders. Voor een enkeling bleef het resultaat van de testen alsmat positief, ondanks alle behandelingen. Een van zulke jongens was Lou van Persie uit Rotterdam. Zijn hele verblijf van meer dan een halfjaar heeft bestaan uit kampen. In een Zweeds gezin is hij nooit geweest.

Ik werd naar een quarantainekamp in Bolmen gestuurd. Het bestond uit drie barakken. Er was een barak voor de jongens, een voor de meisjes en een barak voor de keukens en voor recreatie. Ziek was ik niet, maar ik bleef alsmat positief. Dat prikken was vreselijk. In zo'n prikperiode kreeg je tachtig prikken in tien dagen, elke drie uur een prik, dag en nacht door. Er was nauwelijks nog een plek te vinden op je zitvlak waar nog niet geprikt was. Bovendien was het een dikke naald die behoorlijk pijn deed. Sommige jongens waren op het laatst zo bang dat ze hem smeerden als de zusters kwamen. Ze huilden hard van angst en moesten worden vastgehouden.

In die tien dagen moest je in bed blijven. Dat was ook erg, want je was totaal niet ziek. Maar daarna kon je weer naar buiten. We maakten lange wandelingen door de bossen, maar mochten niet naar het dorp. Toen het winter werd, vroom het vaak meer dan twintig graden. Gelukkig hadden we allemaal kleding gekregen, ook een soort skikleren. We bouwden sneeuw-hutten en mochten er skiën en schaatsen. Die ski's mochten we mee naar huis nemen. Ik heb ze nog jaren bewaard.

We kregen in het kamp ook Zweedse les. Erg veel kans om in die taal te praten kregen we niet, hooguit wat met de mensen die in het tehuis werkten.

Maar het Zweedse volkslied ken ik nog altijd. Al met al heb ik het er toch geweldig naar mijn zin gehad, ook al duurde het eigenlijk veel te lang.

De organisatie van Rädga Barnen was aan alle kanten perfect, er was voor alles gezorgd. In Kumla was zelfs een tehuis voor kinderen die dermate onhandelbaar waren gebleken dat men ze niet naar pleegouders durfde te sturen. Of, zoals men het officieel formuleerde, die tengevolge van de oorlog moreel zo'n knauw hadden gekregen dat men ze bezwaarlijk in een Zweeds gezin kon onderbrengen.

Toch liep er iets mis. Dat had te maken met de zieke kinderen. Zij werden opgenomen in Zweedse ziekenhuizen. De organisatie van Rädga Barnen reikte daar slechts tot aan de deur. Bij hun aankomst in Denemarken en in Zweden hadden de kinderen verplicht naar huis moeten schrijven. Toen ze naar een pleeggezin gingen, kregen hun ouders bericht over hun nieuwe adres. Maar bij opname in een ziekenhuis vielen de kinderen onder de zorg van Zweedse artsen en verpleegsters. Die dachten aan alles behalve aan berichten naar huis. Het gevolg was dat sommige kinderen gewoon verdwenen leken. Na een paar weken sloeg thuis de ongerustheid toe, zeker als men hoorde dat anderen wel bericht hadden gekregen van hun kinderen.

Er klopten ongeruste ouders aan bij de Nationale Commissie, bij het Rode Kruis of bij instanties in Zweden. Begin november schreef de vader van een meisje uit Tiel aan de Nederlandse consul in Zweden: 'Mijn dochter Elly vertrok op 29 september met een transport naar Zweden. Op 5 november hadden we nog steeds geen bericht. Haar verblijfplaats is onbekend. We hebben al drie keer aan Rädga Barnen geschreven, maar geen antwoord gekregen. Van terzijde hebben we gehoord dat ze ziek is geworden. We zijn erg ongerust.' Men mag aannemen dat deze laatste zin niet eens de paniek uitdrukte die in het gezin moet hebben bestaan. Het is nauwelijks te begrijpen hoe deze man nog tot een zo rustige brief kon komen. Maar het was tenslotte ook niet de schuld van het Nederlandse consulaat. Dat ging onmiddellijk aan de slag. Op 28 november had men haar gevonden: 'Elly heeft al die tijd in het epidemieziekenhuis in Hälsingborg gelegen. Ze zal nu in een gezin geplaatst worden.' Dit bericht bereikte haar ouders eindelijk in december. Hoe hoog de spanning en angst thuis inmiddels waren opgelopen, valt alleen te raden.

Dit voorval was geen incident. Kinderen die in ziekenhuizen terechtkwamen, leken spoorloos te verdwijnen. De ouders van ene Janny kregen op 19 september nog een brief van hun dochter. Daarna volgde er stilte tot in november. Het consulaat kon hun toen, als antwoord op hun ongeruste brief, medelen dat ze ergens in quarantaine was. Niet alle ouders konden hun emoties zo lang

beheersen. De moeder van een van de jongens maakte een forse rel, zowel bij het Rode Kruis als bij de gemeente in Rotterdam, toen haar zoon al twee maanden zoek was. Ze dreigde het gebouw niet te zullen verlaten voor ze wist waar hij was. Men wist het daar echter ook niet. Pas bij een onderzoek door een relatie in Zweden werd zijn naam ontdekt op een lijst.

Deze gebeurtenissen waren een smet op de zo perfecte organisatie van de Zweden. Het waren niet alleen de ouders die het hierdoor moeilijk kregen, ook de zieke kinderen zelf verdwenen uit de aandacht van zowel de Nederlandse leiding als van de rest van de organisatie. De kinderen kwamen meestal moederziel alleen in een Zweeds ziekenhuis terecht, en dan ook nog in een quarantaineafdeling, geïsoleerd van anderen, met alleen verpleegsters die ze niet verstonden. Voor sommige kinderen is het een uiterst traumatische ervaring geweest. Het overkwam de achtjarige Will Prent uit de Zaanstreek:

Ik was vanuit het kamp in Malmö door een verpleegster naar een ziekenhuis gebracht. Daar was niemand tegen wie ik kon praten of aan wie ik kon vragen waarom ik daar moest zijn. Ik mocht er in een tuin lopen, maar verder niets. Vanachter de spijlen van een hek keek ik naar buiten. Daar speelden kinderen met een bal. Maar waarom mocht ik niet buiten spelen? Voor mij stond het vast dat ik daar voor straf was opgesloten, maar ik wist niet wat ik had misdaan. De eenzaamheid en de onzekerheid zijn zo groot geweest, dat ik als volwassene aan ernstige verlatingsangst heb geleden. Mijn ouders wisten ook niet waar ik was gebleven. Een oom, die door de oorlogsomstandigheden eveneens in Zweden was terechtgekomen, wist mij uiteindelijk op te sporen. Overigens ben ik na het ziekenhuis nog naar pleegouders gegaan, waar ik het zo fijn heb gehad dat ik uiteindelijk niet eens naar huis wilde.

Verreweg de meeste kinderen wisten van alle problemen in de quarantainekampen niets af. Zij vertrokken na twee of drie weken vanuit hun opvangkamp naar een pleeggezin. De kinderen zwermde uit over heel Zweden, vanaf de zuidkust tot aan de poolcirkel. Sommige kinderen kwamen in een grote stad terecht, anderen op eenzaam gelegen boerderijen. Zelfs de reizen erheen verliepen verschillend. In de grote steden kwamen hele groepen tegelijk aan. Daar wachtten op het station dan ontvangstcomités met fraaie welkomstwoorden, de plaatselijke pers voor een verslag en natuurlijk de nieuwsgierige pleegouders. Kinderen die in afgelegen dorpen terechtkwamen, hadden heel andere ervaringen. Een van de meisjes vertelde:

Ik moest met een leidster mee. Die nam me mee naar de stad waar ze woonde. Ik heb bij haar thuis overnacht. De volgende dag werd ik op een bus gezet. Aan de chauffeur werd verteld waar ik heen moest. Op het laatst was iedereen uitgestapt en zat ik helemaal alleen in die bus, in een vreemd land. Uiteindelijk stond er ergens een vrouw op me te wachten. Met een melkauto werd ik naar een boerderij gebracht. In het dorp werd ik als een bezienswaardigheid aan iedereen getoond.

Over al die kinderen zijn geen algemene verhalen te vertellen. Het enige dat zij vanaf dat moment gemeen hebben, is dat er na aankomst een paar moeilijke dagen volgden. Vreemde mensen, die een vreemde taal spraken en die even vreemde gewoontes hadden. Die eerste dagen hebben heel wat tranen gekost, maar in bijna alle gevallen was dat snel voorbij. Een van de meisjes, Alice Izaksson, vertelt erover:

Ik wilde feitelijk niets die eerste dagen. Buiten spelen durfde ik niet. Mijn pleegouders lieten een ander Nederlands meisje dat in de buurt woonde naar mij opbellen. Maar ik reageerde niet eens op haar. Ik bleef alleen maar staan huilen. Toen was het plotseling over. Ik ging naar buiten en deed van alles. Uiteindelijk konden mijn pleegouders en ik het zo goed met elkaar vinden dat we mijn vertrek met doktersverklaringen en dergelijke hebben gerekt tot tien maanden na aankomst.

Het voornemen van de Nationale Commissie om de kinderen onder te brengen in gezinnen van hetzelfde niveau en met dezelfde achtergrond als thuis, werd in Zweden lang niet altijd werkelijkheid. De meeste kinderen waren afkomstig uit de grote steden, boerderijen hadden ze nog nooit van dichtbij gezien. Toch kwamen veel van de kinderen daar terecht. Ook dat wende snel, vooral als ze de kans kregen met dieren om te gaan. De kinderen hadden bij hen geen taalproblemen en voelden geen schroom om ermee te knuffelen. Door de grotere jongens werd wel eens geklaagd dat ze op de boerderijen zo hard moesten werken; de kleintjes hadden het daar gemakkelijker. Ze rommelden wat rond in de schuur, voerden de kippen en gingen met de knechten mee naar het land. Juist deze groep sprak na een halfjaar nauwelijks meer Nederlands. De kinderen die in de steden terechtkwamen, werden veel minder ingeschakeld voor werk in en rondom het huis. Dat wil niet zeggen dat ook zij niet geconfronteerd werden met grote verschillen tussen het leven in het pleeggezin en dat wat ze thuis gewend waren.

Soms hadden ze zelfs schokkende ervaringen. De twaalfjarige Arie van Campenhout kwam in een gezin met twee meisjes van ongeveer zijn eigen leeftijd. Kort na aankomst namen zijn pleegouders hem mee naar een gebouw in de buurt. Hij wist niet wat het was, maar al zijn kleren moest hij er uitdoen en hij werd bij douches helemaal ingezeept. Dat was op zich niet zo erg, maar zijn beide pleegzusjes stonden, eveneens zonder kleren, daarbij. Hij had totaal geen aandacht voor die blote meisjes maar was alleen maar bang dat ze naar hem zouden kijken. Hij geneerde zich enorm en hield zijn handen krampachtig voor zijn buik. Uiteraard heeft hij dat niet lang volgehouden en kon zich troosten met de gedachte dat iedereen in deze sauna er zo bij liep.

Ook Frans Lint had een soortgelijke ervaring. Hij kwam in een huis bij een dame alleen. Die was erg aardig voor hem, maar al snel verveelde hij er zich en wilde naar school. Dat gebeurde. Hij probeerde met alles mee te doen, ook toen er zwemmen op het rooster stond. Tot zijn verbazing was er maar één kledkamer en stonden de jongens en de meisjes uit zijn klas daar spiernaakt, zonder enige poging om hun bloothed voor anderen verborgen te houden. Het was 1945 en voor Nederlandse opvattingen een onbegrijpelijke situatie.

Ina Hoogendoorn kwam bij een jong gezin met een klein kind in huis. Erg ruim was het niet in hun flat; ze moest op een matras in de keuken slapen. Maar ze had zulke lieve pleegouders getroffen, dat ze zich meteen thuis voelde. Ook aan het eten was ze snel gewend. Ze vond het wel vreemd dat er geen groenten bij het warme eten waren, maar wel erg veel bessen, zoals bloedworst met veenbessen en havermout met room en bosbessen. Het was voor haar ook raar dat de aardappels in de schil gekookt werden. Na een paar dagen was het allemaal normaal.

Ik speelde er buiten met de andere kinderen en mocht er fietsen. Eerst nam mijn pleegvader me mee om me te leren dat ik links moest houden in Zweden. Toen de winter inviel, werd het er alleen maar leuker op en kon ik er skiën. Dat hadden nog maar weinig Nederlandse kinderen gedaan. Van mijn pleegouders kreeg ik een skibroek, met ritsen. Ook zo'n broek had ik nog nooit gezien. Wat mij in die lange winter vol sneeuw verbaasde, was dat er overal in de bossen zomaar takken op de grond lagen. In de hongerwinter had ik thuis hout gesprokkeld. Toen moest je lang zoeken voor je wat vond. Hier nam niemand zelfs de dikke takken mee. De kerstmis in Zweden zal ik nooit vergeten: de kerstman die op een arreslee aan kwam rijden en de kerstboom met vlaggetjes midden in het dorp, waar we zingend omheen dansten. De liedjes ken ik na al die jaren nog altijd.

De talrijke muurtjes van Smålandse keien boden overal gelegenheid tot klauteren.
[Archief N. Olthof]

Sommige kinderen zagen maandenlang geen andere Nederlandse leeftijdsgenootjes. Ook de inspectrices van Rädde Barnen die de gezinnen controleerden, spraken als regel alleen Zweeds. Dat was voor de kinderen na enkele weken geen enkel probleem meer. Vooral de kinderen op het platteland waren na enkele maanden volledig 'verzweedst'. Toen 'Tante Dora' Geldermalsen, de inspectrice, in Katrineholm de verzamelde Nederlandse kinderen iets begon te vertellen, werd ze door een van de meisjes in de rede gevallen. Het kind zei: 'Praat u maar liever in het Zweeds, dan verstaan we u beter.'

In de stad zagen de Nederlandse kinderen elkaar wel eens. Vaak werd er voor hen iets georganiseerd. In Uppsala bleek het mogelijk een Nederlands eenmannschooltje te vormen, terwijl in Stockholm zes groepen werden gevormd met kinderen die een paar uur per week Nederlands onderwijs kregen. In diezelfde stad werd op 5 december de grote hal van het stadhuis gebruikt om met enige honderden Nederlandse kinderen Sint Nicolaas welkom te heten. Ook in Malmö kon er een echt sinterklaasfeest gevierd worden. De kinderen hadden er overigens totaal geen moeite mee om de goedheiligman onmiddellijk

5 december 1945, Sint Nicolaas op bezoek in het quarantainekamp in Tingsryd.
[Archief N. Olthof]

na zijn verjaardag in te ruilen voor zijn Zweedse collega Jultomten. Ook de komst van de kerstman ging immers gepaard met veel cadeaus en lekkernijen.

Rädda Barnen probeerde in ieder geval de Nederlandse taal voor de kinderen levend te houden door de uitgave van een krantje dat *De Trekvogel* heette. Het eerste nummer verscheen op 1 december 1945. Het begon met een voorwoord van Birgit de Jong, de vrouw van de Nederlandse consul-generaal in Stockholm:

Lieve kinderen. Het is natuurlijk in het begin moeilijk om aan een vreemde taal te wennen en jullie zult wel dikwijls naar huis verlangen. Om je een gevoel te geven dat je landgenoten jullie niet vergeten, is men op het idee gekomen om jullie eens in de twee of drie weken een krantje te sturen, geschreven in je eigen taal.

In veel opzichten doet het krantje herinneren aan het soortgelijke blad dat aan de kinderen in Denemarken werd verstrekt, alleen nu uiteraard niet met verhalen over Andersen, maar artikelen over Selma Lagerlöf. Net als in het

Deense blad was er een puzzelrubriek. Verder was er informatie over Zweden en over de radio-uitzendingen voor de Nederlandse kinderen. Eens in de twee of drie weken konden ze hun eigen programma horen tussen half vijf en vijf uur. Het trof goed dat de eerste uitzending op 5 december viel. Er zouden sinterklaasliedjes worden uitgezonden. *De Trekvogel* riep de kinderen op om in hun Zweedse huizen hardop mee te zingen. Er was in de krant ook een rubriek in het Zweeds, 'Till fosterföräldrarna', met mededelingen voor de pleegouders.

Natuurlijk schreven de kinderen naar huis. De brieven deden er soms lang over, zeker die van kinderen die nog in quarantaine waren, omdat hun post eerst moest worden ontsmet. Uit die brieven konden de ouders thuis opmaken dat er veel bij hun kinderen aan het veranderen was. Tekenend is een schriftelijk verzoek van een moeder, die aan de Nationale Commissie vroeg of ook zij de woordenlijst Zweeds-Nederlands kon krijgen die in Zweden aan de kinderen was uitgereikt. De brieven van haar dochter stonden zo vol met Zweedse woorden dat ze moeite had om alles te begrijpen.

Nog eenmaal waren de kinderen in de omgeving van Stockholm plotseling weer erg Nederlands. Op 8 april kwamen prinses Juliana en prins Bernhard voor een officieel bezoek naar Stockholm. De kinderen die in de omgeving van Stockholm waren ondergebracht, werden verzameld om het prinselijk paar te begroeten. Iedereen wist dat prinses Juliana zich heel betrokken voelde bij de kinderuitzendingen. Het was voor de kinderen een hele gebeurtenis. Het dagblad *Trouw* spreekt van een ontroerende kinderhulde en vervolgt:

Op de binnenplaats van het koninklijk slot stonden 250 Nederlandse kinderen, die hier verpleegd worden en morgen weer naar huis gaan, opgesteld om op de laatste dag van hun verblijf de verrassing te smaken hun prinses te zien. Allen hadden een kleine stok in de hand met wuivende rood, wit en blauwe kleuren. Zo spontaan was de huldiging dat het vorstelijk paar zich nauwelijks een weg door de krioelende kinderschaar kon banen. De kinderen zongen het Wilhelmus en vaderlandse liederen. De prinses was zichtbaar verrast door deze onverwachte hulde. Nadat de vorstelijke familie zich teruggetrokken had, wierpen de kinderen hun serpentines door de lucht. De kleurige linten bedekten zo volkomen de binnenplaats van het slot dat dit een rood-wit-blauw tapijt geworden was.

Een van de jongens die met een vlaggetje stonden te zwaaien op de binnenplaats van het koninklijk paleis was de twaalfjarige Joop Boutkam uit Rotterdam.

Hij herinnert zich nog heel goed hoe Juliana op de kinderen toestapte en een praatje met hen maakte. Zelf kreeg hij een hand van de prinses. Joop was een van de kinderen die in een totaal andere omgeving terecht was gekomen dan hij thuis gewend was. Hij kwam uit een arbeidersbuurt, maar werd ondergebracht in het huis van de hoofdredacteur van een krant wiens vrouw directrice was van een school. Hij had best moeite met de manier waarop hij zich moest gedragen:

Ik moest er met mes en vork eten. Dat had ik natuurlijk nog nooit gedaan. Op de tafel lag een damasten tafellaken en het bestek was van zilver. Wie van mijn vrienden had ooit zoiets gezien? Ook de manieren snapte ik soms niet. Ik begreep op een keer niet wat ik fout had gedaan, toen mijn pleegvader enigszins boos naar zijn bureau was teruggelopen. Ik bleek de beleefdheidsregels niet in acht te hebben genomen. Niet alleen had ik de deur voor hem open moeten houden, maar hem ook voor laten gaan. Ik moest op een dag mee naar een gala en kreeg een strikje om en handschoenen aan. Het was maar goed dat mijn pleegouders meestal weg waren; zelfs als ze er wel waren, hadden ze andere dingen te doen dan zich met mij bemoeien. Ik voelde me veel beter thuis bij de twee dienstmeisjes die ze hadden. Daar herkende ik mensen in zoals ik thuis gewend was. Ze verwenden me enorm en stopten me vol met allerlei lekkers dat in de keuken te vinden was. Maar toen kreeg ik te horen dat ik niet te familiair met het personeel om mocht gaan. Toen ik weer thuiskwam in het voorjaar was het wel even wennen. Maar ik ben altijd met mes en vork blijven eten.

Volgens het verslag van *Trouw* moesten de meeste kinderen in diezelfde week terug naar huis, terug naar een land dat voor sommigen al een herinnering aan een verleden geworden was. De terugreis had organisatorisch veel om het lijf. Er moesten tweeduizend kinderen vervoerd worden naar Nederland. Ze waren indertijd gehaald door de Denen. Die brachten weer uitkomst voor de thuisreis van de eerste groep. Deze mocht zich aansluiten bij de retourtransporten van kinderen die in Denemarken hadden verbleven.

De rest van de kinderen moest nog tot eind mei blijven wegens gebrek aan vervoer, maar daar treurden noch de meeste kinderen, noch hun pleegouders om: er waren heel wat verzoeken om langer te mogen blijven. Die werden nooit ingewilligd, tenzij een kind aantoonbaar ziek was. Langer blijven betekende immers een dure individuele terugreis. Zelfs als pleegouders bereid waren die voor hun rekening te nemen, werd afwijzend beschikt. Men stelde gewoon

dat de verblijfsvergunning afliep. Bij verzoeken om adoptie werd terecht niet bemiddeld. Men moest zich maar richten tot de ouders in Nederland. Als regel werd daar toch niet op ingegaan. Er zijn wel enkele gevallen bekend van kinderen die na enige tijd terugkeerden en zich bij hun pleegouders vestigden.

Het vertrek uit Zweden kostte evenveel tranen als acht maanden daarvoor het afscheid in Nederland had gekost. Een groot verschil was de hoeveelheid bagage die de kinderen bij zich hadden. Arie van Campenhout vertelde dat hij zoveel had omdat hij vreselijk verwend was door zijn pleegouders: 'Ik durfde op het laatst niet meer te zeggen dat ik iets leuk vond. Het werd dan gelijk gekocht.' Voor mij was het jammer dat onderweg naar huis een hele koffer met snoep gestolen is. Een paar weken nadat ik thuiskwam, werd er een enorme kist bezorgd, vol kleding voor ons hele gezin.'

De begeleiders tijdens de thuisreis konden hun oren niet geloven. De kinderen praatten met elkaar in het Zweeds. Bij het weerzien van hun ouders hadden veel kinderen moeite om met hen te praten. In veel gevallen hadden de ouders problemen met het herkennen van hun eigen kinderen als de groep aankwam. Ze waren enorm veranderd en totaal anders gekleed. In Ede was een klein jongetje dat geen afscheid van de groep wilde nemen en absoluut niet met zijn ouders mee wilde. Pas toen men hem vertelde dat zijn vriendjes thuis stonden te wachten, liet hij zich overhalen. Zijn ouders hadden zich de thuiskomst vermoedelijk anders voorgesteld.

Inmiddels waren in Nederland berichten binnengekomen dat Zweden bereid was nog eens vijfhonderd kinderen op te nemen. Daar werd gretig op ingegaan. De delegatie die naar Zweden was vertrokken om dit land te bedanken voor de tweeduizend die op het punt stonden naar huis terug te keren, kon dit meteen ter sprake brengen. Het gevolg was dat eind mei opnieuw een groep de reis naar Zweden kon maken, dit keer voor een verblijf in de zomer. Het was duidelijk te merken dat de situatie inmiddels behoorlijk verbeterd was. De reis kon gemaakt worden met de bekende kindertrein van het Nederlandse Rode Kruis. Dat was wel een groot verschil met de viswagentransporten van nog geen jaar geleden. Het was nu ook weer haalbaar om kinderen uit diverse streken van Nederland mee te nemen. Zo gingen er voor het eerst met deze trein ook Zeeuwse kinderen uit Middelburg en omgeving mee. Niet alles was veranderd. Nog altijd moesten de kinderen zo'n drie weken in een opvangkamp verblijven voordat ze naar pleegouders mochten. Zo ging bijvoorbeeld de Zeeuwse groep voor drie weken naar een opvangkamp in de omgeving van Gothenburg.

Thuishkomst van kinderen uit Maassluis, 19 april 1946.
[Archief G. van Es]

Het was niet zo'n probleem om Nederlandse leiding te vinden voor de nieuwe opvangkampen. Een drietal leidsters uit de quarantainekampen was bereid nog enige tijd te blijven, maar alleen al voor de opvangkampen waren dat er nog twaalf te weinig. Gelukkig waren er genoeg liefhebbers voor het maken van zo'n reis waarop men bovendien een zakgeld ontving van kr. 120 als verzorger of kr. 200 als onderwijzer. Op 27 mei kwam de groep aan in Zweden. De trein nam op de terugreis de laatste kinderen van de eerste groep van tweeduizend mee naar huis.

Eind september was het definitief uit met het verblijf van Nederlandse kinderen in Zweden. Na een verblijf van vier maanden werden de kinderen verzameld bij de veerboot naar Helsingör. Volgens de Zweedse kranten was het afscheid van de pleegouders ook nu heel vaak moeilijk geweest en waren er heel wat tranen gevloeid. Bij het inschepen op de veerboot speelde een orkest op de kade marsmuziek, om te besluiten met de beide volksliederen.

De uitzending van Nederlandse kinderen naar Zweden zat erop. Het waren er 2.391 geweest. Ook alle Noorse en Finse kinderen waren inmiddels naar huis. Dat wil niet zeggen dat het werk van Rädde Barnen was beëindigd: bij het vertrek van de Nederlanders waren er nog duizend Franse, driehonderd Tsjechische, honderd Belgische en honderd kinderen uit Zuid-Europa in het land. Trouwens, het werk van Rädde Barnen vindt in het jaar 2001 nog altijd voortgang, zij het op een andere manier.

Engeland vanaf de herfst van 1945

Begin oktober 1945 had het Londense Regeringscomité voor Kinderen al ruim 4.500 Nederlandse kinderen kunnen verwelkomen. Enerzijds was dat veel, anderzijds lang niet wat men had gedacht. Er wachtten in Nederland nog minstens evenveel kinderen om naar Engeland uitgezonden te worden. Dat lag niet aan het comité; men had in Londen de zaken goed op orde.

Het comité had begin oktober de beschikking over maar liefst veertien kampen. Daarvan waren er negen rechtstreeks door de Britse overheid beschikbaar gesteld. Van het kamp in Coventry kon men na het vertrek van de kinderen uit het eerste transport geen gebruik meer maken. Er waren wel twee grote kampen voor in de plaats gekomen: dat waren Bracken Hill bij Sheffield en het kamp in Cottingham bij Hull. Die konden elk vijfhonderd kinderen herbergen. Maar over Bracken Hill was men niet tevreden. Na het vertrek van het vierde transport werd het feitelijk alleen nog gebruikt om kinderen te verzamelen voor de thuisreis. Het comité vond de middelgrote kampen veel geschikter. Dat waren de kampen Woodlands, Warmsworth, Askern en Pontefract in de omgeving van Doncaster, Stanley Wood bij Wakefield en Carlton Road bij Barnsley. Zij boden elk plaats aan ongeveer tweehonderd kinderen. Een nadeel was dat ze in een mijnstreek lagen; ze waren indertijd gebouwd voor de opleiding van jonge mijnwerkers. Maar de luchtverontreiniging was er zo groot dat ze ongeschikt waren voor bijvoorbeeld astmatische kinderen.

Daarnaast kon het comité in Londen gebruikmaken van een aantal kampen die eigendom waren van de National Camps Corporation. Ze lagen allemaal in een schitterende omgeving. Als nadeel hadden die dat de slaapzalen en de wasgelegenheden in aparte gebouwen waren ondergebracht, zodat de kinderen ook bij slecht weer een tochtje door de buitenlucht moesten maken om zich te kunnen wassen. Ook was lang niet iedereen blij met het systeem van de grote slaapzalen voor vijftig kinderen. Van deze tehuizen had men er vier voor

elk tweehonderd kinderen beschikbaar, te weten Wrens Warren in Sussex, Sayers Croft en Marchants Hill in Surrey en Shooting Butts bij Rugeley. Ten slotte waren er de drie al eerder genoemde kampen in Schotland en ook nog een groot landhuis in Kendal voor honderd kinderen. Hiervan is maar één keer gebruiktgemaakt.

Dat alles niet zo snel liep als gedacht, lag dus niet aan het bureau in Londen. In vergelijking met de organisatie in andere landen was hier zelfs sprake van een unieke situatie. Er was ter plaatse een Nederlands comité dat de zaken kon regelen en dat de Britse tehuizen naar eigen goeddunken kon gebruiken. De YPOC, de organisatie die zorgde voor het onderbrengen in gastgezinnen, huisde in hetzelfde gebouw als het Nederlandse comité, terwijl Niemann zitting had in het bestuur van beide organisaties. De samenwerking verliep dan ook perfect. Ook over de samenwerking met Britse instanties had men geen klagen: die zorgden voor voedsel- en kledingbonnen voor de kinderen tijdens hun verblijf.

Natuurlijk waren er zorgen, die samenhangen met de financiën of met het transport over zee. De tehuizen werden wel gratis ter beschikking gesteld, maar noodzakelijke aanpassingen kwamen voor Nederlandse rekening, evenals het salaris van het personeel. Vandaar dat de zorgen toenamen toen er steeds maar geen schepen beschikbaar kwamen en tehuizen en kampen daardoor leeg kwamen te staan, terwijl een deel van de kosten doorging.

Het grote probleem bleef het transport over zee. Er was op gerekend dat Nederland weer snel schepen ter beschikking zou krijgen. Voorlopig kwam daar weinig van terecht. De situatie in Nederlands-Indië zorgde ervoor dat zowel schepen als vliegtuigen dringend elders nodig waren. Het enige lichtpunt was dat er plannen waren om vanuit Hoek van Holland weer een regelmatige dienst op Harwich te beginnen. Daar kon echter voor transporten in oktober nog niet op gerekend worden. Men kwam in die maand niet verder dan dat er dankzij de Koninklijke Luchtmacht een kleine driehonderd kinderen per vliegtuig naar de kampen Wrens Warren en Sayers Croft konden worden vervoerd. Maar er was al aangekondigd dat daarmee aan het vervoer door de lucht een eind was gekomen. Voor het vervoer over zee had men al moeite genoeg om de terugreis van eerdere groepen te regelen. Nieuwe transporten naar Engeland waren vrijwel onmogelijk.

Toch lukte het in oktober 1945 nog één keer om een groot schip ter beschikking te krijgen: de Sibajak van de Rotterdamse Lloyd. Deze was in de gelegenheid om vierhonderd kinderen met hun begeleiders mee te nemen naar Gravesend. De Nationale Commissie greep deze kans aan om kinderen uit de omgeving

van Arnhem te vervoeren. Er waren al wel kinderen uit dit gebied in Zweden ondergebracht, maar iedereen was ervan overtuigd dat de nood hier dermate groot was geweest dat ze recht hadden op een bijzondere benadering. Unaniem werd besloten deze kinderen een langer verblijf in Engeland aan te bieden dan gebruikelijk. Al sinds enige tijd was de duur van het verblijf bepaald op twee maanden in een kamp, gevolgd door twee maanden in een gezin. Voor de Arnhemmers werd het verblijf verlengd tot tweemaal drie maanden.

Op 10 oktober werden de kinderen voor dit transport verzameld op het station van Arnhem. Zij kwamen uit de wijde omgeving: Zutphen, Apeldoorn, Oosterbeek, Velp en Ede. Na het gebruikelijke roerende afscheid gingen zij naar Rotterdam, of, zoals een van de leidsters het uitdrukte, naar wat daar nog van over was. Daar wachtte de Sibajak, een luxe passagiersschip, op mogelijk de armoedigste groep passagiers die het schip ooit had vervoerd. Al vanaf de kade keken de kinderen op naar het voor hen kolossale schip. Vrijwel allemaal zagen ze voor het eerst van hun leven een zeeschip. Eenmaal aan boord vielen ze van de ene verbazing in de andere. Ze waren diep onder de indruk van de fraaie mahoniehouten betimmeringen, de schitterende verlichting, de prachtige eetzaal. Maar het waren vooral de Javaanse bedienden met hun kleurige hoofddoeken die de aandacht trokken. De kinderen hadden nog maar zelden mensen met een andere huidskleur gezien.

Na de inscheping werden de kinderen onmiddellijk naar hun hutten gebracht om een plaatsje voor twee nachten te vinden. Het schip vertrok pas de volgende ochtend, nadat iedereen was gewekt door het geluid van een gong. Voorafgegaan door een paar marineschepen werd de oversteek gemaakt. Dat bleek nog steeds geen overbodige luxe; vrijwel allemaal herinneren de kinderen zich nog hoe ergens op zee een mijn onschadelijk moest worden gemaakt door een van de mijnenvegers. De dag werd doorgebracht met het oefenen van de sloepenrol, het leren omgaan met de zwemvesten en met het doen van spelletjes. De leiding had veel aandacht voor de kinderen. Dat bleek bijvoorbeeld al direct toen, ondanks de grote groep en de vele dingen die op zo'n eerste dag te regelen zijn, de verjaardag van een meisje niet vergeten werd en het kind, staande op een tafel in het restaurant, door iedereen werd toegezongen.

Na aankomst in Gravesend werd de nacht nog aan boord doorgebracht. Daarna begon de tocht per trein naar het noorden. Het was jammer dat de groep van 382 kinderen te groot was om in een enkel kamp te worden ondergebracht. Van de twee resterende grote kampen was Hull niet beschikbaar. Het kamp in Sheffield vond het comité ongeschikt voor een lang verblijf. Daarom moest de groep worden gesplitst. Een deel ging naar Warmsworth bij

Doncaster, de rest naar het kamp bij Rugeley, dat na het vertrek van de Brabantse kinderen weer gebruikt kon worden.

Voor al dit laatste bleek al snel tot de meer dan geslaagde kampen te behoren. Nog jaren later bleek dit overduidelijk. Met groot enthousiasme meldde in 1982 een groot deel van de kinderen die daar verbleven hadden zich aan voor een reünie. Velen van hen hadden op verzoek van de organisatie hun herinneringen op schrift gesteld, zodat van deze groep relatief veel gegevens bewaard zijn gebleven. Heel wat kinderen hadden bovendien de correspondentie nog die indertijd was gevoerd. Een van de meisjes schreef naar huis over haar verblijf in het kamp:

Ik ben al ruim 10 pond aangekomen. Onze dagindeling is: na het opstaan en aankleden halen we ons bed af, gaan ons wassen en dan in de rij staan om naar de kerk te gaan, wat een kwartier duurt. Brood eten en daarna bedden opmaken. Dan naar school, waar we Engels krijgen en soms rekenen en lezen. Als het dan 11 uur is, gaan we wandelen. Na het middageten een uurtje slapen, waarna we onze bedden kloppen en gaan wandelen. Om 4 uur drinken we thee en krijgen tijd om iets te gaan doen. Dan weer eten en daarna soms dansen. Hierna slapen met een kus van de juf.

Wie de diverse beschrijvingen naleest, valt het op hoe sommige belevenissen in de herinnering van iedereen zijn blijven hangen, terwijl andere nagenoeg vergeten zijn. Allereerst praat bijna iedereen over de afschuw van de verplichte levertraan. Ook het eten herinnert iedereen zich, ook al wordt er verschillend over geoordeeld. Niet allemaal konden ze waardering opbrengen voor de rauwkost met marmite, om nog maar te zwijgen over de vis die soms op het menu stond. Unanieme waardering was er voor de bananen, die velen daar voor het eerst proefden. Iedereen herinnert zich de schitterende bossen in de buurt van het kamp waarin ze eindeloos konden spelen en vooral hutten bouwen. Wat daarbij nog het meest de aandacht trok, waren de hoge varens die overal stonden. Vooral voor de kleintjes was dat een ervaring als in een sprookje. Zij konden er niet overheen kijken en verdwenen op de paadjes volledig uit het zicht.

Het meest ontroerend was de opmerking die een meisje maakte over de tochten door de natuur: 'Ik vond het zo heerlijk dat je ook naast de paadjes mocht lopen omdat er toch geen mijnen lagen.'

Naast de paden lopen hoefde je overigens niet te proberen als de groep naar de stad ging. Dan moest er getoond worden hoe gedisciplineerd Nederlandse

kinderen zich gedragen. Er werd dan gemarcheerd, twee aan twee in rechte lijnen, op het ritme van de commando's van de leiding: 'links, twee...' Voor kinderen die jarenlang overal militairen hadden gezien, was dat overigens een normale zaak. Ook op de school in het kamp was er een gewoonte die toen heel normaal werd gevonden. Pas jaren later zijn de meisjes er vraagtekens bij gaan plaatsen. In het onderwijs heerste immers de opvatting dat aan meisjes totaal andere vormen van handvaardigheid moesten worden geboden dan aan jongens. De jongens werkten met materialen als hout, klei en papier. Met textiel hielden ze zich niet bezig: dat was het territorium van de meisjes. Daarbij ging het ook niet uitsluitend om prettige of mooie dingen. De meisjes kregen, zoals dat toen op school heette, 'nuttige handwerken'. Dus stonden ook in het kamp zaken op hun programma als sokken stoppen. Dat was op zich nog aanvaardbaar. Pas achteraf kwamen er bezwaren naar voren over het feit dat het daarbij niet alleen ging om de eigen sokken, maar ook om die van de jongens.

Een topositie op de lijst van herinneringen nemen de ongelukken die in het kamp gebeurden in, zoals de jongen die uit een boom viel en zijn arm brak. Maar zelfs die gebeurtenis won het niet van een voorval dat echt iedereen zich voor de geest kon halen. Dat had dan ook plaats onder de ogen van alle kinderen. Er zou een toneelstuk worden opgevoerd met kinderen die als kabouters waren verkleed, compleet met baarden van watten. Met kaarsjes in de hand wandelden ze het podium op. Toen vloog een van de baarden in brand en in minder dan geen tijd sloeg het vuur over op de andere. De zaak was snel onder controle. Maar een paar kinderen moesten in het kamphospitaal worden opgenomen. Het toneelstukje is overigens later nog wel opgevoerd: met lantaarntjes.

Een ander ongeluk wekte minder meelij op. Ondanks het verbod waagde een jongen zich bij een kuil op een afgezet deel van het terrein. Pas toen hij er vanaf de rand in was gevallen, werd het hem duidelijk dat het de beerput van het kamp was. Volgens zijn eigen verhaal stonk hij na drie dagen nog, ondanks een fikse behandeling met een borstel met zeep.

Merkwaardig genoeg herinneren slechts weinigen zich iets over de eigen kampschool. Veel meer weten ze nog van de uitnodigingen van allerlei Engelse scholen in de buurt, vooral die rondom Kerstmis. Dat was ook geen wonder: overal verscheen de kerstman met cadeautjes voor die arme Nederlandse kinderen. Iemand vatte al die bezoeken samen in vier woorden: eten, snoepen, zingen en spelletjes doen. Een van de leidsters verwoordde het nog beknopter: verwennen.

Er waren ook andere uitnodigingen. De kinderen herinneren zich een bezoek aan 'een' aardewerkfabriek. Tot vandaag is het de meesten niet duidelijk dat zij te gast waren bij een van 's werelds meest gerenommeerde fabrieken, namelijk Wedgwood in het plaatsje Barlaston. Dit gebrek aan kennis deerde hen overigens niet. Ze kregen allemaal een kleinigheid mee en probeerden in de dagen erna vanuit de klei aan de oevers van een beekje zelf iets te boetseren.

Zelfs aan drie maanden kamp kwam een eind. Gelukkig kon het kerstfeest er nog gezamenlijk worden gevierd. Op kerstmorgen was een groep leidsters al vroeg opgestaan en wekte de kinderen door zingend langs de barakken te trekken. De kinderen vonden het prachtig, evenals de beroemde Engelse plumpudding die later op de dag plechtig werd binnengedragen. De bewondering daarvoor verdween echter snel toen ze een stukje mochten proeven, om tot de conclusie te komen dat hij afschuwelijk smaakte. Op 14 januari werd het kamp opgebroken en gingen de kinderen voor drie maanden naar pleegouders. Bijna allemaal kwamen ze in het mooie zuiden van Engeland terecht: Bournemouth, Penzance, Exmouth en Yeovil.

Over de ervaringen van het tweede gedeelte van het transport met de Sibajak is veel minder bekend. Deze groep kwam in Warmsworth terecht.

Wat in ieder geval in de herinnering van deze kinderen is blijven hangen, is de enorme inzet van de Engelsen die in de omgeving woonden. Er werden allerlei uitstapjes georganiseerd en in het kamp kwamen Engelse groepen om voor de Nederlandse kinderen op te treden. Uit de paar beschikbare reacties zou men kunnen afleiden dat er wat minder eenheid in dit kamp was dan in het andere. Wat minder saamhorigheid tussen kinderen en leiding ook. 'Die leidster van ons interesseerde zich meer voor de mannen in het kamp dan voor ons', zei er een. 'Als het koud was, mochten wij niets extra aanhouden in bed. Zelf hield ze haar trui aan.'

Begin april was het halve jaar voor de Gelderse kinderen voorbij. De oproepen om zich te melden voor de thuisreis werden door de plaatselijke УРОС-afdelingen onder de pleegouders verspreid. Toen kwam er een bericht binnen dat een streep haalde door de hele organisatie. In de Nederlandse havens was een staking uitgebroken die alle scheepvaartverkeer onmogelijk maakte. Opnieuw ging er een bericht uit naar de pleegouders, met het verzoek om de kinderen voorlopig verder onderdak te bieden. Men sprak over minstens twee weken. Daar was nergens bezwaar tegen. Maar eerder dan gedacht moesten de kinderen zich toch weer melden.

Een van de regionale Engelse kranten schreef:

Het stadsbestuur van Yeovil ontvangt in het Gaumont Palace kinderen die met de Sibjak naar Engeland waren gekomen.
[Archief auteur]

Gisteravond ontving Mrs Wellens, bestuurslid van de plaatselijke afdeling van het ontvangstcomité van Young People from Occupied Countries, een telegram vanuit Londen met de opdracht de kinderen naar Londen te sturen en bericht te sturen aan het ministerie van Gezondheid over de tijd van aankomst. Zij reserveerde onmiddellijk plaatsen in de trein en begon de gastgezinnen te waarschuwen met behulp van Nederlandse leiders die langs de huizen gingen. De volgende ochtend werd de bagage, van maximaal vijftig pond, overal opgehaald. 's Middags reisde Mrs Wellens met de kinderen mee naar Londen.

Het toch al zo lange verblijf in Engeland van de kinderen kreeg op die manier nog een staartje. Ze werden ondergebracht in het opvangtehuis van het comité en kregen in de dagen erna kans om ook nog wat van Londen te zien. Andere

kinderen waren minder gelukkig. Zij waren al verzameld voor de thuisreis toen het bericht van de staking kwam. Besloten werd niet naar Londen te gaan maar naar het kamp in Warmsworth, waar ze op nader bericht wachtten. Door de verwarring duurde het drie dagen voor het hele transport eindelijk compleet was. De zeereis met de Prague naar Hoek van Holland was daarna snel gemaakt. Een van de kinderen zei later:

In Londen zag ik voor het eerst sinds maanden mijn broer weer terug. Van de bootreis heb ik weinig gemerkt; toen we wakker werden, waren we al in Nederland. Daarna gingen we op de trein naar Arnhem. Bij Tivoli wachtten onze ouders ons op. We hadden drie keer zoveel bagage bij ons als toen we vertrokken. En mijn broer sprak helemaal geen Nederlands meer, alleen maar Engels. Ik moest als tolk fungeren. Maar dat was binnen een paar dagen weer over.

Het is opmerkelijk hoe vaak er in het najaar van 1945 in Londen gepraat werd over de vraag welke kinderen voor uitzending in aanmerking kwamen. Officieel stond het omschreven als: 'Kinderen die door oorlogsomstandigheden in meerdere mate geleden hebben.' Wat hieronder verstaan diende te worden, werd overgelaten aan de keuringsartsen. Vooral de vraag of het uitsluitend ging om lichamelijk of ook om psychisch lijden dook steeds weer op. In Nederland was die zaak al uitgebreid aan de orde geweest bij de uitzending van de Groningse kinderen naar Denemarken.

In Engeland laaide de discussie op tijdens een vergadering van het comité in oktober 1945. Er was een verzoek binnengekomen om kinderen van spoorwegstakers onder te brengen in gezinnen van Brits spoorwegpersoneel. Men vond het een lastig geval, want een dergelijke uitzending zou een beroep doen op de schaarse scheepsruimte. Bovendien had de Britse regering een verblijf in een kamp verplicht gesteld. Dat zou het Londense comité dus ook geld gaan kosten. Toevallig was Van den Berg op de vergadering aanwezig. Hij stelde dat de Nationale Commissie zich alleen bezig diende te houden met uitzendingen waarbij gezondheid als criterium gold. Ook nerveuze spanningen ten gevolge van de oorlog waren er vanaf het begin uitdrukkelijk bij genoemd. Maar in hoeverre zou de spoorwegvakbond zich houden aan de voorschriften van de Nationale Commissie? Van den Berg was heel beducht voor het uit handen geven van de regie, zeker nu de reis en het verblijf ten laste zouden komen van de commissie. Hij besloot in Nederland overleg te plegen voor er een besluit kon worden genomen.

Er waren mensen die zeiden dat uitzending op basis van de lichamelijke gevolgen van de oorlog inmiddels achterhaald was. Ondanks, mogelijk zelfs dankzij de distributie was er van ondervoeding inmiddels toch geen sprake meer. In oktober bezocht mr.dr. Houben, bestuurslid van de afdeling Den Haag, op verzoek van de Nationale Commissie een aantal kampen in Engeland en schreef in zijn verslag:

De gezondheid straalt de meeste kinderen van het gezicht. In mijn standpunt, dat de kinderen de uitzending op medische indicatie niet meer nodig hebben, ben ik versterkt door de eensluidende opvatting van dr. Van Wielik, de Hollandse medicus van het Londense comité. Alleen op psychische gronden acht deze medicus uitzending nog wenselijk en wel zolang de koloniehuisen in Nederland nog niet op gang zijn.

Met het noemen van de vooroorlogse koloniehuisen trof hij het probleem in de kern. Er waren voor 1940 allerlei organisaties geweest die ervoor zorgden dat de bleekneusjes, vooral die uit de grote steden, een aantal weken ontspanning konden vinden in een gezonde omgeving. Maar de koloniehuisen waren tijdens de oorlog vernield of in 1945 in gebruik voor het onderbrengen van geïnterneerden, waaronder NSB-kinderen. Van de mogelijkheid voor buitenlandse uitzendingen moest dus voorlopig dankbaar gebruik worden gemaakt.

Nu de situatie in Nederland langzaam verbeterde, vormde de noodzaak van de buitenlandse uitzendingen toch steeds vaker een punt van discussie. Al in september waren er in Den Haag plannen om de zaak af te bouwen. Er werden bovendien vraagtekens gezet bij het verblijf in pleeggezinnen na afloop van de kampen. Twee keer werd de aandacht gevraagd voor dit punt, echter vanuit totaal verschillende gezichtspunten.

In de eerste plaats werd het oude punt van de godsdienstige vorming tijdens het verblijf in een buitenlands gezin weer aan de orde gesteld. Het was pater W.A.M. Peters, geestelijk verzorger in een van de Schotse kampen, die zich nogal fel verzette tegen het onderbrengen bij pleegouders. De opvatting over de katholieke plichten in de Schotse gezinnen was anders dan die in Nederland. Bovendien bleken er gevallen te zijn waarin katholieke kinderen waren ondergebracht bij andersdenkenden. Pater Peters schreef aan de Nationale Commissie:

Van nog groter belang dan het lichamelijke, is de winst op godsdienstig, moreel en geestelijk gebied. De kinderen zijn in het kamp gebaat geweest

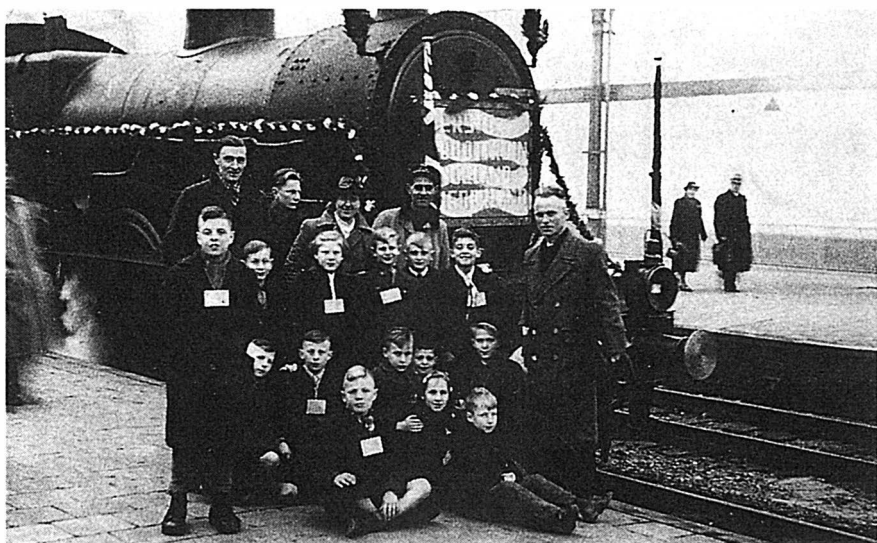
bij de dagelijkse Heilige Mis en het gezamenlijke avondgebed. Het kamp-leven bracht een sterke morele en geestelijke verbetering. Deze ervaringen gaan door het plaatsen van een kind in een wildvreemde omgeving op een ontvankelijke leeftijd zeer spoedig verloren. Het opgebouwde werk in het kamp wordt terstond grotendeels teniet gedaan. De vier priesters die ik hierover heb benaderd, verklaarden zich dan ook unaniem tegen de plaatsing in gezinnen. Het is onbegrijpelijk dat het London Committee geen oog heeft voor deze gevaren.

Zijn woorden werden hem in Londen niet in dank af genomen. Er volgde een briefwisseling waarin steeds scherpere woorden werden gebruikt. Er vielen zelfs enige voor Londen onaanvaardbare uitspraken. Het bestuur wilde de pater daarom op staande voet ontslaan. Dat bleek moeilijker dan gedacht, want het kamp was al lang voorbij pater Peters, die een poosje onderdak had gevonden in een klooster, stelde dat hij in dienst was van de kerk en niet van de uitzendorganisatie en dus ook niet door hen ontslagen kon worden.

Van een heel andere orde was de kritiek van mr. Houben op het verblijf in pleeggezinnen:

In de kampen is het gebleken dat bij uitstekende leiding een solidaire gemeenschap mogelijk is tussen kinderen van verschillende godsdienstige gezindten met volledige handhaving van ieders levensbeginsel. Algemeen bestaat echter de vrees dat al dit goede verloren zal gaan door het plaatsen in de gezinnen. Aan de kinderen wordt veel te veel toegestaan: bioscoop-bezoek, roken, laat naar bed gaan, in algemene zin verwennen en weekhartige vertroeteling.

Wie achteraf deze meningen leest en zelf betrokken is geweest bij de uitzendingen, kan alleen maar blij zijn dat Londen de veel te eenzijdige conclusies naast zich heeft neergelegd. Uit de vele gesprekken die vijftig jaren na dato voor dit boek zijn gevoerd, blijkt overduidelijk dat juist het verblijf in de pleeggezinnen enorm veel voor de kinderen heeft betekend. De geciteerde uitspraken doen totaal geen recht aan de enorme inzet van het merendeel van de pleegouders, die aan kinderen die jarenlang zoveel tekort waren gekomen, op hun eigen manier veel liefde hebben geschonken. Natuurlijk waren er gezinnen die niet bij machte waren om dat op een verantwoorde manier te doen. Het was de taak van de leiding ter plaatse hierop toe te zien. Er is ook

In november 1945 reed de eerste boottrein weer naar Hoek van Holland.

In de trein bevonden zich kinderen van spoorwegpersoneel.

[Archief J. Bisschops]

diverse malen ingegrepen. Dat dit niet vaak is gebeurd, komt doordat het maar zelden nodig was.

Over het overleg dat Van den Berg in Nederland zou gaan voeren over de spoorwegkinderen is niets bekend. Wel dat op 14 november wel degelijk een groep van deze kinderen naar Engeland is gegaan. Hun reis had zelfs een feestelijk tintje: de kinderen kwamen in Hoek van Holland aan in een trein die getrokken werd door een versierde locomotief. Er was namelijk alweer een mijlpaal bereikt in het herstel van de normale situatie in Nederland. Vanaf die dag werd de bekende veerdienst tussen Harwich en Hoek van Holland heropend, voorlopig nog met vanuit beide havens drie afvaarten per week. Het Engelse schip *Prague*, dat de route al eerder incidenteel had gevaren, werd op de route ingezet. Alles op die veertiende november was dus feestelijk, met ook verslaggevers van de radio aan boord om te vertellen over dit historische ogenblik. De 235 kinderen werden na aankomst in Engeland en een tussenstop in het Londense opvanghuis naar het kamp Woodlands bij Doncaster gebracht.

Na een verblijf van twee maanden aldaar gingen ze naar gezinnen van spoorwegpersoneel. Gastgezinnen die dus buiten de yroc om waren verzameld. Daar merkten de kinderen weinig van: ze werden er uiterst hartelijk ontvangen.

De Prague bleek de oplossing te vormen voor de transportproblemen. Er was nu ruimte om wekelijks drie groepen van elk honderd kinderen mee te nemen. Zelfs kon men eindelijk de oudere jongens naar hun kampen in Schotland brengen. Met het oog op de beschikbare ruimte moesten die op vijf verschillende dagen worden vervoerd. Na de spoorwegkinderen konden er in de maanden november en december nog zestien groepen naar Engeland worden gebracht.

Ondanks het oplossen van de vervoersproblemen zag het er aan het eind van 1945 slecht uit voor de kinderuitzendingen naar Engeland. Het financiële tekort dreigde een eind te maken aan alle plannen die nog op papier stonden. Er ontstonden allerlei discussies die samenhangen met het gebrek aan geld.

In de eerste plaats was er de vraag of in een tijd van tekorten het uitzenden van kinderen naar het buitenland nog wel prioriteit moest hebben. Hoe dringend was deze uitzending nog? In zijn al eerder aangehaalde rapport schreef Houben: 'De enorm hoge kosten welke met deze uitzendingen gepaard gaan en door Nederland moeten worden opgebracht, zijn met het oog op de berooide toestand van 's lands schatkist en het gebrek aan buitenlandse deviezen niet langer te verdedigen.' Zolang de vooroorlogse koloniehuzen nog niet beschikbaar waren, was er echter geen andere oplossing dan de uitzendingen naar het buitenland op beperktere schaal voort te zetten en zoveel mogelijk geld te investeren in een spoedig herstel van de Nederlandse koloniehuzen.

Daarnaast werd er druk gezocht naar wegen om via bezuinigingen toch mogelijkheden te hebben voor nieuwe uitzendingen. Het comité in Londen besloot slechts vier tehuizen te behouden en de rest af te stoten. Om dit mogelijk te maken kon er in januari maar één transport worden georganiseerd. Vervolgens waren er op beperkte schaal weer enkele in februari, meest met de Nederlandse boot die inmiddels ook vanuit Hoek van Holland naar Harwich voer, de Mecklenburg. Gevreesd moest echter worden dat vanaf maart alles moest worden stopgezet.

Er kwam hulp. Allereerst van koningin Wilhelmina, die op grond van haar eigen waarnemingen inmiddels een groot voorstander was geworden van de kinderuitzendingen. Zij schonk het kapitale bedrag van 40.000 Engelse ponden aan de Nationale Commissie, waarvan de helft bestemd was voor het comité in Londen. Het tweede goede bericht kwam van de heer Niemann van de yroc, die het voor elkaar had gekregen dat alle bedragen die aan deze organisatie betaald moesten worden, mochten worden afgerekend in Nederlandse guldens.

Samen met nog wat andere giften betekende dit, dat met nog wat bezuinigingsoperaties de uitzendingen nog tot de zomer konden worden voortgezet. Het aantal kampen werd teruggebracht van vier naar drie: Askern, Wakefield en Woodlands, terwijl vanaf 1 maart de verblijfsduur zowel in de kampen als in de pleeggezinnen zou worden teruggebracht tot elk zes weken.

Inmiddels was het standpunt dat uitzending ook op basis van psychische noodzaak kon plaatshebben algemeen geaccepteerd. Het duidelijkst kwam dit naar voren bij de uitzending van kinderen uit Putten. Hier hoeft niet te worden herhaald hoe zwaar dit dorp in de oorlog werd getroffen. Weinig werd de inwoners bespaard. Alleen zou het onjuist zijn te beweren dat er naast alle ellende ook nog echte honger heeft geheerst. Putten is in dit kader het grote voorbeeld van uitzending op basis van psychisch lijden. Deze kinderen konden voor enkele maanden bijkomen van alle zorgen die ook op hun jonge schouders werden gewenteld in een tijd van onzekerheid over het lot van de vaders, een onzekerheid die meestal eindigde in een afschuwelijke zekerheid. Over die tijd vertelt Bob Evers:

Er waren hier veel kleine agrarische bedrijven, wat land en een paar koeien. Toen de mannen waren afgevoerd, was het heel moeilijk voor de vrouwen om het werk voort te zetten. Dat lukte niet. Maar alle inkomens lagen stil. Dus werden de kinderen, ondanks al het leed, ingezet. Van een vriend van mij waren vijftien familieleden omgekomen. Nog jaren lang werden de kinderen ingezet, van 's ochtends tot 's avonds. Er kwam een oproep voor uitzending via Volksherstel. Kinderen mochten zich melden bij een arts die werd bijgestaan door dames van het u.v.v. Toen de kinderen eindelijk vertrokken, mochten de gezinnen de bonkaarten houden. Die werden dan vaak verkocht in verband met de grote armoede die er heerste in de getroffen gezinnen.

Bob was een van de 109 Puttense kinderen die op 18 december met de Prague naar het kamp bij Wakefield vertrokken. Ook Reynt Knoppert zat in deze groep. Hij herinnert zich nog heel goed hoe de aanmelding voor de uitzending verliep:

De kinderen die direct waren getroffen door de gebeurtenissen in Putten kwamen als eersten in aanmerking voor de reis naar Engeland. Daar was ik ook bij. Ons huis was bij de Duitse represailles door soldaten in brand

gestoken. Wij hadden niets meer. We hebben toen onderdak gezocht in een schuurtje bij familie. Het was een vreselijke tijd. Maar lang niet alle kinderen die in aanmerking kwamen, gingen mee. Veel moeders wilden in die moeilijke periode niet gescheiden worden van hun kinderen. Er was veel angst om ook hen naar een ver land te zien vertrekken.

Toen we eenmaal op reis waren, hadden we natuurlijk veel steun aan elkaar. Je kende bijna iedereen en je wist van hun omstandigheden thuis. Het was maar goed dat er zo'n sterk gevoel van saamhorigheid was. Voor iedereen was het een reis naar het onbekende. Op onze klompen vertrokken we naar een vreemd land. Vrijwel niemand was ooit op vakantie buiten het dorp geweest. Veel kinderen hadden het dan ook erg moeilijk. Bovendien brak er na aankomst in het kamp geelzucht uit. De ziekenboeg was een tijdje overvol. Aan het eind van de kampperiode zijn er nogal wat kinderen terug naar huis gegaan vanwege heimwee. Die werd weer heviger toen we uit elkaar moesten om naar een vreemd gezin te gaan.

Voor de meeste kinderen was de gang naar een Engels pleeggezin inderdaad moeilijk. Vanuit het eigen dorp, dat ondanks alle narigheid in elk geval vertrouwd was, gingen ze naar een wereld die in veel opzichten volkomen vreemd was. Veel kinderen hadden thuis zelfs nog geen waterleiding, gas of elektriciteit, daar waren nog de pomp en de olielamp. Sommige kinderen werden in het pleeggezin overvallen door een gevoel van eenzaamheid. Bij sommigen werd dit probleem enigszins opgelost, zoals bij het broertje en zusje die eerst van elkaar gescheiden waren, maar die het redden toen ze bij elkaar geplaatst konden worden.

Andere kinderen wenden snel in hun nieuwe omgeving. Steven Zutekouw kwam in een pleeggezin in Bristol terecht. In die stad was een hele groep Puttense kinderen ondergebracht. Hij vertelt over zijn verblijf:

Er was daar veel contact met elkaar. We gingen ook samen naar een Engelse school. Eigenlijk vonden we dat zonde van onze tijd. Met de gewone lessen konden we toch niet meedoen, dus draaide het steeds weer uit op tekenen. Toen hebben we met een groepje van vier jongens besloten om niet meer te gaan. Thuis deden we net of we wel gingen, maar in werkelijkheid voetbalden we met elkaar op een veldje vlakbij de school.

Steven herinnert zich ook nog de bazaar, die in Bristol werd georganiseerd ten behoeve van de getroffen Europese landen. Er was een apart feest voor de

Durske Hellenendoorn.
 Hans vd. Stadt S. Teemaax.
 Barend de Bruin.
 Gwien Yntekouw.
 Annie Dubbeldam.
 Evert Balhoud.
 Henrie van Beek.
 Jansie Dubbeldam.
 Hermien v. Beek.
 Johan Pijsen.
 Henny v. d. Bink.
 Jan Woudenberg.
 Jan Pijsen.
 Gerdje Schut.
 Hilteje Boorsma.
 Keesje Zeegers.
 Jan Staffer.
 Aikie Markhorst.
 Rombout Hellenendoorn.
 Gerrit Schijper.
 Johannes Smient.
 Cootje Zeegers.
 Rombout v. d. Bink.
 Niek Kuiper.
 Durske Hellenendoorn.

De kinderen uit Putten die in Bristol verbleven, schreven hun namen achterop de tekening die voor de koningin werd gemaakt.

[Archief Koninklijk Huis]

kinderen bij. Daar hield mevrouw Marsman, de weduwe van de bekende dichter, een toespraak. Ze stelde voor om een tekening te maken voor de koningin. Een van de meisjes, Durske Hellendoorn, tekende een fraaie clematis waarna alle kinderen hun naam erbij schreven. Een week later overhandigde mevrouw Marsman deze persoonlijk aan de koningin. De tekening is tot op heden bewaard gebleven in het archief van het koninklijk huis.

Op 18 april 1946 keerde de groep terug in Nederland. Men was toen al bezig met het voorbereiden van de uitzending van een tweede groep kinderen uit Putten. De belangstelling voor een verblijf in Engeland bleek al behoorlijk teruggelopen te zijn. Voor de reis van 13 juni 1946 naar het kamp in Askern kreeg men met enige moeite nog maar 29 kinderen bij elkaar. Zij verbleven daar samen met meer dan tweehonderd kinderen uit andere delen van Nederland. Bijna allemaal gingen zij na afloop van het kamp nog een aantal weken naar een gastgezin. Op 16 september keerden de laatste kinderen uit Putten naar huis terug.

Op een enkele uitzondering na gingen alle kinderen inmiddels met de normale verboden uit Hoek van Holland of Rotterdam naar Engeland. In februari zelfs zeshonderd kinderen. Er was ook weer aandacht gekomen voor kinderen uit andere delen van Nederland, zoals die uit de noordelijke provincies. Het enige dat in de organisatie tegenzat, was de regelmatige dreiging van stakingen in de havens. Op 10 april werd een groep van 250 kinderen uit Rotterdam en Schiedam hiermee geconfronteerd. Ze zouden met de Batavier vanuit de Rotterdamse Jobshaven naar Harwich varen. Leidster Nies Olthof, die vanuit Zweden naar Engeland werd overgeplaatst, vertelt hierover in haar dagboek:

In de loods bij de haven maak ik kennis met enkele andere leidsters. De kinderen wachten met hun ouders voor het hek. Om vier uur is nog steeds niet bekend of we zullen varen. We blijven wachten, telkens andere geruchten. Om vijf uur worden de kinderen naar huis gestuurd. De boot vaart definitief niet. Wij vertrekken ook met onze bagage. Als we bij de poort zijn, komt er iemand aanstuiven die beweert dat er wel gevaren wordt. Met de politieomroepwagen wordt geprobeerd de kinderen weer bij elkaar te trommelen. De meeste zijn inmiddels thuis en liggen al in bed. Tegen half twaalf zijn er ongeveer 120 terug, allemaal met slaperige gezichten. Ze zijn niet allemaal verschenen. De rest zal waarschijnlijk vrijdag komen.

Zo voer de helft van het transport die nacht naar Harwich. In afwachting van de rest werden ze ondergebracht in het opvanghuis dat al vaak gebruikt was door de Nederlandse kinderen, het Islington Institute in St. John's Way in Londen, een gebouw dat niet erg geliefd was bij de kinderen. Heel groot, donker, somber. De andere helft van het transport kwam eerder dan verwacht. Toen de kinderen de volgende dag per bus naar het station werden gebracht, troffen ze daar de rest van het transport al aan. Zo kon de groep toch compleet naar Woodlands reizen.

Op het bureau in Londen had men een speciale naam voor bepaalde typen leiders: 'vakantiegangers'. Het ging om het soort dat alles uitbuitte om vrij te krijgen en het eigen plezier te zoeken, en daarbij soms vergat dat men te gast was in een ander land. Zo vertelde een leidster dat ze op hun vrije avond ergens niet meer binnen mochten, omdat een stel Nederlandse leiders uit Askern zich dusdanig had misdragen dat ze liever geen mensen uit de kampen meer binnenlieten. Of in een kamp zo'n sfeer heerste, hing voor een belangrijk deel af van de hoofdleiding. De Engelse manager had daar geen greep op. In het Rotterdamse kamp van april was er weinig kans op ongemotiveerde leiding: hoofdleider Frans de Grood was een man die zijn sporen had verdiend in de padvinderij. Hij liep op hoogtijdagen dan ook rond in zijn uniform en wist precies hoe hij de kinderen bezig moest houden. Daarnaast waren er in de leiding nog een aantal actieve scouts.

Het was weer zo'n kamp waar de kinderen de hele dag bezig waren, waar enthousiast aan allerlei excursies werd deelgenomen en ook veel gewandeld. Natuurlijk pasten die padvinders precies in de sfeer van de verplichte bezigheden in het kamp: de tocht vanaf de hutten naar de centrale plaats met de groepsvlaggen voorop, daarna het officiële hijsen van de kampvlag, compleet met volksliederen en het gezamenlijk nazeggen van de kampwet. Er was hard gewerkt om die groepsvlaggen klaar te hebben voor de plechtigheid bij de vlaggenmast op de verjaardag van prinses Juliana. De kinderen hadden zelf namen voor hun groepen mogen verzinnen, zoals de Nijvere Bijen, de Zonnestraaltjes, de Margrieten en de Irene Brigade. Het is heel merkwaardig dat een halve eeuw later veel mensen niet eens weten in welk kamp ze in die tijd waren, maar wel de naam van hun groep. De reis van een aantal mensen kon worden getraceerd aan de hand van de groepsnaam die alle kinderen uit het kamp zich onmiddellijk herinneren. Je leidster zal dan ook maar Hanny Bal heten; zo'n groep moet zich dan wel 'De Olifantjes' noemen. Op de een of andere manier is die naam bij iedereen blijven hangen. Het hele kamp kende ook leider Herman Broek-

huizen. Die liep bij alle optochten voorop met zijn accordeon. Een aantal jaren later kende heel Nederland hem vanwege zijn kinderkoor op de radio.

Door de bezuinigingen duurde het kamp maar zes weken. Op 23 en 24 mei vertrokken de kinderen in twee groepen naar pleeggezinnen in allerlei plaatsen in Wales. Bij alle reizen waren er wel kinderen die op een bijzondere plaats terechtkwamen. Dit overkwam een groep van twintig meisjes uit dit transport, van wie met recht gezegd mag worden dat ze wel op een heel bijzondere plek werden ondergebracht.

In de omgeving van Newport ligt een klein dorp dat Gregynog heet. Het telde in 1946 maar een paar honderd inwoners. Het hele dorp en de omgeving hoorden bij een landgoed met een groot landhuis dat gezien de omvang en de pracht ook rustig een paleis genoemd mag worden: Gregynog Hall. De geschiedenis hiervan gaat terug tot in de vroege Middeleeuwen, maar het huidige gebouw was op dat moment ruim een eeuw oud. Het landgoed behoorde toe aan twee adellijke zusters, Gwendolyne en Margaret Davies. Nadat zij het in 1920 hadden gekocht, maakten zij het tot een vermaard kunstcentrum. Zij bouwden een indrukwekkende verzameling schilderijen op, maakten het huis tot een centrum voor muziek en organiseerden er conferenties. De dames waren overtuigde geheelonthouders. Ze sloten de pub van het dorp en vervingen die door een alcoholvrij café. Toen zij hoorden van de Nederlandse kinderen besloten zij een groep van twintig meisjes met drie leidsters voor zes weken onderdak te bieden. Een van de meisjes was Truus Hoek:

Het was alsof we in een sprookje terecht waren gekomen. Onze groep kreeg vijf slaapkamers ter beschikking. Omdat de vloeren zo mooi waren, kregen we gelijk al elk twee paar sandalen met zachte zolen om in huis op te lopen. We kregen er overdag les van onze leidsters. Buiten konden we heerlijk spelen op het grote terrein waar we hutten bouwden en paard konden rijden. Het kasteel had prachtige badkamers. We zaten na het wassen vaak bij de open haard. Soms waren er muziekkavonden met allerlei gasten, een enkele keer ook Nederlandse militairen. Zelf zongen we vaak bij de piano. 's Middags was er altijd een deftige high-tea. Op zondag zat het hele dorp in de kerk. Daar had de familie een eigen bank. Als de dames Davies met ons binnenkwamen, ging de hele kerkstaan. Als we ergens naartoe moesten, werden we door een auto met chauffeur gebracht. We kregen kleren, we maakten uitstapjes en kregen aan het eind nog cadeaus mee voor thuis, zoals knotten wol. Natuurlijk waren we ook wel eens ondeugend. We joegen de ganzen op als we veren nodig hadden voor onze indianenspelletjes

en hebben een keer frambozen geplukt in de tuin van de chauffeur. Het was een tijd om nooit te vergeten. We zijn zes weken lang koningskinderen geweest.

Het kasteel staat er nog altijd. Na de dood van de dames is het geschonken aan de universiteit van Wales, die er cursussen in organiseert. Ook worden er nog steeds internationale muziekbijeenkomsten gehouden. De kostbaarste schilderijen uit het huis hangen nu in het National Museum of Wales.

Uiteraard kwamen lang niet alle kinderen terecht in een omgeving met zo veel luxe. Dat wil niet zeggen dat zij het minder naar hun zin hebben gehad. Een schril contrast met de luxe badkamers vormt het verhaal van een jongen die in een gezin kwam met al drie kinderen en daarover zegt: 'Ze beschouwden mij als hun vierde kind en behandelden me ook op die manier. Eens per week moesten we in bad, na elkaar in hetzelfde water. Om de beurt mochten we als eerste in het schone water.'

Op 17 juli werd afscheid genomen van de pleegouders. 'Het perron is stampvol, overal staan huilende pleegouders en kinderen, zenuwachtig afscheid nemend', beschreef een toeschouwer de situatie bij een van de treinen. De kinderen werden verzameld in Londen, op het bekende adres in St. John's Way. Na de overnachting in het tehuis was het niet doenlijk de kinderen daar nog een halve dag zoet te houden. Er was dan ook geld beschikbaar gesteld voor een ritje met de Londense ondergrondse, een hachelijke onderneming voor een halve dag, want een aantal groepen verdwaalde en was maar net op tijd thuis voor het middageten en het definitieve vertrek. Niet alle leidsters reisden mee naar huis: een aantal keerde terug naar Woodlands. Daar kwam twee dagen later de allerlaatste groep voor Engeland aan. Het waren 255 kinderen uit Groningen, Friesland en Drenthe.

Mogelijk hebben deze kinderen er weinig van gemerkt dat de zaak in alle opzichten op een einde liep. Een van de leidsters tekende op: 'Dit kamp is niet te vergelijken met het vorige. Er is binnen de leiding totaal geen saamhorigheid. Veel problemen, zowel met het London Committee als in de staf onderling. Het eten is slecht want het geld is op. Er worden bijna geen uitstapjes meer gemaakt. Overal is een zekere matheid en moedeloosheid te bespeuren. Eind augustus moet al het onderwijzend personeel terug zijn in Nederland en moeten de lessen door reservepersoneel worden waargenomen.'

De leiders en leidsters hadden heel andere dingen aan hun hoofd dan het dagelijkse werk in het kamp. Ze wisten heel goed dat de koek op was. Voor een aantal kon het verblijf nog met zes weken worden gerekt als ze met de

Leidster Nies Olthof en haar groep achter de *dormitory* in Woodlands, juli 1946.
[Archief N. Olthof]

kinderen mee mochten naar de pleeggezinnen. Daar was echter maar een klein aantal van hen voor nodig, terwijl bijna iedereen wilde blijven. Er werden verzoekschriften ingediend bij het bureau in Londen, er werden baantjes gezocht. Een verblijf in Engeland was ook halverwege 1946 nog een buitenkansje. Tot het laatst toe probeerden mensen vanuit Nederland nog geplaatst te worden bij de leiding, sommigen zelfs met het duidelijke plan om niet met de groep weer naar huis terug te keren. Het is ook voorgekomen dat ouders toestemming probeerden te krijgen voor de oversteek. In Londen was men terecht verbolgen over de vader die toestemming kreeg om naar Engeland te komen vanwege de beweerde ernstige ziekte van zijn dochtertje. Het kind bleek echter kerngezond te zijn. De vader keerde na enkele dagen terug naar huis met koffers vol spullen.

Op 3 september sloot het laatste kamp. Voor de leiding die naar huis terug moest, was het in de laatste weken toch een beetje gelopen als met de bekende nachtkaaers. De kinderen trokken vol goede moed naar de gezinnen, nog eenmaal

het kamplied zingend, met luidkeels het refrein: 'Wij willen van Woodlands niet scheiden, maar blijven liever een jaar.'

Dit laatste zat er voor hen niet in. Na een verblijf van enkele weken in een pleeggezin keerden ook zij naar huis terug. In totaal waren er 9283 kinderen in Groot-Brittannië geweest. De 'Netherlands Government Children Committee' in Londen kon worden opgeheven.

De uitzending van oudere kinderen

Vanaf het begin was het de bedoeling van de Nationale Commissie om ook kinderen van 14 tot 17 jaar voor een paar maanden uit te zenden naar het buitenland. In feite is voor een deel van hen het woord 'kinderen' nauwelijks van toepassing. De meesten van de zestien- en zeventienjarigen werkten al lang en gedroegen zich als volwassenen. Maar in de officiële papieren werden ze toch kinderen genoemd en in dit boek zullen we deze terminologie volgen.

Dat deze uitzending niet zo'n succes is geworden, lag zeker niet aan de commissie. Elke keer als zich een mogelijkheid leek voor te doen, spande men zich in om de kans te grijpen. Maar het zat allemaal niet mee. Nog los van het feit dat er in het buitenland weinig belangstelling was voor het opnemen van jongeren in deze leeftijd, waren de eigen ervaringen met de veertienjarigen in de eerste kampen al niet bepaald hoopgevend geweest. De gebeurtenissen tijdens de eerste uitzending van februari 1945 waren zelfs de aanleiding geworden om de leeftijdsgrens te verlagen. Het was dan ook duidelijk dat kampen voor oudere kinderen een heel andere aanpak zouden vragen en ook een heel ander type begeleiders. Het vinden van pleeggezinnen voor deze leeftijdsgroep was ook geen kleinigheid. De wervingsacties ten behoeve van de kleintjes leverden meer op dan nodig was. Geen wonder: alle campagnes gingen gepaard met beelden van verhongerde oorlogsslachtoffertjes. Hoe kleiner de kinderen, hoe vertederender de beelden waren.

Met de groep oudere kinderen was alles veel moeilijker. Een groot deel van hen zat al niet meer op school. Ze waren door de oorlogsomstandigheden vroeg zelfstandig geworden, vaak al bekwaam in de zwarte handel. Natuurlijk gold dit niet voor allen; het gezinsverband was niet overal verloren gegaan. Maar eigenlijk hadden juist de kinderen die alle regelmaat in hun leven waren kwijtgeraakt het meest behoefte aan uitzending.

De Nationale Commissie onderzocht elke mogelijkheid. In Frankrijk was de Nederlandse kolonie bereid kasteel Méridon voor deze groep te huren, maar de uitzending naar Frankrijk werd in de herfst beëindigd zonder dat er iets van terechtgekomen was. In Denemarken bestond de bereidheid om twee tehuizen voor hen open te stellen. Maar er is verder niets te vinden over deze plannen, zodat gevreesd moet worden dat ook deze niet zijn doorgegaan. Feitelijk lukte het alleen een paar kerkelijke organisaties iets voor deze leeftijdsgroep te doen. Het betrof dan echter steeds uitnodigingen aan geloofsgenoten, wat bijvoorbeeld het geval was bij de Baptistenkerk in Denemarken en de Junge Kirche die een groep jongeren naar Zwitserland liet komen.

Het enige succes dat de Nationale Commissie zelf boekte betrof Engeland. Ook hier was het niet gemakkelijk gegaan. Juist omdat het om jongeren ging die voor een deel al in het arbeidsproces waren opgenomen, was de Britse regering erg huiverig voor het verstrekken van visa aan hen. De oplossing kwam door te bepalen dat een paar groepen zouden worden toegelaten die uitsluitend in een kamp mochten verblijven; er kon dan op collectieve documenten gereisd worden. Dat ze daarna niet naar pleeggezinnen gingen, was aan de ene kant jammer, aan de andere kant loste dit tevens het probleem op van de jongeren die op basis van hun gedrag hier beslist niet geschikt voor waren. Tevens werd overeengekomen dat de kampen niet gemengd mochten zijn, in de hoop hiermee problemen van andere aard te voorkomen.

Op 10 september 1945 vertrok een groep meisjes uit de regio Den Haag naar een kamp bij Barnsley. Na alle moeilijkheden die er al waren geweest om oudere kinderen uit te zenden, zat het de organisatie juist bij deze reis niet mee. De groep zou al in augustus vertrekken; zij werden net als de jongere kinderen uit Rotterdam en Amsterdam getroffen door het vergaan van de Christaan Huygens. Gelukkig kwam er vrij snel een oplossing, ook al was die niet meer van toepassing op de hele groep, omdat zich nogal wat meisjes hadden teruggetrokken. De angst dat zo'n ongeluk zich zou herhalen zat er bij de ouders goed in. Van de oorspronkelijke tweehonderd meisjes stonden er op 9 september dan ook slechts 174 klaar op Hollands Spoor. Ook de leiding was niet compleet; hier was ziekte de oorzaak. Desondanks was het aantal leidsters in verband met mogelijke problemen toch nog groter dan normaal het geval was. Naast een hoofdleiding van vier personen gingen er twee verpleegsters, twee Rode Kruis-hulpsters, een arts, een pastoor, een secretaresse en maar liefst 26 leidsters mee. Dit werd dringend nodig geacht. Het was tenslotte het eerste transport van kinderen in deze leeftijd en niemand kon voorspellen hoe groot de moeilijkheden zouden worden. Men was zich er terdege van bewust dat dit

De groep oudere meisjes uit Den Haag en omgeving in het kamp Barnsley.
[Archief A. van Gorkum]

meisjes waren van een heel moeilijke leeftijd die men niet meer als kinderen kon beschouwen. De oudsten werden ook thuis al als volwassenen behandeld. Enkele meisjes vertelden dat ze zelfs verloofd waren. Bijna niemand was gewend zich te houden aan groepsregels. Het grote aantal leidsters was dan ook geen overbodige luxe.

Dit bleek al op de eerste dag. De meisjes gingen in Rotterdam aan boord van de Johan van Oldenbarneveldt en troffen daar een groot aantal medepassagiers. Allereerst waren er de vijfhonderd Amsterdamse kinderen die op weg waren naar de kampen Woodlands en Askern. Voor de Haagse meisjes waren die niet zo interessant. Dat was echter wel het transport Engelse matrozen dat onderweg was naar huis. Sommige meisjes gingen er onmiddellijk op af, tot grote ergernis van de leiding. Ze bedelden om sigaretten en wisten zelfs geld los te krijgen. Roken was voor deze meisjes streng verboden, dat wisten ze heel goed. Maar in de drukte liepen ze weinig risico hierop betrapt te worden en bovendien zochten ze de toiletten op om ongehinderd te kunnen genieten van hun rokertjes. Roken was voor vrouwen in 1945 beslist nog geen algemeen geaccepteerd verschijnsel. Het ergerde de hoofdleiding dan ook dat sommige leidsters, die nauwelijks een paar jaar ouder waren dan de meisjes, in hun bijzijn zelf ook rookten. Het werd hun door de hoofdleiding ter plekke verboden. In het rapport van de hoofdleidster werd later vermeld: 'Het zou geheel anders

zijn, wanneer er ook manlijke leiding bij zou zijn. Dan spreekt het vanzelf dat er gerookt wordt...'

De eerste fikse botsing met de meisjes kwam 's avonds toen ze naar bed moesten. De volwassen passagiers bleven nog op en dus was er aan boord nog veel te beleven. Woedend waren ze en schreeuwden dat ze spijt hadden dat ze waren meegegaan met zo'n kinderachtig gedoe. Het kostte heel wat moeite voor ze zich schikten in het onvermijdelijke. Ze moesten wel. De leiding had hen naar huis kunnen sturen want het schip bleef nog de hele nacht aan de kade liggen. Het vasthoudende optreden van de leiding zorgde er, ondanks enige hysterische huilbuien van een paar meisjes, voor dat de eerste confrontatie in een belangrijke overwinning van de leiding eindigde.

Een nieuwe teleurstelling voor de leiding volgde toen de groep het kamp bereikte: het viel in alle opzichten tegen. De hoofdleidster typeerde enige weken later de plek waar ze terecht waren gekomen :

Het stadje Barnsley is lelijk, vuil en armoedig, de omgeving dito. Vogels heb ik er nooit gezien of gehoord. Alleen bij deze stad zijn er al dertig kolenmijnen. Alles wordt er direct zwart en als het een beetje waait, zit alles onmiddellijk onder het kolengruis. We krijgen onvoldoende zeep om al dat vuil de baas te blijven. De meisjes kopen van hun zakgeld scheerzeep, omdat die zonder bon te koop is. Het kamp ligt vlakbij huizen van mijnwerkers, slechts door een laag, gammel hekje daarvan gescheiden. De opgeschoten jongens van Barnsley, die geenszins tot de elite van de stad behoren, maken het ons heel lastig. Vaak roepen we de hulp van de politie in. Het is niet te doen om in het donker de leidsters wacht te laten lopen op een terrein dat vol kuilen is.

Een volgend probleem voor de leiding was het zinvol bezighouden van de meisjes. Elke ochtend gingen de katholieke meisjes naar de kerk, terwijl er voor de anderen twee keer per week een ochtendwijding was. Daarna was er school. Een klein deel van de meisjes zat thuis op de ULO en kon zelfstandig schoolwerk doen. Een ander deel was nauwelijks in staat normale schoollessen te volgen. Na de lunch wachtte het meest omstreden punt van het dagprogramma: de middagrust. Officieel moesten ze zich uitkleden en gaan slapen, de gordijnen verplicht dicht. Dat liep echter uit op een voortdurend drama, nog het meest voor de leidsters die toezicht moesten houden. Het was een typisch voorbeeld van het gegeven dat de hele organisatie niet was afgestemd op de oudere kinderen. Het getuigde dan ook van wijsheid dat de hoofdleiding het voorschrift

liet voor wat het was en de meisjes toestond dat ze rustig op hun kamer bleven om iets voor zichzelf te doen. Dat werkte: er werd gelezen, gebreid en, nu het niet verplicht was, door een aantal meisjes geslapen.

Een nog moeilijker punt was het naar bed gaan op de avonden. Na het eten werden er spelletjes gedaan of werd er voorgelezen op de slaapzalen. Maar om half negen ging onverbiddeijk het licht uit. Ondanks het constante toezicht van vier leidsters werd er daarna tot diep in de avond kabaal gemaakt. Niemand is op het idee gekomen om deze grote meisjes iets later naar bed te laten gaan, ook al zou dat een inperking zijn geweest van de vrije tijd van de leidsters die geen avonddienst hadden.

Het liep ook mis bij het uitdelen van kleding. De instructies over het meenemen van kleding, met daaraan gekoppeld de belofte van nieuwe kleren, was in Den Haag veel te extreem uitgelegd. Inderdaad hoefden de meisjes niet veel mee te nemen, omdat ze alles nieuw zouden krijgen. Maar veel meisjes hadden het zo begrepen dat ze zelfs geen verschooning bij zich hadden, terwijl de kwaliteit van het ondergoed van anderen zo slecht was dat het aan flarden ging in de was. Normaal zou dit nog op te lossen zijn geweest als er op deze leeftijdscategorie was gerekend. Voor de grootste meisjes bleek er bij de beschikbare kleding weinig te zijn dat paste. Er moesten andere kleren komen. Het duurde uiteindelijk vijf weken voor iedereen voorzien was. Met schoenen bleek het probleem nog groter. Wat er gestuurd werd, was van zulke slechte kwaliteit dat er bij het lopen blaren ontstonden.

Door het ontbreken van goedschoeisel bleek het bijna onmogelijk om vanuit het kamp wandelingen te maken. Daar treurden de meisjes echter niet om. Lopen was geen populaire bezigheid. Het woord 'hangjongeren' bestond nog niet, maar velen amuseerden zich nog het best door wat te praten of naar muziek te luisteren. De tegenzin in veel bewegen was overduidelijk aanwezig. In het eindrapport van het kamp staat:

Het lukte alleen bij enkelen om ze enthousiast te krijgen voor een wandeling. Ook sport en gymnastiek waren weinig populair. Er moest dan altijd een soort klopjacht worden gehouden om de meisjes uit bedden en schuilplaatsen te halen. Voor het grootste deel was traagheid hiervan de oorzaak en het werkte helaas aanstekelijk.

Wel populair waren de uitstapjes. Die werden van alle kanten aangeboden. Ook in Barnsley zelf stond men haast in de rij om iets te doen voor de Nederlandse kinderen. De bezoeken aan scholen en padvinderversenigingen

leverden veel persoonlijke contacten op met Engelse meisjes en uitnodigingen om op de thee te komen. Ook de invitaties van de Gaumont Cinema Club voor het bijwonen van films vielen in goede aarde, dat wil zeggen bij de meisjes. Van de kant van de hoofdleiding zijn teleurstellende reacties opgetekend. Het is de vraag of die terecht waren. Eerder lijken ze veroorzaakt te zijn door een verkeerd verwachtingspatroon. De denkwereld van de hoofdleiding leek vaak mijlenver verwijderd van die van de meisjes. Waar deze soms laaiend enthousiast waren, lezen we van de kant van de leiding: 'Ze krijgen er allerm minst films van opvoedkundige of culturele waarde te zien. De hoofdschotel bestaat uit wild-westfilms. Tussendoor wordt er door de opeengehoopte kinderschaar op alleronmuzikaalste manier gezongen, waarbij ieder zijn best doet zoveel mogelijk lawaai te produceren. Het is niet anders dan een goedkoop genoeg en bij gunstig weer zonde dat ze die tijd niet in de buitenlucht doorbrengen.' Ook de uitnodigingen door gezinnen konden op een kanttekening rekenen: 'Ze brachten weinig ontwikkeling mee van deze bezoeken. De buitengewone hartelijkheid van deze vaak heel eenvoudige mensen was echter zo oprecht en zo weldadig, dat het de kinderen toch veel goed deed.'

Ook de sfeer bij Engelse jeugdverenigingen voldeed niet aan de norm van de hoofdleiding. Van een van de aangeboden avondjes werd opgetekend: 'De activiteiten daar bepaalden zich tot een monsterlijk orkestje, dat muziek ten beste gaf waarop druk gedanst en geswingd werd. Van dergelijke uitstapjes wordt de jeugd niets wijzer. Een wandeling in de buitenlucht zou beter zijn.' Daar zullen maar weinig meisjes het mee eens zijn geweest. Die hadden er de tijd van hun leven, al was daar totaal geen begrip voor. De hoofdleiding begreep niet waarom allerlei vlotte liedjes de meisjes aanspraken en waarom ze niet liever luisterden naar bijvoorbeeld de prachtige vaderlandse liederen van Valerius. Alleen met een glimlach kan een van de slotopmerkingen van het rapport gelezen worden: 'Als een groep meisjes de afwasbeurt had na de lunch, kwam er van het rustuur niets terecht, want ze beweerden altijd dat ze niet moe waren. Maar wanneer de afwassers 's morgens het ontbijt hadden afgeruimd, voelden ze zich daarna altijd veel te vermoeid om naar de gymnastiek te gaan!'

Voor wie goed leest, is er tussen kritiek en teleurstelling door toch heel wat positiefs te halen uit het rapport. Het was op zich een hele prestatie dat met een groep meisjes in een moeilijke leeftijd en opgegroeid in een chaotische tijd, een kamp mogelijk was dat zonder ernstige incidenten en in een goede stemming verliep. Het was toch geweldig dat er uit deze groep vijftig meisjes te vinden waren die wilden zingen in een koor dat ook buiten het kamp optrad, met nog volksdansdemonstraties erbij. Het was verheugend dat meisjes die bij

de leiding als lastig en lui bekendstonden, plotseling de handen uit de mouwen staken als ze het huishoudelijk personeel konden helpen. Dat waren meestal mensen uit een milieu dat ze begrepen. Zulke mensen spraken in een aantal opzichten dezelfde taal als zichzelf, ook al spraken ze een andere. De meisjes hielpen in de keuken, in de naaikamer en zelfs op de ziekenzaal. Ze voelden zich ook thuis in de eenvoudige Engelse gezinnen waar ze werden uitgenodigd, omdat ze er iets van de sfeer van thuis in herkenden. Op de laatste zondag van het kamp waren er volgens een leidster alleen nog zieken en kreupelen in het kamp, omdat iedereen wel ergens als afscheid op de thee was genodigd. Er werd ook afscheid genomen van de onvolprezen dames van de wvs en van de hoofden van de scholen in de buurt. Een groep meisjes voerde een programma op met zang, pantomime en met de operette *Jantje in Modderstad*. Voor jongeren uit een grauwe tijd moet dit een geweldige ervaring zijn geweest. Teleurstelling over het eventueel niet voldoen aan de fictieve culturele doelstellingen van de leiding is volkomen misplaatst. Er was alle reden voor die leiding om trots te zijn op wat er was gepresteerd.

Voor de meeste meisjes was de reis een geweldige ervaring. Alie van Gorkum uit Den Haag denkt er nog altijd met weemoed aan terug. Van alle zaken waarover de hoofdleiding zich zorgen maakte, had zij nooit iets gemerkt:

Wij hadden een geweldig gezellige groep met ongeveer tien meisjes. Met onze leidster, Annie Leenderse, konden we het prima vinden. Ook als we dingen moesten doen die we feitelijk niet leuk vonden, zoals het rustuur na de middag. Dan gingen alle gordijnen dicht en moest je proberen te slapen. Maar daar legde je je gewoon bij neer. Van haar leerde ik ook met mes en vork eten. Dat was je thuis niet gewend. Daar pakte je gewoon je vork in je rechterhand. Maar in het kamp kreeg je een standje als je het niet goed deed. Veel Engels heb ik er niet geleerd. Ik vraag me nog altijd af hoe we praatten als we ergens werden uitgenodigd. Op de een of andere manier lukte dat toch. Ik heb het zo fijn gehad in dat kamp dat ik het verschrikkelijk vond dat we naar huis moesten.

Op maandag 19 november keerde de groep vanuit Tilbury naar Nederland terug met de Mecklenburg. Zelfs op de thuisreis ontbraken de nodige problemen niet. Het schip was zo vol dat er jongens ingedeeld bleken te zijn bij de meisjes. In alle drukte veroorzaakte dat een ingewikkelde reorganisatie. Bovendien waren er meisjes ondergebracht op het troependek, alleen door zeildoek gescheiden van een passage waar voortdurend militairen liepen. Vier sergeants

De tekening van Broomlee Camp die een van de gebroeders Das maakte voor zijn leidster Ans Beukers.
[Archief A. Beukers]

van het vHK hebben de hele nacht wachtgelopen om meisjes en militairen strikt gescheiden te houden.

Er gingen ook oudere jongens naar Groot-Britannië. In de laatste week van november en de eerste van december vertrokken er 450 voor een verblijf van twee maanden in de Schotse kampen Glengonnar in Abington en Broomlee in West Linton. Door de geringe ruimte die beschikbaar was op de Prague werden ze op vijf verschillende dagen over de Noordzee vervoerd.

Uiteraard was er grote vreugde bij de Nationale Commissie dat er eindelijk iets mogelijk was voor deze groep. Er waren jongens bij voor wie de uitzending naar het Schotse bergland een zegen was. Hoe dringend de uitzending ook voor de oudere jongens kon zijn, blijkt wel uit het verhaal van Rudolf Das:

Mijn tweelingbroer en ik hadden het heel moeilijk gehad in de oorlog. Onze vader had een meubelzaak in Haarlem. Hij probeerde meubels te ruilen voor voedsel. Wij zelf gingen op hongertocht langs boerderijen op

een fiets zonder banden. Terug naar huis kwamen we langs een wachtpost van de Duitsers. Daar piepten we langs als die werd afgelost. Uiteindelijk waren we erg verzwakt en kregen tbc. Eigenlijk hadden we naar Zwitserland uitgezonden moeten worden, maar daar kwamen alleen kinderen tot 14 jaar voor in aanmerking. Toen kwam voor ons gelukkig de mogelijkheid om naar Schotland te gaan.

Ondanks de blijdschap dat er eindelijk iets voor deze jongens gedaan kon worden, zag de commissie toch met enige bezorgdheid uit naar het verloop van de beide kampen. Helaas is er over het verblijf van de 195 jongens in Abington weinig bekend. We weten alleen dat er een leuke muziekgroep gevormd kon worden, die ook buiten het kamp speelde.

Op 6 december arriveerde in West Linton een grote groep met maar liefst twintig leiders en zeven leidsters. Dankzij de al eerder geciteerde aantekeningen van leidster Ans Beukers weten we meer over dit kamp. Zij tekende op:

Er kwamen hele troepen jongens, moe van de reis en overgelukkig op de plaats van bestemming te zijn. Ze gingen naar de eetzaal, die heerlijk verwarmd was. Er waren heel wat bleke snoetjes en verwaarloosde jochies bij, eigenlijk meer kleine dan we hadden verwacht. Om één uur lag het hele zootje te slapen. Een paar dagen later kregen ze allemaal nieuwe kleren. De boys zien er enig uit in hun nieuwe uitzet, al die lange broeken met leuke geruite jekkers. Alles bij elkaar kreeg iedereen vijftien stuks kleding. Dat gaf veel werk voor zo'n grote groep.

Het was duidelijk dat deze grote jongens een andere aanpak vroegen dan de kleintjes in de vorige transporten. De meeste jongens hadden al bij een baas gewerkt; die lieten zich in het verplichte rustuur echt niet in bed stoppen. De leiding was al blij als ze zich op hun slaapzaal niet al te luidruchtig gedroegen. Ook bij hen was het grootste probleem om ze de hele dag op een zinvolle manier bezig te houden. Bij sommigen lukte dat aardig. Zo was er Hans, die timmermansleerling was. Weldra waren er voor hem allerlei klusjes en maakte hij boekenplanken en kapstokken. Maar niet voor iedereen was de oplossing zo eenvoudig.

Sommigen gedroegen zich al tamelijk volwassen. Er waren bijvoorbeeld een paar jongens die een gesprek met de pater aanvroegen over het zegenen van wapens door de paus. Anderen waren in staat zichzelf bezig te houden en zaten tijdens het rustuur te schaken of te dammen. Maar er waren er ook die zich

voortdurend verveelden en van alles deden wat niet door de beugel kon. Al na een week vertelde een jongen vol trots dat hij inmiddels tot twee keer toe een leidster van de slaapzaal had weggepest.

Het was onmogelijk om iets te verzinnen dat alle jongens interesseerde. Een deel vond het schitterend om zware bergwandelingen te maken met een sportieve leider; de rest bleef liever nietsdoen in het kamp. Een bezoek aan een kasteel leverde bij de leiding veel irritatie op, omdat enkele jongens er niets aan vonden en daar voortdurend over liepen te zeuren.

Gelukkig waren er ook jongens waarmee uitstekend was om te gaan. Dat werd overduidelijk rond Kerstmis. De jongens sleepten hele dennenbomen aan uit de bossen rondom het kamp om de hutten en de kerkzaal te versieren. Er waren kandelaars gemaakt van uitgeholde berkenstammetjes. Hans had een kribje getimmerd, twee andere jongens hadden een prachtig decor gemaakt met de velden van Bethlehem erop en natuurlijk wat schapen en de kerstster. In de nachtmis was het stampvol, want ook de protestanten, inclusief de dominee, waren aanwezig. Alle jongens waren onder de indruk van de plechtige mis bij kaarslicht. Er werd schitterend gezongen. Tijdens de kerstviering waren er geen negatieve geluiden te horen. Iedereen voelde zich plotseling verder van huis dan ooit, daar midden in het Schotse hoogland.

De geweldige sfeer duurde voort tot op de eerste kerstdag. Er was een extra vlaggenparade met een wandeling daarna, waar niemand over mopperde. De goede wil overheerste. Er volgde een echt Engels kerstdiner met natuurlijk de traditionele kalkoen. De jongens keken vol verbazing naar de brandende plumpudding die werd binnengedragen. Lekker of niet, er werd enorm veel van gegeten. Er zaten immers muntstukjes en bedeltjes in verborgen en iedereen wilde graag een aandenken.

Na de kerst keerde het kampleven van alledag terug met alle problemen die dat met zich meebracht. De leiding probeerde van alles te doen om het leven aangenaam te maken. Zo was er twee dagen na kerst een bonte avond, waar het orkest van de jongens uit het andere kamp, Abington, kwam spelen. Die zagen er leuk uit in hun donkerrode truien en witte boorden. Er waren twee jongens met een accordeon en verder gitaren, mondorgels, mandolines en een fluit. Een van de jongens speelde erbij op de piano. Het was een gezellige avond, maar niet voor iedereen, want de eerste straffen waren al weer uitgedeeld. Jongens uit een drietal hutten hadden 's ochtends gespijbel en moesten voor straf naar bed. Dat gaf zo'n tumult dat de hoofdleiding daar zelf de wacht heeft gehouden en weer nieuwe straffen moest uitdelen. Ans Beukers schreef de volgende dag:

Hut 4b moest vanmorgen straf marcheren. Ik zag de jongens rennen en marcheren onder leiding van de hoofdleider. Het zijn me knaapjes. Als ze eenmaal het land aan je hebben, berg je dan maar. Bij het diner vonden ze het eten ook al niet naar hun zin. Om half drie ging het zaakje naar school. Nu waren er zeven jongens van hut 5a tussenuit geknepen en de boer op gegaan. Om half vijf werden ze door de agent van het dorp opgepikt en onder geleide naar het kamp teruggebracht. Ook in de andere hut was het onrustig. Een van de jongens heeft voor straf de hele dag in de badkamer moeten zitten, omdat hij gevochten had met zijn leider.

Er gebeurden voortdurend dingen die niet door de beugel konden. In een van de hutten werd een paneel uit de deur getrapt. Er kwam een brief van de British Council, omdat de jongens tijdens een uitstapje naar Edinburgh een paar Duitsers hadden uitgescholden. Dit laatste kon nog op enig begrip rekenen van hun leider: 'Die Engelsen snappen maar niet dat we die lui haten.'

Het was duidelijk dat er hardere maatregelen genomen moesten worden om het leven van de leiding en dat van de goedwillende jongens draaglijk te maken. De leiding restte niets anders dan de ergste belhamels voortijdig naar huis te sturen. Met hen moesten twee leiders terug die er blijk van hadden gegeven niet tegen alle moeilijkheden in het kamp te zijn opgewassen; die twee konden dan de jongens op hun thuisreis begeleiden. De hoofdleiding vertrouwde hun dat echter niet alleen toe en wees twee krachtdadige leidsters aan om mee te gaan naar Londen. Tien jongens kregen te horen dat ze naar huis moesten. Ze werden naar een hut getransporteerd en daar van top tot teen uitgekleeft en weer in hun oude plunje gestoken. Ze mochten alleen de jas, schoenen, trui en broek die ze van de wv's hadden gekregen, meenemen. Zegingen afschuwelijk te keer en vloekten verschrikkelijk. Het hele kamp was in opschudding. De jongens werden streng bewaakt, omdat men bang was dat ze de benen zouden nemen. Per taxi verlieten ze het kamp. Onderweg naar het station scholden ze nog zo hard dat een van de leidsters later bekende dat ze behoorlijk bang voor hen was geweest. Maar de tocht naar Londen verliep uiteindelijk vrij rustig. De meeste jongens waren tijdens de lange nachtelijke treinrit in slaap gevallen.

Hoewel het grootste deel van de aandacht uitging naar de jongens met negatief gedrag, was er met de meerderheid van de jongens uitstekend om te gaan. Zij vermaakten zich met ijshockey op het bevroren meer en toen er eind januari eindelijk sneeuw was gevallen, met langewandelingen door de prachtige natuur.

In dit kamp zaten ook Robbert en Rudolf Das. Zij waren toen al zulke uitstekende tekenaars dat ze toestemming kregen om ook buiten het kamp te tekenen. De broers hebben er later niet alleen hun beroep van gemaakt, maar hebben er een internationale vermaardheid mee verworven, vooral met het maken van futuristische tekeningen, die in allerlei boeken en tijdschriften zijn gepubliceerd. Rudolf vertelt:

Het was er heel streng in het kamp, het ging er militaristisch aan toe. Er was altijd buiten appèl. Dan werden de namen afgeroepen en moest je 'ja' zeggen. Veel jongens konden niet tegen zo'n systeem. Er zijn er een paar naar huis gestuurd die dit opzettelijk hebben uitgelokt. Het gedrag van sommigen was uiterst vervelend. De leiding was in veel gevallen niet tegen hen opgewassen. Het eindigde soms in vechtpartijen tussen hen en de jongens. Als we op excursie gingen naar Edinburgh waren we aan het eind van de eerste straat al een deel van de groep kwijt. Ze hebben toen het aantal uitstapjes verminderd. Er probeerden jongens 's avonds naar een pub te gaan. De leiding stond voor een deel machteloos, omdat ze geen echte machtsmiddelen hadden. Mijn broer en ik hadden het er overigens uitstekend naar onze zin. Wij genoten een grote vrijheid door ons tekenen. We mochten daarvoor zelfs het kamp uit.

De thuisreis van de groep begon op vrijdagavond 8 februari. De hele dag was er druk gepakt en de jongens kleeadden zich in hun mooiste spulletjes. 's Middags na de thee was de laatste vlaggenparade en werd de vlag officieel gestreken. Daarna moesten ze allemaal naar bed. Daar voelden ze weinig voor, dus vielen op de valreep nog de laatste straffen. Toch sliepen er heel wat jongens toen ze 's avonds om 11 uur gewekt werden voor de thuisreis. Sommigen snapten er niets van en wilden er helemaal niet uit. Ze kregen nog een maaltijd en zongen het Schotse personeel en de wvs toe. Het afscheid was zoals je je het hele kamp gewenst zou hebben: zingend vertrokken ze. Daarna viel er een onwerkelijke stilte over het kamp. Pas nu merkten de achterblijvers hoe donker het er was en hoe koud de winters in de Schotse hooglanden zijn.

Via de Nationale Commissie zijn 532 kinderen van 14 tot 17 jaar uitgezonden.

Nederlandse kinderen uit Duitsland

Op 1 juli 1946 werden de resultaten van anderhalf jaar kinderuitzending door de Nationale Commissie in een rapport samengevat. Er was alle reden tot tevredenheid. Het aantal kinderen dat tot dan toe in het buitenland was ondergebracht naderde de 30.000. Daarnaast hadden 9.000 kinderen via de commissie onderdak gevonden bij gezinnen in het binnenland en waren ruim 12.000 kinderen opgenomen in Nederlandse koloniehuisen. Dit alles ondanks een voortdurend gebrek aan de nodige financiën. De subsidie van de overheid was lang niet toereikend gebleken voor het vele werk; het waren bijdragen geweest van het koninklijk huis en van Nederlands Volks Herstel die redding hadden gebracht. Daarnaast waren er inkomsten uit de verkoop van tegeltjes die als geschenk aan pleegouders konden worden gestuurd en uit de kleine bijdragen die in de laatste maanden aan de ouders waren gevraagd. Het was allemaal maar net voldoende geweest om het werk voortgang te laten vinden. Dat ondanks de beperkte middelen alles toch gelukt was, maakte de tevredenheid alleen maar groter.

Even groot als de voldoening over wat in de afgelopen tijd was gepresteerd, was de onzekerheid over de toekomst. Duidelijkheid bestond alleen over de activiteiten die gepland waren in het binnenland. De uitzending naar gastgezinnen in Nederland was beëindigd en precies op de genoemde datum van 1 juli was het beheer van de koloniehuisen overgedragen aan de oude uitzendverenigingen. Over de uitzending naar het buitenland stond niets vast. Op het programma stonden nog een transport naar Engeland en van twee groepen naar Zwitserland. Daarnaast moest de terugreis worden geregeld van de kinderen die nog in het buitenland vertoefden. Dan zat het werk van de commissie erop. Er moest rekening mee worden gehouden dat de Nationale Commissie binnen enkele maanden kon worden opgeheven.

Bedelende Duitse kinderen langs de spoorlijn.
[Archief A. de Lange-Timmerman]

Op zich was dat geen verrassing. Al in het najaar van 1945 waren er kanttekeningen geplaatst bij de noodzaak van de uitzendingen. Het was tenslotte ook nooit de bedoeling geweest dat het een permanente commissie zou zijn, omdat het immers om kinderen ging die slachtoffer waren geworden van de oorlog. Met het normaliseren van de situatie verdween de noodzaak van zulke hulp. Men had het werk nog bijna een jaar voortgezet, omdat de vooroorlogse koloniehuzen nog altijd niet beschikbaar waren. Voor 1940 gingen er jaarlijks 20.000 kinderen voor een aantal weken naar dergelijke inrichtingen. Door de oorlog was de behoefte alleen maar groter geworden. Men schatte die nu zelfs op 35.000. De buitenlandse uitzendingen hadden voor een deel het tekort opgevangen. Nu de oude uitzendverenigingen hun werk weer op gingen pakken, zat ook in dit opzicht de taak van de Nationale Commissie erop.

Toch werd de commissie niet opgeheven. De regering zag een nieuwe taak vanwege de situatie in Duitsland. Daar lagen hele steden in puin. Mensen

leefden er in erbarmelijke omstandigheden. Uiteraard stond men daar in Nederland niet bij stil: enerzijds had men genoeg zorgen rondom het opbouwen van het eigen vernielde land, anderzijds kon men nauwelijks verwachten dat er enig begrip zou bestaan voor het menselijk leed dat de oorlog daar had aangericht. Het was hun eigen schuld. De Nederlandse kinderen zongen bij de bevrijding op straat: 'De moffen moeten bieten vreten, hi, ha, ho' en men gunde hun van harte dat zij nu aan de beurt waren voor het eten van suikerbieten en tulpenbollen of desnoods helemaal niets.

De haat was veelal ongenueanceerd. Als de vraag naar voren kwam of er ook goede Duitsers waren geweest, was het antwoord meestal dat de enige goede Duitsers dode Duitsers waren. Enig inzicht in de werkelijke situatie was er bij een brede laag van de bevolking nauwelijks. Door alle ellende die men zelf had doorgemaakt, was er sprake van een verblinding.

Die ongenueanceerdheid bestond niet alleen bij de man in de straat: ook het beleid van onze regering werd beheerst door de reactie op het oorlogsleed. In een artikel van Haro Hielkema in *Trouw* uit mei 2001 vertelde de Nijmeegse historicus dr. Melchior Boogaarts hoe vanaf eind 1946 mensen met de Duitse nationaliteit uit Nederland werden gezet: 'Het ging daarbij niet alleen om de notoire nazi's, maar vooral om mensen die al jaren in de Limburgse mijnen en in de fabrieken in Zuid- en Oost-Nederland werkzaam waren (en vaak met Nederlandse vrouwen getrouwd) en zelfs om politieke vluchtelingen van na 1933. De families werden in de nacht van hun bed gelicht, wat herinnerde aan de Duitse razzia's. Hun bezittingen werden geconfisqueerd. Pas onder druk van met name kardinaal De Jong en van de geallieerde mogendheden werd de maatregel afgezwakt. Wie zich een "oprecht vriend van Nederland" had betoond of meegedaan had aan het verzet, mocht blijven. Onder grote druk van de kardinaal en een aantal medestanders kwam er in 1948 een eind aan de uitzettingen.'

De haat tegen alles wat Duits was, richtte zich uiteraard ook op alles wat aan de andere kant van de grens woonde. Dat daar ook Nederlanders woonden, realiseerde vrijwel niemand zich. Het is trouwens de vraag of er enig begrip voor hun situatie zou zijn geweest als men zich van hun bestaan wel bewust was geweest. Het mag duidelijk zijn dat zij op weinig sympathie konden rekenen, want de eerste gedachten gingen immers uit naar de NSB'ers die op en na Dolle Dinsdag in allerijl daarheen waren gevlucht. Die gunde men alle ellende waarin ze eventueel terecht waren gekomen. Van de overige Nederlanders in Duitsland werd algemeen aangenomen dat ze hadden gesympathiseerd met Hitler en zijn trawanten. Wat deden ze anders in dat land?

Niemand zal ontkennen dat deze redenering voor een deel van hen wel degelijk opging. Maar voor velen had hun verblijf in Duitsland niets met politiek te maken. Er hadden altijd al Nederlanders in Duitsland gewoond, vaak in verband met hun werk, zoals zich in vrijwel alle landen ter wereld Nederlanders met dit doel hebben gevestigd. Nog meer Nederlanders woonden er, omdat ze getrouwd waren met een Duitse man of vrouw. Vooral in de grensstreken was dit al eeuwenlang een volkomen normale zaak. Sommige mensen woonden er al jaren voordat iemand van Hitler of van nationaal-socialisten had gehoord. Door de oorlog waren deze landgenoten in een weinig benijdenswaardige positie terechtgekomen. De aanval op Nederland had velen tot in het diepst van hun ziel geraakt, terwijl ze bovendien door hun Duitse omgeving als verdacht werden beschouwd. Nu deelden ze de miserabele leefomstandigheden van de Duitsers en konden nauwelijks op begrip bij hun eigen landgenoten rekenen.

De regering was van deze ellende op de hoogte. Men kreeg rapporten van de inmiddels weer aanwezige consulaten en werd ook door particulieren op de toestand gewezen. Zo ontving het ministerie van Sociale Zaken in december 1946 een brief van ene heer C. Robbroeks uit Den Haag, waarin hij schreef:

Engelse burgers in Duitsland krijgen regelmatig toewijzingen. Voor de Nederlanders is dit niet het geval. Voor kolen en kleding krijgen ze de normale Duitse rantsoenen, in tegenstelling tot de Engelsen zijn er voor hen geen extra verstrekkingen. Eerst kregen ze nog wel eens een levensmiddelenpakketje, maar begin december hadden ze al twee maanden niets ontvangen. In de komende winter is er onvoldoende verwarming voor een bevolking waarvan 10 procent aan tbc lijdt. Voor de Nederlanders is dit vermoedelijk niet anders. De kinderen lijden hier het meest onder. Ik zou graag bevorderd zien dat zij voor enige tijd in Nederland kunnen worden opgenomen. Maar de Britse autoriteiten werken ertegen. Als de moeders Duits zijn, mogen ze helemaal niet naar Nederland reizen.

De heer Robbroeks schilderde de moeilijke situatie aan de hand van die van zijn eigen zoon in Hamburg. Die was in 1942 met een Duitse vrouw getrouwd. Tijdens de oorlog verleende zij steun aan Nederlandse onderduikers. Nu mocht ze echter niet naar Nederland reizen, mede omdat ze door haar huwelijk stateloos was geworden. De heer Robbroeks noemde als bijkomend voordeel van een verblijf voor kinderen van Nederlanders dat ze hun eigen taal beter

zouden leren. Dat was daar in feite onmogelijk, omdat ze Duitse scholen moesten bezoeken.

Men nodigde de heer Robbroeks uit voor een gesprek op het ministerie – waarbij ook de secretaris van de Nationale Commissie, Ph.J. van der Burg, aanwezig was – en raakte overtuigd van de wenselijkheid iets te doen voor de Nederlandse kinderen in Duitsland. Het leidde tot een voorstel aan de minister om naast het geven van meer materiële hulp ook stappen te ondernemen om Nederlandse kinderen een tijdelijk verblijf in Nederland aan te bieden. Minister Drees reageerde positief. Hij wilde hieraan meewerken, mits de opvang zou plaatshebben in gezinnen. Er waren al te weinig tehuizen beschikbaar voor de behoefte in Nederland om deze kinderen erbij te nemen. Met de praktische uitvoering van de plannen wilde hij de Nationale Commissie belasten. Deze bezat de kennis, ervaring en mogelijkheden om de uitzending te organiseren. Bovendien vielen ook deze plannen helemaal binnen de doelstelling van de Nationale Commissie: ook hier betrof het immers de uitzending van Nederlandse kinderen.

Wie achteraf de snelheid waarmee andere landen de opvang van Nederlandse kinderen hadden geregeld, vergelijkt met die waarmee nu de zaken voor de landgenootjes in Duitsland tot stand werden gebracht, kan een gevoel van irritatie of mogelijk zelfs schaamte nauwelijks onderdrukken. Binnen drie maanden na de eerste besprekingen met Engeland, België, Denemarken en Zweden waren de zaken daar gereed. Nu Nederland zelf voor opvang moest gaan zorgen, dreigde het hele plan te verzanden in discussies en procedures. De Nationale Commissie schreef in januari 1947 terecht, dat gezien de grote nood alles snel moest worden geregeld, temeer omdat de zomertijd de geschikteste periode was om de kinderen te laten komen. Maar toen de herfst inviel, was er van reguliere uitzendingen nog totaal geen sprake.

De Nationale Commissie moest deze taak uitvoeren terwijl er tal van onzekerheden waren. Het was duidelijk dat er voor de kinderen pleeggezinnen gevonden moesten worden. Daarvoor was de Nationale Commissie echter niet de meest geschikte organisatie. Er zou moeten worden samengewerkt met anderen. Met een dergelijke structuur was al genoeg ervaring: bij de buitenlandse uitzendingen en ook bij de onderbrenging van kinderen in het binnenland was het net zo geweest. Er bestond wel een verschil met toen: het ging nu niet om kinderen uit Amsterdam, Rotterdam of een andere Nederlandse stad, maar om kinderen uit Duitsland. Niemand kon ook maar enigszins voorspellen hoe onze bevolking daarop zou reageren.

In elk geval zou er niet alleen duidelijk gemaakt moeten worden dat het ging om Nederlandse kinderen, maar vooral dat ze afkomstig waren uit gezinnen 'wier goed-Nederlandse gezindheid buiten twijfel is'. Kinderen van NSB-ers zouden absoluut niet in aanmerking komen. Men kon ter geruststelling meedelen dat er in Duitsland al een zuivering had plaatsgehad en er met zorg lijsten met betrouwbare landgenoten waren samengesteld. Tussen de 5.000 en 10.000 kinderen uit dergelijke gezinnen hadden dringend behoefte aan hulp.

De twijfel over de bereidheid onder Nederlanders om kinderen uit Duitsland op te nemen was groot. Nederlands Volksherstel schreef aan de minister van Sociale Zaken:

De actie zal waarschijnlijk psychologisch een ongunstige werking in ons land hebben. Men beschouwt Nederlanders die al voor de oorlog in Duitsland woonden in het algemeen als nationaal-socialisten, hoewel dit zeker niet altijd waar is. Men kan dit echter niet nagaan, zodat geen garanties kunnen worden gegeven dat de kinderen inderdaad uit Nederlands voelende milieus afkomstig zijn. Overwogen is, om als voorwaarde te stellen dat de kinderen in ieder geval behoorlijk Nederlands kunnen spreken. Dat is ook nodig voor de kinderen zelf. Zij zouden als Duitsers kunnen worden beschouwd en daardoor in allerlei conflictsituaties kunnen geraken. Anderzijds is dit geen maatstaf waaraan men de politieke gezindheid van het gezin kan toetsen. Mogelijk spreken deze Nederlandse kinderen Duits, terwijl de ouders geen nationaal-socialisten zijn. Kan men niet beter voedselpakketten sturen? De NVH wil ondanks twijfels toch medewerking verlenen, ook al zal het vinden van geschikte pleeggezinnen moeilijk zijn.

In ieder geval zouden er goed geformuleerde doelstellingen moeten zijn om later allerlei discussies te voorkomen. De oude criteria konden van kracht blijven: het moest gaan om hulp aan Nederlandse kinderen die door de oorlogssituatie hetzij om lichamelijke hetzij om psychische redenen behoefte hadden aan uitzending. Er werd nu een extra punt aan toegevoegd: de uitzending kon eraan bijdragen dat 'deze kinderen hun nationaliteitsgevoel niet zouden verliezen en de Nederlandse taal niet zouden ontnemen'. Uiteraard dreigde dit gevaar in de Duitse omgeving waarin zij woonden en naar school gingen, terwijl een groot deel van hen bovendien door een Duitse moeder was opgevoed. Over deze drie doelstellingen bestond binnen de commissie voorlopig volledige overeenstemming. Pas later zouden ze aanleiding worden tot onenigheid.

Voor het vinden van pleeggezinnen werd in eerste instantie aangeklopt bij de kerken. Die waren al druk bezig met hulpverlening aan Duitsland. De protestantse kerken werkten daarvoor samen in het Interkerkelijk Overleg (IKO). Op een aantal terreinen gebeurde dit gezamenlijk met de katholieke kerk. Men trad dan naar buiten onder de naam 'Groot-iko'. De eerste reactie kwam van katholieke zijde. Men wilde graag meewerken en zag geen enkel probleem in het vinden van gastgezinnen voor katholieke kinderen, zelfs ongeacht het aantal. Van protestantse zijde kwamen er onverwachte bezwaren; bij nader inzien sloten de katholieken zich daarbij aan. Men was het niet eens met het feit dat alleen kinderen met de Nederlandse nationaliteit in aanmerking kwamen. Hun standpunt luidde: 'Waar voor de kerken niet de nationaliteitsgedachte, doch de naastenliefde en de barmhartigheid het uitgangspunt vormen, wordt door de leden van het Interkerkelijk Overleg het standpunt ingenomen dat het verlenen van voorrang aan bepaalde kinderen op grond van hun nationaliteit zou indruisen tegen de beginselen welke aan het optreden der kerken ten grondslag liggen.'

Toen deze reactie aan minister Drees werd voorgelegd, schreef hij eronder: 'Met opnemng van niet-Nederlandse kinderen zullen wij zeer voorzichtig moeten zijn. Alleen reeds wat Duitsland betreft, zou het om zeer grote aantallen kunnen gaan terwijl wij zelf, wat sommigen telkens uit het oog dreigen te verliezen, slechts leven bij de gratie van buitenlandse kredieten.' Drees roerde hiermee een heel ander aspect aan van de strubbelingen rondom de kinderen uit Duitsland. Hij baseerde zich niet op principiële bezwaren tegen de komst van Duitse kinderen. Hij beriep zich op de krappe financiële middelen en de voedselvoorraad in ons land.

De verantwoordelijkheid voor Nederlandse kinderen in Duitsland werd door de regering niet ontkend. Via instanties als de 'Rijksdienst voor hulp aan behoeftige landgenoten in het buitenland' werd er wel iets gedaan, maar voor het geven van geldelijke steun aan de plannen om Nederlandse kinderen naar ons land te halen achtte men de financiële middelen niet toereikend. Er werd zelfs begin 1947 een post van f 75.000 voor de kinderuitzending geschrapt. Het was een bedrag dat de Nationale Commissie absoluut niet kon missen. Dat was men op het ministerie van Volksgezondheid volledig met de commissie eens. Van den Berg schreef als directeur-generaal een duidelijke brief aan Drees. Hij wees de minister op het gegeven dat andere uitzendverenigingen een subsidie per kind ontvingen voor opnemng in koloniehuzen. Als men die berekening zou toepassen op de Nederlandse kinderen uit Duitsland, zou hiermee een

bedrag van zelfs drie ton zijn gemoeid. Dankzij het feit dat ze gratis in gezinnen zouden komen, was zo'n groot bedrag niet eens nodig en had men aan de genoemde subsidie voldoende. Als de minister het ermee eens zou zijn dat de Nederlandse kinderen in Duitsland ook onder onze verantwoordelijkheid vielen, waarom dan zelfs dit veel kleinere bedrag niet?

De minister liet zich niet vermurwen en hield de hand stevig op de knip. Voor wat betreft de financiën werd het zelfs nog erger. De inspecteur-generaal voor de Volksgezondheid achtte het noodzakelijk dat alle groepen uit het buitenland bij binnenkomst eerst een aantal dagen in quarantaine zouden gaan en medisch gecontroleerd moesten worden voor ze naar gezinnen mochten. De regering was het daarmee eens. De kosten van een dergelijk opvangcentrum zouden niet voor rekening van de regering komen, maar van de organisaties die de kinderen hadden uitgenodigd.

Eind juni 1947 schreef de Nationale Commissie over het opnemen van Nederlandse kinderen uit Duitsland aan minister Drees: 'Aan ons werd opgedragen dit vraagstuk te bestuderen. Deze studie is nog niet beëindigd, zodat nog geen definitief plan ter goedkeuring aan u kan worden voorgelegd. Wel is inmiddels vast komen te staan dat de behoefte aan deze hulpverlening zeer groot is.' Vanaf het moment dat de eerste plannen waren gemaakt, was er toen al bijna een halfjaar voorbijgegaan.

Zo sleepten de zaken zich voort. Het publiek wist over het algemeen niet wat zich in Duitsland allemaal afspeelde, behalve in de grensstreken, waar men redelijk op de hoogte was van de moeilijke omstandigheden waarin landgenoten in Duitsland verkeerden. In Limburg, waar veel mensen familierelaties hadden over de grens, was er een grote bereidheid om tot daden over te gaan. Er kwam een Werkgemeenschap Limburg tot stand, die contacten legde met de Nederlandse consul in Aken, majoor Van Pelser Berensberg. Die wilde graag meewerken en kon in samenwerking met de Britse bezettingsmacht voor uitreis-papieren voor Nederlandse kinderen zorgen. Er was een klein probleem: de volwassenen uit Duitsland die de kinderen begeleidden, mochten Nederland niet in en omgekeerd mochten de Nederlanders niet zonder speciale toestemming naar Duitsland. Er lag tussen de beide grensposten een strook niemandsland van een halve kilometer. De consul loste het op door zelf met de kinderen mee te reizen en hen in Vaals aan de mensen van het comité over te dragen. Het vinden van onderdak voor deze eerste groep van 42 kinderen had totaal geen problemen opgeleverd: de meesten van hen kwamen bij familieleden in huis, voor de rest was er een ruim aanbod. In feite ging het om een korte

vakantie. Ze kwamen op 20 mei en werden op 10 juni weer in het klooster Blumenthal bij Vaals verzameld voor de terugreis. Men was op de goede gedachte gekomen de kinderen medisch te controleren. Dat onderzoek wees uit dat de algemene gezondheidstoestand van de kinderen belangrijk was verbeterd en dat ze gemiddeld 1 kilo in gewicht waren aangekomen. Voorzien van kleding en nieuwe schoenen keerden ze terug naar huis.

De uitzending was een groot succes; er was veel belangstelling van de pers voor deze gebeurtenis. De consul was al onmiddellijk na het vertrek van de eerste kinderen begonnen met het samenstellen van een tweede groep, want hij was overtuigd van het belang van deze zaak. Er was aan deze kinderen al maandenlang geen groente of fruit verstrekt; vanuit Nederland was er geen mogelijkheid om pakketten te sturen. Ook voor de 87 kinderen uit het tweede transport was het geen enkel probleem onderdak te vinden. De plaatselijke autoriteiten hadden hun medewerking verleend door het verstrekken van voedselbonnen aan de gezinnen die een kind opnamen.

Het voorbeeld leidde tot navolging; in korte tijd ontstonden in Limburg acht comités en comiteetjes die kinderen wilden uitnodigen. In juli had consul Kapma in Düsseldorf een transport gereed van honderd kinderen dat op eenzelfde manier naar Nederland reisde. De kosten van de reis waren niet al te hoog en werden graag gedragen door de betrokken organisaties in Nederland, die bovendien nog van alle kanten belangeloze hulp ontvingen. Kapma meldde dat er voorlopig elke twee weken een transport verwacht kon worden.

Vanzelfsprekend komt de vraag naar boven hoe dit nieuws in Den Haag ontvangen werd. Van de Nationale Commissie zijn geen rechtstreekse reacties bekend. Het is overigens duidelijk dat hier met grote spoed een zaak geregeld was, die de commissie zelf niet had kunnen uitvoeren vanwege de voorschriften van de overheid en de kosten die daarmee samenhingen. In Limburg werden bij deze particuliere acties allerlei procedures en extra kosten ontlopen. Dat bracht gevaren met zich mee; niemand wist precies hoe en door wie de selectie van de kinderen in Duitsland tot stand was gekomen. Er werd gezegd dat de kinderen voor vertrek medisch waren onderzocht, maar hoe nauwkeurig was niet bekend. Volksgezondheid stelde zich terecht op het standpunt dat alle kinderen bij aankomst moesten worden herkeurd. Zelfs na het tijdstip van keuring in Duitsland konden ze, zeker gezien de omstandigheden daar, nog gemakkelijk zijn besmet of in ieder geval scabiës of luizen hebben opgelopen. Van de voorgestelde centrale administratie van de kinderen kwam op deze manier ook niets terecht. Juist de aspecten die het meeste geld kostten, werden bij de spontane acties omzeild. Als semi-overheidsinstelling moest de Nationale

Commissie zich strikt aan alle voorschriften houden zonder dat men hiervoor de nodige gelden kreeg.

De reactie van minister Drees had iets tweeledigs. Enerzijds was hij verplicht de Limburgse acties af te keuren; maar anderzijds voelde hij er kennelijk toch sympathie voor. Hij gaf opdracht de zaak langs de weg van de voorschriften af te handelen, zonder de betrokken comités al te hard aan te pakken. Hij maakte voor zijn ambtenaren de aantekening: 'Brieven zie ik gaarne zo opgesteld, dat de wenselijkheid van regeling en controle vooropstaat en niet te zeer de kritiek op het spontane handelen.' Hij ging niet verder dan te spreken over wenselijkheid. Er bleef dus ruimte om buiten de gestelde regels om te handelen.

Dat bleek ook duidelijk, toen enige weken later Van Pelser Berensberg aan de Nederlandse Militaire Missie in Berlijn schreef:

Op 24 juli l.l. zijn 256 Nederlandse kinderen uit het district Aken door mij naar Nederland gebracht voor een verblijf van zes weken in Nederland. De kinderen werden gedeeltelijk naar familieleden en gedeeltelijk naar pleegouders in Nederland gezonden. Zij werden voor hun vertrek op besmettelijke ziekten onderzocht. Voor dit transport waren drie autobussen door Nederlandse transportondernemingen belangeloos ter beschikking gesteld, die de kinderen vanaf het consulaat naar Vaals vervoerden. Van Nederlandse zijde werd voor deze actie medewerking verleend door het Groene Kruis, de Commissie voor Kinderuitzending uit Maastricht en door het Rode Kruis uit Venlo. De kinderen worden op 4 september weer verzameld in klooster Blumenthal, dat voor dit doel belangeloos ruimten ter beschikking stelt. Tot mijn spijt ben ik er helaas nog niet in geslaagd toestemming te verkrijgen voor het overbrengen van een transport van 150 kinderen van Nederlandse moeders die gehuwd zijn met Duitsers.

Met die laatste zin raakte de majoor een moeilijk punt. Wie van de kinderen wel Nederlands waren en welke niet, was voor alle instanties een eenvoudige vraag; het hebben van een Nederlandse vader betekende dat het kind automatisch ook deze nationaliteit bezat. Gevoelsmatig lag het antwoord echter veel moeilijker, zeker voor de grootouders die in Nederland woonden. Uitzending en een eventueel verblijf bij hen waren mogelijk als het een kind van een zoon betrof; kinderen van een dochter waren Duits. Een bezoek van hen aan Nederland was een onmogelijke zaak. Officieel was de regeling waterdicht, maar ook uit het schrijven van de consul bleek zijn onvrede met deze situatie. Het punt was op hoger niveau al eens aan de orde geweest, maar nu men bezig

was een groot aantal uitreisvergunningen voor Nederlandse kinderen van de bezettingsmacht te krijgen, werd er officieel meegedeeld dat het verstandig was dit onderwerp voorlopig niet ter sprake te brengen.

Na de zomer van 1947 werden de gesprekken tussen de regering en het IKO voortgezet. De kerken bleven vasthouden aan het standpunt dat de nationaliteit geen enkele rol mocht spelen bij de hulp. Dit woog voor hen zo zwaar dat zij op 20 september met een zware delegatie op audiëntie gingen bij de minister. Die bestond uit mensen met landelijk bekende namen: dr. K.H.E. Gravemeyer, mgr. K.H.A. van der Loo, dr. J.C. Hooykaas en mr. F.L.S.F. Baron van Tuyll van Serooskerken. Wat zij bereikten was nauwelijks bevredigend. De minister had alle begrip voor hun standpunt en zei geen principieel bezwaar te hebben tegen toelating van Duitse kinderen voor drie maanden. Maar hij vond het niet verantwoord dit op grote schaal te doen met het oog op de toestand in ons land. Hij verwachtte dat sommige rantsoenen in de nabije toekomst zelfs verminderd zouden moeten worden en noemde de economische situatie van ons land precair. De gedachte Duitse kinderen hier op te nemen zou hij alleen aanvaardbaar vinden, als vanuit het buitenland compensatie voor de voeding van deze kinderen tijdens de periode van hun verblijf beschikbaar zou worden gesteld.

De houding van de regering in deze periode was vaak onbegrijpelijk. De zorg over de voedselsituatie was weliswaar terecht, maar daar staat tegenover dat de ministerraad, zonder enige voorwaarden daaraan te verbinden, wel toestemming verleende aan diverse organisaties voor het opnemen van vijf-honderd katholieke kinderen uit Hongarije, vijfhonderd Oostenrijkse kinderen, vijfhonderd Franse en vijfhonderd joodse kinderen uit Oost-Europa. Dit alles buiten de Nationale Commissie om en dus ook buiten de eisen van quarantaine, centrale registratie en compensatie voor de voeding om. Bovendien lokte de toestemming voor de vijfhonderd katholieke kinderen uit Hongarije ogenblikkelijk een actie van protestantse zijde uit voor het opnemen van evenveel protestantse kinderen uit dit land. Die konden toen moeilijk worden geweigerd.

Het blijft gissen naar de achtergronden van het regeringsbeleid. Uit de eerste reacties van Drees op de komst van Nederlandse kinderen uit Duitsland buiten de Nationale Commissie om, sprak al sympathie voor de spontane acties buiten de overheidsbemoediging om. Ook de toestemming voor de genoemde tweeduizend buitenlandse kinderen betrof particuliere initiatieven zonder kosten voor de overheid. Dat er geen enkel overleg was geweest met de Nationale

Commissie achtte men vanzelfsprekend: de regeringsopdracht aan hen had immers betrekking op Nederlandse kinderen, dus buitenlandse kinderen vielen daar buiten. Maar de regering maakte wel degelijk onderscheid tussen het opnemen van Duitse kinderen – waar de kerken om vroegen – en die van andere nationaliteiten. Lag de reden daarvoor in de waarschuwing die Drees al voor de zomer in de kantlijn van een nota plaatste: ‘Het zou voor Duitsland om zeer grote aantallen kunnen gaan’? Of was het toch een zekere angst voor de publieke opinie als hij van onze inderdaad schaarse middelen gebruik zou maken voor Duitse kinderen? Hierbij moet zeker niet vergeten worden dat dit alles speelde in de tijd dat we midden in de discussies zaten over de uitzetting van Nederlandse ingezetenen met de Duitse nationaliteit. Daarin zijn duidelijke parallellen te vinden met de ontwikkelingen rondom de opname van Duitse kinderen.

Men was in de zomer van 1947 in een impasse terechtgekomen. In september werden evenwel twee belangrijke stappen gezet. De kerken wilden de minister enigszins tegemoetkomen. Ze wilden weliswaar niets inleveren van hun standpunt, maar waren bereid om te beginnen met de hulp aan de Nederlandse kinderen uit Duitsland: over de rest kon later worden gepraat. Ook over de medische controle en de centrale administratie werd een compromis bereikt: de regering kwam, mede onder druk van Volksgezondheid, tot de overtuiging dat opvang, registratie en medische controle bij aankomst in Nederland ook voor andere organisaties moesten gelden. De Nationale Commissie kreeg opdracht hiervoor een tweetal opvangcentra in te richten. De regering stelde gebouwen ter beschikking die eigendom waren geweest van de Dienst Uitvoering Werken, maar de kosten die de opvang van de kinderen daar met zich meebracht, moesten door de Nationale Commissie worden betaald. Die kon niet anders doen dan deze door te berekenen aan de organisaties die de kinderen onderdak verschaften.

Dat veroorzaakte opnieuw oponthoud, want het Groot-iko weigerde pertinent bij te dragen aan de kosten van een opvangcentrum: ‘Als de regering dit noodzakelijk acht, moet de regering het ook maar betalen’, was hun standpunt. De regering hield echter voet bij stuk. Enige dagen in het opvangcentrum werd verplicht, de kosten moest men zelf dragen. Dit zou ook gaan gelden voor de organisaties die onderdak verleenden aan andere kinderen uit het buitenland. Alleen de Hongaarse groep waaraan al in een vroeg stadium toestemming was verleend, kreeg nog vrijstelling.

Bijna elf maanden nadat de plannen op tafel waren gekomen, kwam op 24 november 1947 het eerste transport met honderd Nederlandse kinderen uit

Duitsland aan in het opvangcentrum in Horst. De kinderen waren geselecteerd door een comité dat bestond uit vertegenwoordigers van plaatselijke Nederlandse comités, van de Nederlandse Bond in Duitsland, van het Nederlandse Rode Kruis en van diverse consulaten. Het vervoer was verzorgd door het Nederlandse Rode Kruis. In de daaropvolgende weken volgden nogmaals drie groepen met in totaal 350 kinderen. De officiële uitzending van Nederlandse kinderen uit Duitsland was op gang gekomen.

Lidy van Veen was een van de leidsters in de quarantainekampen in Horst-America en Well. Zij zag de kinderen binnenkomen:

Ze zagen er bleek en zwak uit. En vooral bang in dat andere land met vreemde mensen. Er werd met name door de kleintjes veel gehuild. Ik herinner me een meisje dat absoluut haar jasje niet uit wilde doen. Eten wilde ze ook niet. Ik heb haar gewoon laten begaan. Op de derde dag deed ze plotseling haar jasje uit en at mee. Toen ze na een paar dagen moest vertrekken, wilde ze niet. Ze wilde alleen maar bij mij blijven. Het was vaak aandoenlijk om te zien welke armoedige spulletjes ze bij zich hadden. Daartussen vond ik vaak brood verstopst; ze wilden dat niet weggooien, ook al was het helemaal beschimmeld. Maar het was van thuis! Overigens heb ik pas veel later gehoord dat de Duitse kinderen in die eerste maanden allemaal de Nederlandse nationaliteit hadden. Dat kon je absoluut niet aan hen merken. Voor mij was dat ook niet belangrijk. Het waren kinderen die veel steun nodig hadden. We hebben ook al die transporten met Oostenrijkse en Hongaarse kinderen gehad. Voor die laatsten kwamen er speciaal tolken naar het kamp. Dat waren Hongaarse jongens die in Kampen theologie studeerden.

Nu de eerste stap voor de uitzending vanuit Duitsland was gezet, kwam het tweede punt, dat indertijd niet voor behandeling in aanmerking kwam, weer naar voren. Op 16 januari 1948 schreef de Nationale Commissie aan het ministerie van Sociale Zaken:

Tot nu toe hadden alle plannen betrekking op kinderen met de Nederlandse nationaliteit. Dit zijn in het algemeen kinderen van Nederlandse vaders en Duitse moeders. Ze zijn meestal in Duitse sfeer opgevoed. Door hun tijdelijke onderbrenging in Nederland wint hun nationaliteit aan betekenis. Niet alle ouders wensen echter gebruik te maken van de mogelijkheid van uitzending. Het geschatte aantal van 10.000 zal niet worden bereikt.

Daarentegen is er een andere groep waarvoor dringend uitzending wordt gevraagd. Het zijn de kinderen van oorspronkelijk Nederlandse moeders, die door hun huwelijk met Duitsers hun nationaliteit hebben verloren. Deze kinderen hebben de Duitse nationaliteit, maar ze zijn veel meer in Nederlandse geest en sfeer opgevoed. Door alle consuls wordt aangedrongen op uitzending van deze kinderen. Daarnaast zijn er herhaaldelijk verzoeken ontvangen van Nederlandse ouders, broers en zusters van deze moeders. Ook het IKO steunt deze gedachte.

Met het antwoord van de minister kwam men geen stap verder. Hij had alle begrip voor de situatie van deze kinderen. Men was bij de Rijksvreemdelingendienst zelfs bezig om mogelijkheden te scheppen voor grootouders om hun pleegkinderen naar Nederland te laten reizen op individuele basis. Hij was bereid om toestemming te geven voor uitzending in groepsverband via de Nationale Commissie, echter alleen met de daar al eerder aan verbonden voorwaarden van compensatie voor de voeding. Die voorwaarden maakten de toestemming in de praktijk gelijk aan een afwijzing. Men bleef de genoemde kinderen beschouwen als 'Duitse kinderen, naverwant aan in Nederland wonende Nederlanders'. Hun moeders werden officieel betiteld als 'vrouwen die oorspronkelijk de Nederlandse nationaliteit bezaten'. Over de gevraagde compensatie in voedsel of in dollars beschikten de kerken niet. Een paar keer is het gelukt om hiervoor vanuit Amerika steun te krijgen. Een echte oplossing voor het grote aantal kinderen dat hulp nodig had, was die hulp uiteraard niet.

Het was voor de Nationale Commissie een vreemde ervaring om de kinderuitzending nu mee te maken als ontvangend land. In 1945 was er vooral in Denemarken geprotesteerd tegen het uitzenden van kinderen die geen honger hadden geleden tijdens de oorlog. Er was toen duidelijk gesteld dat het niet alleen om uitzending op basis van lichamelijke oorzaken ging. Nu er Nederlandse kinderen uit Duitsland kwamen, was aan de doelstellingen zelfs nog toegevoegd dat we de kinderen ook hierheen moesten laten komen om het contact met Nederland niet verloren te laten gaan. Op hoog niveau vond men dit een belangrijke zaak; aan de basis dacht men daar anders over.

Lang niet alle kinderen die naar Nederland kwamen, leden thuis gebrek: in veel opzichten hadden velen het zelfs beter dan Duitse kinderen in hun omgeving. Voor zover ze gebrek hadden geleden, werden ze liefderijk opgenomen in gastgezinnen. Maar er kwamen ook kinderen bij wie men met de beste wil van de wereld niet kon ontdekken waarom ze waren uitgezonden.

Zolang deze kinderen terechtkwamen bij familieleden was dat geen probleem, maar in de gastgezinnen begreep men er vaak niets van.

Dat leidde in juli 1948 tot een conflict. Er was grote boosheid bij een aantal pleeggezinnen ontstaan jegens de kerkelijke organisaties die om onderdak hadden gevraagd. Er kwamen berichten binnen over kinderen die volkomen gezond aankwamen, een flinke hoeveelheid voedingswaren bij zich hadden en in de pleeggezinnen verhalen vertelden over het veel betere eten dat ze thuis kregen. Onmiddellijk nadat de eerste kinderen naar Duitsland waren teruggekeerd, meldden sommigen van hen zich opnieuw aan. Ze waren de eerste keer met een lege koffer gekomen, vaak met grote moeite door het pleeggezin van hun eigen textielpunten van kleding voorzien en stonden enkele weken na hun terugkeer opnieuw in Nederland, opnieuw met een lege koffer.

Anton de Lange van het Rode Kruis vertelde over een van de aankomsten in het opvangkamp:

Tot haar verbazing ziet de hoofdleidster van Horst-America in de nieuwe groep een jongen van wie ze nog geen drie weken geleden afscheid had genomen. Hij was vertrokken met drie grote koffers en is nu al weer terug, gewapend met een kartonnen doosje met vrijwel niets erin. De leidster zegt 'Ha, daar is Gunther ook weer eens. Dit is al de derde keer, is het niet, Gunther?' Hij verstaat inmiddels heel goed Nederlands, maar om zijn figuur nog enigszins te redden antwoordt hij in het Duits: 'Jawohl, Schwester'. Dit zijn toch absurde situaties.

De kleine Gunther was geen uitzondering. Als men kinderen vroeg waarom ze zich hadden aangemeld, zeiden ze dingen als 'om nieuwe kleren te krijgen', of 'om Nederlands te leren' of 'om Holland te zien', allemaal redenen die binnen de gestelde doelstelling vielen, maar die de gastouders tot woede dreef. Dit was niet de reden waarom ze bereid tot hulp geweest waren!

De Nationale Commissie begon behoorlijk verstrikt te raken in haar eigen visie op deze uitzendingen. De samenwerkende kerken, voor wie uitzending op basis van gezondheid altijd al voorop had gestaan, stonden pal achter het standpunt van de klagende pleegouders en dus lijnrecht tegenover de Commissie. Het conflict spitste zich toe, toen het IKO niet bereid was om honderdvijftig kinderen uit een transport van vijfhonderd onderdak te verlenen. Na veel gepraat werd dit aantal teruggebracht en werden er twintig naar Duitsland teruggestuurd. Van deze twintig kwamen er slechts drie voor het eerst naar Nederland. De Nationale Commissie gaf toe dat bij het laatste transport er bij

precies de helft van de kinderen geen enkele lichamelijke reden tot uitzending was geconstateerd door de keurende artsen in Duitsland. Op veel kaarten stonden opmerkingen als 'zeer gezond en sterk kind'.

De kerken en Humanitas constateerden dat de verhalen van teleurgestelde pleegouders dermate remmend werkten op hun hulpacties dat deze dreigden vast te lopen en besloten daarop met onmiddellijke ingang hun medewerking aan de kinderuitzendingen te staken. Voor de Nationale Commissie betekende dit, dat men geen mogelijkheid zag verdere transporten met Nederlandse kinderen te verzorgen. Men meldde aan de consul-generaal in Duitsland:

Wij zien ons door deze situatie gedwongen de opnemings van Nederlandse kinderen uit Duitsland onverwijld te beëindigen, mede omdat wij niet alleen zijn aangewezen op de hulp van de kerken bij de onderbrenging in pleeggezinnen, doch bovendien omdat de ons ter beschikking staande geldmiddelen het onmogelijk maken om de actie voort te zetten zonder de hulp van de kerken. Wij hebben besloten de aangekondigde transporten van zestig kinderen uit Münster, die van vijftig kinderen uit München en van 172 kinderen uit Aken op 5 augustus door te zetten. Alle overige transporten kunnen tot onze grote spijt geen doorgang vinden. Wel verzoeken wij u aan te geven welke van de aangewezen kinderen op medische gronden dringend behoefte hebben aan deze uitzending, zodat wij in overleg met de kerkelijke instanties voor deze noodgevallen een eenmalige oplossing kunnen vinden.

Vanuit Duitsland werd de bal onmiddellijk teruggekaatst naar Nederland. Het was onjuiste propaganda geweest van onder meer pater De Greeve in zijn radiotoespraken toen hij het had over tienduizend ondervoede kinderen in Duitsland. Het waren mensen geweest van de Nationale Commissie zelf die in Duitsland alsmat herhaalden dat het ook ging om geestelijk herstel van de kinderen en om het versterken van de culturele band met Nederland. Nu dreigden hierdoor zelfs de kinderen die het hard nodig hadden, gedupeerd te worden.

Uiteindelijk werden de uitzendingen toch voortgezet. Er zaten inmiddels vertegenwoordigers van de kerkelijke organisaties en van Humanitas in het bestuur van de Nationale Commissie. Mede door hun aanwezigheid werd besloten geen kinderen meer op te nemen op basis van de omstreden doelstelling:

Uit ervaring is ons gebleken, dat pleegouders door de opnemings van een kind in hun gezin en de daaraan verbonden hoge kosten van levensonderhoud, textiel en schoeisel, een groot offer brengen. Dit offer wordt slechts dan gerechtvaardigd geacht wanneer de dringende medische of sociale nood, zoals slechte woongelegenheden, aanwijsbaar zijn. Met name blijkt bij de pleegouders het nationaal gevoel niet zodanig op de voorgrond te staan, dat zij liever een Nederlands kind uit een nationaal en cultureel oogpunt een verblijf willen verschaffen, dan een niet-Nederlands kind voor ernstige ziekte behoeden. Bovendien is voor een deel der Nederlanders in Duitsland hun Nederlanderschap slechts van formele aard en moeten ze zich voor de toekomst grotendeels op Duitsland oriënteren.

Aan de consuls in Duitsland werd meegedeeld dat alle kinderen die al op hun lijsten stonden voor een reis naar Nederland opnieuw moesten worden geselecteerd, met als criterium een dringende noodzaak op medische of sociale gronden. De rest moest van de lijst worden geschrapt. De Nederlandse gemeenschap in Duitsland pruttelde, maar het was het enige besluit dat genomen kon worden om deze vorm van hulp terecht te laten komen op de plaatsen waar zij het hardste nodig was.

Inmiddels was de situatie rondom kinderen met de Duitse nationaliteit nog altijd niet opgelost. Door de eis van de regering tot voedselcompensatie was hulp slechts heel incidenteel mogelijk. Het bleef de samenwerkende kerken een doorn in het oog dat er steeds weer toestemming werd verleend aan allerlei uitzendorganisaties om buitenlandse kinderen in Nederland onder te brengen, terwijl men alleen over Duitse kinderen wilde horen als er voor compensatie kon worden gezorgd. Overigens, als er over 'de kerken' werd gesproken, was dat met inbegrip van Humanitas. Deze organisatie werkte samen met het IKO en had de zorg voor de niet-kerkelijke kinderen gekregen. Bij de kerken werden de uitzendingszaken voor de katholieken geregeld door het R.K. Huisvestingscomité en de Bisschoppelijke Hulpactie Haarlem, terwijl namens de protestantse kerken het IKV-Pleegkinderen actief was. Zij bleven proberen hun hulp uit te breiden naar de Duitse kinderen.

De kerken hebben een paar keer geprobeerd om Duitse kinderen via voedselcompensatie naar Nederland te laten komen. Al enkele weken na het afkondigen van de omstreken voorwaarde kon de Bisschoppelijke Hulpactie melden dat vanuit Amerika de mogelijkheid was geboden tot het leveren van 100.000 blikken, een deel met gecondenseerde melk, de rest met gedroogde

melk. De minister antwoordde dat hij hiervoor 750 kinderen kon toelaten als de hele zending uit gecondenseerde, maar 1750 kinderen als deze uit gedroogde melk zou bestaan. Of deze ruilhandel is doorgegaan is niet bekend. Terwijl de transporten van Hongaarse, Oostenrijkse en Franse kinderen regelmatig voortgang vonden, was uitzending van Duitse kinderen, inclusief die met een Nederlandse moeder, voorlopig nog niet aan de orde. De minister schreef erbij dat hij in plaats van voedingswaren ook bereid was om dollars als compensatie te aanvaarden. Hoe groot in dit kader de tegenwaarde van een Duits kind was, is niet bekend.

In ieder geval vroegen al in het voorjaar van 1948 de twee katholieke organisaties aan Justitie toestemming voor de inreis van zevenhonderd Duitse kinderen, nadat het ministerie van Voedselvoorziening akkoord was gegaan met de door hen geleverde compensatie. Tot hun verbazing werd hun verzoek toch afgewezen. Bij de Vreemdelingendienst wist men niets van afspraken met Voedselvoorziening. Het duurde maanden voor de zaak eindelijk rond was. Het is niet bekend of er zich kinderen van Nederlandse moeders in dit transport bevonden.

De kerken, samen met Humanitas, bleven erop aandringen om de aparte maatregelen voor Duitse kinderen op te heffen. De minister had inmiddels de toelating van buitenlandse kinderen zo gereguleerd dat er, zonder compensatie in voedsel of dollars, maximaal 7.500 van deze kinderen tegelijk in Nederland mochten verblijven. Uit welke landen die kwamen bleef een beslissing van de regering. De commissie greep haar kans toen de reis van een grote groep Hongaarse kinderen niet doorging, omdat hun regering alle reizen naar het buitenland had stopgezet. Bovendien hadden nog een paar organisaties geen gebruik kunnen maken van de verleende toestemming. De Commissie drong erop aan de vrijgekomen ruimte te bestemmen voor dringende hulp aan Duitse kinderen. Zo was het bijvoorbeeld bekend dat de situatie in Berlijn nog slechter was dan in andere steden. Men maakte zich zorgen over de vele gezinnen die in de winter geen normaal onderdak zouden hebben. De Nederlandse Militaire Missie in Berlijn onderschreef die grote zorg volledig.

Op 23 november gaf de minister van Justitie toestemming voor de opname van 2.500 kinderen uit de Amerikaanse, Engelse en Franse bezettingszone. De Russische zone gaf een aantal problemen die niet onmiddellijk konden worden opgelost. Het zou nog wel tot in het nieuwe jaar duren voor alles was geregeld, maar het doel was bereikt. Voor Duitsland zouden dezelfde regels gaan gelden als voor andere landen.

Voor de mensen in Nederland maakten de discussies over nationaliteit allemaal weinig uit. Een aardig voorbeeld daarvan troffen we aan in Goes: in november werd daar tot tweemaal toe vanaf de kansel in de hervormde kerk een oproep gedaan om een Nederlands kind uit Duitsland onderdak te verlenen. Toen de oproep in het kerkblad van december werd herhaald, was het woord 'Nederlands' inmiddels verdwenen en ging het om onderdak voor een Duits kind. Bij hun aankomst in januari bleken het inderdaad Duitse kinderen te zijn.

Het jaar 1948 was een druk jaar geweest. Dat is duidelijk op te maken uit het jaarverslag van het Nederlandse Rode Kruis, dat alle transporten organiseerde en begeleidde. Er waren door hen 28 groepen met in totaal 4568 Nederlandse kinderen vanuit Duitsland naar Nederland gehaald. Daarnaast waren er 850 kinderen met de Duitse nationaliteit in drie groepen gekomen. Voor andere uitzendverenigingen was de reis van zeven groepen met in totaal 3500 Oostenrijkse kinderen en van vijfhonderd Hongaren verzorgd. Het is niet duidelijk hoe de opvang van de Franse kinderen, die voor een groot deel in Twente terechtkwamen, was geregeld.

Nog maar ruim een jaar tevoren had men zich angstig afgevraagd of er voldoende pleeggezinnen gevonden konden worden voor Duitse kinderen. Het antwoord daarop was door de Nederlandse bevolking allang gegeven: er was een overweldigende bereidheid om iets te doen voor de kinderen die ongewild in vreselijke omstandigheden terecht waren gekomen. Van alle kanten kwamen er aanbiedingen, zelfs zoveel dat het aanbod op een gegeven moment vier keer zo groot was als de behoefte. Het standpunt van de kerken dat men de kinderen de fouten van de ouders niet mocht aanrekenen, vond brede steun. Dit ondanks het feit dat maar weinig mensen echt inzicht hadden in de barre omstandigheden waarin de Duitse kinderen verkeerden.

De verhalen van de Duitse kinderen die naar Nederland kwamen, geven een beeld van het lijden van hen tijdens de oorlog en van de barre omstandigheden erna. Zo vertelde Sigrid Döhle, die destijds in Wuppertal woonde:

In 1943 werd ons huis bij een bombardement volledig verwoest. Wij vluchtten de straat op. Het enige dat wij daarna nog hadden waren de kleren die we droegen. Alles waren we kwijt. In de straat brandde zelfs het asfalt. Ik werd daarna ernstig ziek van de giftige fosfordampen die ik had ingeademd. We kregen onderdak in een barak op vierhonderd kilometer ten oosten van Wuppertal. Daar raakten we in 1945 opnieuw in de ellende.

We kwamen midden in de wraakacties van de Russen terecht voor alle leed dat hen door de Duitsers was aangedaan. Wij werden gevangengenomen. Mijn vader, die aan tbc leed, werd meegenomen en samen met een aantal andere burgers door hen gedood. Het ergste wat ik als kind zag, waren de verminkte lichamen van mensen die aan bomen waren opgehangen.

Wij slaagden erin aan onze gevangenschap te ontsnappen en kwamen na een halfjaar rondzwerven weer in Wuppertal. Een volledig verwoeste stad. Wij vonden een kamer in een ruïne, die nog maar drie muren had. Verwarming, licht of water was er niet. Later vonden we een andere kamer. Die had wel aan alle kanten muren, maar 's nachts zag je door het dak de maan en de sterren. Als het regende, vingen we het water in emmers op. Via de kerk hebben we wat kleren en meubels gekregen. In 1946 werd ik zes jaar en moest ik eigenlijk naar school, maar daar was ik te zwak voor. Ik was tien kilo onder het normale gewicht.

Sigrid was een van de eerste Duitse kinderen die werd geselecteerd voor de uitzending. Haar verhaal vormt geen uitzondering. Behalve in ruïnes waren veel gezinnen ondergebracht in de kampen die eerst voor gevangenen en dwangarbeiders dienst hadden gedaan. Zo vertelde de Duitse Elly Langfeldt in april 1999 op de televisie in het AVRO-programma 'Netwerk' naar aanleiding van haar uitzending naar Nederland over haar leven in Duitsland: 'De hygiënische omstandigheden in die Duitse kampen waren vreselijk. Als ergste herinner ik mij de verschrikkelijke wandluizen. Ik kon 's nachts niet slapen van de jeuk. Alsmáar wilde ik krabbelen op de plaatsen waar die beesten over mijn lijf liepen. Het was een opluchting als je 's ochtends uit bed kon.'

Het echtpaar De Voogd hoorde in de kerk van Middelburg de oproep voor het verlenen van onderdak aan Duitse kinderen. Zij aarzelden geen seconde. Gerard de Voogd zegt nu:

Ik was zelf tijdens de oorlog gedwongen tewerkgesteld in Duitsland. Maar wat konden die kinderen daaraan doen? We hadden zelf nog geen kinderen en besloten ons aan te melden. Dat deden we samen met mijn zwager en schoonzuster die tegenover ons woonden. Dat zou ook voor die Duitse kinderen wat steun geven. We kregen een tenger meisje van negen jaar in huis. De eerste dagen waren wat moeilijk, maar de gewenning verliep heel snel. Ze kreeg vriendinnetjes in de buurt en ging naar school. Dat was problematisch, want ze kon nog niet schrijven. Van bekenden en familie kregen we kleding voor haar. Na meer dan vijftig jaar beschouwen we

Elfriede nog altijd als onze pleegdochter. De band met haar is nooit verloren gegaan. We bezoeken elkaar nog regelmatig.

De angst dat er geen gastgezinnen gevonden zouden worden voor deze kinderen bleek dus ongegrond. De Duitse kinderen liepen ook het risico dat ze op straat het mikpunt zouden worden. De scheldpartijen twee of drie jaar eerder van de Hollandse kinderen die op doorreis waren naar Denemarken of naar Zweden deden het ergste vrezen. Het is niet uit te sluiten dat er wel eens incidenten zijn geweest. Maar in de verhalen van de Duitse kinderen komen deze zaken niet voor. Integendeel, ze hebben allemaal warmte en vriendschap ervaren.

In het al genoemde televisieprogramma vertelde Elly over de fijne tijd, die haar later deed verlangen om terug te keren naar haar gastgezin. Sigrid Döhle vond gastvrijheid bij een pleeggezin in het Zeeuwse Goes:

Mijn eerste indruk was dat het er zo anders uitzag, omdat ik nergens verwoeste huizen zag en geen puinhopen. In het gezin waar ik kwam, voelde ik me snel op mijn gemak, ondanks wat taalproblemen in het begin. Het was een weldaad om in een compleet gezin te kunnen wonen. Het fijnste voor mij was dat ik weer een vader had. Ik had een eigen kamer met een eigen bed. Er lagen dekens op in plaats van een dekbed, maar dat maakte niet uit. Het eten was wel anders, vooral het zachtere en lichtere brood. Daar was ik snel aan gewend. Het belangrijkste was dat er altijd net zoveel was als je wilde. Ik kreeg er ook chocolademelk. Daar genoot ik enorm van. Het verblijf in dat gezin heeft zoveel voor me betekend dat ik nooit het contact met hen heb verloren.

Na drie maanden keerden de kinderen terug naar Duitsland. Met volle koffers. Ze moesten eerst weer naar het opvangkamp in de Peel. Lidy van Veen zag ze er terugkeren:

Ze waren allemaal wat boller geworden en hadden wat meer kleur op hun wangen. Ze sleepten met volle koffers. Hun pleegouders hadden van alles meegegeven voor thuis. Dat was met de kleding geen probleem. Maar levensmiddelen mochten niet mee. Wij moesten van de douane de koffers controleren. We vonden soms ponden koffie en kaas. Die moesten we eruit halen. Maar als het enigszins kon, legden we alles weer terug. We wisten dat ze het thuis moeilijk hadden.

Aankomst in Nederland.
[Archief A. de Lange-Timmerman]

De kinderen reisden per trein weer naar huis. Ze werden begeleid door mensen van het speciale Rode Kruis-team, dat onder de medische afdeling van het hoofdbestuur van het Rode Kruis viel. Als er een organisatie genoemd moet worden zonder welke het werk van de Nationale Commissie onmogelijk zou zijn geweest, dan is het wel het Rode Kruis. Deze had al op alle mogelijke manieren hulp verleend bij transporten per boot, bus of viswagen. Nu er speciale treinen waren ingezet voor het vervoer van onder anderen zieken en van kinderen, werd er een enorm beroep gedaan op hun inzet. Binnen enkele jaren werd door het begeleidingsteam het vervoer van bijna 70.000 personen geregeld. Een belangrijk gedeelte daarvan kwam voort uit de kindertransporten. Die vroegen extra zorg. Zo werden de deuren van de treinen extra in de gaten gehouden. Toch staat er in de biografie van Anton de Lange, een van de begeleiders, vermeld dat hij ergens in Duitsland een open deur aantroef. Bij een snelle controle bleek dat er een kind vermist werd. De trein werd via de noodrem tot stilstand gebracht. Men vond het vermiste jongetje later ongedeerd ergens langs de spoorbaan. Ook voor de Rode Kruis-medewerkers zelf was het lang

niet altijd een reis zonder gevaren. Toen de blokkades van West-Berlijn begonnen, stond de trein in het oosten van die stad. De Russen sommeerden het personeel eruit te komen, maar die weigerden. In een grimmige sfeer hebben ze een paar dagen vastgezet in hun eigen trein. Toen kwam er een Russische locomotief die de wagons opduwde tot aan de grens. Op eigen vaart haalden ze daarna het andere eind van de brug over de grensrivier.

Nu de aandacht van de Nationale Commissie niet meer uitging naar de uitzending van Nederlandse kinderen, was het niet alleen de naam die de taak niet meer dekte, maar had ook het werk waarmee de commissie nu bezig was, niets meer te maken met de opdracht die ze had gekregen. Eind 1947 werd de stichtingsakte gewijzigd en werd de naam Nationale Commissie tot Uitzending van Kinderen. Die naam sloot beter aan bij de nieuwe situatie.

Erkwamen na 1948 vanuit Duitsland geen groepen met Nederlandse kinderen meer. Dat leverde opnieuw protesten op. Men was daar vooral verontwaardigd over het feit dat de selectie van kinderen niet langer een zaak was van de Nederlandse consuls, maar van Duitse organisaties. Vanuit Nederland werkten de kerken en Humanitas nu samen met onder andere het Hilfswerk der Evangelische Kirche, met de katholieke vereniging Caritas en met de neutrale Arbeiterwohlfahrt. Als Nederlanders in Duitsland van mening waren dat uitzending voor hun kind noodzakelijk was, konden zij voortaan aankloppen bij de Rijksdienst voor steun aan behoeftige landgenoten in het buitenland. Op die manier kregen ze nog een zekere voorrangspositie op de wachtlijsten. Maar het bleek nog slechts te gaan om incidentele gevallen.

Trouwens, de Nationale Commissie leek ook in organisatorisch opzicht niet meer op het orgaan dat alles rondom de uitzendingen regelde. Men verzorgde in samenwerking met het Rode Kruis nog de transporten van buitenlandse kinderen, beheerde de opvangkampen en zorgde voor de centrale registratie. Maar zowel de selectie van kinderen in het buitenland als de regeling van pleeggezinnen in het binnenland waren in handen van anderen. Het aantal comités dat zich met het vinden van gastgezinnen bezighield, groeide voortdurend. Men kon ook niet meer zeggen dat de Nationale Commissie met deze organisaties samenwerkte. De meeste van hen kregen een zetel in het bestuur van de commissie, samen met vertegenwoordigers van Volksgezondheid, de Rijksvreemdelingendienst en het Rode Kruis. Een belangrijke nieuweling in dit gezelschap was de UNAC, de United Nations Appeal for Children, dat internationaal geld inzamelde voor kinderen. Het Nederlandse comité hiervan, met de minister van Sociale Zaken als erelid, bracht met allerlei acties dermate

veel geld binnen dat de kinderuitzendingen financieel draaiende bleven. Zo zamelde de UNAC in 1948 het formidabele bedrag van een miljoen gulden in ten bate van de opname van buitenlandse kinderen.

Het was duidelijk dat de taak van de Nationale Commissie tot Uitzending van Kinderen ten einde liep. Op 17 februari 1949 kwamen ruim dertig betrokkenen bijeen in het ministerie van Sociale Zaken voor de liquidatievergadering. Voorzitter jhr. Van Lennep kon met enige trots memoreren dat in de beginperiode niet alleen 30.000 Nederlandse kinderen in het buitenland konden worden ondergebracht, maar dat ook onder verantwoordelijkheid van de commissie ruim 20.000 kinderen naar koloniehuisen en gastgezinnen in het binnenland konden gaan. Hij was er trots op dat in de laatste jaren nog eens medewerking kon worden verleend aan de komst van ruim 10.000 kinderen uit het buitenland.

De slotwoorden werden gesproken door dr. Van den Berg, de man die, zoals hij het zelf uitdrukte, bij de commissie betrokken was geweest van de wieg tot het graf. Hij herinnerde eraan hoe al in november 1944 door minister Van den Tempel besprekingen in Brussel werden gevoerd die leidden tot de uitnodiging van België voor het opnemen van kinderen. Hij moest bekennen dat bij hemzelf de schrik om het hart was geslagen toen hij hoorde dat bij de uitzendingen naar Engeland leger, luchtmacht en marine betrokken moesten worden om de kinderen veilig naar de overkant te brengen, en besloot met de woorden: 'Als in de loop der jaren een historisch boek geschreven wordt over het werk in de oorlogs- en naoorlogse jaren, zal de Nationale Commissie daarin zeker een eervolle plaats innemen.'

Op 30 april 1949 werden alle resterende taken van de commissie overgedragen aan de Centrale Raad voor Buitenlandse Kinderzorg.

Terugblik

De kinderuitzendingen naar het buitenland liggen inmiddels meer dan een halve eeuw achter ons. De vraag die men zich nu kan stellen is of al die inspanningen in een moeilijke tijd de moeite waard zijn geweest.

Lang niet alle aspecten lenen zich voor een objectieve beoordeling. In een paar opzichten geldt dat wel voor het effect dat de uitzendingen hebben gehad op de lichamelijke gesteldheid van de kinderen. Daarbij is in ieder geval het lichaamsgewicht van de kinderen een meetbare factor. Helaas zijn ook hiervan maar weinig resultaten bewaard gebleven. Gelukkig is er nog wel een uitgebreide evaluatie beschikbaar van de ruim negenduizend kinderen die werden uitgezonden naar Engeland.

Het eerste dat daarbij opvalt zijn de verschillen in gewichtstoename van kinderen die onmiddellijk na de bevrijding werden uitgezonden en dat van deelnemers aan de reizen die maanden daarna plaatshadden. Daarnaast valt op dat er tijdens de selectie bij de ene groep veel meer op ondervoeding werd gelet dan bij de andere. Het duidelijkste voorbeeld daarvan vormt de groep spoorwegkinderen uit het najaar van 1945, die waren uitgenodigd door collega's van hun vaders. Ondervoeding speelde bij de selectie geen rol. Achteraf blijkt deze groep dan ook de geringste toename in gewicht te vertonen van allemaal.

In het algemeen blijkt de uitzending vrijwel alle kinderen goed te hebben gedaan. Zo zijn in de jongste leeftijdsgroep de jongens van 8 jaar gemiddeld 5 pond aangekomen en de meisjes meer dan 6 pond. Ook bij de oudsten overtroffen de meisjes met hun 11 pond gemiddeld de jongens, die een gemiddelde gewichtstoename van 10 pond hadden. De hoogst geregistreerde toename was 30 pond. Uiteraard werden de gewichten geregistreerd in Britse ponden van ongeveer 0,45 kilogram.

De GGD in Den Haag hield een onderzoek onder 81 Haagse kinderen die naar Zwitserland waren geweest. Zij verdeelden de kinderen in vijf groepen

op basis van hun gewicht plus een algemene indruk van hun toestand. Zo ontstonden er vijf categorieën, oplopend van slecht tot zeer goed. Bij vertrek was geen enkel kind geschikt om in de hoogste categorie te worden ingedeeld. Bij hun terugkeer na drie maanden bleken er 38 wel in deze hoogste groep te zitten. Zeven kinderen waren gelijk gebleven. Maar liefst 73 kinderen waren aantoonbaar vooruitgegaan, van wie negen zelfs vier categorieën. Slechts één kind was een stap achteruitgegaan. Ook uit dit Haagse onderzoek blijkt dat er over het effect op de lichamelijke toestand van de kinderen geen enkele twijfel behoeft te bestaan.

Het is niet mogelijk een oordeel te vellen over de invloed op de gezondheid van kinderen die op het moment van vertrek besmet waren met een bepaalde ziekte. In principe kwamen zij immers niet voor uitzending in aanmerking. Maar tussen het moment van keuring en dat van vertrek konden kinderen alsnog besmet zijn geraakt, met de kans onderweg weer andere kinderen te besmetten. Daarbij gaan de gedachten onmiddellijk uit naar het buitengewoon hoge percentage kinderen dat in Zweden positief bleek te zijn bij de controles op difterie. Zij kregen daar een behandeling met de kostbare penicilline, een kuur waarvoor in Nederland op dat moment zeker nog geen mogelijkheden waren geweest.

Er zijn weinig gegevens bekend over kinderen die tijdens de uitzending zijn overleden: daarover is nauwelijks iets op schrift gesteld. Vermoedelijk is men uiterst voorzichtig geweest met publiciteit over dit onderwerp om geen ongerustheid te zaaien bij andere ouders. Alleen over de uitzending naar Engeland vermeldt het eindrapport dat slechts één kind niet naar huis terugkeerde: het was tijdens het verblijf bij pleegouders bij een verkeersongeluk om het leven gekomen. Bovendien was er een ernstig ziek kind naar Nederland teruggebracht, dat kort na aankomst overleed. In alle verdere verslagen is niets over dit onderwerp terug te vinden. Maar uit andere bronnen is in ieder geval naar voren gekomen dat een meisje in Frankrijk aan roodvonk overleed en in Zweden een jongetje, vermoedelijk aan difterie. Het is niet uitgesloten dat er meer van dergelijke gevallen zijn geweest. Helaas moet met die mogelijkheid bij de uitzending van dertigduizend verzwakte kinderen rekening worden gehouden.

Veel kinderen hebben kunnen profiteren van allerlei vormen van medische zorg. Zo bezochten in Engeland de meeste kinderen de tandarts en werden door een dokter de ogen gecontroleerd. Daar was in de oorlogstijd weinig meer van terechtgekomen. Er keerden 639 kinderen naar huis terug met een bril die door het Londense comité betaald was.

Dat de uitzending de kinderen in het algemeen lichamelijk goed had gedaan, mag uit het voorgaande duidelijk zijn. Wat deze betekend heeft voor het geestelijk welzijn is nauwelijks objectief vast te stellen. Hooguit kan op basis van vele verhalen worden geconcludeerd dat dit zeker een positieve invloed heeft gehad. Natuurlijk waren er kinderen die heimweeverschijsen vertoonden, sommige zelfs in zo'n ernstige mate dat ze naar huis terug moesten. Het was een geluk dat dit bij een organisatie als de Nationale Commissie mogelijk was. Er waren ook kinderen die zich niet thuis voelden in de kampen. Het beangstigde sommigen om altijd een onderdeel te zijn van een groep en niet de kans te hebben even jezelf te zijn.

Ook in de pleeggezinnen voelde niet iedereen zich prettig, zelfs al waren de pleegouders lief voor hen. Een vrouw die als kind in een Zwitsers gezin zat, vertelde dat ze nu nog bij het noemen van het woord Zwitserland een gevoel van enorme verlatenheid over zich voelt heenkomen, een soort angst om helemaal bij niemand te horen. Bij sommige anderen klikte het gewoon niet in het pleeggezin en soms waren er alleen aanloopproblemen. Soms moest de leiding voor een oplossing zorgen. In een aantal gevallen is er ingegrepen, omdat een gezin niet geschikt was om een pleegkind te verzorgen. Hierbij kan gedacht worden aan de al gememoreerde gevallen waarbij kinderen in onhygiënische omstandigheden terechtkwamen. De leiding greep ook in toen een kind terechtkwam bij een dame die overdag ging werken en het kind dan alleen thuis liet. Het waren echter incidenten.

Het vermelden waard is wel de klacht van een aantal vooral oudere kinderen. Die meenden dat er in hun geval eerder sprake was geweest van een voordeel voor het pleeggezin dan van hulp aan oorlogsslachtoffers. Een paar meisjes vertelden dat ze in feite als au pair gebruikt zijn: ze pasten op de kleine kinderen in het pleeggezin als de ouders gingen werken. Dit betekent overigens niet dat ze hier allemaal gefrustreerd door zijn geraakt. Sommigen hebben het in die tijd als normaal ervaren en zijn zich pas achteraf gaan realiseren dat een dergelijk verblijf eigenlijk niet de bedoeling was. Zo was er een meisje dat het heerlijk had gevonden de hele dag op de kleintjes te passen, zelfs zo fijn dat ze tijdens haar verblijf in het pleeggezin heeft besloten om later in de kinderverzorging te gaan werken. Maar vanuit een objectief standpunt bezien was het geen goede zaak.

Ook bij de grotere jongens die op een boerderij terechtkwamen, leeft er soms kritiek op de manier waarop ze werden ingezet. Een van de jongens die in Denemarken terechtkwam, vertelde:

Na een lange reis kwamen we aan in een dorp. We werden er verwelkomd in een zaaltje. Daar waren ook de pleegouders aanwezig. We waren niet vooraf aan een bepaald gezin toegewezen. Na de toespoken zochten die een kind uit. Ik was de grootste en stevigste van de hele groep. Er kwam een vrouw die mij goed bekeek en toen zei dat zij mij wel wilde hebben. Voor mij stond het vast dat ze me nam omdat ik er sterk uitzag. Op de boerderij waar ik terecht kwam, heb ik het niet slecht gehad. Maar ik moest er zo hard werken dat ik blij was dat we weer naar huis mochten.

Een jongen die terugkeerde uit Zweden wilde na zijn thuiskomst niets meer met zijn pleegouders te maken hebben. Hij vond dat ze hem veel te hard hadden laten werken.

Zoals al eerder gesteld, is het moeilijk hierover een oordeel te vellen. Het was op veel boerderijen heel normaal dat het hele gezin hard meewerkte. De pleegkinderen deden dan precies hetzelfde als wat van de eigen kinderen werd verwacht. Bovendien zijn er stadsjongens die het een heerlijke ervaring hebben gevonden om de hele dag op het land of met de dieren bezig te zijn. Het is vrijwel onmogelijk om vanuit een andere cultuur een oordeel te vellen over de gezinnen waarin de pleegkinderen moesten meewerken.

Er hebben zich echter wel enige ernstige zaken voorgedaan. Zo zijn er een paar meisjes binnen het pleeggezin seksueel lastiggevallen. Wie in hedendaagse publicaties leest over incest binnen Nederlandse gezinnen schrikt van de percentages die daarin genoemd worden. In feite hoeft het dus geen verbazing te wekken dat tijdens de uitzendingen op een aantal van dertigduizend kinderen ook in de gastgezinnen er gevallen zijn geweest. We nemen aan dat seksueel misbruik niet vaak is voorgekomen. Maar de waarheid is onbekend. Een halve eeuw geleden was het praten over zulk soort onderwerpen in het algemeen al moeilijk. Wanneer het toezicht op de gezinnen door buitenlandse vrouwen werd uitgeoefend, lag er nog een extra taaldrempel. In de zeldzame gevallen dat kinderen er met hun leidster over konden en durfden te praten, wist ook de leidster zich er zelf vaak geen raad mee. Een meisje dat op een boerderij in Zweden was ondergebracht, vertelde:

Ik had er in het begin geen prettige tijd. Al kort na mijn komst werd de boerin ziek en overleed. Daarna begon de boer mij lastig te vallen. Ik was vreselijk bang voor hem, maar durfde het aan niemand te vertellen. Toen ben ik helemaal in paniek geraakt en weggelopen, waarheen wist ik zelf

niet. Ze hebben me ergens gevonden en teruggebracht. Toen er iemand van de leiding kwam, was die erg boos op mij voor dat weglopen. Ik ben gaan gillen, heel lang en heel hard. Ze hebben toen toch begrepen wat er aan de hand was. De zus van de overleden boerin heeft me daarna meegenomen naar haar huis. Daar heb ik het heel goed gehad. Uiteindelijk wilde ik zelfs niet naar Nederland terug.

Een ander meisje, dat in Denemarken terecht kwam, vertelde dat haar pleegvader alsmear wilde dat ze bij hem in bed kwam liggen op momenten dat zijn vrouw niet in de buurt was. Zij had de mogelijkheid en de moed om dit aan een Nederlandse leidster te vertellen. Wat voor actie die precies heeft ondernomen weet ze niet. Het was vanaf dat moment wel afgelopen met de ongewenste toenaderingspogingen.

Het gevaar van deze verhalen is dat ze een scheef beeld kunnen geven van de ervaringen van die grote massa kinderen. Het ging om uitzonderingen. De overgrote meerderheid van de kinderen spreekt nog altijd in grote dankbaarheid over de uitzending en hun pleegouders. Er zijn ontelbare verhalen over de grote liefde waarmee ze al die maanden zijn omringd. In de meeste gevallen zijn ze niet alleen verzorgd, maar zelfs verwend. De kinderen, die uit een grauwe en armoedige oorlogssituatie kwamen, verkeerden plotseling in een totaal andere wereld, soms een wereld van overdaad. 'Ik durfde op een bepaald moment niet meer te zeggen dat ik iets leuk vond in een winkel. De volgende dag hadden mijn pleegouders het al gekocht', verwoordde iemand de verwennen-nerij waarin hij terecht was gekomen. Dat betrof niet alleen materiële zaken: ze kregen ook enorm veel aandacht, zowel van hun pleegouders als van allerlei andere mensen in hun nieuwe omgeving. Overal waren ze het middelpunt. Bij allerlei spelletjes met andere kinderen werden zij het eerst gekozen en ze werden op alle feestjes gevraagd.

Thuis wachtte weer de realiteit van allerlei beperkingen, zowel wat betreft voedsel als kleding. Dat vroeg opnieuw gewenning en aanpassing na de eerste blijdschap van het weerzien. Veel kinderen wilden liefst weer snel terug naar het land waar ze een ervaring hadden beleefd die de herinnering aan de vreselijke oorlogstijd naar de achtergrond had gedrongen.

Die drang om terug te keren leefde heel sterk. Voor de kinderen die naar Denemarken waren geweest, kwam die kans, toen enige jaren later de mogelijkheid werd geopend om als invité een vakantie bij de pleegouders te komen doorbrengen. De anderen moesten noodgedwongen wachten op het moment dat allerlei reisbeperkingen waren opgeheven en uiteraard ook tot het moment

dat ze wat ouder waren geworden. De grootste kans hadden de kinderen die contact hadden gehouden met hun pleegouders. Dat had lang niet iedereen. Een tweetal factoren speelde daarbij een grote rol: in de eerste plaats was het belangrijk of er in het gezin mensen waren die in staat waren om in een vreemde taal te corresponderen. Voortdurend een tussenpersoon zoeken hield men als regel niet lang vol. Daarnaast speelde de leeftijd van de kinderen een rol. Van de kleintjes kon nauwelijks worden verwacht dat zij in een andere taal konden corresponderen. Bij de ouderen lukte dat soms, zeker als ze op school les kregen in vreemde talen.

Ook bij veel pleegouders bestond de behoefte contact te houden met hun pleegkind. Het is verbazingwekkend hoe sterk in slechts een paar maanden de band was geworden. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een flink aantal verzoeken om het kind te mogen adopteren. Sommige verzoeken werden al gedaan terwijl de kinderen nog in het pleeggezin vertoefden. Vaak schreef men dan een verzoek om het kind te mogen houden aan de Nationale Commissie. Daar reageerde men nogal laconiek op dergelijke brieven. Het antwoord was steevast dat het kind na afloop van de afgesproken periode weer naar huis moest en dat men zich voor dergelijke verzoeken tot de ouders moest richten. Een dergelijk verzoek kwam binnen bij de ouders van Kees, een jongen van 8 jaar. Zijn moeder schrok daar zo van dat daarna geen enkele brief van de pleegouders meer werd beantwoord.

Toch is het in een enkel geval wel gebeurd. Een Rotterdamse jongen uit een groot gezin ging na enige tijd terug en werd geadopteerd. Een meisje uit hetzelfde transport ging terug naar haar pleegouders toen ze 18 was. Ze leerde er een jongen kennen, trouwde en woont nog altijd in de buurt van de plek waar ze toen verbleef. Een jongen die in Denemarken bij een kinderloos echtpaar in huis was geweest, bleef met hen in contact. Ze bleven hem als hun zoon beschouwen en benoemden hem als enige erfgenaam toen ze overleden.

Dit zijn maar een paar voorbeelden uit de verhalen die mij bereikten na oproepen om informatie. Talrijk waren de verhalen over de band die kinderen bleven voelen met het land waar ze zulke ingrijpende ervaringen hadden opgedaan. Het aantal mensen dat jaarlijks nog altijd het gastland als vakantiebestemming kiest is groot. Tijdens een reünie van een Engelandgroep in 1999 werd aan de 150 aanwezigen gevraagd hoe lang het contact met hun pleegouders stand had gehouden. Ze meldden:

Korter dan 1 jaar 30%
 Van 1 tot 5 jaar 25%
 Van 6 tot 15 jaar 11%
 Van 16 tot 40 jaar 18%
 Contact tot heden 16%

Deze percentages geven geen absoluut beeld, want de doelgroep was niet helemaal willekeurig en bestond uit mensen die ook na een halve eeuw nog een zekere interesse hadden voor hun reis van toen. Als voornaamste reden voor een kortstondig contact werd genoemd de onmogelijkheid om in het Engels te corresponderen. Het was opvallend dat een aantal mensen uit deze groep zich niet wist te herinneren in welke plaats ze destijds hadden gewoond. Bij de contacten die lang hadden geduurd was in het algemeen het overlijden van de pleegouders de oorzaak van het aflopen van het contact. Als dat ook na vijftig jaar nog bestond, kwam dat meestal omdat dit werd voortgezet met de kinderen uit het voormalige pleeggezin.

Het is niet onbegrijpelijk dat vooral vanaf 1985 het aantal pogingen om in contact te komen met lotgenoten sterk begon toe te nemen. Na een periode van het opbouwen van een maatschappelijke carrière en van een gezin breekt bij veel mensen een tijd aan van terugkijken. Er is een stroom van oproepen geweest via kranten, radio en televisie, die vaak uitmondde in een reünie. Soms hadden deze op hun beurt weer gevolgen. Zo was er bijvoorbeeld in mei 1988 een bijeenkomst in de Deense kerk in Rotterdam van kinderen die naar Denemarken waren geweest. Hier ontmoette een aantal van de Indische kinderen, die naar Bornholm waren geweest, elkaar weer. De herinneringen aan het eiland bleken zo sterk te zijn dat afgesproken werd om gezamenlijk terug te keren naar de plek waar ze indertijd zo gelukkig waren geweest. Een deel van de groep reisde nog diezelfde zomer daarheen. Een soortgelijk resultaat had de reünie van de Haagse groep die in het Schotse Aberfoyle was geweest. Een deel daarvan ging in 1995 terug naar hun kamp. Zij hadden het geluk dat het nog altijd bestond en boden bij die gelegenheid een gedenkplaat aan voor de gevel, als dank voor de 'guldigheid en de zorg die het Schotse volk in 1945 heeft gegeven aan de Nederlandse kinderen'.

Hoe sterk soms het verlangen van de inmiddels zestigers kan zijn om terug te keren naar de plek waar ze toen woonden, illustreert wel het verhaal dat een van hen vertelde:

Het enige dat ik mij nog herinnerde, was dat ik bij een pleeggezin in Birmingham was. Een adres wist ik niet. Ik was destijds te klein om na thuiskomst te kunnen corresponderen. In mijn gedachten zag ik de straat waar ik toen woonde. Die kwam uit op een drukke winkelstraat waar dubbeldekkerbussen door reden. Het verlangen om die plek terug te zien, werd steeds sterker. Ik reisde naar Birmingham maar herkende er niets. Ik begon tochten te maken op verschillende buslijnen. Alles was volkomen vreemd. Op de derde dag reed ik door een straat die mij een schok bezorgde. Ik stapte uit en liep zo naar de zijstraat die ik na al die jaren herkende. Het huis stond er nog. Ik bleef er voor staan en had het gevoel dat ik na jaren weer thuis was gekomen.

Naast de oproepen om reisgenoten te vinden, verschenen er in de laatste jaren ook allerlei publicaties over de kinderuitzendingen, waaronder artikelen in bladen als *Margriet* en *Plus*. Veel aandacht trokken de drie radio-uitzendingen in 1997 van de VPRO in de serie 'OVT'. De vele reacties die er op binnenkwamen, vormden een belangrijke bron van informatie bij het schrijven van dit boek. In 1999 besteedde de AVRO op de televisie aandacht aan de Duitse kinderen die tussen 1948 en 1951 naar Nederland kwamen.

Van heel andere aard was de aandacht voor de uitzendingen naar Zwitserland in de Tweede Kamer in maart 1990. Daar werden door de kamerleden Willems en Beckers onder andere de volgende vragen gesteld:

Zijn dossiers van Nederlandse burgers die als kind onder auspiciën van het Rode Kruis enige tijd in Zwitserland hebben doorgebracht, ondergebracht bij de Zwitserse veiligheidsdienst en zijn deze dossiers nu voor het Rode Kruis niet meer bereikbaar? Bent u bereid uw invloed aan te wenden, opdat deze dossiers niet in Zwitserse handen blijven en worden vernietigd?

Het antwoord van minister Dales luidde:

De begeleidingsformulieren zijn indertijd door het Zwitserse Rode Kruis ingenomen en als gevolg van plaatsgebrek gedeponeerd bij het Zwitserse ministerie van Justitie. Deze formulieren bevatten alleen de volgende gegevens: naam van het kind, plaats van herkomst en religie, de bestemming in Zwitserland met naam van de pleegouders en voor zover dit nodig was informatie noodzakelijk voor medische behandeling tijdens het verblijf in Zwitserland.

Waar in de vragen over dossiers werd gesproken, blijkt het in werkelijkheid te gaan om eenvoudige kaartjes met inderdaad niet meer erop dan de persoonlijke gegevens van de kinderen. Ze bevinden zich inmiddels al lang niet meer bij justitie, maar in een kelder van het Zwitserse Bundesarchiv, waar ze onder verantwoordelijkheid van het Rode Kruis worden bewaard. Inzage kan alleen met toestemming van deze organisatie. Zelfs na verkrijging daarvan bleek men nog moeilijk te doen over het inzien ervan en was er een nieuwe toestemming van het archief nodig. Pas nadat men ervan overtuigd was dat het ging om historisch onderzoek en niet om het verkrijgen van persoonlijke gegevens, werd een beperkte inzage toegestaan. Het bleek toch een geluk dat op het verzoek om vernietiging niet was ingegaan; de kaarten bevatten namelijk ook de transportnummers en de aankomstdata in Zwitserland. Zij bleken de enige mogelijkheid om na meer dan vijftig jaar de transporten te reconstrueren. Zowel in Nederland als in Zwitserland waren inmiddels alle andere dossiers vernietigd.

De eerste plannen die in 1944 in Nederland werden gemaakt, betroffen België. In Londen had men aanvankelijk alleen Nederlandse gezinnen in Engeland op het oog. Er bestond enige angst om kinderen onder te brengen in gezinnen waar een andere taal werd gesproken. Al snel heeft men dit uitgangspunt losgelaten. Achteraf bezien is dit een terechte beslissing geweest, want los van de problemen die kinderen in de eerste dagen te overwinnen hadden, hebben taalproblemen nauwelijks een rol gespeeld. Onverwacht snel wisten de kinderen zich in hun pleeggezinnen te redden. Aan het eind van hun verblijf hadden sommigen zelfs moeite om zich in het Nederlands te uiten. In een van de hoofdstukken over Engeland werd aan de hand van een kinderdagboek al eens geïllustreerd hoe geleidelijk allerlei Engelse woorden in de taal van de kinderen binnenslopen. Het sterkst speelden de problemen bij de kinderen die meer dan een halfjaar in Zweden zijn geweest, vooral de allerjongsten waren het spreken van hun eigen taal volkomen ontwend, zeker als ze in die tijd geen andere Nederlandse kinderen hadden ontmoet. Een van de leidsters die hen moest ophalen voor de thuisreis, vertelde dat ze eerst dacht dat de kinderen haar voor de gek hielden toen ze haar alsmaar in het Zweeds antwoord gaven. Maar ze merkte al snel dat ze ook onder elkaar in het Zweeds communiceerden.

Er zijn transporten geweest die kritiek uitlokten. Dat betrof de groepen waarbij, om wat voor reden dan ook, volkomen gezonde kinderen werden uitgezonden. Vooral de kinderen uit Groningen en die uit een aantal Gelderse plaatsen leidden in Denemarken tot kritiek. Ernstiger waren de gevolgen bij

de overkomst van Nederlandse kinderen uit Duitsland, waar zoals gemeld zelfs de uitzendingen dreigden te worden gestaakt. De oorzaak lag in een volkomen misplaatste inschatting van de motieven van gastouders om een kind in huis te nemen.

Achteraf is er ook wel eens kritiek geweest op de sterke verzuiling die bij de organisatie speelde. Dat soort kritiek stoelt niet op kennis van de situatie in de jaren onmiddellijk na de oorlog. Het praktische feit deed zich voor dat het juist de kerken, zowel in Nederland als in het buitenland, waren die zich inzetten voor de kinderuitzendingen. Daarnaast moet niet vergeten worden dat een groot deel van de Nederlandse bevolking zich tot een van die kerken rekende. Een voorbeeld daarvan is te vinden in een verslag uit Den Haag over ruim 1100 uitgezonden kinderen. Van hun ouders gaf 45 procent aan bij een met name genoemde protestantse kerk te horen, 21 procent vermeldde alleen 'protestant' in het algemeen, 25 procent was katholiek en slechts 9 procent gaf op zich niet verbonden te voelen met een bepaalde geloofsrichting. Dit waren getallen uit een grote stad. In de kleinere plaatsen is het aantal buitenkerkelijken vermoedelijk nog kleiner geweest. Natuurlijk sloeg niet iedere vermelding op actieve kerkelijke betrokkenheid. In veel gevallen was er sprake van een meelevendheid 'op wielen', dus uitsluitend bij doop, huwelijk en begrafenis. Met name de vermelding 'protestant' als kerkelijke richting dekte veelal slechts een vage verbondenheid. Maar er waren kinderen die thuis wel gewend waren aan zaken als persoonlijk gebed en kerkgang. In de verhalen die bij het samenstellen van dit boek verteld werden, kwamen die aspecten soms naar voren. Daarin is sprake van het ervaren van steun als ze terecht kwamen in gezinnen die aansloten bij de opvattingen van thuis, maar ook van verwarring als het niet zo was.

Er is een aspect geweest waar de Nationale Commissie vermoedelijk nooit bij heeft stilgestaan: de hele organisatie was opgezet om een oplossing te bieden voor acute problemen. Het ging om hulp op korte termijn. Men heeft nooit vermoed dat de uitzending ook op lange termijn van invloed zou kunnen zijn op de kinderen.

Bij de opheffing van de Nationale Commissie in 1949 vermoedde men dat het werk van deze organisatie nog lang in de belangstelling zou blijven staan. Dat bleek niet het geval te zijn. Voor zover bekend is dit boek de eerste poging om de uitzendingen naar het buitenland samen te vatten. Het kon nog net, want bij gebrek aan volledige archieven moest veel materiaal geleverd worden door mensen die het zelf hadden meegemaakt. Overal bleek men bereid te zijn hieraan mee te werken en dat gebeurde steeds weer met groot enthousiasme.

Elke oproep om medewerking leverde zoveel reacties op dat er geen twijfel over kan bestaan dat de kinderuitzending van meer dan een halve eeuw geleden nog altijd een belangrijke plaats inneemt in de harten van veel mensen.

Bijlagen

Bijlage 1

Transporten naar Engeland

De vermelde data zijn die van de aankomst in Engeland.

Datum	Schip of vliegtuig	Haven	Aantallen Jongens meisjes volw.			Bestemming
11-02-45	Longford/Biarritz	Tilbury	287	209	72	Coventry
11-03-45	Longford/Ulster Monarch	Tilbury	242	255	145	Hull
11-04-45	Duke of York	Tilbury	233	246	100	Glengonnar/ Broomlee
11-05-45	Vienna	Tilbury	244	246	139	Sheffield
07-07-45	Batavier	Gravesend	97		88	Rugeley
15-07-45	Batavier	Gravesend	47	148	28	Kendal/ Rugeley
27-07-45	Batavier	Gravesend	94	68	34	idem + Warmsworth
02-08-45	Batavier	Gravesend	75		11	Warmsworth
19-08-45	vliegtuig **)	Croydon	96		16	Aberfoyle
19-08-45	vliegtuig	Croydon	98		13	Broomlee
20-08-45	vliegtuig	Croydon	20		4	Broomlee
22-08-45	Batavier	Gravesend		71	20	Aberfoyle
22-08-45	vliegtuig	Croydon	25		4	Broomlee
24-08-45	vliegtuig	Croydon		25	4	Glengonnar

Datum	Schip of vliegtuig	Haven	Aantallen Jongens meisjes volw.			Bestemming
26-08-45	vliegtuig	Croydon	47	23	12	Glengonnar
29-08-45	vliegtuig	Croydon	22	2	4	Glengonnar
31-08-45	vliegtuig	Croydon		22	4	Broomlee
01-09-45	vliegtuig	Croydon		23	4	Broomlee
02-09-45	vliegtuig	Croydon	4	37	52	Broomlee/ Woodlands
09-09-45	vliegtuig	Croydon		51	51	Askern/ Woodlands
09-09-45	vliegtuig	Croydon	25		25	Pontefract
11-09-45	Johan van Oldenbarneveldt	Southampton	245	166	39	Woodlands/ Askern
11-09-45	idem	idem		147	35	Barnsley *)
14-09-45	vliegtuig	Croydon	24		32	Pontefract
15-09-45	vliegtuig	Croydon	25		4	Pontefract
15-09-45	Kotah Gedeh	Southampton	49	50	15	Wakefield
16-09-45	Volendam	Liverpool	243	216	131	Hull
16-09-45	vliegtuig	Croydon	47	49	16	Pontefract
22-09-45	vliegtuig	Croydon		22	3	Pontefract
30-09-45	vliegtuig	Croydon		68	11	Wakefield
03-10-45	vliegtuig	Croydon	49	25	10	Wrens Warren
07-10-45	vliegtuig	Croydon	26		3	Wrens Warren
12-10-45	Sibajak	Gravesend	191	191	63	Warmsworth/ Rugeley
14-10-45	vliegtuig	Croydon	26	69	10	Wrens Warren
28-10-45	vliegtuig	Croydon		75	27	Sayers Croft
04-11-45	vliegtuig	Croydon		25		Sayers Croft
15-11-45	Prague	Harwich	128	107	22	Woodlands
18-11-45	Prague	Harwich	100		17	Sayers Croft
21-11-45	Prague	Harwich	98		13	Marchants Hill
23-11-45	Prague	Harwich		96	11	Barnsley (Askern)
25-11-45	Prague	Harwich	96		15	Glengonnar *)
28-11-45	Prague	Harwich	97		13	Glengonnar *)

BIJLAGEN

Datum	Schip of vliegtuig	Haven	Aantallen Jongens meisjes volw.		Bestemming
30-11-45	Prague	Harwich	85	85	Broomlee *)
02-12-45	Prague	Harwich	90	15	Broomlee *)
05-12-45	Prague	Harwich	90	24	Broomlee *)
07-12-45	Prague	Harwich	46	50	12 Marchants Hill
09-12-45	Prague	Harwich	26	66	21 Askern
12-12-45	Prague	Harwich	99		18 Pontefract/ Askern
14-12-45	Prague	Harwich	101		11 Pontefract
16-12-45	Prague	Harwich		101	18 Pontefract
19-12-45	Prague	Harwich	59	50	25 Wakefield
21-12-45	Prague	Harwich	50	50	23 Wrens Warren
30-12-45	Prague	Harwich	50	50	23 Wrens Warren
31-01-46	Batavier	Harwich	79	69	26 Woodlands
02-02-46	Mecklenburg	Harwich	53	39	14 Woodlands
07-02-46	Mecklenburg	Harwich	43	35	15 Warmsworth
09-02-46	Mecklenburg	Harwich	44	30	13 Warmsworth
21-02-46	Mecklenburg	Harwich	120	101	34 Askern
28-02-46	Mecklenburg	Harwich	86	78	30 Wakefield
11-04-46	Batavier	Harwich	139	111	23 Woodlands
01-05-46	Oranje Nassau	Harwich	129	118	29 Askern
01-05-46	Batavier	Harwich	77	77	21 Wakefield
31-05-46	Prague	Harwich	141	111	25 Woodlands
14-06-46	Prague	Harwich	128	119	23 Askern
23-06-46	Prague	Harwich	78	77	11 Wakefield
18-07-46	Prague	Harwich	143	112	19 Woodlands

*) Transport van kinderen van 14 tot 17 jaar

**) Er zijn aanwijzingen dat er ook op 12 augustus een vliegtuig vertrok.

(Gegevens ontleend aan archief Departement Sociale Zaken Londen, inv.nr. 170, Algemeen Rijksarchief)

Bijlage 2

Kampen in Groot-Brittannië

De drie 'grote' kampen

Baginton Fields Hostel	Coventry	Warwickshire
Priory Road Hostel	Cottingham (Hull)	Yorkshire
Bracken Hill Hostel	Sheffield	Yorkshire

De mijnwerkerskampen

Woodlands Hostel	Doncaster	Yorkshire
Warmsworth Hostel	Doncaster	Yorkshire
Askern Hostel	Askern	Yorkshire
Stanley Road Hostel	Wakefield	Yorkshire
Carlton Road Hostel	Barnsley	Yorkshire
Knottingley Road	Pontefract	Yorkshire

Het landhuis

Sedgewick House	Kendal	Cumbria
-----------------	--------	---------

Kampen van de 'National Camp Corporation'

Shooting Butts Camp	Rugeley	Staffordshire
Wrens Warren Camp	Hartfield	Sussex
Sayers Croft Camp	Ewhurst (Guildford)	Surrey
Marchants Hill Camp	Hindhead	Surrey

Kampen via de 'Scottish Special Housing Association'

Glengonnar	Abington	Lanarkshire
Broomlee Camp	West Linton	Peebleshire
Dounan's Camp	Aberfoyle	Stirling

(Gegevens ontleend aan Archief departement Sociale Zaken Londen, inv. nr. 170, Algemeen Rijksarchief)

Bijlage 3

Transporten naar Zwitserland

De data zijn die van aankomst in Zwitserland. De nummers zijn de door de Zwitsers gehanteerde transportnummers.

transp.nr.	datum van aankomst
ND 1/45	9 mei 1945
2/45	30 mei 1945
3/45	27 juni 1945
4/45	6 juli 1945
5/45	27 juli 1945
6/45	9 augustus 1945
7/45	24 augustus 1945
8/45	7 september 1945
9/45	5 oktober 1945
10/45	12 oktober 1945
11/45	2 november 1945
12/45	16 november 1945
13/45	30 november 1945
14/45	14 december 1945
ND 1/46	12 januari 1946
2/46	8 februari 1946
3/46	1 maart 1946
4/46	22 maart 1946
5/46	12 april 1946
6/46	3 mei 1946
7/46	15 juni 1946
8/46	12 juli 1946
9/46	10 november 1946
ND 1/47	9 januari 1947
2/47	27 februari 1947

(Samengesteld aan de hand van gegevens uit het archief van het Zwitserse Rode Kruis, nr. J2 1969/7)

Bijlage 4

Samenstelling Nationale Commissie begin januari 1945

Mr. Ch. Hustinx, voorzitter
Dr. J. Specken, onder-voorzitter
H.C.M. Wijffels, secretaris
Dr. C. v.d. Berg, directeur-generaal Volksgezondheid
Dr. L.A. Veeger, inspecteur Volksgezondheid
Mr. A. Schats, ambtenaar Volksgezondheid
Kap. Jhr. R.E. Laman Trip, Militair Gezag
Lt. H. Hissink, Militair Gezag
Mevr. S. Baukema
H. Matthee
Mevr. A. van Iersel-Helmich
Eerw. Zr. Gaudia
Dr. P. Calon

Samenstelling Netherlands Government Children's Committee te Londen in november 1944

P. Rijkens, voorzitter
Mr. dr. D.J. Sannes, vice-voorzitter
J. ten Doesschate, penningmeester
Mevr. E.A. van Leent-Sieburgh, secretaresse
Mr. P. van Andel, Welfare Committee Netherlands Fighting Forces
H. Beenhouwer, UNRRA
Dr. F. Daubanton, UNRRA
J.M.H.A. Luns, Nederlandse Ambassade Londen
J.W. Niemann, departement Sociale Zaken Londen
Maj. G. van Tienhoven, Nederlands Militair Gezag
Mevr. Arthur Hartog
Mej. F. van 't Hoff
Mevr. H.C. Moeton
W. Neuerburg
J. Noest
Mevr. R. Marsman

Samenstelling Nederlandsch Kindercomité te Genève in februari 1945

Dr. C.J. Bernard, voorzitter

Jhr. C.H.C. Flugé van Aspermont (Nederlandse ambassade), secretaris

J.B. Braaksma (Nederlandse ambassade)

Dr. W.A. Visser 't Hooft (Nederlands Hervormde Kerk)

Pater W. Hertogh (Katholieke Kerk)

M.H. Gans (Joodse gemeenschap)

M.L. Kobus (rector Nederlands Lyceum in Glion)

Bronnen

Hoofdstuk 1

- Algemeen Rijksarchief, archief Ministerraad 1823-1977, nr. 241 en 242.
Algemeen Rijksarchief, plaatsingslijst Archief Kabinet Koningin 1898-1945, nr. 9090.
Algemeen Rijksarchief, archief Militair Gezag, nr. 471, 3194, 3207.
Algemeen Rijksarchief, archief Volksgezondheid 1918-1950, nr. 2110.
Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, Collectie Van den Tempel 233B.
Archief ministerie van Buitenlandse Zaken, Londens Archief 1940/45, AZ/BH nr. D1.
Internationaal Instituut. Sociale Geschiedenis, archief Van den Tempel (uitsluitend folder YPOC).
Public Record Office, Londen, nr. HLG 7/209.
Archief Zwitserse Rode Kruis Bern, inventaris nr. J2/15.
Informatie over dr. C. van den Berg verstrekt door dr. W.A. van den Berg, Den Haag.

Hoofdstuk 2

- Algemeen Rijksarchief, archief Militair Gezag, nr. 471, 3193, 3207, 3235.
Archief ministerie van Buitenlandse Zaken, Londens Archief 1940/45, AZ/BH nr. D1.

Hoofdstuk 3

- Algemeen Rijksarchief, archief Militair Gezag, nr. 471 en 3207.
Koninklijk Huisarchief, brieven kinderen aan koningin.
Public Record Office, Londen, nr. HLG 7/209.
Programma reünie eerste Engeland-transport (eigen collectie auteur).
Kranten: *Vrije Stemmen*, *De Vrije Zeeuw*, *Zeeuwse Kerkbode* (eigen collectie auteur).

Hoofdstuk 4

- Algemeen Rijksarchief, archief Militair Gezag, nr. 470, 471, 612, 3187, 3193, 3207.

Dagboek mevrouw E. Heerkens (privé-bezit).

Dagboek mevrouw A. Beukers (privé-bezit).

Hoofdstuk 5

Algemeen Rijksarchief, archief gezantschap Zwitserland, nr. 843.

Algemeen Rijksarchief, archief Militair Gezag, nr. 3187, 3194, 3207, 3235.

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, archief IKB, nr. 182 F.

Hoofdstuk 6

Algemeen Rijksarchief, archief Militair Gezag, nr. 3194, 3195, 3207.

Hoofdstuk 7

Algemeen Rijksarchief, archief Militair Gezag, nr. 470, 612, 2717, 3187, 3194, 3195, 3207.

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, archief IKB, nr. 182 F.

Archief 'Kind en Gezin', Brussel.

Hoofdstuk 8

Algemeen Rijksarchief, archief Nederlands Volksherstel, nr. 273.

Algemeen Rijksarchief, archief gezantschap Zwitserland, nr. 300 en 843.

Algemeen Rijksarchief, archief Militair Gezag, nr. 470, 3187, 3194, 3195, 3207.

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, archief IKB, nr. 14 E en 182 F.

Archief ministerie van Buitenlandse Zaken, Londens Archief 1940/45 AZ/BH.

Archief Zwitserse Rode Kruis, Bern, archief J2/15.

Archief Zwitserse Rode Kruis, Bern, boek: *Die Schweizer Spende*.

Archief Zwitserse Rode Kruis, Bern, *Jahresbericht 1945*.

Landesbibliothek Bern, *Jahresbericht Die Junge Kirche 1945*.

Hoofdstuk 9

Algemeen Rijksarchief, archief gezantschap Zwitserland, nr. 843.

Archief Zwitserse Rode Kruis, Bern, archief J2/15, *Bulletins d'Information*.

Archief Zwitserse Rode Kruis, Bern, archief J2/15, *Jahresberichte 1945* en *1946*.

Archief Zwitserse Rode Kruis, Bern, boek: *Die Schweizer Spende*.

Stadarchiv Bern, Financieel overzicht 1946.

Hoofdstuk 10

Algemeen Rijksarchief, archief Militair Gezag, nr. 470, 3187, 3194, 3195, 3207.

Archief ministerie van Buitenlandse Zaken, Londens Archief 1940/45 AZ/BH nr. D1.

Hoofdstuk 11

- Algemeen Rijksarchief, archief Nederlands Volksherstel, nr. 109 en 269.
 Algemeen Rijksarchief, archief Militair Gezag, nr. 470, 3194, 3195, 3196.
 Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, archief IKB 182 F.
 Archief Nederlandse Rode Kruis, Weekrapporten en *De Koerier* 1945/46.
 Archief ministerie van Buitenlandse Zaken, archief gezantschap Denemarken, nr. 299.
 Archief ministerie van Buitenlandse Zaken, inventaris Codenummer 7, 1945/54, nr. 712.
 Archief Philips Eindhoven, inv. nr. B68.1.
 Gemeentearchief Dordrecht, *Dordtsch Dagblad* 13 augustus 1945.
 Historische Vereniging Giessendam-Hardinxveld, *Langs de Giessen*, jaargang 1945.
 Farums Arkiver, Farum, DK, archief Red Barnet, faellesbrev 1945/1946.
 Farums Arkiver, Farum, DK, archief Red Barnet, brochure *Mad till 500.000 born*.
 Farums Arkiver, Farum, DK, archief Red Barnet, knipselverzameling Deense kranten.
 Farums Arkiver, Farum, DK, archief Red Barnet, verslag vergadering 16 februari 1946.
De Vliegende Hollander nr. 1 t/m 5 (eigen collectie auteur).
 Boekje *Holland-Bornholm*, reünie Indische kinderen (eigen collectie auteur).
 Correspondentie mevrouw K. Beck, Groningen (privé-bezit).

Hoofdstuk 12

- Algemeen Rijksarchief, archief Nederlands Volksherstel, nr. 269.
 Algemeen Rijksarchief, archief Militair Gezag, nr. 470 en 3194.
 Archief ministerie van Buitenlandse Zaken, Londens Archief 1940/45 AZ/BH, nr. DI.
 Archief Rädda Barnen, Stockholm, *Medlemsblad* 4/4 en 5/2.
 Archief Rädda Barnen, Stockholm, knipselverzameling Zweedse kranten.
 Archief Rädda Barnen, Stockholm, archief correspondentie 1945/46
 Archief Rädda Barnen, Stockholm, rapport dr. E. Mannheimer, 20 mei 1946.
De Trekvogel nr. 1 (eigen collectie auteur).
 Dagboek mevrouw W. v.d. Blink, Rotterdam (privé-bezit).
 Dagboek mevrouw N. Olthof, Zwolle (privé-bezit).

Hoofdstuk 13

- Algemeen Rijksarchief, archief Militair Gezag, nr. 470 en 471.
 Algemeen Rijksarchief, archief Nederlands Volksherstel, nr. 269.
 Algemeen Rijksarchief, archief Volksgezondheid 1918/1950, nr. 2106.
 Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, archief IKB, nr. 182 F.
 Archief Nederlandse Rode Kruis, weekrapporten 1945/46.
 Public Record Office, Londen, inv. nr. HLG 7/200.
 Boekje Reünie Shooting Butts Camp (eigen collectie auteur).

Dagboek mevrouw A. Beukers (privé-bezit).

Dagboek mevrouw N. Olthof, Zwolle (privé-bezit).

Hoofdstuk 14

Algemeen Rijksarchief, archief Militair Gezag, nr. 470, 471, 612, 3194.

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, archief 1KB, nr. 182 F.

Dagboek mevrouw A. Beukers (privé-bezit).

Hoofdstuk 15

Algemeen Rijksarchief, archief Nederlands Volksherstel, nr. 269.

Algemeen Rijksarchief, archief Volksgezondheid 1918/1950, nr. 2108, 2110, 2112.

Algemeen Rijksarchief, archief Militair Gezag, nr. 470.

Archief ministerie van Buitenlandse Zaken, inventaris Code 7, 1945/54, nr. 724.

Archief Nederlandse Rode Kruis, Jaarverslag 1947.

Gemeentearchief Goes, archief Nederlands Hervormde Kerk.

Kinderen op reis, boek van A. de Lange-Timmerman (eigen uitgave).

Hoofdstuk 16

Algemeen Rijksarchief, archief departement Sociale Zaken in Londen, nr. 170.

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, archief 1KB, nr. 182 F.

Archief Nederlandse Rode Kruis, Centraal Archief.

Public Record Office, Londen, inv. nr. HLG 7/209.

Afkortingen

AJC	Arbeiders Jeugd Centrale
CJMV	Christelijk Jonge Mannen Verbond
CNV	Christelijk Nationaal Vakverbond
HARK	Hulpactie Rode Kruis
IKB	Interkerkelijk Bureau
IKO	Interkerkelijk Overleg
IOH	Irgun Olei Holland
MG	Militair Gezag
NBS	Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten
NSB	Nationaal-socialistische Beweging
NVH	Nederlands Volksherstel
NVV	Nederlands Verbond Vakverenigingen
SHAEF	Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces
UNAC	United Nations Appeal for Children
UNRRA	United Nations Relief and Rehabilitation Administration
UVV	Unie Vrouwelijke Vrijwilligers
VCJC	Vrijzinnig Christelijke Jeugd Centrale
VHK	Vrouwen Hulpkorps
WVS	Women's Voluntary Services
YPOC	Reception Committee for Young People from Occupied Countries

Namenregister

- Aarau 144
 Aberfoyle 88-90, 295
 Abington 66, 88, 260-262
 Accrington 56
 Adelboden 153, 155, 157, 158, 160
 Aepbaek 182
 Aide aux Pays Bas 165
 Aken 272, 274, 280
 Albarda, ir. J.W. 16
 Alkmaar 183, 198
 Amersfoort 190, 198
 Amsterdam 3, 79, 80, 90-92, 96, 123, 134,
 154, 177, 197, 198, 208, 254, 269
 Antwerpen 90, 111, 117
 Apeldoorn 198, 233
 Arbeiterwohlfahrt 287
 Arcego 145
 Arendonk 37-40, 59, 60, 71, 130
 Arnhem 23, 117, 177-180, 182, 186, 214,
 233, 238
 Askern 92, 231, 243, 246, 247, 255

 Baarle-Nassau 71
 Baginton Fields 45, 48
 Bal, Hanny 247
 Bannenberg, Will 138, 142, 221
 Barnsley 231, 254, 256, 257
 Baron van Tuyll van Serooskerken, mr.
 F.L.S.F. 275
 Batavier 71, 72, 81, 82, 84, 88, 91, 246
 Bazel 124, 126, 128, 129, 134, 135, 137, 140-
 142, 144, 146, 147, 155, 163

 Beck, Katriena 191
 Belfort 128, 137
 Belzelijntje 71
 Berg, dr. C. van den 23
 Bergen op Zoom 113
 Bergen, Chaja van 79, 113
 Berlijn 274, 282, 287
 Bern 29, 123, 127, 131, 141, 142, 153, 154,
 155, 158, 160
 Bernard, dr. C.J. 128
 Bernhard, prins 198, 226
 Beukers, Ans 65, 67, 73, 74, 88, 261, 262
 Biarritz, m.s. 41
 Birmingham 72, 296
 Bisschoppelijke Hulpactie 281
 Blackburn 56
 Blank, Ali 92
 Blink, Wil van de 89, 185, 210, 219
 Boerenhulp aan Stadskinderen 106
 Boeringa, Lammert 41, 55
 Boissevain, G.W. 165, 167
 Bolman, Pieter 78, 201
 Bolmen 218, 219
 Boogaarts, dr. M. 267
 Bornholm 202-204, 295
 Bosch van Rosenthal, mr. J.J.B. 125
 Bournemouth 236
 Bout, John 99, 102
 Braås 216, 217
 Bracken Hill 71, 231
 Bramminga 182
 Breda 29, 70, 111, 113, 114, 130, 148

- Bremen 181, 210
 Brissano 154, 155, 158
 Bristol 56, 244
 Broomlee Camp 88
 Brouwer, Lidy 118
 Brussel 23, 29, 30, 32, 64, 65, 71, 105,
 106, 108-111, 114, 115, 117, 168, 169,
 172, 288
 Burg, Ph.J. van der 269
 Burger, dr. G.C.E. 111
 Buyck, Willy 19, 41, 50, 56
- Campenhout, Arie van 223, 228
 Campo Pestalozzi 145, 146
 Canada 14, 28, 94
 Capellebosch 115, 116
 Caritas 133, 287
 Cederfeld de Simonson, Hofjaegermester
 189
 Charleroi 114, 117
 Château d'Oex 157
 Chevreuse 169, 174
 Chorley 56
 Chur 130
 cJMV 97
 Clitheroe 56
 CNV 160
 Colombia 28
 Cottingham 58, 59, 61, 231
 Coventry 21, 42, 43, 45, 48, 58, 72, 231
 Creighton, colonel 32
 Croydon 87, 104
 Culemborg 215
- Dales, I. 296
 Danske Kvinde Beredskap 29, 175
 Das, Rudolf 260, 264
 Davos 152, 162, 163
 Delft 78, 115, 183, 189, 201
 Delhaas, T. 160
 Den Bosch 23, 27, 30, 37, 48, 52, 57, 64,
 80, 106, 114, 169
 Den Haag 79, 80, 87, 90, 91, 101, 115,
 116, 130, 134, 144, 157, 179, 180, 182,
 184, 185, 239, 254, 257, 259, 268, 273,
 289, 298
 Den Helder 198
 Derby 56, 74, 75
 Deunhouwer, Wil 185
 Deventer 198
 Diepstraten, Jopie 117, 118
 Dijon 170
 Döhle, Sigrid 283-285
 Don Suisse 124, 134, 152, 154, 156, 160
 Doncaster 72, 82, 92, 231, 234, 241
 Donner, J.H. 79
 Dordrecht 189
 Drees, W. 269, 271, 272, 274, 275, 276
 Drenthe 249
 Dullemen, dr. J.J. van 208
 Dumfries 73
 Dunlop, Ruud 202
 Düsseldorf 273
- Ede 228, 233
 Edinburgh 69, 263, 264
 Eindhoven 23, 24, 35, 37, 41, 65, 74, 106,
 113, 114, 169, 199
 Elzas-Lotharingen 122
 Emmental 142
 Engadin 145
 Engelberg 160, 163
 Entr'aide Française 171
 Epinal 137
 Evangelisches Hilfswerk 124
 Evers, Bob 243
 Exmouth 236
- Falsterbo 211, 212, 215
 Fleskens, pater A.J.M. 50
 Frederikshavn 182, 187
 Friesland 81, 91, 249
- Geldermalsen 215, 224
 Genève 29, 125, 126, 128, 135, 165
 Gerbrandy, prof.dr. P.S. 15
 Glastra van Loon, dr. F.H. 122, 146
 Glengonnar Camp 88

- Goes 283, 285
 Gorinchem 183
 Gorkum, Alie van 259
 Gorhenburg 228
 Gouda 80, 115, 121, 178, 180, 182, 187
 Gravemeyer, dr. K.H.E. 275
 Gravesend 72, 81, 232, 233
 Greeve, pater H. de 106, 280
 Gregynog 248
 Grindelwald 160, 162, 163
 Groningen 81, 178-180, 183, 189, 190, 192, 196, 209, 249, 297
 Grood, Frans de 247
- Haarlem 92, 115, 167, 172, 190, 194, 198, 214, 260, 281
 Hamburg 181, 210, 268
 Hammerich, Fru 176
 Harder, Mies 143
 Hardinxveld-Giessendam 188, 189, 196
 HARK 112
 Harwich 104, 232, 241, 242, 246, 247
 Hasselt 114
 Heemskerk, H.M. Jacob van 48, 51
 Heerkens, Elly 58
 Hellendoorn, Durske 246
 Hengelo 198
 Hilfswerk der Evangelische Kirche 287
 Hilversum 154
 Hissink, ir. H. 24, 70, 80, 109-111, 115
 Hoek van Holland 82, 232, 238, 241, 242, 246
 Hoek, Truus 248
 Hoekendijk, ds. J.C. 123
 Hoensbroek 67
 Holland Aktion 123, 156
 Holland Kinderheime 160, 163
 Hollands Hjaelpen 175, 176
 Höllviksnas 215
 Holstebro 182
 Hongaarse kinderen 11, 25, 277, 282
 Hongarije 275
 Hoogendoorn, Ina 214, 223
 Hoogkamer, Anneke 194
- Hooykaas, dr. J.C. 275
 Horst-America 277, 279
 Hoste, Jules 105
 Houben, mr.dr. F.J.M.A.H. 239, 240, 242
 Huisvestingscomité, R.K. 25, 281
 Hull 58, 63, 84, 88, 97, 99, 231, 233
 Humanitas 280-282, 287
 Hustinx, mr. Ch.J.H. 25, 80, 109
- Iersel-Helmig, A.C.M. van 48
 IJmuiden 174
 IKB 77, 79, 80, 116, 147, 179, 281
 IKO 271, 275, 276, 278, 279, 281
 Irgun Olei Holland 28
 Izaksson, Alice 222
- Jansens, Rietje 204
 Janssen, Carla 169
 Jaski, F.C. 163, 197
 Jong, dr. L. de 16
 Joop Boutkam 226
 Juliana, prinses 24, 49, 53, 62, 67, 70, 198, 226, 227, 247
 Junge Kirche, Die 123, 131, 133, 254
- Kaatsheuvel 130
 Kaiser, Joke 60
 Kapma, dr. B. 273
 Kaptein, Leo 83, 84
 Kaslander, dr. C. 175
 Katrineholm 224
 Kendal 72, 232
 Keyzer, dr. J.L. 110, 111
 Kinderhilfe 122, 125, 127, 141, 154
 Kleffens, mr. E.N. van 208
 Klosterheden 182-186
 Klosters 144
 Koninklijke Luchtmacht 104, 232
 Copenhagen 175-177, 179, 184, 198, 199, 203, 209, 211, 215
 Kortooms, Toon 63
 Kortvriend, Clara 102
 Kotah Gedeh, m.s. 104

- Krusaa 181, 192, 210
 Kumla 220
- Lago Maggiore 145, 154, 155
 Laken, Tiny van der 194
 Laman Trip, jhr.ir. R.E. 24, 27, 32, 109, 113, 115, 174
 Landskrona 211, 215
 Langfeldt, Elly 284
 Langhout, ds. 165
 Lausanne 124
 Leiden 25, 118, 144, 167, 172-174, 178, 180, 182, 185, 192, 194
 Leurmans, Peter 20, 41, 54
 Limburg 45, 48, 57, 70, 82, 112, 114, 117, 119, 272, 273
 Lint, Frans 209, 212, 223
 Liverpool 96
 Loo, K.H.A. van der 275
 Luik 115
 Luns, J.M.H.A. 21, 47
 Luyn, Bob van 82, 83
- Maastricht 37, 41, 50, 65, 130, 274
 Malmö 211, 214, 221, 224
 Marchants Hill 232
 Marsman 246
 Mecklenburg, m.s. 104, 242, 259
 Méridon, château 169, 172-174, 254
 MG 64, 65, 106, 110, 113, 115
 Michiels van Verduynen, E.F.M.J. 15
 Middelburg 37, 38, 228, 284
 Miralago 154, 155, 157, 158
 Moeton, H.L. 45, 48, 49
 Mölle 211, 215
 Münster 280
- Nancy 128, 137
 Nationaal Werk Kinderwelzijn 106
 Neerpelt 118
 Neuchatel 145
 Nieboer, ds. M. 96
 Niemann, J.W. 22, 45, 232, 242
 Niepoort, P. 175
- Nieuwenhuyse, L. van 65
 Nijmegen 20, 25, 27, 31, 37, 108, 115, 130, 134, 147, 169
 Noord-Brabant 30, 80-82, 112, 114
 Norwich 100-102
 Nottingham 56
 NSB 34, 239, 267, 270
 NVH 270
 NVV 200
- Olthof, Nies 216-219, 246
 Oostburg 19, 40, 117
 Oostende 9, 40, 59, 65, 68, 71, 72
 Oostenrijk 134
 Oosterbaan, Jan 58, 59, 61, 63, 97
 Oosterbeek 233
 Orphelinat Rothschild 169
 Oss 117, 130
 Oudshoorn, Rachèl 137, 144
 Oussoren, ds. A.H. 38, 50
 Overijssel 78, 154
- Padborg 190, 198, 203, 209
 Palestina 28
 Parijs 165, 166, 168-170, 172-174
 Paron 167
 Pelser Berensberg, maj. H. van 272, 274
 Penzance 236
 Persie, Lou van 219
 Pestalozzi 153, 158
 Peters, pater W.A.M. 239, 240
 Philips 23, 24, 80, 128, 141, 166, 199
 Polanen, Jan van 185
 Pontefract 92, 104, 231
 Prague, m.s. 238, 241-243, 260
 Put, Hans van der 204
 Putten 243, 246
- Raabjerg 182, 187
 Rädda Barnen 208, 209, 211, 220, 224, 225, 230
 Red Barnet 176, 182, 184, 186, 187, 192, 197-200, 205, 215

- Rigi 144
 Rijkens, P. 9, 10, 17, 21
 Robbroeks, C. 268, 269
 Rochdale 56
 Rode Kruis 9, 22, 29, 40, 41, 61, 64, 80, 81, 89, 105, 106, 108, 112, 117, 119, 121, 122, 124-128, 131-133, 137, 140, 141, 146, 148, 151, 152, 155, 157, 158, 163, 168, 169, 172, 173, 176, 178, 196-198, 202, 214, 220, 221, 228, 254, 274, 277, 279, 283, 286, 287, 296, 297
 Rodts, Gerard 19, 40, 41, 48, 54, 56
 Roermond 70
 Roest, Alie 138
 Roosendaal 114, 130, 148
 Rotary 200
 Rotterdam 72, 77, 79, 81, 83, 84, 90, 91, 93, 96, 97, 99, 104, 108, 116-118, 132, 134, 197, 209, 219, 221, 226, 233, 246, 254, 255, 269, 295
 Rugeley 72, 232, 234
 Sayers Croft 232
 Schagen 115, 117
 S-chanf 140, 145
 Schiedam 115, 117, 183, 246
 Schiff, M. 116
 Schoemaker, George 146
 Schweizer Spende 124, 152
 Schweizerhaus 144
 Secours aux Enfants 122
 Shaef 21, 81, 115, 168, 179
 Sheffield 66, 71, 76, 231, 233
 Shooting Butts 232
 Sibajak, m.s. 202, 232, 233, 236
 Sint Kruis 19
 Sliedrecht 188
 Sluimer, Rietje 188
 Snel, H.C. 80, 208
 Southampton 92, 104
 Spanje 28
 St. Gallen 141, 142
 Stockholm 29, 175, 207, 208, 224-226
 Taarupgaard 182, 186, 187
 Telestad 218
 Tempel, dr. J. van den 10-17
 Tervuren 109
 Ticino 145, 154
 Tiel 215, 220
 Tilburg 37, 38, 40, 58, 65, 66, 70-72, 109-115, 127, 130, 134, 169, 172
 Tilbury 9, 42, 43, 60, 66, 259
 Tingsryd 219
 Transportarbeiders 199
 Twente 117, 283
 Ulster Monarch, m.s. 59
 UNAC 287, 288
 Utrecht 115, 134, 135, 147, 157, 196, 210
 Vaals 272-274
 Valckenier de Greeve, J.W.L. 106, 108-110, 114, 172
 Valkenburg, vliegveld 92
 Vaumarcus 145
 VCJC 97
 Veeger, dr. L.A. 109-111
 Velp 233
 Venlo 70, 200, 274
 Verviers 115
 vHK 113, 260
 Vind, Kammerherr 188
 Vlaardingen 141, 143
 Vliegende Hollander, De 192
 Vlissingen 38
 Voerman, Paul 97
 Volendam, m.s. 104
 Voogd, Gerard de 284
 Waalwijk 114, 130
 Wakefield 104, 231, 243
 Walcheren 19, 37, 91
 Warmsworth 72, 83, 84, 231, 233, 236, 238
 Weert 65
 Well 277
 Werdmüller von Elgg, kap.mr. R.O.H. 180

Werkgemeenschap Limburg 272
 West Linton 67, 69, 73, 88, 260, 261
 Wijffels, H.C.M. 25, 57, 62, 80
 Wolverhampton 13, 21, 72
 Woodlands 83, 92, 104, 231, 241, 243,
 247, 249, 251, 255
 Wrens Warren 232
 wvs 22, 27, 45, 259, 263, 264

Yeovil 236
 YPOC 11, 13, 22, 27, 45, 232, 236, 242
 Ystad 215

Zaandam 115
 Zaanstreek 214, 221
 Zee, Manta 142
 Zeeland 74, 81, 91, 130
 Zeeuws-Vlaanderen 19, 40, 64, 65
 Zuid-Afrika 28
 Zutekouw, Steven 244
 Zutphen 214, 233

Op 11 februari 1945 was het druk op de kade van de Engelse havenplaats Tilbury. Nieuwsgierige Nederlanders en Engelsen en journalisten van verschillende kranten, van het bioscoopjournaal en natuurlijk van Radio Oranje wachtten op twee schepen die de vorige dag met zo'n vijfhonderd kinderen aan boord vanuit Oostende vertrokken waren. Het avontuur van de eerste ondervoede Nederlandse kinderen was begonnen.

In de daaropvolgende anderhalf jaar zouden er nog bijna 30.000 volgen: naar Engeland en Schotland, naar België, Zwitserland, Frankrijk, Denemarken en Zweden. Een enorme organisatorische en logistieke operatie in een tijd waarin nauwelijks mogelijkheden waren voor een dergelijke onderneming.

De Bleekneusjes van 1945 is het resultaat van een zoektocht naar lotgenoten evenals de achtergronden van de uitzendingen van destijds. Dit boek is in feite de geschiedenis geworden van het korte maar veelbewogen bestaan van de 'Nationale Commissie tot Uitzending van Nederlandsche kinderen 1945'. Om de gegevens uit archieven en oude kranten aan te vullen en de gebeurtenissen van toen nader te illustreren, zijn vele fragmenten uit interviews met de kinderen en leiders van toen in deze uitgave terug te vinden.

Jan Sintemaartensdijk was een van de kinderen die uitgezonden werden naar Engeland. Als docent Engels werkte hij jarenlang in het voortgezet onderwijs.

ISBN 90-5352-769-9

9 789053 527696 >

